

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**DERVİŞ İVAZ'IN DÂSİTÂN ADLI ESERİ
(İNCELEME – METİN – DİZİN)**

BEYZA İLHAN

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

EKİM 2019

**DERVİŞ İVAZ'IN DÂSITÂN ADLI ESERİ
(İNCELEME – METİN – DİZİN)**

Beyza İLHAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2019

Beyza İlhan tarafından hazırlanan “DERVİŞ İVAZ’IN DÂSİTÂN ADLI ESERİ (İnceleme- Metin-Dizin)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Türk Dili Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Hakan AKCA

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 02/10/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Beyza İLHAN

02.10.2019

DERVİŞ İVAZ'IN DÂSİTÂN ADLI ESERİ
(İNCELEME – METİN – DİZİN)

(Yüksek Lisans Tezi)

Beyza İLHAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ekim 2019

ÖZET

Eski Anadolu Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar neredeyse tamamlanmıştır, ancak bu döneme ait henüz gün yüzüne çıkmamış eserler vardır. Bu eserlerin bulunup okunması, eserler üzerinde dil bilgisi incelemesi yapılması, sözlük veya dizin hazırlanması Eski Anadolu Türkçesi çalışmalarına büyük katkı sağlayacaktır. Bu tez çalışmasında 15. yüzyıl şairlerinden Dervîş İvaz'ın Dâsîtân adlı eseri incelenmiştir. “Dâsîtân” adlı eserin imlâ, ses ve şekil özellikleri üzerinde durulmuştur. Dâsîtân, Eski Anadolu Türkçesi döneminde, mesnevi nazım şekli kullanılarak yazılmış bir eserdir. Eserde ilgi çekici ve öğüt verici birçok hikâye yer almaktadır. Dâsîtân'ın imlasında Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Eser ses ve şekil bilgisi açısından imlâya paralel görünüm arz eder. Bu çalışma: Giriş, Dâsîtân, İnceleme, Metin ve Dizin olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, yöntemi ve dizin bölümünün düzenlenişi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Dâsîtân adlı eserin künyesi, konusu ve muhtevası üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde eser, imla, ses ve şekil bilgisi özellikleri bakımından incelenmiştir. Dördüncü bölümde Dâsîtân adlı eserin transkripsiyonlu metni yer almaktadır. Beşinci bölümde Dâsîtân adlı eserin gramatikal dizini yapılmıştır.

Bilim Kodu : 30103
Anahtar Kelimeler : Eski Anadolu Türkçesi, Dervîş İvaz, Dâsîtân, İnceleme
Sayfa Adedi : 303
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Hakan AKCA

DERVİŞ İVAZ'S WORK WHICH IS NAMED DÂSİTÂN

(EXAMINATION – TEXT – INDEX)
(M.Sc Thesis)

Beyza İLHAN

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

October 2019

ABSTRACT

The works on the Old Anatolian Turkish are almost complete, but there are some works that have not yet appeared in the day. Finding and reading these works, the examination of the grammar on the works, the preparation of the dictionary and the index will contribute to the studies of Old Anatolian Turkish. In this thesis, Dâsîtân of 15th century poets Dervîş İvaz be introduced. In addition, the spelling, phonetic properties and morphology of the "Dâsîtân" be emphasized. Dâsîtân is a work written in the Old Anatolian Turkish period using mesnevi style. There are many interesting and advisable stories in the work. The spelling of the Dâsîtân reveals the typical properties of the Old Anatolian Turkish. The work exhibits phonetic properties parallel with spelling. This thesis consists of five chapters: Introduction, Dâsîtân, Analysis, Text and Index. In the introduction part, information about the subject, aim, method and arrangement of the index section is given. In the second part, the title, subject and content of the work Dâsîtân is emphasized. In the third chapter, the work is examined in terms of spelling, phonology and morphology. In the fourth chapter, the transcribed text of Dâsîtân is included. In the fifth chapter, the grammatical index of Dâsîtân is made.

Science Code : 30103

Key Words : Old Anatolian Turkish, Dervîş İvaz, Dâsîtân, Examination

Page Number : 303

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Hakan AKCA

TEŞEKKÜR

Dervîş İvaz'ın Dâsitân Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin) başlıklı tez çalışmam boyunca yardımlarını ve yol göstericiliğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Hakan Akca'ya ve maddi, manevi desteklerinden ötürü aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
2. DÂSİTÂN	5
2.1. Dâsîtân Adlı Eserin Müellifi	5
2.2. Dâsîtân Adlı Eserin Künyesi	5
2.3. Dâsîtân Adlı Eserin Muhtevası	5
2.4. Dâsîtân Adlı Eserin Konusu	5
3. İNCELEME.....	9
3.1. İmlâ Özellikleri	9
3.2. Ses Bilgisi.....	19
3.2.1. Ünlüler	19
3.2.1.1. Ünlü değişmeleri	20
3.2.1.1.1. i/ é meselesi	20
3.2.1.1.2. Değişme yoluyla ortaya çıkan /i/ ünlüsü	20
3.2.1.1.3. Kelime başında ve ilk hecede /e/ ünlüsü	21
3.2.1.1.4. Diğer ünlü değişmeleri	22
3.2.1.2. Ünlü uyumu	22
3.2.1.2.1. Kalınlık - incelik uyumu	23
3.2.1.2.2. Düzlük - yuvarlaklık uyumu	24
3.2.1.3. Ünlü düşmesi	38

3.2.1.4. Ünlü türemesi.....	39
3.2.1.5. Ünlü birleşmesi	39
3.2.2. Ünsüzler.....	40
3.2.2.1. Ünsüz değişimleri.....	40
3.2.2.1.1. Tonlulaşma	40
3.2.2.1.2. Tonsuzlaşma.....	45
3.2.2.1.3. Sızıcılaşma	45
3.2.2.1.4. Sürekli ünsüzler arasındaki değişimler.....	47
3.2.2.2. Ünsüz türemesi.....	47
3.2.2.3. Ünsüz düşmesi	48
3.2.2.4. Ünsüz ikizleşmesi	50
3.2.2.5. Yer değiştirme.....	50
3.2.2.6. Hece düşmesi	50
3.3. Şekil Bilgisi	50
3.3.1. Yapım Ekleri.....	50
3.3.1.1. İsimden isim yapım ekleri.....	50
3.3.1.2. İsimden fiil yapım ekleri.....	54
3.3.1.3. Fiilden isim yapım ekleri	56
3.3.1.4. Fiilden fiil yapım ekleri	58
3.3.2. İsim Çekimi	61
3.3.2.1. Çokluk eki.....	61
3.3.2.2. İyelik ekleri	61
3.3.2.3. Aitlik eki	64
3.3.2.4. Hâl ekleri.....	64
3.3.2.4.1. İlgi hâli eki	64
3.3.2.4.2. Yükleme hâli ekleri	65

3.3.2.4.3. Yaklaşma hâli eki.....	66
3.3.2.4.4. Bulunma hâli eki	67
3.3.2.4.5. Ayrılma hâli eki.....	68
3.3.2.4.6. Eşitlik hâli ekleri	69
3.3.2.4.7. Vasıta hâli ekleri.....	70
3.3.2.5. Yön ekleri.....	70
3.3.2.6. Soru eki	71
3.3.3. Sıfat.....	71
3.3.3.1. Niteleme sıfatları.....	72
3.3.3.2. Belirtme sıfatları	72
3.3.3.2.1. Sayı sıfatları.....	72
3.3.3.2.2. İşaret sıfatları.....	73
3.3.3.2.3. Soru sıfatları	73
3.3.3.2.4. Belirsizlik sıfatları	73
3.3.4. Zamir	74
3.3.4.1. Şahıs zamirleri	74
3.3.4.2. İşaret zamirleri	77
3.3.4.3. Dönüştürme zamirleri	78
3.3.4.4. Belirsizlik zamirleri	79
3.3.4.5. Soru zamirleri.....	80
3.3.5. Zarf	80
3.3.5.1. Tarz zarfları.....	81
3.3.5.2. Zaman zarfları.....	82
3.3.5.3. Yön zarfları	85
3.3.5.4. Miktar zarfları	86
3.3.5.5. Soru zarfları	86

3.3.5.6. Yabancı zarflar.....	87
3.3.6. Edat.....	87
3.3.6.1. Ünlemler	87
3.3.6.2. Bağlama edatları	88
3.3.6.3. Kuvvetlendirme edatları.....	91
3.3.6.4. Çekim edatları.....	91
3.3.6.5. Soru edatları	92
3.3.6.6. Şüphe edatı.....	93
3.3.7. Fiil.....	93
3.3.7.1. Şahıs ekleri.....	93
3.3.7.1.1. Zamir kökenli şahıs ekleri	93
3.3.7.1.2. İyelik kökenli şahıs ekleri	94
3.3.7.2. Şekil ve zaman ekleri	95
3.3.7.2.1. Bildirme kipleri	95
3.3.7.2.2. Tasarlama kipleri.....	103
3.3.7.2.3. İsim fiili ve çekimi (ek fiil)	114
3.3.7.2.4. Birleşik kip çekimi	117
3.3.7.3. Zarf-fiil ekleri.....	121
3.3.7.4. Sıfat-fiil ekleri.....	128
3.3.8. Soru eki.....	131
3.4. Yabancı Unsurlar.....	131
3.4.1. Arapça Unsurlar.....	131
3.4.1.1. Başa gelenler	131
3.4.1.2. Sona gelenler.....	132
3.4.2. Farsça Unsurlar	132
3.4.2.1. Başa gelenler	132

Sayfa

3.4.2.2. Sona gelenler.....	134
4. METİN.....	137
5. DİZİN.....	211
6. SONUÇ.....	291
KAYNAKÇA.....	301
ÖZGEÇMİŞ.....	303

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
bk.	Bakınız
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
ET	Eski Türkçe
F.	Farsça
s.	Sayfa

İŞARETLER

//	Fonem (Sesbirim) İşareti
Ø	Sıfır Biçimbirim
[...]	Okunamayan kelime
<	Gelişme işareti (sonraki biçim < önceki biçim)
>	Gelişme işareti (önceki biçim > sonraki biçim)
~	Nöbetleşme işareti
(?)	Şüpheli okuma

1. GİRİŞ

Çalışmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın konusu: Dervîş İvaz tarafından 15. yüzyılda Arap harfleri ile yazılan *Dâsûtân* adlı el yazması eserin imla, ses ve şekil bilgisi özelliklerinin incelenmesi ve eserin söz varlığının ortaya çıkarılmasıdır. Bu çalışmanın amacı *Dâsûtân* metni esas alınarak Eski Anadolu Türkçesinin imla, ses ve şekil bilgisi özelliklerini tespit etmektir.

Eski Anadolu Türkçesi Türkiye Türkçesinin ilk tarihi devresi olup X. yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan batıya göç eden Oğuzların kendi lehçelerine dayanan ve Anadolu'da kurup geliştirdikleri edebi yazı dilidir. Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşıyan Dervîş İvaz'ın *Dâsûtân* adlı eseri incelenerek eserin dönemin dil özelliklerini ne düzeyde yansıttığı tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye Türkçesinin ilk devri olan bu dönemde yazılmış bir eser ve yazar gün ışığına çıkarılarak dilimize kazandırılacaktır.

Eski Anadolu Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar neredeyse tamamlanmıştır, ancak bu döneme ait henüz gün yüzüne çıkmamış eserler vardır. Bu eserlerin bulunup okunması, eserler üzerinde dil bilgisi incelemesi yapılması, sözlük veya dizin hazırlanması Eski Anadolu Türkçesi çalışmalarına büyük katkı sağlayacaktır. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait gün yüzüne çıkmamış eserlerden biri de *Dâsûtân*'dır. Dervîş İvaz adlı bir müellif tarafından yazılan *Dâsûtân* adlı eser Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Bu çalışmada Dervîş İvaz'ın *Dâsûtân* adlı eserinin imla ve dil özellikleri üzerinde durulmuştur. Böylece eserin, dönemin dil özelliklerini ne düzeyde yansıttığı tespit edilerek, Batı Türkçesinin ilk döneminde yazılmış olan bir eser bilim dünyasına tanıtılacak ve Türk kültürüne kazandırılacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada metin odaklı çalışma gerçekleştirilmiştir. Dervîş İvaz'ın *Dâsûtân* adlı eseri, transkribe edildikten sonra ses ve şekilbilgisi özellikleri bakımından incelenmiştir.

Çalışmanın *Ses Bilgisi* bölümünde sesler ünlüler ve ünsüzler olarak iki başlık altında incelenmiştir. Bu incelemede ses olayları ve metnin ses özelliklerinin Eski Türkçeden eserin yazıldığı döneme ne gibi değişiklikler gösterdiği tespit edilerek ortaya konmuştur.

Çalışmanın *Şekil Bilgisi* bölümünde eklerin değişken biçimleri ayrı ayrı yazılmıştır. Yapım ekleri, isim, sıfat, zamir, zarf, edat ve fiil başlıkları altında eserin şekil özellikleri incelenmiş, metinden örnekler verilerek eserin şekil özellikleri ortaya konulmuştur. Metinde birtakım sebeplerden ötürü okunamamış kelimeler “[...]” işareti ile gösterilmiştir. Okunmuş ancak şüpheli durumdaki kelimeler ise “(?)” işaretiyle belirtilmiştir. Metinde ciltlemeden dolayı üzerine kapanan ya da silik olduğu için okunmayan ancak vezin, kafiye ve anlam açısından tamamlanabilen kelimeler “[]” içerisinde verilmiştir. Örnek: Didi geldi evime faḥr-i cihān/ Şabr idüp kılmayayın āh u [fiḡān] 148.

Dizin Bölümünün Düzenlenişi

Bu çalışmanın *Dizin* bölümü gramatikal dizin şeklinde hazırlanmıştır. Eserdeki bütün kelimeler anlamları ve aldıkları çekim ekleri ile alfabetik olarak dizilmiştir. Dizin hazırlanmasında Prof. Dr. Ceval Kaya'nın hazırladığı *Cibakaya* adlı dizin programından yararlanılmıştır. Metin bölümünde geçen bütün kelimeler ve bu kelimelerin geçtiği beyitlerin numaraları dizinde yer almıştır. Dizinde –ma/ -me olumsuzluk eki dışında yapım ekleri gösterilmemiş yalnızca çekim ekleri gösterilmiştir. Çekim ekleri de kendi içerisinde alfabetik olarak dizilmiştir. Eş biçimli kelimeler Roma rakamlarıyla yazılmıştır:

ay (I) ay, kamer, mah

ay (II) ay, yılın ayrıldığı on iki bölümden her biri

Kelimelerin varyantları kendi alfabetik sıralarında gösterilmiş ve bk. “bakınız” kısaltmasıyla birlikte verilmiştir:

aḥşam akşam, günün sonu bk. **aḥşam**

aḥşam akşam, günün sonu bk. **aḥşam**

Alıntı kelimelerde kaynak dil ile kelimenin aslı biçimi gösterilmiştir:

abdest F. (ابدست), 'adāvet Ar. (عداوت)

Madde başı yapılan kelimenin son sesinde eklenme sırasında ötümlüleşme veya ünlü düşmesi meydana gelmişse bu ses olayları alt maddede parantez içinde gösterilmiştir:

ağız ağız, yüzde yemek yemeye, soluk alıp vermeye ve ses çıkarmaya yarayan organ

a.+ı+(ağız) 176, 678, 679

a.+ın+(ağzın) 60

a.+ından+(ağzından) 286

a.+ıñı+(ağıñı) 114

Metinde yer alan eş biçimli ekler numaralarla ayrılmıştır. Dizinde yer alan eş biçimli ekler şunlardır:

+ı+(1), +i+(1) iyelik eki

+ı+(2), +i+(2) belirtme hali eki

2. DÂSITÂN

2.1. Dâsîtân Adlı Eserin Müellifi

Dervîş İvaz'ın hayatı hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır. Müellifin ismi metnin son dizesi olan 1067. dizede şu şekilde geçmektedir: “Ancaları yolda kodı/ Ben seni severin didi/ Dervîş İvaz böyle didi/ Nefsile dünya değil mi”

2.2. Dâsîtân Adlı Eserin Künyesi

Dervîş İvaz'ın Dâsîtân adlı eserinin dili Türkçedir. Eser Ankara Milli Kütüphane'de 06 Hk 3927/3 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Koleksiyon olarak Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'ne ait olup Dvd numarası 1416'dır. Çalışmamızda yaprak 42b-79b incelemeye alınmıştır. Satır sayısı 15, yazı türü harekeli nesih ve kâğıt türü üç ay filigranlıdır. Deffeleri düşük kapsız ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. Eserin başı eksiktir.

2.3. Dâsîtân Adlı Eserin Muhtevası

Eser, incelememize dâhil olmayan ancak incelememizin başladığı hikâyenin olduğu 42b'nin üst tarafında bulunan beyitlerden anlaşıldığı üzere Hicri 7 Şaban 883 tarihinde tamamlanmıştır. Eserde kırmızı olarak yazılmış söz başları şunlardır: 1- Hikâyet-i Câfer-i Tayyar'un oğlancukların beyan ider, 2-Der-beyân Beni Ad Padişahı, 3- İlâhi, 4- Hikâyet-i Çoban ve Musa, 5- Hikâyet-i Şehmân u Ömer. Dervîş İvaz eserini mesnevi nazım şeklinde yazmıştır. Vezin kullanımını her söz başında ya da hikâyede değişiklik gösterse de genelde Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün vezni kullanılmıştır. Eserde bunun dışında 6 dörtlük bulunmaktadır ve eser toplam 1067 beyitten oluşmaktadır.

2.4. Dâsîtân Adlı Eserin Konusu

Dâsîtân adlı eser, “Hikâyet-i Câfer-i Tayyar'un oğlancukların beyan ider” söz başıyla başlamaktadır. Bu kısma 42b'den başlayıp 48b'de nihayetlenmektedir ve 1-179. beyitleri kapsar. Cafer Tayyar, sahabeden olup Hz. Muhammed (s.a.v)'in amcasının oğludur. Hadis-i Şerif'e göre Mute seferinde şehit düştükten sonra Cebrail Aleyhisselam'ın Hz. Muhammed'e ilettiği üzere kendisine Hz. Allah iki kanat takmıştır ve o halde cennette uçmaktadır. Eserimizde geçen kıssada ise Cafer-i Tayyar'ın iki oğlunun başından geçenler

anlatılmıştır. Eser Allah'a hamd ve ümmet-i Muhammed'den olmaya teşekkür beyitleriyle başlamıştır. Beyitlerde Hz. Muhammed'i ve âlini kişinin annesinden, babasından, oğlundan ve kızından daha çok sevmesi gerektiği anlatılmıştır. Onları sevmek ise onlara uymakla; onların yapmadıklarını yapmamakla olur. 28. beyite dek bunlardan ve Hz. Muhammed'in peygamberlik yolunda çektiği sıkıntılardan bahseder.

Dervîş İvaz 28. beyitle birlikte “Diyeyin uş başladum bir dâsîtân / Evvela yaksun dinleyeni dositân” diyerek kıssayı anlatmaya başlamıştır. Müellif bu kısımda vezin olarak Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün'ü kullanmıştır. Cafer-i Tayyar'ın iki oğlu vardır. Büyük oğlunun ismi İbrahim, küçüğünün ise ismi Muhammed'dir. Metinde bahsedildiğine göre bu iki oğlancık asker içinden kaçarak Fırad kenarı boyunca gurbet ateşine yanarak giderler. Buradan itibaren şair beyitlerde kendi acizliğini anlatarak Yaradan'ın affını dilemiştir.

103-135. beyitler arasında şair İbrahim Aleyhisselam'ın Nemrud ile olan mücadelesini anlatmıştır. Hz. İbrahim'in putları parçalayışı, bunun neticesinde Nemrud'un kendisine düşman olup şeytanın yönlendirmesiyle onun cehennemde görmüş olduğu mancınık sistemini kurdurarak Halilullah'ı ateşe attırmasını eserinde işlemiştir. Hz. Allah'ın mucizesiyle ateşin gül bahçesine dönüşmesi, Nemrud'un sivrisinekle cezalandırılması tamamıyla eserde yer almıştır. Ancak kıssanın devamı 187-358. beyitlerde anlatılarak tamamlanmıştır. Kıssanın bitişini ilan eden dizeler kırmızı renkle yazılmıştır. 135. beyitten itibaren (47a) Câbir'in oğullarının hikayesi anlatılmıştır. Bu iki oğlanın kıssası 179. beyitte “Mucizatu'n- Nebiyyü / Sallallahü aleyhi vesellem” diyerek tamamlanmıştır. 179-187. beyitler ise Hz. Muhammed'in Habeşliler ile yaşadığı başka bir olayı ve 100 Habeşlinin iman etmesini bizlere aktarır. 359-443. arasında beyitlerde ise Hz. Musa'nın bir kıssası yer alır. Bu kıssada yaşananlar Hz. Musa ile bir köpek arasında geçer.

Eserde ikinci söz başı “Der-beyân Beni Ad Padişahı” ismiyle başlar. Burada anlatılan kıssa 444-609. beyitler arasındadır. Padişah ömrü yetmişine dayanmış bir Mecûsîdir. Rüyasında Hz. Muhammed'i gördükten sonra Müslüman olur, ölmeden önce 14 yaşındaki oğlu Mansur'a Müslüman olmasını vasiyet eder. Kıssada Mansur'un babasının ölümünün ardından tahta geçmesi, Müslüman oluşu, Medine'ye Hz. Muhammed'i görmeye gidişi ve orada başından geçen maceralar anlatılır. 609 ve 894. beyitler arasında ise Mihr ü Vefâ mesnevisi bulunur. Vefâ padişah olan babasının üçüncü ve en küçük oğludur. Padişah, oğullarına 3 küp miras bırakmıştır ancak hangi küp kime bırakılmış belli değildir.

Babalarının yerine hangi kardeşin geçeceği de belirsizdir. Vezirler büyük, içi toprak dolu olan küpü büyük oğlana verirler. Bu küpte taç ve taht, çetre ve hayme gibi padişahlığın sembolü olan unsurlar vardır. Böylece büyük oğul padişah olur. İçinde at, koyun, deve gibi hayvan kemiklerinin bulunduğu küpü ortanca oğlana verirler, hayvanlar da bu ortanca oğlana kalmıştır böylece. 3. ve içi altın dolu olan küp ise küçük oğul olan Vefâ'ya kalır. Vefâ bu altınla halkı doyurur, borçlunun borcunu öder. Zamanla altınlar biter, etrafında kimse kalmaz. Üzülür, ağlar, Allah'a yalvarır, ona sığınır. Başka bir ülkenin padişahının yanına gidip onun için çalışmayı düşünür. Yolda tek varlığı olan yüzüğünü bir dervişe satarak azık alır. Bir şehirden geçerken bir remilci dükkânı görür. Remmâl onun için bir fal söyler. Bir şehre gideceğini, orada bir pınar göreceğini söyler. Pınarın yanında bir canavar vardır. Vefâ'ya canavarın ardınca gitmesini söyler. Vefâ'yı altınlar dolusu bir hazine ve taht üstünde güzeller güzeli Mihri beklemektedir. Sonrasında ikisinin birbirine âşık olması ve başlarına gelenler anlatılır. Ancak macera tamamlanmamıştır. Devamında (74a) bulunan "İlâhi" kırmızı bir başlık halinde yazılmıştır.

"Hikâyet-i Çoban ve Mûsa" kırmızı renkle yazılmış 4. söz başıdır. Hz. Musa Tur Dağı'na Allah'a dua etmeye gittiği bir gün koyunlarını otlatan bir çoban görür ve yanına gider. Çoban insanlardan, kalabalıktan kendini uzaklaştırmış, olanca samimiyetiyle Allah'a dua etmekte, ona seveceği sütü peyniri ikram etmek istemektedir. Onun için diktiği çarık ve kepenekten bahseder. Bunları duyan Hz. Musa, çobana öyle söyleme der. Allah'ı bu saydıklarına muhtaç mı sanırsın der. Çobanın yanından ayrıldıktan sonra Allah, kendisi ile tekellüm eden Hz. Musa'ya neden çobanı azarladığını sorar. Çobanın söyledikleri yanlış bile olsa samimiyetinden ötürü Allah'ın hoşuna gitmektedir. Hz. Musa'nın çobandan özür dilemesini ister. Hz. Musa'nın çobanla tekrar buluşup özür dilemesi ve çobanın da onu affetmesiyle kıssa sona erer. Bu kıssa 907 ve 952. beyitler arasında yer almıştır.

Beşinci söz başı "Hikâyet-i Şehmân u Ömer"dir. Mesnevîde, Hz. Ömer'in oğlunun bir Yahudi'nin oyununa gelerek şarap içtiği, aldığı alkolün etkisiyle karşılaştığı bir kadınla zina ettiği ve bu kadından bir çocuğa sahip olduğu anlatılmaktadır. Bu durumu öğrenen Hz. Ömer'in zina edenin oğlu dahi olsa cezasını vermeye karar verdiğini görürüz. Bu suçun karşılığı olan hadd cezasını uygularken Hz. Ömer'in cezanın miktarıyla yetinmediğini, kendi oğlundan böyle bir günahın çıkması karşısında kahrolduğunu ve Allah'ın rızasını kazanmak için ceza miktarını her defasında artırdığını görmekteyiz. Bu cezalandırma işlemi sonrasında oğlu Şehman'ın öldüğünü ve Hz. Ömer'e Hz. Ali

vasıtasıyla Hz. Muhammed'den Allah'ın kendisinden razı olduğuna dair bir mesaj da gitmektedir. (Tan, 2014, s. 990) Hz. Ömer'in oğlu Şehman güzel sesli bir gençtir, mescitte Kuran okur, ahali Şehman'ı ve onun sesini dinlemeyi çok sever. Yine bir gün mescitte aşr-ı şerif okuduktan sonra evine dönerken bir Yahudi'yle karşılaşır. Adam, Şehman'a hasta mısın, rengin neden sarıdır diye sorar. Hasta olan Şehman'ı alıp evine götürür, ona ilaç olduğunu söyleyerek bir içecek verir. Şehman ilaç diye şarabı içer ve sarhoş olur. Eve dönüş yolunda bir kadınla zina eder. Aradan zaman geçtikten sonra bu kadın Hz. Ömer'e gelerek oğlunun kendisiyle zina ettiğini ve bir çocuğu olduğunu söyler. Bunu duyan Hz. Ömer hiddetlenir ve oğlunu çağırarak bu işin doğruluğunu teyit eder. Günahını kabul eden Şehman tövbe etmiştir ancak adaletin timsali olmuş babası onu affetmez, gerekeni yapmaya karar verir. Hikayenin devamında Şehman'a uygulanan 100 kırbaç cezası, Şehman'ın pişmanlığı, Hz. Ömer'in imanı ve evladına olan merhameti arasında kalışının büyük imtihanı ve herkesin çok sevdiği Şehman'ı kurtarmak için nasıl kendilerini perişan ettikleri anlatılır. Bu yürek parçalayan ama sonunda sonsuz mutlulukla taçlandırılan hikaye, eserimizde 952 ve 1051. beyitler arasında bulunmaktadır. Hikayemiz okuyana öğüt, yazarına dua ve Hz. Peygambere salavat ile sona ermiştir. 1060. beyitte şairimizin mahlası geçer ve ardından yazılan 6 dörtlülle beraber metin tamamlanır.

3. İNCELEME

3.1. İmlâ Özellikleri

Dâsıtân adlı eser Arap harfleriyle yazılmış bir destan metnidir. Eser matbu değil el yazmasıdır. Harekeli bir metin olan eserimizde yer yer okunamayan kısımlar yer almaktadır. Bunlar metin kısmında [...] işaretiyle gösterilmiştir. Metnimizin imla özellikleri şunlardır:

1. Metnimizde Türkçe kelimelerin bir kısmının yazımında bir düzensizlik vardır. Aynı kelimenin farklı yazılış biçimleri mevcuttur.

diyeyin 24 (دِيِيَهْ يِنْ) diyeyin 25 (دِيِيِيِنْ)

yanayın 24 (يَانَهْ يِيِنْ) yanayın 25 (يَانِيِنْ)

sözidür 32 (سُزِيدُورْ) sözüm 32 (سُورُومْ)

dağı 47 (دَاغِي) dağı 432 (دَاغِي)

işedür 47 (اِشَادُورْ) işe 47 (اِيشِنْ)

benüm 50 (بِنُومْ) benüm 53 (بَانُومْ)

yidi 55 (يِيْدِي) yedi 57 (يِيْدِي)

bugün 56 (بُوكُونْ) bugün 120 (بُوكُونْ)

yarın 56 (يَرِنْ) yarın 35 (يَارِيِنْ)

yetim 65 (يِيْتِمْ) yitim 75 (يِيْتِمْ)

şakla 70 (شَاكْلَا) saklañ 221 (سَاكْلَانْ)

yalñuz 107 (يَالْكُونْ) yalñuz 123 (يَالْكُونْ)

canı 112 (جَانِي) cān 113 (جَانْ)

gün 117 (كُونْ) gün 180 (كُونْ)

yok 124 (يُوكْ) yok 112 (يُوكْ)

palta 129 (پَلْتَه)	palta 128 (پَلْتَا)
yüregi 133 (يُورَه كِي)	yüregi 65 (يُورَكِي)
çikeridi 242 (چِكَارِدِي)	çekemediler 243 (چِكَامَدِيلَر)
delü 210 (دَالُو)	delü 861 (دَلُو)
aķaç 210 (اَقچ)	aĝaç 6 (اَغچ)
cansız 210 (جَان سِيز)	cansuz 211 (جَان سُوز)
işid 335 (ايشِد)	eşit 588 (اَشِيت)
yig 390 (يِك)	yeg 633 (يِك)
aç 400 (اچ)	aç 60 (اچ)
tanuķ 534 (طَنُوќ)	tanıķ 537 (طَانُوќ)
ķardaş 831 (قَرَدَاش)	ķardaşum 574 (قَرَدَاشُوم)
degül 700 (دِكُل)	degil 757 (دِكِل)
iraķ 610 (ايراق)	iraķ 734 (اِراق)
cigerin 31 (چِكَارِن)	cigerin 810 (چِكِرِن)
göşdi 895 (كُوشِدِي)	göçdi 904 (كُچِدِي)
iki 461 (اِكِي)	iki 570 (اِكِي) iki 865 (اِكِي)

2. /a/ ünlüsünün kelime başında, kelime ortasında, kelime sonunda, ek içinde ve ek sonunda düzenli bir imlası yoktur. Bir kelimenin hep aynı imla ile yazılması nadirdir. Aynı kelimenin birçok farklı şekilde yazıldığı tespit edilmiştir.

Kelime başında: üstün ile *aĝaç* “aĝaç” 6 (اَغچ), *aĝla-* “aĝlamak” 628 (اَغْلَدِي), *aĝu* “zehir” 26 (اَغُو), *aķ* “beyaz” 189 (اَق), *altun* “altın” 613 (اَلْتُون), *ara-* “aramak” 526 (اَرَادُم), vs.

andan “ondan” 212 üstün ile (اَنْدَن), *dikine* üstün ile *andan* “ondan” 966 (اَنْدَن),

anı “onu” 101 üstün ile (أَنِى), dikine üstün ile *anı* “onu” 965 (أَنِى), med ile *anı* “onu” 207 (أَنِى)

aç- “açmak” 359 üstün ile (أَچْ), dikine üstün ile *aç-* “açmak” 1048 (أَچْ),

adıdır 189 üstün ile (أَدِيدُونُ), dikine üstün ile adı 964 (أَدَى), med ile adı 39 (أَدَى),

aķar “akar” 42 üstün ile (أَقْرُ), dikine üstün ile *aķar* “akar” 911 (أَقْرُ), med ile *aķar* “akar” 647 (أَقْرُ),

Kelime ortasında:

aĝaç “aĝaç” 6 üstün ile (أَعْجْ), üstün ve elif ile *aĝacı* “aĝacı” 517 (أَعْجَى);

aĝladı “aĝladı” 810 üstün ile (أَعْلَدَى), üstün ve elif ile *aĝladılar* “aĝladılar” 550 (أَعْلَدِيلَزْ), harekesiz aĝlar “aĝlar” 912 (أَعْلَزْ), dikine üstün ve elif ile *aĝlayasın* “aĝlayasın” 843 (أَعْلَايَه سِينْ);

aķşamiçün “akşamı için” üstün ile 71 (أَحْشَمِيچُونُ), üstün ve elif ile *aķşam* “akşam” 486 (أَحْشَامْ);

aradan 107 üstün ile (أَرَدَنْ), üstün ve elif ile arada 661 (أَرَادَهْ), dikine üstün ve elif ile araya 828 (أَرَايَهْ), elif ile arada 951 (أَرَادَهْ)

Kelime sonunda: *aķça* “akça” 740 üstün ve hemze ile (أَفْجَهْ), üstün ile *aķçası* “akçası” 637 (أَفْجَاهِ), üstün ve elif ile *aķçaya* “akçaya” 894 (أَفْجَاهِي);

anan “annen” üstün ile 1019 (أَنَّكَ), üstün ve elif ile *ana* “anne” 119 (أَنَا), dikine üstün ve elif ile *anasına* “annesine” 1020 (أَنَاسِنَهْ), üstün ve hemze ile *ana* “anne” 831 (أَنَهْ);

atam 697 üstün ile (أَتَمْ), ata 831 üstün ve elif ile (أَتَا), ata 988 dikine üstün ve elif ile (أَتَا)

Ek içinde:

Üstün ile: *aluban* “alarak” 469 (أَلْوَبُنْ), *almasun* “almasın” 543 (أَلْمَسُونُ), *anadan* “anneden” 856 (أَنَادَنُ) *anlar* “onlar” 19 (أَنْلَرُ)

Üstün ve elif ile: *aķar* “akar” 758 (أَقَارُ), *alasin* “alasin” 473 (أَلَسِينُ), *almazsañ* “almazsan” 393 (أَلْمَازْسَكْ)

Dikine üstün ve elif: *alasin* “alasin” 817 (أَلَسِينُ), *ancılayın* “onun gibi” 832 (أَنْجَلَايِينُ)

Ek sonunda:

Üstün ve elif ile: *aķa* “aka” 34 (أَقَا), *añlasaña* “anlasasa” 5 (أَنْلَاسَنَا)

Üstün ve hemze ile: *ala* 637 (آلَه), *alınına* 185 (أَلْنِنَه), *altunla* “altınla” 126 (أَلْتُنْلَه)

Dikine üstün ve elif ile: *aya* 871 (أَيَا)

3. Uzun /ā/ ünlüsü yalnızca alıntı kelimelerde görülür.

Kelime başında:

Üstünlü elif ile *āmīn* 183 (أَمِينُ), *āsūde* 717 (أَسُودَه);

dikine üstünlü elif ile *āhiret* 145 (أَحْرَتْ);

üstünlü elif ile *āhir* 209 (أَحْرُ);

medli elif ile *āhir* 464 (أَحْرُ);

medli elif ile *ādem* 720 (أَدَمُ);

dikine üstünlü medli elif ile *ādem* 967 (أَدَمُ);

üstün ile *ādemi* 353 (أَدَمِي);

dikine üstün ile *ādemi* 960 (أَدَمِي)

Kelime içinde:

Üstün ve elif ile *kitāb* 644 (كِتَاب), *münāfıklar* 602 (مُنَافِقُونَ);

dikine üstün ve elif ile *şevāb* 178 (ثَوَاب);

üstün ve elif ile *āhvāli* 626 (أَحْوَالِي);

elif ile *āhvāli* 1040 (أَحْوَالِي);

dikine üstün ve elif *āhvālini* 826 (أَحْوَالِي);

dikine üstün ve elif ile *cihān* 148 (جِهَان);

üstün ve elif ile *cihānda* 1031 (جِهَانْدَه)

4. /e/ ünlüsü kelime başında üstünlü elif ile yazılmıştır.

eksik 928 (اَكْسِيك), *elsüz* “elsiz” 194 (اَلْسُوْر), *eşit*- “işit-“ 588 (اَشِيْت), *eyü* “iyi” 347 (اَيُو)

5. /e/ ünlüsü kelime içinde bazen elifle (ل) ile yazılmıştır.

esirgemezdi 554 (اَسِرْكَامَزْد), seni 5 (سَان), *severin* “severim” 16 (سَاوَرِيْن), *itmedüğünü* “etmediğini” 19 (اِتْمَادُوْكَنِي), *ditreşüben* “titreşerek” 40 (دِيْتَرِاشُوِيْن)

6. /e/ ünlüsü kelime sonunda bazen (ل) ile yazılmıştır.

etmege “etmeğe” 640 (اَتْمَكَا), *seve* 18 (سَوَا), *ne* 50 (نَا), *nice* 58 (نَجَا), *eyleye* 209 (اَيَلِيَا), *gice* “gece” 211 (كَجَا)

Bir kelimedede /e/ ünlüsü kelime sonunda ye (ي) ile gösterilmiştir: *eve* 985 (اَوِي)

7. Metnimizde kapalı e /è/ ünlüsü üstün hareke ve ye (ي) ile gösterilmiştir.

eline “eline” 813 (اَيَلِيَه), *èt*- “etmek” 833 (اَيِْت), *yel* “yel” 702 (يَيْل), *yemiş* “yemiş 1030 (يَيْمِيْش)

8. /ɪ/ ve /i/ ünlülerinin kelime başında yazımlarında bir düzen yoktur. Hem ye ve esre (اي) ile hem de sadece esre (إ) ile yazıldığı görülmüştür. Kelime içinde ve sonunda yazımlarında da bir düzen yoktur. Bazen sadece esre hareke bazen de ye ve esre birlikte kullanılmıştır.

ıraq 734 (إِرَاقُ), ıraq 610 (إِيرَاقُ), ilerü “ileri” 184 (إِيلِرُو), iş 115 (إِشْنُ), ısıcağ “sıcak” 916 (إِصِحَّاقُ), esirgemezdi 554 (أَسِيرُكَاْمَزِدِ), seni 5 (سَانِ)

Bir örnekte belirtme hemze ile gösterilmiştir: Şehmā’yı 994 (شَهْمَاءُ),

9. Kelime başında /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri düzenli olarak (أُو) ile gösterilmiştir. Kelime içinde yazımlarında bir düzen yoktur, bazen yalnızca ötre (أُ) ile bazen de ötre ve vav (أُو) ile gösterilmiştir.

odun 229 (أُودُنُ), ölümünü “ölümünü” 1062 (أُولْمُنِي), unutduran “unutturan” 1062 (أُونْتُدُرُنُ), uykuya 1036 (أُيُفُويَه), uyuzca 371 (أُيُوزْجَه), üşürür 619 (أُشُورُرُ)

/u/, /ü/ ünlüleri kelime sonunda düzenli olarak ötre ve vav ile gösterilmiştir.

korhu “korku” 64 (قُرْحُو), diyü “diye” 112 (دِيُو), incü “inci” 132 (إِنْجُو)

10. Üç örnekte ikilemeyi oluşturan kelimeler birbirinden farklı yazılmıştır.

bölük bölük 325 (بُولُوكُ بُلُوكُ), delik delik 325 (دَالِوكُ دَالِوكُ), dürlü dürlü “türlü türlü” 275 (دُورْلُو دُورْلُو)

11. Kelime başında /p/ ünsüzü genellikle be (ب) harfi ile yazılmaktadır.

İki örnekte be (ب) ve pe (پ) nöbetleşe kullanılmıştır:

pişürem “pişirem” 916 (پِشُورَم) ~ bişürem “pişirem” 917 (بِشُورَم)

balta 123 (بَلْتَا) ~ palta “balta” 128 (پَلْتَا)

Kelime sonunda /p/ ünsüzü genellikle be (ب) ile yazılmaktadır. İki örnekte kelime sonunda /p/ ünsüzünün yazımı be (ب) ve pe (پ) harfleri ile nöbetleşe gerçekleşmiştir.

küb “küp” 611 (كُوب) ~ *küpe* 784 (كَيْه)

ip 375 (اَيْب) ~ *ipler* 198 (اَيْلِر)

12. /ç/ ünsüzünün kelime başı, kelime içi, kelime sonu ve eklerdeki yazımlarında belli bir düzen yoktur. /ç/ ünsüzü cim (ج) ve çim (چ) ile gösterilmiştir.

çiçek 890 (جَجَك), *çığrısan* “çığrısan” 896 (جَغْرِشَن), *çıkanlarıñ* “çıkanların” 897 (جَقَنْلَرَك), *çöker* 898 (جُوكَر), *çıkdim* “çıktım” 988 (جَقْدِم); *çıkdı* “çıktı” 122 (جَقْدِي), *çeri* 193 (چَرِي), *ağaçıla* “ağaça” 104 (اَغَاچِيلَه), *şıçrayuban* “şıçrayarak” 107 (شِچْرَايُوبَن), *açuk* “açık” 125 (اُچُق), *açdılar* “açtılar” 170 (اُچْدَلَر), *şaçdılar* “saçtılar” 170 (شِچْدَلَر), *bıçağıla* “bıçakla” 851 (بِچَاغِيلَه), *güneşce* “güneşçe” 1037 (گُونَشَجَه), *uçmak* “uçmak” 1041 (اُچْمَق), *ağaç* “ağaç” 6 (اَغَاچ), *birkaç* “birkaç” 493 (بِرَقَچ)

Eklerde: *aşcinuñ* “aşçının” 370 (اَشْچِينُوك), *oğlancukları* “oğlancıkları” 38 (اُغْلَانْچُقْلَرِي), *paraçuk* “paracık” 430 (پَرَاچُق), *çiftcinüñ* “çiftçinin” 737 (چِفتْچِينُوك)

İkili imla ile yazılmış “nice” kelimesi imlaya uygun olarak okunmuştur: *nice* 140 (نِيچَه) ~ *niçe* 243 (نِچَه)

13. Kalın ünlülü Türkçe kelimelerde kelime başında /t/ ünsüzü genellikle tı (ط) ile gösterilmiştir.

tag “dağ” 190 (طَاغ), *tanuk* “tanık” 534 (طَانُوك), *toğuzın* “dokuzunu” 539 (طُوفُوزِين)

İki örnekte (ت) ile gösterilmiştir:

Tañrı “Tanrı” 111 (تَنْرِي), *tozu* “tozu” 291 (تُوزِي)

Kalın ünlülü kelimelerden 4’ ü metinde dal (د) ve tı (ط) ile yazılmış olmak üzere 2 şekillidir:

dağar “takar” 375 (دَقَر)

tağar “takar” 198 (طَقَان)

durur 127 (دُورُز)

turur “durur” 277 (طُرُور)

dutar “tutar” 104 (دُوتَر)

tut “tut” 656 (طُوت)

duyma 896 (دُوَيْمَا)

tuymasın “duymasın” 991 (طُوَيْمَاسِنْ)

14. Kelime içinde te (ت) ve dal (د) ünsüzlerinin yan yana geldiği durumlarda dal üzeri şedde (دّ) kullanılmıştır.

girdiler “gittiler” 41 (كُتِدَلَر), *yutdılar* “yuttular” 23 (يُوتُدِيلَر), *cennetdeki* “cennetteki” 59 (أُوتُنْدِي), *girdi* “gitti” 107 (كُتْدِي), *uşatdı* “uşattı” 130 (أُوشْتْدِي)

İki örnekte kelime içinde dal (د) ünsüzü zel (ذ) ile gösterilmiş

dirildi 177 (دِذْلِدِي), *şāzumān* “şāzumān” 365 (شَاذْمَان)

15. /s/ ünsüzü ile başlayan Türkçe ince ünlülü kelimelerde sin (س), kalın ünlülü kelimelerde de sad (ص) kullanılmıştır. Kalın ünlülü şu iki örnek sin (س) ile yazılmıştır:

saçı 686 (سَچِي), *saçar* 329 (سَچَار)

Şart eki –sa, –se tüm örneklerde sin (س) ile gösterilirken bir örnekte sad (ص) ile yazılmıştır:

şorşalardı “sorsalardı” 348 (صُورْصَلَرْدِي)

16. Sızıcılaşma gerçekleşen kelimelerde sızıcılaşmanın gösterilmesinde bir düzen yoktur. Sızıcılaşma gerçekleşen kelimelerde ha (ح) ve hı (خ) nöbetleşe kullanılmıştır.

uyhusında “uykusunda” 45 (أُيْحُوسِنْدَه) ~ *uyhu* “uyku” 636 (أُويْحُو)

aşşamiçün “akşam için” 71 (أَحْشَمِيچُون) ~ *aşşam* “akşam” 486 (أَحْشَام)

yohsul “yoksul” 117 (يُحْسُول), *yohsa* “yoksa” 749 (يُوحْسَه), *korhu* “korku” 64 (قُرْحُو)

17. /ñ/ ünsüzü genellikle kef (ك) ile yazılmıştır. İki örnekte ise (كّ) ile yazılmıştır.

añdum “andım” 54 (أَكْدُوم), *göñlümüz* “gönlümüz” 86 (كُوكْلُون)

18. Arapça ve Farsçadan alıntı bazı kelimeler metnimizde aslî yazılış biçimlerinden farklı yazılmıştır.

Metinde: hazile 27 (حَزْلَه) aslî biçim: hazzile (حَظَّلَه),

Metinde: hoca 95 (حُوجَه) aslî biçim: hāce (خواجه),

Metinde: mançılık 235 (مَنْجَلِيقُ) aslî biçim: mancınık (مَنْجِنِيقُ),

Metinde: gül 267 (كُؤْل) aslî biçim: gül (گُل),

Metinde: gülüstān 298 (كُؤْسْتَانُ) aslî biçim: gülistān (كُلَيْسْتَانُ),

Metinde: küllü 330 (كُؤْل) aslî biçim: küllî (كُلِّي),

Metinde: hizā 359 (حِضَه) aslî biçim: hizā' (خِذَاء),

Metinde: rāyigān 391 (رَايِگَانُ) aslî biçim: rāygān (رَايْگَان),

Metinde: kuşsa 440 (قُصَّه) aslî biçim: guşsā (غِصَه),

Metinde: hoşnud 972 (حُؤْشُنُدُ) aslî biçim: hoşnūd (حُؤْشُنُودُ)

19. Farsça terkiplerde iki kelime arasında işaret belirtilmeyen kelimelerde okumalar anlama göre yapılmıştır.

terk– i dünyā 405 (تَرْكُ دُنْيَا), ğıl-ı ğış 415 (عِلُّ غِش), riş-i cān 653 (رِشُّ جَانُ)

20. Bazı kelimelere “ve” bağlacı için u, ü yerine ı, i kullanmıştır. Bunlar da imlada görüldüğü gibi yazılmıştır.

düni gün 44 (دُونُ كُونُ), bāyı yoħsul 118 (بَايِ يُوْحْسُولُ), Lātı Menāt 189 (لَاتِ مَنَاثُ), devleti baħt 482 (دَوْلَتِ بَخْتُ), miski ‘anber 677 (مِسْكِه عَنْبَرُ)

Bazı kelimelerde “ve” bağlacını vav (و) ile değil ötre ile gösterilmiştir.

āh u fiġān 169 (آه فِغَانُ), hāṣ u ‘ām 226 (حَاصُ عَامُ), serv ü erguvān 269 (سَرْوُ أَرْغَوَانُ), taġ u taṣ 321 (طَاجُ طَاشُنْ), dil ü pāk 432 (دِيلُ پَاكْ)

Üç örnekte “ve” bağlacı imlada gösterilmemiştir. Bunlar vezne uygun olarak eklenmiş ve [] işareti ile gösterilmiştir.

hāṣ [u] ‘ām 117 (حَاصُ عَامُ), gül [ü] reyhān 267 (كَوْلُ رَيْحَانُ), mal [u] gencüm 527 (مَالِكُنْجُمُ)

21. Bazı yabancı kelimelerin yazımında (خ) ve (ح) harfleri arasında yer değiştirmeler gerçekleşmiştir. Çoğu örnekte bu harfler nöbetleşe kullanılmıştır.

hastalar 73 (حَسْتَلَرُ), hurrem 172 (حُرْمَ), hışm 219 (حِشْمُ), hortümıla 328 (حُورُ طُومِيلَه), küllhān 372 (كُلْحَانُ), ħor 386 (حُورُ), haṣlet 389 (حَصَلْتُ),

Halil 262 (خَلِيلُ) ~ Halil’e 263 (خَلِيلَه),

put-ḥāne 294 (پُوتْ حَانَه) ~ put-ḥāneye 556 (پُوتْ حَانِيَه),

ḥatm 357 (خْتَمُ) ~ ḥatm 1035 (خْتَمُ),

ḥoṣ 359 (خُوشُنْ) ~ ḥoṣ 646 (جُوشُنْ),

ḥizmet 393 (حِزْمَتُ) ~ ḥizmetine 25 (حِزْمَتِيَه),

taḥt 454 (تَحْتُ) ~ taḥt 612 (تَحْتُ),

ḥāliyle 464 (خَالِيَلَه) ~ ḥālüm 568 (حَالْمُ),

Hızır 703 (حِضِرُ) ~ Hızır 852 (حِضِرُ)

22. Harekeli bir metin olan eserimizde 5 kelime harekesiz olarak yazılmıştır.

baḥt 612 (بخت), virdi 642 (وردی), kıız 674 (قز), uṣ 932 (اوش), yeriñ 1056 (يرك)

23. Bir örnekte kelime başında gayın (غ) ve kaf (ق) nöbetleşmesi görülmüştür.

gavgalardan “kavgalardan” 795 (غَوَّغَالَرْدَنْ) ~ *kavgalaşup* “kavgalaşıp” 409 (قَوَّغَالَاشُوب)

24. “hiç” kelimesi kurallı olarak çim (چ) ile yazılmasına rağmen bir örnekte cim (ج) ile yazılmıştır: hiç 938 (هَيْج)

25. Kim, ki, de bağlaçlarının ve mi soru eklerinin yazımında belli bir düzen yoktur. Bu ekler kimi zaman kelimeye bitişik kimi zaman kelimedenden ayrı yazılmıştır.

göresin kim 115 (كُورِه سِنُكِم), yok kim 128 (يُوق كِم)

at ki 143(اَتْ كِي), di ki 113 (دِيكِه)

İbrâhîm de 105 (اِبْرَاهِيمِدِه), diline de 560 (دِيلِينِد)

eksik mi 928 (اَكْسِيك مِي), fūrķatin mi 4 (فُورْكَاتِين مِي),

“mı” soru eki düzenli olarak bitişik yazılmıştır: günāh mı 46 (كُنَاهَمِي), yalan mı 160 (يَلَانَمِي)

3.2. Ses Bilgisi

3.2.1. Ünlüler

Dâsıtân adlı metnimiz ünlü sesler bakımından Türkçenin diğer dönemlerinden farklı bir durum göstermez. Harekeli yazılmış metnimizin imlasından tespit ettiğimiz 8 ünlü bugünkü yazı dilimizde de mevcuttur.

a, e, ı, i, o, ö, u, ü

Uzun Ünlüler

Eserin imlası, Türkçe kelimelerdeki aslî uzun ünlülerin tespitine imkân vermemektedir. Yabancı kökenli kelimelerdeki uzunluklar ise yazıda gösterilen ünlü işaretlerinden kolayca anlaşılacaktır:

Ümmet itdi Muştafâ'ya ber-güzjn 1 (كزین)

Raḥmetinden bizi insān eyledi 3 (انسان)

Ol ḥabībe ümmetüz dirüz hemān 9 (حبيب)

Ehli beyti bir kızdı aldı hemān 138 (همان)

Şöyle gāfil mi yürür ümmet olan 9 (غافل)

Bir olur sultān ki virdi Ḥaḫḫ saña 13 (سلطان)

3.2.1.1. Ünlü değişmeleri

3.2.1.1.1. i/ è meselesi

Eski Türkçede kelime başında ve ilk hecede bulunan /i/ ünlüsü Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde olduğu gibi metnimizde de korunmaktadır. Bu /i/ler imlada gösterilmiştir.

bil “bel” 640, *biş* “beş” 314, *di-* “de-“9, *dir-* “der-“ 302, *gice* “gece” 4, *girü* “geri” 58, *il* 383, *irte* “erte” 211, *yiñi* “yeni” 918, *yitmiş* “yetmiş” 449, *yir-* “yer-“ 396.

Metnimizde kapalı e /è/ ünlüsü üstün hareke ve ye (ي) ile gösterilmiştir. Metnimizde kapalı e /è/ ünlüsü bulunan kelimeler şunlardır: èline 813, èt- 833, yèl 702, yèmiş 719

3.2.1.1.2. Değişme yoluyla ortaya çıkan /i/ ünlüsü

a, e > i

iy 7 (< ET ey < ay),

imdi 15 (< ET emdi < amtı),

çik- 22 (< ET çek-),

yiñe 34 (< ET yeñe < yaña),

iki 38 (< ET eki < ekki),

nidem 54 (< ET ne+edeyim),

ir- 69 (< ET er-),

işit- 115 (< ET eşit-),

yiñi 918 (< ET yeñi 172 < yañı),

nite 211 (< ET nete< neteg),

irte 211 (< ET erte),

iyit- 234 (< ET eyit-),

işig 351 (< ET eşig),

giç- 481 (< ET geç-),

nirede 499 (< ET ne+ara+da),

girçek 540 (< ET gerçek),

bil 640 (< ET bel)

ö, ü, u>i

içün 22 (< ET üçün < <uçun),

yiri- 557 (< ET yöri- < yorı-),

egsik 78 (< ET egsük)

3.2.1.1.3. Kelime başında ve ilk hecede /e/ ünlüsü

Bugün yazı dilimizde i'leşen fakat metnimizde korunmuş olan aslî /e/ ünlüsü ile ilgili şu örnekler vardır:

eyü 347, eyi 411, geymek 119

3.2.1.1.4. Diğer ünlü değişimleri

o>ö>ü: yorı- > yöri-> **yürü-** 9,

ı> i: yorı- > yöri-> **yüri-** 468,

o > ü: tağ ol > **degül** 410,

o > ü > i: tağ ol> degül> **degil** 50,

ü > e: töpü > **depe** 754

u > a: odun- > **uyan-** 460, ortu > **orta** 150, boğuz > **boğaz** 375,

ı > a: yığaç > **ağaç** 6, yıgla- > **ağla-** 30, tokın- > **toğan-** 194

a > e: yaña > yeñe > **yiñe** 34, ayt- > **eyt-** 197, tağ ol > **degül** 410, biraz > **birez** 468

ı > u: okı- > **oku-** 102, boyun > **boyun** 387, bulıt > **bulut** 291, yavız > **yavuz** 412,

a > ı: saçra- > **sıçra-** 107

e > ü: bedük > beyük > böyük > **büyük** 123,

o > u: osan- > **usan-** 398,

u > ı: yokkaru > yokaru > yokarı > yukaru > **yukarı** 845, toğru > **toğrı** 204

3.2.1.2. Ünlü uyumu

Bugün Türkçe kelimelerdeki ünlüler, kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık bakımından belirli bir uyum içerisindedir. Kalınlık-incelik uyumu Türkçenin her devrinde sağlam bir kaide olarak kendini gösterir. İstisnalar çok az olup bunların büyük bir kısmı son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Hâlbuki düzlük-yuvarlaklık uyumunun kaide haline

gelebilmesi ancak Osmanlıcanın son dönemlerinde mümkün olabilmıştır. Kalınlık-incelik uyumuna göre zayıf bir uyumdur.

3.2.1.2.1. Kalınlık - incelik uyumu

Metnimizde Türkçe kök ve eklerde kalınlık-incelik uyumu iki ek dışında tamdır.

-kı/ -ki aitlik eki, “kanıkı 25” kelimesinde çok şekilliliğini muhafaza ederken “aradaki 64”, “yarınki 1016” gibi örneklerde tek şekilli olarak görülmektedir. Ancak tek bir kelimedede “bağırıldığı 77” uyuma girdiği tespit edilmiştir.

Kalınlık-incelik uyumu bakımından bir istisna da (-ken) ekidir. (i-) fiilinin diğer çekimlerinde ekleşme sırasında uyum meydana gelirken -ken ekinde -ken eki fonetik değerini muhafaza etmektedir: yaturken 569

ile edatı ile (i-) fiili de ekleşme sırasında kalınlık-incelik bakımından kök ünlüsüne uyarlar:

ağaçla 104, atasıyla 122, altunla 126, anlarunla 151, anlarıyla 153, barmağıla 185, tanrımıla 253, odıla 279, anuñıla 319, anuñla 401, kanıla 326, tokmağıla 341, tapmağıla 501, anuñla 779, avratıla 989, bıçağıla 851, katıyımış 109, varıdı 132, şoğardı 328, şorşalardı 348, yıkaydı 353, kıomayaydı 353, bulunurdu 434, taparlarıdı 448, olupdu 449, şanayduñ 453, olmışdı 453, olmuşdı 527, bulunmazdı 465, oğlanıdı 539, şanayıdun 523, тұurdu 548, тұrmışıdum 556, kalmışdı 638, varurısam 654, yoğıdı 768, şolmazdı 891, olmazdı 891, olurdu 967, тұtayıdım 921, gelmeyedi/ olmayadı 1302.

Bazı yabancı kelimelere eklenen Türkçe ekler ile kök arasında uyum sağlandığı görülmüştür:

bostanıdı 272, cānıla 36, dünyede 236, ğarağçun 538, hūlkıdı 188, ışkıla 358, sultanıla 808.

Yabancı asıllı kelimelerin son ünlüsü ile Türkçe ekler arasındaki kalınlık-incelik uyumu şu örneklerde bozulmuştur:

cömerdlığından 354, sultaniken 309.

İçin edatının durumu: Eserde “için” edatı bazen bitişik bazen ayrı yazılmıştır. İçin edatının bitişik yazıldığı örneklerde eklediği düşünülebilir, ancak bu edat kalınlık-incelik uyumuna uymamaktadır. Metin bölümünde “için” edatının yazılışında eserin imlası esas alınmıştır.

aḫşamiçün 71, anıniçün 285 (kafiyesi bugün), ḫurbetiçün 82.

aitlik “ki“ eki ile uyuma girenler: bağırlardağı 77.

“ıla” ile uyuma girenler:

ağaçıla 104, anlarunla 151, atasıyla 122, ‘avratıla 989, barmağıla 185, tokmağıla 341.

Yabancı asıllı kelimelerin son ünlüsü ile Türkçe ekler arasındaki kalınlık-incelik uyumu şu örneklerde bozulmuştur: sultaniken 309, cömerdlığından 354.

3.2.1.2.2. Düzlük - yuvarlaklık uyumu

Diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metnimizde de henüz bu uyumun varlığı görünmemektedir. Hatta Eski Türkçe ve günümüz Türkiye Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu açısından bir uyum içinde olan bazı kelime ve eklerin Eski Anadolu Türkçesinde çeşitli sebeplerle yuvarlak olduğu görülür. Buna metnimizde kök ünlüsüne ve devrin genel karakterine aykırı olarak meydana gelen düzlükleri de eklersek düzlük-yuvarlaklık bakımından uyumsuzluğun bu devirde ne kadar yoğun olduğu anlaşılır.

Kelime tabanlarında görülen yuvarlaklıklar

Eski Türkçeden beri yuvarlaklığını devam ettiren kelimeler

açuḫ 351, ağı 23, altun 126, ayruḫ 116 (<adruk), bellü 394 (<belgölüg), berü 20, demür 671 (<temür), eksüklü 92, eyü 347 (<eđgü), girü 108 (<kirü), gümiş 651 (<kümüş), içün 22 (<üçün < uçun), ilerü 184, incü 132 (<yinçü), ḫarañu 79, ḫamu 92 (<ḫamuğ <ḫamağ), ḫarşu 127, ḫayğı 64 (<ḫađğı), kendü 4, kirpük 683 (<kirpik ~kirpük), şayru 121, sevgülü 67, şınuḫ 334, ḫanuḫ 534, toğrı 204 (<toğru), uyuzca 371 (<uuz), yalıñuz 107 (<yalanguz), yavuz 412 (<yavız <yabız), yazuḫlu 353.

Ses düşmesiyle meydana gelen yuvarlaklıklar

ulu 67 (<uluğ), tapu 83 (<tapığ), kapu 94 (<kapığ), şaru 231 (<sarığ), delü 210 (<tilve < tilbe).

Eklerde görülen yuvarlaklıklar

Eski Türkçeden beri yuvarlaklığını devam ettirenler

İsimden isim yapma eki:

+luğ/ +lük

tanıklık 541, yavuzluk 584

+lXk ekini alan örneklerin çoğu uyuma girmiştir:

hayâşuzluk 46, aralık 232, yalancılık 296, mancılık 235, cömerdlük 354, pâdişahlık 612, ahılık 617, zârlık 887, yıllık 891, atalık 1043, rehberlik 841, hūblık 848, delülük 934, eksiklik 947, hastalık 975, beylik 1066, müşküllüğü 901, şenlikile 70, eksiklik 78, dirlik 679, rehberlik 841, delülük 934, beylik 1066

+suz/ +süz

hayâşuzluk 46, anlarsuz 159, ayaksuz 194, cansuz 211, aınsuzın 793, dilsüz 114, elsüz 194, issüz 822

susuzın 26, cansız 210, imānsız 1065 gibi uyuma girmiş örnekler de vardır.

Fiilden isim yapma ekleri:

-ğū/ğü

ķayğū 64 (ğayğū 1004), sevgü 67, görgü 966

(1 yerde –gi şeklinde geçmiştir: sevgi 439)

-(u)k/ -(ü)k

oyuğa 217, tanığ(um)538, yitüg(üm) 837, ayruk 116, açuk 125, artuk 260, yazuklu 353, tanuk 534, şovuk 898, yaruk 918, eksüklü 92, kirpük 683, esruk 977

(3 örnekte eksik şeklinde geçmiştir.) (eksik 928, ışık 351)

Fiilden fiil yapma ekleri:**-(u)r-/ -(ü)r-**

ķavşuruban 491 , geçür- 45, bel(g)ür- 291, degür- 607, bişür-619, üşür- 619, dirşür- 696, bitür- 1063, (ķayır- 911 (<ķayur- <ķayğur- <ķadğur-), ıoyır- 1008 (<todur- <todğur- <tod-), değşir- 292)

yitir- 220 ~ yitür- 539 gibi ekin ikili kullanım örneği göstermiş olması uyum sürecinin başladığının işaretidir.

-dur-/ -dür-

ķaldur- 152, utandur 246, yağdur- 918, yıldur- 1065, yidür431, irişdür- 866, itdür- 1066

yandur- 279 (1 yerde (yandır- 283) şeklinde geçmiştir.)

Ek ünlüsünün düz olduğu örnekler: göyündir- 29, bildir- 990, sevdır- 1065

-tur-/ -tür-

ge(l)tür- 74

İlgi hâli eki:

Eski Anadolu Türkçesi döneminin tipik bir özelliği olarak daima yuvarlak ünlülü seyreden bu ek, metnimizde de ağırlıklı olarak yuvarlak ünlülüdür. Bunun yanı sıra az da olsa uyuma girmiş örneklerle de karşılaşılmıştır.

-uñ, -üñ, -nuñ, -nüñ

aşçınıñ 370, dertlerüñ 25, halkuñ 415, kişisinüñ 39, odlaruñ 25, ölenlerüñ 75, sözlerinüñ 540, ulusınıñ 39

Ek ünlüsünün düz olduğu örnekler: anıñ aqvāli 1003, anıñ işi 941, bularıñ birbirin 185, çıkanlarıñ yolu 897, çobanıñ yüzi 946, ecdādın qatunıda 96, dünyānıñ naqşın 899, ilin pādışāhı 502, kimseniñ sırrı 950, kişiniñ 'aybı 1058, Mūsānıñ sırrı 938, seniñ peyniriñ 926, şehriñ içinde 125, Tañrımnıñ dostı 949

Yön ekleri:**-ru/ -rü**

berü 20, girü 58, qaңçaru 199

-aru/ -erü

içerü 468, ilerü 184, yuqaru 340

Ekin uyuma girdiği örnekler de vardır: qaңçarı 320, yuqarı 845

Sıfat-fiil eki:**-duq- /-dük-**

bulduğı 83, çekdügi 83, depeletdügimüz 333, didüklerin 485, getürdügüm 93, itmedüginü 19, qomadugın 583, nicedügin 236, nitdüginü 215, söyledügin 924, virdügin 26

Bu ekin düz ünlülü tabanlarda uyuma girdiği örnekler de vardır: didigi 659, didigüm 1017, didigimüz 347, diledigin 310, düzdigim 701, giydigin 910, itdigün, nitdigün 205, neydigin 236 (qafıyesi niceydügin), üşmedik 323, yidigi 343

Zarf-fiil eki:

-u/-ü

ağlayu ağlayu 427, diyü 112, gözleyü 280, isteyü 833, olugeldiñ 384, uzlayu 280, örütürdi 484 (1 yerde örütür- şeklindedir).

Bu ek 3 örnekte düzleşmiştir: dilenigel- 632, eydivir- 378, örütür- 339

Geniş zaman eki:**-ur/-ür**

‘arlanuram 631 , bilürem 863, bulunurıdı 434, çağırşurlar 721, çığırşurlar 489, değşirür 292, girürse 403, iriştir 105, söylenür 575, utanuram 991, yalvaruram 1015, yüğriştirler 489

3 kelimedede ek ünlüsü düzdür: toyır 1008 (kafiyesi buyur), göyündirir 29, viririmiş 310

4 kelimedede hem düz hem yuvarlak ünlülü biçimde yer almaktadır. Bu ikili kullanımlar ekin uyuma girmeye başladığını göstermektedir: gelür 197/ gelir 904, kılırdı 427/ kılırısañ 216, virürlerse 396/ virirdi 342, yatur 287/yatır 194

“urıram 993” örneğinde yuvarlak ünlülü tabana geniş zaman ekinin düz ünlülü biçimi gelmiştir.

Emir eki(teklük 3. şahıs):**-sun/-sün**

almasun 543, görsün 163, söylesün 160, yinsün 151, yaqsun 25

Ek ünlüsünün düz olduğu örnekler: yarılğasın 36, olmasın 319 (1 yerde olmasın 475), tuymasın 991, görsin 333, virsinler 1008, iñilesin 1050 (iñlesün 30)

Bildirme eki:**-dur/-dür**

adıdur 189, ağaçdur 129, ‘aşıkdur 943, rahmetdür 13, sözidür 32

1 örnekte uyuma girmiştir: “nedir” 926

Dudak ünsüzlerinin tesiriyle meydana gelen yuvarlaklıklar

İyelik ekleri:

-(u)m/- (ü)m

derdüm 765, dımağum 1007, didigüm 1017, fikrüm 45, günāhum 49, hālüm 403 (1 yerde “hālīm” şeklinde geçmiştir.), hırşum 60, ilüm 310, kullarum 311, tanuğum 538, yirüm 94, yüregüm 875

Metinde bu ekin uyuma bağlanmış 16 örneği vardır: bağrım 754, cānım 947, eksikligimi 947, evim 148, hālīm 1011, haznelerim 300, himmetim 414, i‘tibārım 414, kulağım 257, meylim 47, mīrāşım 409, nefsim 394, Rabbim 374, şāhım 424, yārenlerim 1017, yürecüğim 1005

Metinde 1 örnekte yuvarlak kök ünlüsüne rağmen ek ünlüsü düzleşmiştir: yürecüğim 1005.

-(u)muz/- (ü)müz

içümüz 74, kardeşumuz 881, sinümüz 66.

Ekin ünlüsünün bir örnekte hem uyuma girmiş biçimi hem yuvarlak ünlülü biçimi görülmüştür: birbirimiz734, 1 yerde birbirimiz 1012.

Bu ekin yardımcı ünlüsü 5 örnekte uyuma bağlanarak düzleşmiştir, tek örnekte kendinden önceki yuvarlak ünlüye rağmen düzleşmiştir: didigimiz 347, cānımız/sultānımız 140, mülkimüz 758, yanımız 915, depeletdügümüz 333.

Zarf-fiil ekleri:

-up/-üp

bulmayup 369, çağırup 290, diyüp 149, haykırup 106, idüp 3, irmeyüp 69, isteyüp 756, işidüp 366, varup 154, turmayup 42

Ek ünlüsü 2 yerde uyuma girmiştir: yanıp 41, kaçıp 335

-uban/-üben

aluban 469, çıkuban 40, ditreşüben 40, diyüben 251, içüben 26, sevinüben 365, şıçrayuban 107, tutuban 41, utanmayuban 992, yiyüben 177

Ek ünlüsü şu örneklerde uyuma girmiştir: açıban 711, şalıban 643, yalvarıban 998

Görülen geçmiş zaman eki (teklik 1. şahıs):

-dum/-düm

başladum 28, geçürdüm 45, işledüm 419, itmedüm 207, şıgındum 318, varmışıdum 556, yañıldum 418, yidüm 434

Ekin uyuma bağlandığı örnekler de vardır: bağışladım 948, çıktım 988, dikdim 919, gezdim 383, kıldım 940 (2 örnekte “kıldum”; 2 örnekte “kıldım” şeklinde geçmiştir.), tutaydım 721

Emir ekleri (teklik ve çokluk 1. şahıs):

-alum/-elüm

Teklik 1. şahıs emir eki –ayım –eyim şeklinde daima düz ünlülü iken çokluk 1. şahıs emir ekinin ünlüsü dönemin özelliğine uygun olarak daima yuvarlaktır.

atalum234, çıkaralum 225, diyelüm 76, getürelüm 181, görelüm 379, iledelüm 486, kılalum 289, yaçalum 225, yiyelüm 735

Şahıs eki (çokluk 1. Şahıs):**-uz/-üz, -vuz/-vüz**

bilürüz 582, bulavuz 182, çekiserüz 732, dirüz 9, düşiserüz 734, görevüz 87, söylerüz 4, isteyevüz 761, umaruz 90

Bildirme eki: (çokluk 1. Şahıs):**-uz/-üz**

bid'atlerüz 12, yāruz 495, ümmetüz 9

İsimden isim yapma eki:**-suz/-süz**

añsuzın 793, ayaksuz 194, cansuz 211, dilsüz 114, elsüz 194, hayāsuzlık 46, issüz 822

Ek ünlüsü şu örneklerde uyuma bağlanmıştır: cansız 210, imānsız 1065

Bir örnekte kelime tabanı yuvarlak ünlülü olmasına rağmen ek ünlüsü düzdür: şusuzın 26

İyelik ekleri:**-(u)ñ/-(ü)ñ**

aduñ 645, 'aqluñ 696, 'aşkuñı 706, bađruñda 34, cānuñ 16, cennetlerüñde 72, derdüñe 35, fažluñı 54, ğayretüñ 6, işüñ 378, řatuñda 79, keremüñden 101, řulađuñ 34, řullaruñ 424, ni' metlerüñden 56

Ek ünlüsünün düz olduğu örnekler: ađzıñı 114, aħvāliñi 533, aqlıñ 387, 'amāliñ 1058, başıña 760, beñziñ 906, dilediđiñ 310, göñliñden 379, ħalkıñı 562, işiñ 921 (kafiyesi başuñ), işiñe 760, řarnıñ 400, kefeniñ 1055, kendüziñe 256, řulađıñ 359, řullarıñ 238, nitdüđiñi 215, peyniriñden 926, rızķıñı 112 (rızkıñ 215), Tañrıña 301, yeriñ 1056

Aynı kelimeye ekin her iki şekilde de bağlandığı görülmüştür: kulağıñ 34/ kulağıñ 359, rızkıñı 112 /rızkuñ 215, aklıñ 387/ 'aqluñ 696, başıña 760/ başuñ 921, işüñ 378/işüñ 921

-(u)ñuz/ -(u)ñüz

göñlüñüz 513, şaķaluñuz 513

Ekin yardımcı ünlüsünün düz olduğu örnekler: diliñüz 512, biliñüz 512, biriñüz 1017

Bir örnekte düz ünlülü kelime tabanından sonra ekin yardımcı ünlüsü yuvarlaklaşmış, ek ünlüsü ise düzleşmiştir: işlerüñiz 1051.

Görülen geçmiş zaman eki:

-duñ/düñ

alduñ 653, baķmaduñ/baķduñ 942, bilmedüñ 7, duymaduñ/ķılduñ 707, didüñ 584, eyledün 26, geldüñ 496, itdüñ 58, kaķıduñ 939, ķaldüñ 902, oķıduñ 984, şanayduñ 453, şanayıduñ 523, söyledüñ 653

En ünlüsünün uyuma bağlandığı örnekler: baķdıñ 386, dilenigeldiñ 632, geldin 948, ķaldıñ 900, olugeldiñ 384, şıdıñ 204

-duķ/-dük

işitdük 829, yandurmaduķ 279,

-duñuz/-düñüz

söyledüñüz 494, gitdüñüz 610

3 örnekte ek ünlüsü uyuma bağlanırken şahıs eki uyumu bozmuştur: didiñüz 494, bilmediñüz 610, gelmediñüz 610

Emir eki (çokluk 2. Şahıs):**-ñuz/-ñüz, -(u)ñuz/-(ü)ñüz**

bağışlañuz 1017, görünmeñüz 765, işleñüz 1017

*Ses düşmesiyle meydana gelen yuvarlaklıklar***İsimden isim yapma eki:****-lu/-lü (<-lığ/-lig)**

atlu 196, āvāzlu 964, bağılu 428, dīnlü 292, eksüklü 92, gevherlü 1037, gizlü 1064, şağallu 541, sevgülü 67, şārlu 117, tatlu 1024, yapılı 671, yazuklu 353

İki örnekte ekin –li biçimine rastlanmıştır: sūdlice/ peynirlice 940

Kelime tabanlarında görülen düzlükler*Eski Türkçeden beri düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olarak düz ünlü taşıyan kelimeler*

girü 108, incü 132, kıru- 1007, kızu 138, okı- 788(2 defa), toğrı 204 (9 defa), ulı 39(1 defa)

Uyuma bağlanmış örnekler: oku- 102 (8 defa), toğrı 655 (1 defa), ulu 67 (15 yerde)

Eklerde görülen düzlükler*Eski Türkçeden beri düz ünlü taşıyan ekler***İsimden isim yapma ekleri:****İyelik eki:****-ı/-i/-sı/-si**

başın 106, bülbülü 139, kıpası 125, kırkusunda 45, odından 35, yolına 190

Ek ünlüsünün uyuma bağlandığı örnekler: gözüni 418, kamasını 962, kulu 905, oğlu 964, soluna 273, sözüni 418 yumruğun 106

Aynı kelimelere ekin hem düz hem yuvarlak ünlülü biçiminin bağlandığı görülmüştür: boynuna 131, boynına 198; üstüne 213, üstine 265; dostuna 262, dostına 949

Yükleme hâli ekleri:

-ı/-i/-nı/-ni

bunı 36, gayruñı 86, gözüñi 20, kendüyi 4, 'ömri 45

Ek ünlüsünün uyuma bağlandığı örnekler: dostu 265, hâlümü 566

Bir örnekte kelime kökü düz ünlülü olduğu halde ek ünlüsü yuvarlaktır: içinü 476

Vasıta hâli eki:

-(ı)n/-(i)n

vağtın 66.

añsuzın 793, için 404 (Kelime başındaki ünlünün düzleşmesi sebebiye uyum dışı kalmış: EAT için< ET uçun)

Zarf-fiil eki:**-ınca/-ince**

görünce 265, olunca 519

Görülen geçmiş zaman eki (teklik ve çokluk 3. şahıs):**-dı/-di**

getürdi 164, gördi 125, kaldırdı 152, kodı 130

-dılar/-diler

bulunurdu 436, getürdü 164, gördü 125, kaldırdı 152, kılurdu 427, kodu 130

Ek ünlüsü “gördü 330 ve götürüldü 261” örneklerinde uyuma girmiştir. “göremezdü 915” örneğinde ise dönemin özelliğinin aksine ek ünlüsü yuvarlaktır ve düzlük- yuvarlaklık uyumuna aykırıdır.

Öğrenilen geçmiş zaman eki:**-mış/-miş**

düşmişem 656, görmüşidi 237, konuşdur 389, olmuşam 471

Bir yerde ek ünlüsü uyuma girmiştir: uşmuş 1021

Emir eki:**-ğıl/-gil**

geçürgil 70, görgil 593, çoğıl 757, yuğıl 880

Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıkan ve düz ünlü taşıyan ekler

Zarf-fiil eki:

-ıcağ/-icek

göricek 82, ölicecek 504, urıcağ 992

Gelecek zaman eki:

-ısar/-iser

düşiserüz 734, olıısar 646

Okunuşunu harekeyle tespit ettiğimiz “ıtutusarsın 394” örneğinde ekin düz-dar ünlüsünde yuvarlaklaşma görülmüştür.

Şahıs ekleri: (teklik ve çokluk 2. Şahıs):

-sın/-sin

bilürsın 566, durursın 886

-sız/-siz

ķorsız 211, yiridürsız 557

Eski Anadolu Türkçesinde ekleşen (i-) yardımcı fiili uyuma girmemiştir: ağırısa 921, bulunurıdı 434, çoğısa 50, yoğıdı 769

Eski Anadolu Türkçesinde düzleşen ekler

İsimden isim yapma ekleri:

-lık/-lik

hayāsuzluk 46, delülikle 934

“müşküllügi 901, tanuqluk 541 ve yavuzluk 584” örneklerinde ek ünlüsü uyuma bağlanmıştır. “sağluğına 724” örneğinde düz ünlülü tabana ekin yuvarlak ünlülü şekli gelmesi dikkat çekicidir.

Fiilden fiil yapma ekleri:

-(i)l-/(i)l-

dökilen 77, yoğrılmış 531

Ekin ünlüsü yuvarlak ünlülü tabanlarda uyuma girmiştir fakat bazı örneklerde düz ünlülüdür. Bu durum harekeden anlaşılmaktadır.

ķurıldı 547, yorulmaz 903, bozulur 906, düzüldü 240, götürüldü 261 kelimelerinde ek ünlüsü kök ünlüsü ile uyuma bağlanmıştır.

-(i)n-/(i)n-

bulunurıdı 434, görünür 1037, toķındı 727, urınur 276

Ek ünlüsü Şu örneklerde uyuma bağlanmıştır: bulunurdı 436, görünmez 317, oķunmaz 1058, olunmaz 904.

Soru eki:

-mı/-mi

gördüñ mi 283

Analojik düzlükler

gümiş 651 (<kümüş)

3.2.1.3. Ünlü düşmesi

Bu hadise, daha ziyade kelime içinde görülür. Düşen ünlü, ikiden fazla heceli kelimelerin vurgusuz olan orta hece ünlüsüdür. Eski yazıda kelime içindeki ünlülerin bir kısmının gösterilmeyişi, düşen ünlünün tespitini zorlaştırmaktadır fakat kelimenin bugün Türkiye Türkçesinde kullanılışı ve bilhassa manzum eserlerde vezin, ünlü düşmesini görebilmemize yardımcı olmaktadır.

ağzından 286 (<ağzından), alınına 185 (<alınına), ayruğ 116 (<ayırug), bağına 47 (<bağına), beñze- 29 (<beñiz-), beñziñ 906 (<beñiziñ), besle- 704 (<besigle-), beynisine 339 (<beyinisine), birbiri 127 (<biribiri), boynına 198 (<boyunına), burnın 338 (<burunun), çevresinde 270 (<çeviresinde), çığırışan 896 (<çığırışan), değışür 292 (<değışür), dirlik 679 (<dirilik <tiriglik), ditreşüben 40 (<titire-), eydür108 (<eyitür), eytgil 807 (<eyitgil), gögsi 681 (<kögüzi~ kögüsi), gönlek 726 (<köñülek), gönümüz 86 (<gönümüz), göynür 32 (<göyinür), iñlesin 30 (<iñile-), ilteyin 374 (<ileteyin), karnıñ 400 (<karınıñ), kavşuruban 491 (<kavuşuruban), kılurdı 427 (kılur idi), kimse 125 (<kimise), oğlından 18 (<oğulından), oynar 791 (<oyun+a-), oynına 708 (<oyunına), toğrı 204 (<toğuru), üzre 586 (<üzere), uykuya 1036 (<uyuku<udıku), yağrın 997 (<yağır), yañlış 388 (<yañılış), yarılığasın 36 (<yarılığa-), yoğrılmış 531 (<yoğurılmış), yohsa 928 (<yok ise), yügrişürler 489 (<yügürişürler)

“ile” ve “içün” edatları ile “i-“ yardımcı fiili ekledikten sonra baştaki ünlülerini düşürürler. Metnimizde bu durumun birçok örneği vardır. Bazı beyitlerde vezin gereği bu ünlülerde düşme olayı görülmemiştir.

almazsañ 393 (<almaz iseñ), anlaruñla 151 (<anlaruñ ile), anuñçun 382 (<anuñ için), anuñla 401 (<anuñ ile), benümçün 534 (<benüm için), bilmezdi 230 (<bilmez idi), bizimle 120 (<bizim ile), dilerseñ 358 (<diler iseñ), dükenmezdi 431 (<dükenmez idi), esirgemezdi 554 (<esirgemez idi), geçürürken 502 (<geçürür iken), gelürse 402 (gelür ise), giderdi 427 (<gider idi), haqqıçün 55 (<haqqı için), hāliyle 464 (<hāli ile), Hasanla 475 (<Hasan ile), itdümse 208 (<itdüm ise), iderseñ 393 (<ider iseñ), ideyidi 285 (<ide idi), komayaydı 353 (<komaya idi), kılnanı 326 (<kılun), oğursa 102 (oğur ise), oldıysa 440 (<oldu ise), olupdı 449 (<olup idi), şorsalardı 348 (<şorsalar idi), şerbetiyle 88 (<şerbeti ile), tokmağıla (<tokı-), yaturken 569 (<yatur iken)

Bunların yanı sıra “eyit-“ ve “ilet-“ fiilleri metnimizde iki şekilli kullanılmıştır. “eyt-“ ve “ilt-“ şekilleri kullanılırken (i) ve (e) ünlüsü düşmüştür.

“ilet-“ metnimizde 7 kez geçerken “ilt-“ 6 kez geçmiştir.

“eyit-“ ve “eyt-“ ise metnimizde 11 kez geçmiştir.

3.2.1.4. Ünlü türemesi

Metnimizde, bazı ekler ile yabancı asıllı kelimelerde görülen bir ses olayıdır.

-ırağ/-irek (>-rağ/-rek) yigirek 18

Arapça asıllı şu kelimelerde genellikle aslî şekil kullanılmakla birlikte bazı yerlerde ünlü türemesi hadisesi gerçekleşmiştir:

‘āciz 421 (<‘aciz) (2 kez), ‘aql 692 (6 kez), emir 606 (3 kez), ‘aşır 969 (2 kez), kavim 914 (1 kez), remil 836 (2 kez), şehir 830 (3 kez), şükür 2 (4 kez)

Metnimizin harekeli imlasından hareketle Türkçe söyleyişe uygun okuduğumuz şu Farsça kelimelerde ünlü türemesi gerçekleşmiştir:

āşikār 435, dāsītān 28, dositān 28, derdimend 43, Kirdigār 389 (<Kird-gār), şehir 830, zehir 343¹

3.2.1.5. Ünlü birleşmesi

Ünlü birleşmesi, ünlü ile biten ve ünlü ile başlayan iki kelimenin birleşmesi sırasında ortaya çıkan bir hadisedir.

ancağ 53 (<anca+oğ), kendüzine 454 (<kendü özine), nesne 308 (<ne+ise+ne), neylesün 160 (<ne eylesün), nicitdūñ 109 (nice itdūñ), niçün 586 (<ne içün), nide 141 (<ne ide), nidem 54 (<ne edeyim), niredensin 499 (<ne aradansın), nitmek 529 (<ne itmek), nola 90

¹ Vezin gereği “zehr” olmalı ancak harekelerle bariz şekilde “zehir” yazmaktadır.

(<ne ola), şimdi 387 (<uş+imdi), şol 64 (<şu+ol<uş+ol), şöyle 333 (<şu öyle<uş öyle), şuradan 925 (<şu+aradan)

(u-) iktidar fiilinin metnimizdeki ekleşmiş örneklerinde de aynı ses olayı görülmektedir.

gelimez 233 (<geli umadı), göremezdü 915 (göre umaz), hakkıçün 57 (<hakkı için), kırtaramaz 214 (<kırtara umaz), viremedi 116 (<vire umadı)

3.2.2. Ünsüzler

Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunan ünsüzler Eski Anadolu Türkçesinde de mevcuttur. Metnimizde imlâdan yola çıkarak tespit ettiğimiz ünsüzler şunlardır:

b, c, ç, d, f, g, ğ, h, ĩ, ĵ, k, k̄, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z

3.2.2.1. Ünsüz değişimleri

3.2.2.1.1. Tonlulaşma

t->d-

Eski Anadolu Türkçesinde birkaç örnek dışında kelime başında bulunan aslî t-ler korunmuştur. İki ünlü arasında kalan –t-‘ ler de genellikle korunurken bazen –d-‘ ye değiştiği görülür. Metnimizde t-‘ lerin korunduğu 36 kelimedenden 5’ i ince ünlülüdür. Diğerleri kalın ünlülü olup “Tañrı” ve “toz” dışındaki hepsi tı (𐱅𐰇) ile yazılmıştır.

Timurtaş, Türkçede kelime başı t/d meselesinin çok karışık olduğunu, metinlerde ve Eski Türkiye Türkçesinin daha önceki yüzyıllara ait metinlerinde de durumun karışık olduğunu, müstensihlere göre durumun değişebildiğini, aynı nüshada her iki şeklin geçtiğini, bugün için de t-/d- meselesinin kesin olarak halledilemediğini söylemiştir (Timurtaş 2012: 57).

Şahin, Oğuzcayı diğer Orta Türkçe ağızlarından ayıran en önemli fonetik özelliklerden birinin kelime başındaki ünsüzlerin ötümlüleşmesi olduğunu ve bu ötümlüleşme olayının t-d-, k-g, ç-c, p-b ünsüzleri arasında gerçekleştiğini, Eski Anadolu Türkçesinde t> d ve k> g biçiminde görülen ötümlüleşmelerin ince ünlülü kelimelerde kalın ünlülü kelimelere göre

daha yaygın olduğunu, ayrıca kalın ünlülü kelimelerde ötümlü ötümsüz örneklerin nöbetleşe kullanıldıklarını (dut-, tut-, dur-, tur-, don, ton vb.) söylemiştir (Şahin 2011: 47).

Akca'ya göre Eski Anadolu Türkçesi döneminde kelime başı t > d değişimi hem ince hem kalın sıradan kelimelerde gerçekleşmiştir. Ona göre kalın ünlülü kelimelerde kelime başı t- ünsüzünün tı (ط) ile yazılması bir imla sorunudur ve bunlar tı (ط) ile yazılırsa da d'li okunmalıdır. Akca bu görüşünü, Eski Anadolu Türkçesinde müelliflerin tı (ط) ile yazdıkları aynı kelimeyi dal (د) ile yazmalarına, Eski Arapçadaki tı (ط) harfinin ses değerinin d'ye yakın bir ses olmasına ve Eski Türkçe döneminde kelime başı t- ünsüzlerinin hiçbir zaman tı (ط) ile yazılmayıp te (ت) ile yazılmasına dayanarak ispatlamaya çalışmıştır (Akca 2017).

t->d- değişmesine uğramış 59 kelimedenden 52'si ince ünlülüdür. 3 kelimenin ise her iki şekli de kullanılmaktadır. Bu sayılardan yola çıkarak t- > -d değişiminin çoğunlukla ince ünlülü kelimelerde olduğu, kalın ünlülü kelimelerde t- ünsüzünün korunduğu görülmüştür.

/t/ ünsüzünün korunduğu kelimeler:

tağ “dağ” 190, *tağıl-* “dağıl-” 971, *tağla-* “dağla-” 31, *tağ-* 198, *Tañrı* 111, *tanuğ* “tanık” 534, *tağ-* 112, *tağ* 83, *tar* “dar” 137, *taş* 6, *taşra* 118, *tatlu* “tatlı” 1024, *tavar* “davar” 524, *tın-* 536, *toğ-* “doğ-” 799, *toğra-* “doğra-”129, *toğrı* “doğru” 204, *toğın-* “dokun-” 727, *toğmağıla* 341, *toğsan* “doksan” 1024, *toğuz* “dokuz” 539, *tol-* “dol-” 66, *tolu* “dolu” 300, *ton* “don” 119, *tonan-* “donan-” 277, *toprak* 611, *toy-* “doy-” 177, *toz* 291, *tur-* “dur-” 42, *tut-* 11, *tuy-* “duy-” 991,

tekne 164, *teve* “deve” 594, *türlü* 719, *tütün* 230, *tüy* 371

t-> d- değişmesine uğrayan kelimeler:

dağı 47, *dağ-* “tak-” 375, *dumağum* “damak” 1007, *duman* 898, *dur-* 127, *dut-* “tut-” 104, *duy-* 707, *duzak* “tuzak” 1064,

degil 50, *del-* 106, *deg-* 311, *degin* 336, *degme* 683, *değsir-* 292, *degür-* 607, *delik* 325, *delü* “deli” 210, *dek* 374, *demür* “demir” 671, *deñiz* 317, *deñlü* “denli” 429, *deri* 371, *dep-* “tep-” 844, *depe* “tepe” 754, *depelet-* “tepelet-” 333, *deve* 614, *di-* “de-” 24, *dik-* 546, *dil*

74, dil- 733, dile- 54, dilek 868, dilen- 632, diñle- 28, *dir-* “der-” 1801, diri 870, diril- 177, dirlik 679, *ditre-* “titre-” 40, diş 132, diz 643, diz- 314, dizil- 995, *dög-* “döv-” 201, dök- 77, *dökil-* “dökül-” 77, dön- 12, dört 105, döşek 73, *düken-* “tüken-” 431, dün 46, *dürlü* “türlü” 22, dürüş- 105, düş 503, düş- 247, *dütün* “tütün” 754, düz- 235, düzül- 240,

Eski Anadolu Türkçesi döneminde müelliflerin ince ve kalın sıradan kelimelerdeki d’yi ayırt etmek için ince sıralı kelimelerde dal (ﺩ) harfini, kalın sıradan kelimelerde tı (ط) harfini kullandıklarını göstermektedir. Müelliflerin aynı kelimeyi hem dal (ﺩ) hem tı (ط) ile yazmaları ve bu kelimelerde te (ﺖ) harfini tercih etmemeleri de tı (ط) ve dal (ﺩ) harflerinin /d/ sesini temsil ettiğini kanıtlamaktadır. (Akca, 201, s. 22)

Bu kelimelerden 4’ ü metinde dal (ﺩ) ve tı (ط) ile yazılmış olmak üzere 2 şekillidir:

dağ- 375 - tağ- 198

dur- 127 – tur- 42

dut- 104 - tut- 11

duy- 707 - tuy- 991

Bu kelimelerden 3’ü dal (ﺩ) ve te (ﺖ) ile yazılmış olmak üzere 2 şekillidir:

deve 614 – teve 594

dürlü 22 - türlü 719

dütün 754 - tütün 230

-t-> -d-

Bu dönemde iki ünlü arasında kalan –t-‘ ler genellikle korunurken bazen –d-‘ ye değiştiği, tonlulaştığı görülür.

budağlarında 892, çekdüğü 83, dörder 781, eşidicek 33, eydür 108, eyide 208, gider 74, gözedür 124, idüp 3, iledeyin 385, isder 639, işide 115, kanadınıñ 334, öder 621, segirdüp 46, uyudam 917, yağdurtam 918, yaradan 305, yidi 55, yigidim 114

-t> -d

adı 39, ardın 313, od 227, süd 916

k- > g-

Arap alfabesinde /k/ ve /g/ ünsüzleri aynı harfle gösterildiği için bu değişimin hangi kelimeleri içine aldığı tesbit etmek çok zordur. Metnimizde bazı Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen üç noktalı kef kullanılmış ancak iki çizgili kef kullanılmamıştır. /k/ ünsüzünün kelime başındaki durumu Anadolu ağızlarında da farklılık göstermektedir. Bundan dolayı bu meselede Eski Anadolu Türkçesi sözlüklerini esas aldık.

Metinde /k-/ ünsüzünü koruyan kelimeler:

kendü 411, kendüzi 622, kes- 131, kesil- 563, kez 105, kiçi 226, kim 102, kimesne 236, kimse 125, kirpigi 680, kişi 10, kül 285, küp 611, kelecı 792, key 132

k- > g- değişmesine uğrayan kelimeler:

geç- 641, geçür- 45, gel- 20, gerek 17, getir- 93, gevde 186, gey- 119, geyik 592, gez- 367, gibi 48, gice 12, gider- 74, gir- 127, girçeği 540, girü 108, git- 41, gizle- 350, gizlü 1064, göç- 902, gög(ü)sini 848, gögerçin 231, gök 55, gönder- 238, göñlek 726, göñüli 466, göñüllü 63, gör- 17, görün- 317, göster- 175, götür- 87, götürül- 261, göynü- 32, göynüklü 29, göyündür- 29, göze- 326, gözet- 124, gözle- 280, gözünü 20, gül- 210, gümüş 651, gün 117, gündüz 4, güneş 231, güven- 510, güzel 652

-k- > -g-

Kelime sonunda bulunan /-k/ ünsüzü, ünlü ile başlayan ekler önünde genellikle tonlularak /g/ ye dönmüştür.

begliğine 481, didiği 659, dileğin 868, eksigimüz 78, eksikligimi 947, etmege 640, girçeği 540, gitmege 640, göge 245, gönlegün 736, görmege 707, idecegüm 538, kirpigi 680, müşküllüğü 901, öldüğün 26, siñecüğe 331, siñegün 334, söylemege 773, virdüğün 26, virmege 707, yimege 161, yirinceğiün 75, yitüğün 837, yüregüm 875, yüzcegezine 42, yüzüğü 639.

ķ- > ğ-

Bugün Anadolu ağızlarında yaygın olan bu değişme yalnızca birkaç örnekte görülür. /ķ-/ ünsüzü aslı şeklini korumaktadır.

ğayğu 1004, ğavğa 795, ğıgır- 470

-ķ- > -ğ-

Bu değişme iki ünlü arasında meydana gelmiştir.

ağarsa 181, aşığa 366, ayağın 200, barmağıla 185, bıçağıla 851, bulduğı 83, bulmaga 158, çoğısa 50, dımağum 1007 (damak < ET tamgak), dutmağa 339, ırağında 228, kulağıma 257, mancılığa 241, ocağın 372, oyuğa 217, sağıluğına 724, tanuğum 538, tokmağıla 341, yalancılığı 296, yañağı 678, yapağı 678, yarağın 480, yoğıdı 768, yumruğı 105

-ķ > -ğ

Bu değişme sadece *aķ* “beyaz” kelimesinde görülür. *aķ* kelimesi metinde 3 yerde kaf (ق) ile 1 yerde gayın (غ) ile yazılmıştır: “ağ” (687) ~ “aķ” (541, 919, 1050).

-ç- > -c-

Eski Türkçede bulunmayan /c/ ünsüzü, Eski Anadolu Türkçesinde /ç/ ünsüzünün tonlulaşmasıyla ortaya çıkmıştır. İmlada daha ziyade cim (ج) harfinin kullanılması bu tonlulaşma hadisesinin ne zaman ve hangi eklerde meydana geldiğini tespitte imkân vermemektedir. Biz bu meselede imlaya bağlı kalmayı uygun bulduk.

-cuğ/ -cük/ -çuğ/ -çük (isimden isim yapma eki): birezcük 468, oğlancuıkları 38, siñecük 335 kelimeleri cim (ج) ile yazılırken bir tek kelime çim (چ) ile yazılmıştır: paraçuğ 430

-cağ/ -cek/ -çağ/ -çek (eşitlik eki): diricek 890, yakıncağ 1060

-ca/ -ce/ -ça/ -çe (eşitlik eki): aqçası 637, aqçe 740, boğçaya 894, bunca 706, güneşce 1037, nice 140, niçe 243, peynirlice 940, südlince 940, uyuzca 371, zerrece 755.

-cı/ -ci/ -çı/ -çi (İsimden isim yapma eki): aşcınıñ 370, çiftci 738

/ç/ ünsüzü ile biten bazı kelimelerin ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında tonlulaşarak /c/ ye dönmeleri metnimizde de görülür: ağaca 211, ucu 317

-p- > -b-

İki ünlü arasında bulunan /p/ ünsüzü bazı kelimelerde tonlulaşmıştır.

gibi 48 (< ET kipi)

3.2.2.1.2. Tonsuzlaşma

d- > t-

Bir örnekte görülür: *tāye* “dadı, süt anne” 674 < Far. dāye

-d > - t

dert 25 (< Ar. derd), kilit 710 (< Far. kilid) (Metinde “kilid” 718 şekli de vardır).

b- > p-

pek 1065 (< ET berk), pişir- 916 (< ET biş-)

3.2.2.1.3. Sızıcılışma

ķ- > ħ-

hātun 155 (< ET katun)

kanı 7, kanķı 25, kaçan 900 gibi daha sonra /h/ye dönmüş kelimelerde aslî /k/ ünsüzü korunmaktadır.

-k- > -h-

dağı 47, qorđu 64, uyđu 636, yoğsa 749, yoğsul 117.

Bu sızıcılaşma olayı sistemli değildir. Metinde qorđu ve uyđu kelimelerinin sızıcılaşmamış biçimleri de (uyđuya 1036, qorđusunda 45) görölür.

b- > v-

Eski Türkçede kelime başında bulunan /b-/lerin bir kısmı Eski Anadolu Türkçesinde /v-/ olmuştur.

var- 120 (< ET var-), var 8 (< ET bar), vir- 4 (< ET bir-)

-b- > -v-, -b > -v

Eski Anadolu Türkçesine mahsus bir şekil olan çokluk 1. şahıs eki –vuz/ -vüz de “biz” zamirinin ekleşip –b-> -v- değişmesine uğramasıyla ortaya çıkmıştır.

Metinde bu değişmeyi aksettiren diğer örnekler şunlardır:

evlerine 108 (< ET eb), qaravaş (< ET qarabaş), qavuş- (<ET qabiş-), qulağızla- 315 (<ET kulabuz), sev- 11 (<ET seb-), sevin- 365 (< ET sebin-), teve (< ET tebe), yalvar- 308 (< ET yalbar-), yavlağ 107 (< ET yablağ), yavuz 412 (< ET yabız)

-d- > -y-, -d > -y

Eski Türkçenin karakteristik seslerinden olan /d/ ünsüzü Batı Türkçesinde /y/ olarak gelişmiştir.

ayak 63 (<ET ağak), ayruğ 116 (<ET ağruğ), bayram 120 (<ET bağram), büyük 123 (<ET bedük), boy 679 (<ET boğ), boya- 822 (<ET boğu-), eyü 347 (<ET eğgü), gey- 119 (<ET keğ-), geyik 592 (<ET keğik), kayđu 64 (<ET kađđu), key 132 (<ET keğ), kıy- 560 (<ET kığ-), kıyı 317 (<ET kıdığ), koy- 94 (<ET koğ-), ıoy- 177 (<ET ıoğ-), uyan- 460 (<ET oğun-), uyđu 1036 (<ET uğığu), uyu- 895 (<ET udı-), uyuz 371 (<ET uğu)

3.2.2.1.4. Sürekli ünsüzler arasındaki değişmeler

-r- > -l-

đalbur 326 (<Ar ğirbāl)

-n- > -m-

“Ben” zamirinin ilgi hâli eki almış biçimindeki (beniğ) /ŋ/ damak ünsüzü kelime başındaki /b/ dudak ünsüzünün tesiriyle /m/ ünsüzüne dönüşür: benim 947 < beniğ

3.2.2.2. Ünsüz türemesi

(y) türemesi: Aşağıdaki Arapça kelimelerin aslı imlasında bulunmayan /y/ ünsüzü türeme bir sestir. Bilindiği gibi bu kelimeler hemze ile yazılır.

‘acayıb 593 (< ‘aca’ ib), fayda 630 (< fā’ ide), ĥalāyık 292 (< ĥalā’ ik), zayıf 69 (< za’ if)

Ünlüyle biten bir kelimedden sonra ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde birleşmeyi sağlayan /y/ yardımcı ünsüzü de türeme bir sestir:

ağlayu 427, baltayı 124, gemiye 961

/y/ yardımcı ünsüzü ünlüyle biten bir kelimedden sonra “ile” edatı veya “i-“ (imek) ana yardımcı fiilin ekleşmesi sırasında iki ünlü arasına girer:

atasıyla 122 (< atasıyla < atası ile), ittiyise 199 (< itti ise) , yıkayıdı 353 (yıkā idi)

/n/ türemesi: Zamir çekiminde görülen, ayrıca iyelik ekleri ile hâl ekleri arasında giren /n/ ünsüzü türeme bir sestir.

anı 6, ardınca 650, bunlara 491, elini 184, gözine 636, karşısına 127, odına 8

3.2.2.3. Ünsüz düşmesi

Metnimiz ünsüz düşmesi bakımından devrinin diğer eserlerine göre değişik bir durum göstermez. Şu düşmeler genellikle Batı Türkçesinde meydana gelmiştir:

g, ğ > Ø

Eski Türkçede iki veya daha fazla heceli kelimelerin sonundaki ve bazı ek başlarındaki /g/, /ğ/ ünsüzü Batı Türkçesinde düşmüştür.

acı 850 (<ET açığ), arı 415 (<ET arığ), bellü 394 (<ET belgülüg), besle- 704 (<ET besig-), bula- 574 (<ET bulğa-), çeri 193 (<ET çerig), dımağ 1007 (<ET tamğak), diri 862 (<ET tirig), gerek 17 (<ET kergek), ısıcağ 916 (<ET ısığcağ), ince 684 (<ET yinçge), kamu 61 (<ET kamuğ), kapu 94 (<ET kapığ), katı 29 (<ET katığ), kayu 721 (<ET kadğu), kıyı 317 (<ET kıdığ), kiçi 39 (<ET kiçig), korğu 45 (<ET korğğu), kulak 130 (<ET kulğak), kırtar- 214 (<ET kırtğar-), kıru 129 (<ET kıruğ), nite 211 (<ET neteg), ölü 867 (<ET ölüg), şarı 986 (<ET sarığ), şayru 393 (<ET şarığ), şıvar 88 (<ET şıvğar-), süci 976 (<ET süçig), tapu 83 (<ET tapığ), ulu 67 (<ET uluğ), yalan 160 (<ET yalğan), yaprak 38 (<ET yapurğak)

Şu eklerde /g/, /ğ/ ünsüzleri Batı Türkçesinde düşmüştür:

-lu/ -lü < -lığ/ -lig (isimden isim yapma eki)

dürlü 272, gizlü 1064, suçlu 406, tatlu 1024

-ı/ -i < -(ı)ğ/ -(i)g (yükleme hâli eki):

ipi 249, taşu 280

-a/ -e < -ğa/ -ge (yaklaşma hâli eki):

işe 47, yola 155

-aru/ -erü < -ğaru/ -gerü (yön eki):

içerü 469, ilerü 184, yukarı 340

-an/ -en < -ğan/ -gen (sıfat- fiil eki):

bulan 413, dökilen 77, düşen 324, kılan 567, yanan 273

-ınca/ -ince < -ğınça/ -ginçe (zarf- fiil eki):

görince 265, ölince 392

-alı/ -eli < -ğalı/ -geli (zarf- fiil eki):

gidel(i)den 527

r > Ø

Bugün ağızlarda pek çok örneğiyle karşılaştığımız bu ses düşmesi metnimizde aşağıdaki örneklerde görülür:

bile 117 (<ET birle), i- 8 (<ET er-), pek 1065 (<ET berk)

Metinde “birle 84” şeklinin de kullanılışı bu düşmenin Eski Anadolu Türkçesi içinde başladığını ve henüz tamamlanmadığını göstermektedir.

y > Ø

Şu kelimelerde /y/ ünsüzü düşmüştür:

ağaç 6 (<ET yığaç), ağla- 30 (<ET yığla-), ırak 610 (<ET yırak), ince 684 (<ET yinçe), incü 132 (<ET yinçü), ip 198 (<ET yip< yıp)

1 > Ø

Bu ünsüz düşmesinin 3 örneği vardır:

getür- 74 (<ET keltür-), otur- 277 (<ET oltur-), o 438 (<ET ol)

“ol” şekli de metinde sıkça kullanılmıştır.

3.2.2.4. Ünsüz ikizleşmesi

Düşen seslerin kelimenin fonetik yapısına çeşitli bakımlardan tesir ettiği bilinmektedir. Tespit ettiğimiz şu örneklerdeki ikizleşme hadiselerinin birçoğu bu sebebe dayanmaktadır.

elli 1010 (<ET elig), issi748 (<ET iyesi < idisi), uşşı 1025 (<ET uş-ı)

3.2.2.5. Yer değiştirme

bigi 754 (< ET kibi), göster- 175 (<ET görset-)

3.2.2.6. Hece düşmesi

Bildirme fonksiyonundaki (durur/ turur) yardımcı fiili hecelerinden birinin düşmesiyle (-dur/ -dür) şeklinde ekleşmiştir. Ancak ekleşme 14. Asırda henüz tamamlanmamış olmalı ki metnimizde (durur) bol bol kullanılmıştır.

beze- 126 (<ET bedize-), el 80 (<ET elig), ıardaş 831 (<ET ıarındaş), bayramdur 254, cāzūdur 511, ferıştedür 258, ıaberdür 29, münāfıııdur 601

3.3. Şekil Bilgisi

3.3.1. Yapım Ekleri

3.3.1.1. İsimden isim yapım ekleri

-lııı/ -lik

Türkçede isim kök ve gövdelerinden isim türeten eklerin en işleğidir.

aralık 232, atalık 1043, begliğine 481, delülikile 934, dirlik 679, eksiklik 79, hastalığdan 975, hayāsuzluk 46, hüblüğünü 848, pādişāhlık 612, yalancılığı 296.

Eski Anadolu Türkçesinde ek ünlüsü daima düz iken şu örneklerde ek ünlüsü yuvarlaklaşmıştır: sağluğuna 724, tanuıklık 541.

müşküllüğü 901 (bu örnekte yuvarlaklaşmanın sebebi ekin yuvarlak ünlülü tabana gelmesi ve benzeşme hadisesidir).

yavuzluk 584. /v/ ünsüzünün yuvarlaklaştırıcı etkisi nedeniyle ekte yuvarlaklaşma görülmüştür.)

Bir kelimedeki ek ünlüsü ince olması gerekirken kalın yazılmıştır: cömerdliğinden 354.

-cı/ -ci

Bu ek meslek ve uğraşma isimleri yapar.

aşçı 370, çiftçi 737, yalancılığı 296

-lu/ -lü

Daha çok sıfat olarak kullanılan isimler yapan işlek bir ektir.

atlular 197, āvāzlu 964, borçlular 621, dürlü 22, gizlü 1064, gönüllü 63, görgülü 966, göynüklü 29, kutlu 482, örtülü 671, saçallu 541, sevgülü 67, suçlularuñ 49, şārllu 117, tatlu 1024, uşlu 216, yapılı 671, yazuklu 353

En ünlüsü metnimizde geçen şu örnekler dışında daima yuvarlaktır: Aķ şarāylı 1050, peynirlice 940, südlice 940.

-suz/ -süz

Fonksiyonu +lu/ +lü eki ile benzer olmakla beraber onun kadar işlek bir ek değildir. Metnimizde geçen “şusuzın 26, cansız 210, ģmānsız 1065” kelimeleri dışında ek ünlüsü bu dönemde daima yuvarlaktır.

añsuzın 793, ayakşuz 194, cansuz 211, elsüz 194, gözsüz 722, ģayāsuzlık 46, issüz 822, şuçsuz 406

Metinde olumsuz sıfat yapmak için +suz/ +süz eki dışında Farsça “nā-“, “bī-“ edatlarından da faydalanılmıştır: bī-çāre 161, bī-ģişāb 178, bī-riyā 168, nā-çār 624, nā-ģāh 570, nā-hoş 546, nā-mahrem 544

-ca/ -ce/ -ça/ -çe

Çekim eki olarak pek çok örneği bulunan bu ekin yapım eki olarak örneği azdır.

nice 58, niçe 243

-cuģ/ -cük/ -cuģ/ -cük

Küçültme ve sevgi bildiren bu ek Eski Anadolu Türkçesi döneminde genel olarak yuvarlak bir şekilde bulunsa da metinde 2 yerde “oğlancık” (139-154) şeklinde geçmiştir.

birezçük 468, ođlancuģları 38, paraçuģ 430, siñecük 335, yürecüģim 1005

-cılayın/ -cileyin

Benzerlik bildiren işlek bir ektir.

ancılayın 832, sencileyin 304

-daş/ -deş

Ortaklık, beraberlik bildiren isimler yapar.

ģardaşuma 631, beñdeşi 930

-rak/ -rek

Çokluk, fazlalık ve karşılaştırma bildirir.

yigrek 883 ~ yegrek 634, yigirek 18 ~ yegirek 795

-ar /-er

Üleştirme bildiren isimler yapar.

birer 224, dörder 781

-(u)z/ -(ü)z

yalnız 107

-l

İşlek değildir.

kızıl 231, yaşıl 853

-sul

yoğsul 117

-cuğaz/ -cügez

‘Küçültmelik’ ekidir. Bergamalı Kadri, ism-i tasgir başlığı altında +CUGAZ ve +CUK eklerini verir. ‘k’ ile biten kelimelere eklenince kelimenin sonundaki o ‘k’lerin düşeceğini de bildiren Bergamalı Kadri, aslında bu iki ekin aynı ek olduğunu söyler. +CUK eki çok hecelilerde tasgir yapmakta, +CUGAZ ise tek hecelilere eklenmektedir. Bergamalı Kadri’nin verdiği kural, eklerin EAT metinlerinde tespit edebildiğimiz örneklerinde de geçerlidir. (Gülsevin, 1997, s. 116)

yüzcegez 42, tizcegez 110

-dın/ -din

aydın 672

-düz

Zaman zarfı yapan tek örnekte görülür. (Gülsevin, 1997, s. 117)

gündüz 4

-mı/ -miş

Altı ve yedi sayı isimleri üzerinde kalıplaşmış olarak görülür. Çok eskiden “on” anlamını taşıyordu. (Gülsevin, 1997, s. 118)

altmış 1013, yitmiş 449

-vaş

Aslında “baş” kelimesi olduğu, kelimenin başındaki /b/ sesi'nin sızıcılaşarak /v/ye dönüştüğü düşünülmektedir. Yani, bu şekil, gerçekte bir ek olmayıp, “ekleşmiş” müstakil bir “kelime”dir. (Gülsevin, 1997, s. 119)

karavaş 627

-la/ -le

İsmlere eklenerek, “yer isimleri” yapar. (Gülsevin, 1997, s. 117)

sinle 66

3.3.1.2. İsimden fiil yapım ekleri**-la/ -le-**

İsimden fiil yapan eklerin en işleğidir.

ağla- 30, aňla- 5, arala- 128, bağla- 628, başla- 28, bekle- 97, besle- 704, boğazla- 795, diňle- 28, gizle- 350, gözle- 280, işle- 419, izle- 953, kulağızla- 315, ota- 909, tağla- 31, şağla- 70, söyle- 4, vızla- 341, yoğla 430

-a-/ -e-

Birçok örnekte görülen işlek bir ektir.

beñze- 29, beze- 126, dile- 54, göze- 326, şıçra- 107, şuva- 88, toğra- 129, uğra- 190, yarılga-36

-al-/ -el-

yönel- 954

-ar-/ -er-

ağar- 181, gögerçin 231

-da-/ -de-/ -ta-/ -te-

alda- 763, iñilde- 73, isde- 639 (11 örnekte iste- şeklinde geçmiştir.)

-l-

diril- 177, kırtul- 35 (< ET kıtrul- < kıtural-), örtül- 671, yañıl- 419

-r-

delür- 266, kayır- 911 (kayğur-)

-ırğa-/ -irge-

esirge- 1004

-sa-/ -se-

şuşa- 1009

-lan-/ -len-

‘arlan- 631, dilen- 632, söylen- 575

-kır-

haykır- 106

3.3.1.3. Fiilden isim yapım ekleri

-mağ/ -mek

Hareket isimleri yapan işlek bir ektir.

ağlamağdan 166, bildirmek 990, bulmağ 22, dimekden 33, gitmege 640, gözlemek/ izlemek 953,kaşımağdan 372, toğmağı 342 (<ET toğ-ı-mağ), sevmek 15, söylemege 773, tapmağdan 514, virmek 815, yimege 161, yanmağ 254

-ma/ -me

Asıl fonksiyonu iş isimleri yapmaktır.

degme 892, kalmamalı 941, yağma 437

-ış/ iş

yañlış 388

-uğ/ -ük

Ek ünlüsü yuvarlaktır.

açuğ “açık” 125, *artuğ* “başka” 260, *ayruğ* “ayrı”1013 (ek ünlüsü bir örnekte düzleşmiştir: *ayrığ* 351), *esrük* “sarhoş” 977 (< ET es+(g)ür-ük), *şınuğ* “kırık” 334 (ek ünlüsü bir

örnekte düzleşmiştir: “şımık 63), *süñük* “kemik” 614, *yaruk* “yarık” 918 (ek ünlüsü bir örnekte düzleşmiştir: *yarıķ* 927), *yazuklu* “zavallı” 353, *yumruğı* “yumruğu” 105

-ķ/ -k

budaķ 892, büyük 123, döşek 73, ırak 610, uzak 1060, yarağın 480, yavlaķ 107, şovuk 898.

-aķ/ -ek

bıcaķ 796, çiçek 890

-u/ -ü

Eski Türkçedeki –(ı)đ/ –(i)g ekinin devamıdır.

ayru 493, kapu 94, katı 29, koķu 889, korķusunda 45, ölü 866, tapu 786, tolu 300, uğru 542, yapılı/ örtülü 171, yarusını 859

-đu/ -gü

görgülü 966, kayđu 64, sevgülü 67

-m

içim 1008, ölümünü 1062

-n

tütin “duman” 230.

-l

dil 4

3.3.1.4. Fiilden fiil yapım ekleri

-ma-/ -me-

i- fiili dışında fiillerin olumsuz şekillerini yapar.

bakma- 260, bilme- 236, itme- 56, olma- 31, söyleme-312, yaratma- 6

-(i)n- /-(i)n-

Edilgen ve dönüşlü fiil gövdeleri bu ekle kurulur. Ekin ünlüsü genellikle düzdür, ancak metinde ek ünlüsünün yuvarlak ünlülü biçimleri de vardır.

aldan- 763, *düken-* “tükenmek” 431, geçin- 397, *görin-* “görünmek” 232, sevin- 365, şığın- 255, söylen- 575, *tokın-* “dokunmak” 727, *tonan-* “donanmak” 277, *urın-* “giyinmek” 276, uşan- 398, utan- 535 (uvut+a-n-), uyan- 460, *bulın-* “bulunmak” 434 (1 örnekte bulun- 436 şeklindedir.)

Ek ünlüsünün yuvarlak olduğu örnekler: görün- 317, göyün- 29, olun- 904.

-(i)l-/ -(i)l-

Pasif ve meçhul fiiller yapar. Ekin yardımcı ünlüsü genellikle düzdür, ancak bazen yuvarlak ünlülü tabanlarda ekin ünlüsünün yuvarlaklaştığı da görülür.

açıl- 261, aşıl- 488, çekil- 248, dökil- 77, düzül- 240, işidil- 966, kesil- 563, saçıl- 281, yoğrıl- 531, görül- 1058, götürül- 261.

Bu ek, dönüşlü fiiller de türetir: bozul- 906, diril- 177, dizil- 995, kurul- 547, yakıl- 247, yıkıl- 925, yorul- 903.

-dur-/ -dür-

Geçişli fiiller yapar. Ekin ünlüsü genellikle yuvarlaktır.

irişdür- 866, itdür- 1066, kaldur- 152, öldür- 290, toldur- 66, unuttur- 1062, urdur- 1027, uşandır- 246, yandır- 279, yıldur- 1065, yidür- 431, yuttur- 1066.

Ek ünlüsünün düz olduğu örnekler şunlardır: bildir- 990, göyündür- 29, sevdür- 1065, yandır- 283.

Ekin Eski Türkçedeki –tur /-tür biçimi bazı örneklerde korunur: *getür-* 74 (< ET keltür-), *otur-* (< ET oltur-) 123.

-ur-/ -ür-

Geçişli fiiller yapan işlek bir ektir. Ekin ünlüsü genellikle yuvarlaktır.

bişür- 619, bitür- 1063, degür- 607, dirşür- 696, geçür- 45, kavşur- 491, üşür- 619, yetür- 238.

Ek ünlüsünün düz olduğu örnekler: yitir- 220, toyır- 1008.

-dar-/ -der-

İşlek olmayan bir geçişlilik ekidir.

dönder- 47, gönder- 238, göster- 175

-(i)t-/ -(i)t-

Geçişli fiiller yapan işlek bir ektir. Bugünkü Türkiye Türkçesi yazı dilinden farklı olarak iki ünlü arasında tonlulaşır.

çürüt- 829, *depelet-* “tepeletmek” 333, *eyit-* “söylemek” 204, *uyudam* “uyutayım” 917, *uzadur* “uzatır” 338, *yağdurt-* “yağdırtmak” 918, *yiridürsüz* “yürütürsünüz” 557.

-ar-/ -er-

Geçişli fiiller yapar.

çıkar- 558, gider- 74, kopar- 439, *şuvar*- “sıvamak” 88

-(i)ş-/ -(i)ş-

Genellikle ortaklaşma bildiren fiiller yapar. Ekin ünlüsü *duruş*- 243 örneği dışında daima düzdür.

çıgrış- 489, yügrış- 489

-ı/ -i-

kağı- 218

-y-

kıoy- 94, kıoy- 177

3.3.2. İsim Çekimi

3.3.2.1. Çokluk eki

-lar/ -ler

āşıklar 71, ağaçlar 719, atlular 196, çiçekler 272, diller 4, dişleri 132, dostlarıñ 67, fiğānlar 549, ğarībler 71, giceler 79, gönlekleri 782, ğuşşālar 731, güller 281, ipler 198, kāfirler 282, kanlar 170, kolların 131, mercānlar 300, odlarıñ 25, odunları 227, putları 109, şükürler 2, taşlar 279, tozlara 574, yārenler 1000, yollar 655

Çokluk bildiren bazı yabancı asıllı kelimelerde de çokluk eki kullanılmıştır: efgānlar 577, enbiyālar 264

āşıklar 71, ağaçlar 719, atlular 196, çiçekler 272, diller 4, dişleri 132, dostlarıñ 67, fiğānlar 549, ğarībler 71, giceler 79, gönlekleri 782, ğuşşālar 731, güller 281, ipler 198, kāfirler 282, kanlar 170, kolların 131, mercānlar 300, odlarıñ 25, odunları 227, putları 109, şükürler 2, taşlar 279, tozlara 574, yārenler 1000, yollar 655

Çokluk bildiren bazı yabancı asıllı kelimelerde de çokluk eki kullanılmıştır: efgānlar 577, enbiyālar 264

3.3.2.2. İyelik ekleri

Dāsūtān adlı eserimizdeki iyelik ekleri şunlardır:

-(u)m/ -(ü)m (teklik 1. şahıs)

‘aqlum 421, anam 1011, atama 246, babam 502, bugünüm 404, depemden 754, dımağum 1007, elüme 403, fikrüm 45, gevherüm 525, günāhum 49, oğlum 119, sözüm 32, sulţānum 52, tenümden 695, yirüm 94,

Yardımcı ünlü bazı kelimelerde ünlü benzeşmesi nedeniyle uyuma bağlamıştır:

bağrımı 754, eksikligimi 947, evime 148, haznelerim 300, i'tibārım/ himmetim 419, kulağıma 257, meylim 47, mirāsımı 409, nefsim 395, rāhatımdan 973, şāhım 424, Tañrım 303, yigidim 114

yürecüğim 1005' te ise uyuma aykırı olarak yuvarlak kök ünlüsüne rağmen düzleşmiştir.

-(u)ñ/ -(ü)ñ (teklik 2. şahıs)

aduñdur 645, bağıruñda 34, başıña/ işiñe 760, beñzüñ 975, cānuñ 16, derdüñe 35, du'āñı 365, fażluñı 54, ğayretüñ 6, gözüñi 20, ħālüñ 729, içüñ 400, işüñ 378, kıtuñda 79, keñdüñden 381, 'ömrüñ 7, şuçunuñ 299, va'deñ 905, yitüğüñ 837, yoluñda 81, yüzüñi 443

Yardımcı ünlünün düzleştiği örnekler:

ağıñıñı 114, aĥvāliñi 533, 'aqlıñ 387, 'amāliñ 1058, beñziñ 906, dilediğiñ 310, gönliñden 379, işiñ 921 (kafiyesi başuñ), kıarnıñ 400, kefeniñ 1055, kendüziñe 256/268(2), kulağıñ 359, kıllarıñ 238, nāmuşıñ 422, nitdüğiñi 215, peyniriñden 926, rızkıñı 112, Tañrıña 302

-ı/ -i/ -sı/ -si (teklik 3. şahıs)

aķçası 637, anası 122, babası 467, baĥçası 780, boğazına 375, derdine 24, derisi 371, elinden 197, evlādı 23, gögsini 848, ikisi 571, işi 511, kıpusı 125, oğlından 18, Tañrı'sına 289, üstinde 455, üstine 699, yüzini 514

Metinde ekin uyuma bağlanarak yuvarlaklaştığı örnekler de vardır:

boynuna 131, dostu 265, dostuna 272, gözüni/ yüzüni 802, kıamusunu 962, şoluna 273, sözüni/ gözüni 418, üstünde 332, üstüne 213, yumruğun 106

beynisine (340), birisi (219) ve kimisi (30) kelimelerinde üst üste gelen 3. şahıs iyelik eklerinden "birisi" mânâ aşınmasına uğrayarak kalıplaşmıştır.

-(u)muz/ -(ü)müz (çokluk 1. şahıs)

dostumuz 267, içümüzden/ dilümüzden 74, elümüzden 758, gözümüz/ gönlümüz 86, kardeşumuz 881, yönümüz/ sinümüz 66, üstümüze 80

Ekin yardımcı ünlüsü genellikle yuvarlak olmasına rağmen düz ünlülü tabanlarda benzeşme sebebiyle düzleşmiştir. Ancak bu benzeşme olayı ekin bünyesindeki ünlüye tesir etmediği için ekin ünlüsü yuvarlaklığını korumaktadır:

birbirimiz 1012, cānımız/ sulṭānımız 140, eksigimiz 76, mülkimüze 758, nefsimüz 76, yanımızda 915.

Bir örnekte ilerleyici benzeşme sebebiyle ekin uyuma girdiği görülmüştür:

birbirimizden 734

-(u)ñuz/ -(ü)ñüz (çokluk 2. şahıs)

göñlüñüz 513, saḫaluñuz 513

Ekin yardımcı ünlüsü bu dönemde yuvarlaktır ancak metinde geçen bazı düz ünlülü kelimelerde ekin yardımcı ünlüsü düzleştiği, ek ünlüsünün ise yuvarlaklığını koruduğu görülmüştür:

birinüz 1017, diliñüz/ biliñüz 512, ḫanḫıñuzdur 492

Bir örnekte genel kurala aykırı olarak yardımcı ünlü yuvarlaklığını korurken ekin ünlüsü düzleşmiştir: işlerüñiz 1051

-ları/ -leri (çokluk 3. şahıs)

anaları 147, başların 170, boyunlarında 488, ellerin 131, gevdeleri 186, gözlerinden 42, yürekleri 565, yüzleri 59

3.3.2.3. Aitlik eki

-kı/ -ki

Bu ek zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapar. Ünlü uyumuna giren örnekleri azdır. Metnimizde ek ünsüzünün ötümlüleştiği örnekler de vardır.

bağırlardığı 77, cennetteki 57, kankı 25, yarınki 1016

3.3.2.4. Hâl ekleri

3.3.2.4.1. İlgi hâli eki

-uñ/ -üñ/ -nuñ/ -nüñ

‘aşıklarun virdi 61, anuñ ümmeti 11, Cā‘ferü Tayyāruñ oğlancukları 38, çiftcinuñ eline 737, dertlüleruñ derdi 30, Hasanuñ derdine 24, kişisinüñ adı 39, puthanalaruñ kapusu 125, rahmetüñüñ katresinden 51, senüñ katuñda 99, sözlerinüñ girçegi 540, suçlularuñ sensin penāhı 49

Ek ünlüsünün düz ünlülü tabanlarda uyuma girdiği görülür:

bularıñ birbirin 185, çıkanlarıñ yolu 897, dünyānıñ naqşın 899, Mūsānıñ sırrı 938, anıñ işi 941, çobanıñ yüzi 946, Tañrımnıñ dostı 949, anıñ ahvāli 1003, şehriñ içinde 125, iliñ pādışāhı 502, seniñ peyniriñ 926, kimseniñ sırrı 950, kişiniñ ‘aybı 1058

-ø

Metnimizde ilgi hâlinin eksiz (ø) örnekleri de mevcuttur. Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ilgi hâli ekini almaz:

Allah-ø emrin 1013, Allah-ø yolu 1042, Cābir-ø evine 36, ‘ışk-ø odına 8, İbrāhım-ø gözinden 261, İbrāhım-ø Tañrısına 288, Muştafā-ø ünine 965, Nemrud-ø korkusundan 295, ‘Ömer-ø hâli 1039, sultān-ø katında 91, siñek-ø elinde 343, tağ-ø yolına 190, tamu-ø odından 35, Tañrı haddini 993, uçmağ-ø bağına 273, Vefā hâli 829

İsimlere ilgi hâli ekiyle bağlanması gereken şahıs zamirleri bazı örneklerde bu eki almamıştır.

Anlar itmedüğünü kovmaştırur 19

Biz anı kime depeletdügümüz 333

Ne işidi ya 'nî bu sen itdigün 205

3.3.2.4.2. Yükleme hâli ekleri

Eski Türkçede bu hâli karşılayan eklerdeki çeşitlilik Eski Anadolu Türkçesini temsil eden metnimizde de devam etmektedir.

-ı/ -i

Bu ek Eski Türkçede bulunan -(ı)ğ/ -(i)g ekindeki (ğ,g) ünsüzlerinin Batı Türkçesinde düşmesiyle ortaya çıkmıştır. Düzlük- yuvarlaklık uyumuna tabi olmayan ekin yalnız düz şekilleri bulunmaktadır.

ağzını yum- 114, baltayı al- 124, dünyâyı düpdüz ara- 48, emrini tut- 505, gözlerini çıkar- 558, haddini bil- 700, ipi tut- 250, kapuyu aç- 712, mu'cizâtı göster- 175, nidâyı işid- 366, odunları yığ- 227, putları arala- 128, rızkını vir- 112, şuçuñı bağışla- 299, şehri gez- 367, taşı at- 280, yüzini ur- 849, yüzügi at- 693

-n

3. şahıs iyelik eklerinden sonra kullanılır.

ardın sür- 313, âletin getir- 238, başın del- 106, başın kaldur- 152, başların aç- 170, cānın çigerin tağla- 31, cezāsın vir- 530, elin ayağın bağla- 200, elin uzad-/ burnın gözed- 338, emrin gözle- 1013, fūrkatın di- 24, hālın bil- 567, ipin çöz- 246, kanın şor- 323, kankı birin di- 25, kendüzin kırtar- 214, namāzın kııl- 1035, nisbetin ur- 250, rızkın vir- 354, sözün işit- 508, yaqasın dut- 104, yumruğun şal- 106, yüzün sür- 458

-nı/ -ni

Zamirlerle birlikte kullanılan bu ekin metnimizde iki yerde örneği bulunmaktadır.

anı 190, bunu 36

Bugünkü Türkiye Türkçesinde yönelme hâli ekiyle kullanılan bazı fiiller, metinde yükleme hâli ekiyle kullanılmıştır:

Ki birkaç urdum anda anı iy şah 528,

Çankı birin yanayın bu odlarıñ 25,

Kendü hâlüm fikr iderem kimseyi/ Dimezem kim bu yaramaz ben eyi 411,

Çulları tokmağıla başın urur 341,

Nemrud' uñ kıızı anı bakar görür 287.

-ø

Metinde yükleme hâli eksiz (ø) de olabilir. İyelik eki almış isimlerden sonra yükleme hâlinin eksiz kullanımı daha çok görülür.

Aç kılağıñ 359, 'ağıl gel- 798, cānımız terk it- 1019, dilediğıñ vir- 310, göñlümüz kı1- 88, hācetüñ kı1- 863, hālim gör- 1011, haqqıñ al- 393, çarnıñ aç ço- 400, kefeniñ biç- 1055, çullarıñ gönder- 238, Muhammed gör- 503, tonlarıñ gey- 119, yemişüm yi- 722, yüregüm tağıla- 875 vb.

3.3.2.4.3. Yaklaşma hâli eki**-a/ -e**

İsimleri daha ziyade fiillere bağlayan bu ek, Eski Türkçedeki –ğa/ -ge /-ka /-ke ekinin devamıdır.

‘aşkına kırbân ol- 142, ‘ışk odına yak- 8, bir araya gel- 75, derdine yan- 24, göge bak- 245, güneşe tap- 294, içine gir- 127, imāna gel- 186, kana dön- 218, katına gel- 223, küpe koy- 796, milkine ir- 81, mūrada ir- 69, şapana koy- 240, sözine güvenme- 510, tağ yolına uğra- 190, üstüne siñek kon 213, yire saç- 170, yola gel- 155, yüzcegezine bak- 42

Bugünkü Türkiye Türkçesinde –la / -le vasıta hâli ekiyle kullanılan “meşgul ol-” fiili metinde yaklaşma hâli ekiyle (-a /-e) kullanılmıştır.

Meşgûl olıcağ ol sihre beri/ Mât olurdu Bâbil’ün cazûları 770, Tahta geç meşgûl olğil işiñe 760

(-mak/ -mek) fiilden isim yapma ekleriyle birlikte kullanılan yaklaşma hâli eki ise eklendiği kelimeye “-mak için, -mek için” anlamı katar.

Anları *bulmağa* yokdur iktidâr 158,

Bağladı biline yola *gitmege* 640,

Ƙamaşur gözler yüzine *bakmağa/ Ƙaşd* ider ‘aşk odı beni *yakmağa* 982,

Nemrud anı *dutmağa* örütürur 339,

Yimege çün gördi yokdur çäre 161,

Yağmaya hem od dağı getürdiler 227

Yaklaşma hâli eki bazen bulunma fonksiyonunda olabilir.

Birbiri *karşusına* putlar durur 127, Ğurbet *odına* yanıp tutuşdılar 41.

3.3.2.4.4. Bulunma hâli eki

-da/ -de

Ekin Eski Türkçe ve bugünkü Türkiye Türkçesinden farklı olarak yalnız tonlu şekilleri vardır.

ağaçda 726, cennetlerüñde şād id- 72, çevresinde bit- 270, evde ƙal- 122, ğurbetde 71, ĥazretüñde ĥāş eyle- 96, ırağında ƙur- 288, mescidde ƙur'an okı- 984, sarāyda besle- 704, tahtda 674, yolda git- 188

Ekin “bulunma” fonksiyonundan başka “yaklaşma” fonksiyonu da bulunmaktadır.

Bu şüret göñlümde nağş oldı benüm 752 (gönlüme)

Ƙanda düşe diyüben gözetdiler 251 (nereye)

Kim getürdüñ beni bunda bî-günāh 804 (buna)

Nemrud'uñ tahtı ƙırañında ƙonar 337 (ƙırañına)

Ol varup evinde didi yā ... 154 (evine varıp).

3.3.2.4.5. Ayrılma hâli eki

-dan/ -den

Asıl fonksiyonu “uzaklaşma, ayrılma” ifade etmek olan ekin metinde yalnızca tonlu şekilleri vardır.

ağzından ƙıç- 286, bacasından in- 337, gökden gel- 743, göñliñden gider- 379, gözüñden aƙ- 34, maħalleden ƙıç- 124, oddan ƙıç- 297, ol aralıƙdan uç- 232, şapandan ƙıç- 252, tağdan aşğa in- 366, uçdan uca 673

Ayrılma hâli ekiş bazı örneklerde “sebeb” bildirir.

Ağlamağdan ĥalkı bizār itdiler 166,

Ĥasretüñden yüregüm tağlariken 875,

İllā Nemrud *korğusından* şabr ider 295,

Kağımağdan kana döndi gözleri 218,

Kaşımağdan gevdesin kan eylemiş 372,

Pes biliñ *cömerdlüğünden* ol İlah/ Kullara rızkın virir ol pādīşāh 354

Bu ek, zaman bildiren kelimelerle birleştğinde “-dan/ -den sonra” ve “-dan/ -den beri” anlamları katar.

Az zamandan altını harc itdiler 623,

Ben olayım *şimden* girü senüñle yā 811

Aitlik ve iyelik ekli şekilleri hâl eklerine bağlayan zamir n’si şu örnekte yoktur:

Kendüden görmedi alçağ kimseyi 368

3.3.2.4.6. Eşitlik hâli ekleri

-ca/ -ce

Metnimizde genellikle eşitlik, benzerlik ifade eden hâl ekidir.

bunca 706, güneşce 1037, uyuzca 371, ardınca 650, peynirlice 940, südlüce 940, zerrece 755

Bu ek (-duğ/ -dük) sıfat-fiil eki ile birleşerek -duğça / -dükçe zarf-fiilini oluşturur :
koğduğça 1054

-cağ/ -cek

Menşe bakımından (-ca/ -ce) ekiyle ilgisi olan bu ek yapım ekleri bahsinde verdiğimiz isimlerden başka sıfat ve zarf olarak kullanılan kelimeler yapar.

Dağı taze olurdu *diricek* 890,

Lā-cerem *tizcek* ire ol menzile 954,

Menzil uzak ʿömrüñ katı *yakıncağ* 1060

3.3.2.4.7. Vasıta hâli ekleri

Sebeup, vasıta ve zaman bildiren eklerdir.

-(i)n/ -(i)n

kıçın kıçın 233, şusızın 26, vaçtin 66

Vasıta hâli eki (-n) bazı kelimelerde kalıplaşmıştır.

degin 252, içün 69

-ıla/ ile/ -(y)ıla/ -(y)ile/ -la/ -le

“ile” edatının ekleşerek uyuma tâbi olmasıyla meydana gelen bu ek işlekliliği gittikçe azalan (-n) ekinin yerini almıştır. Ekleşme yeni başladığı için bu ekin (-la / -le) şekilleri azdır. Bu şekiller daha ziyade vezin gereği kullanılmıştır.

ağaçıla 104, anlaruñıla 151, bıçağııla 851, delülükile 934, derdile 76, emriyle 705, fikrile 657, himmetile 182, hortümüıla 328, ışığııla 443, kanıla 326, küfrile 449, odıla 279, şerbetiyle 88, Tañrımııla 253, toğmağııla 341

3.3.2.5. Yön ekleri

Bugün canlılığını tamamen kaybetmiş olan bu eklerin metnimizin yazıldığı devirde de kullanılış sahası oldukça dardır.

-aru/ -erü

Eski Türkçedeki –ġaru/ -gerü ekinin devamı olup daha çok yuvarlak şekilleri kullanılmıştır.

içerü 469, ilerü 184, yuġaru 340

Ek bir örnekte uyuma bağlanmıştır: yuġarı 845

-ra/ -re

içre 484, Őoñra 434, taūra 118, üzre 586

-ru/ -rü

berü 20, girü 58, ġanġaru 199,

beri 770 ve ġanġarı 377 örneklerinde ek ünlüsü ilerleyici benzeūme sebebiyle düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiūtir.

3.3.2.6. Soru eki

-mı/ -mi

Edat menūeli olan bu ek Osmanlı Türkçesi içinde uyuma bağlanana kadar daima düzlük-yuvarlaklık uyumu dıūında kalmıūtır.

cennet mi 1056, ġünāh mı 46, sūd mi 925, var mı 10, yalan mı 160, yigrek mi 935

ednā mıyun 387, Ĥasan mıdur 567, Ĥūri misin 694, Ĥüseyn midür 574, var mıdur 883

3.3.3. Sıfat

Metnimizde vasıf isimlerinden baūka sıfat-fiiller, isimler ve çeūitli kelime grupları sıfat görevinde kullanılmıūtır.

3.3.3.1. Niteleme sıfatları

Ağ (yüzinde) 687, ak (putlar) 189, ak (sağallu) 541, az (zamāndan) 623, boz (ata) 853, bunca (zamandır) 706, büyük (balta) 123, cansuz (ağaca) 211, dürlü (çiçekler) 272, dürüst (dost) 416, gevherlü (tâc) 1037, görgülü (ün) 966, göynüklü (haberdür) 29, güneş (rū) 548, hōş (haber) 359, issüz (saraya) 822, kara (beñler) 687, karañu (giceler) 79, kızıl (kanıla) 326, kiçi (oğlanuñ) 616, kuru (ağaçdur) 129, şaru (gögerçin) 231, sevgülü (dostlaruñ) 67, şınık (göñüllü) 63, şovuğ (kış) 898, şoñ (demde) 358, tatlu (cāmı) 1024, toğrı (yolu) 471, ulu (adlaruñ) 67, uşlu ('aқıl) 216, uyuzca (kelpi) 371, yalın (ayağ) 1019, yavuz (iş) 586, yazuğlı (āдеми) 353, yiñi (çarık) 918, yüce (yirden) 276

İlgi eki (-ki), yer ve zaman bildiren sözcüklerden sonra gelip eklendiği sözcüğü sıfat yapar: cennetteki huri 59, yarınki gün 1016

Tekrarlar, sıfat-fiil ve edat grupları da nitelik bildiren sıfat durumundadır.

benüm gibi (günāhkār) 48, bulduğı (vuşlat) 83, buña beñzer (haber) 29, bundan özge (luţf) 5, bunuñ gibi (güni) 257, deñiz gibi (çeri) 317, div gibi (burnına) 339, dökilen (yaşlarıçun) 77, dürlü dürlü (zahmeti) 22, düşen (at) 324, gören (halk) 577, kapkara (kül) 287, kur'an okuduğı (dem) 967, nice nice (ser-gerdān) 955, şehid olduğı (gün) 437, toptolu (nūr) 460, yanan od (273), yañlış (biliñüz) 512, yidigi (ni'metler) 343

3.3.3.2. Belirtme sıfatları

3.3.3.2.1. Sayı sıfatları

Asıl sayı sıfatları

bir (dāsītān) 28, bir (kaţre yaş) 34, bir (kuzu) 138, biş (turre) 999, dört (ay) 433, dört (feriştödür) 258, iki (nā-reste) 38, iki (gün) 399, kırk (hücre) 652, on (pır) 487, on (yıl) 435, sekiz (cennet) 57, üç (günidi) 590, yidi (kat gök) 55, yitmiş (yıl) 449, yüz (Habeş) 180

Sıfat tamlaması ve sayı grubu kuruluşundaki sayılar da asıl sayı sıfatıdır.

altı biñ (kâfir) 242, *biş yüz biñ* (eri) 314, *on biñ* (kızıl) 473, *toğuz* (kişi) 541, *üç biñ* (kişi) 136, *yüz biñ* (sencileyin) 304

Üleştirme sayı sıfatları

birer (yük) 224, dörder (ay) 781

3.3.3.2.2. İşaret sıfatları

Metnimizde “bu”, “şu”, “o”, “ol”, “şol”, “böyle”, “şöyle”, “işbu” işaret sıfatları görülmektedir.

böyle (emir) 606, bu (dertlerün) 25, bu (haber) 29, bu (kitābı) 102, işbu (kelām) 357, işbu (oğlan) 220, o (hurma) 438, o (server) 439, ol (habibe) 9, ol (odına) 229, ol (zerre) 53, şol (dem) 232, şol (kapudan) 659, şol (sā‘at) 252, şöyle (gāfil) 9, şöyle (zālimem) 348, şu (deñlü) 562, şu (vaqtin) 66, uş (semiz koyunımı) 935

3.3.3.2.3. Soru sıfatları

ķankı (birin) 25, ķankı (ķuş) 232, ķankı (ķul) 342, ne (iş) 115, ne (deñlü) 429, ne (herze) 512, ne (hikmetdür) 550, ne (ķatre) 51, ne (vāķı‘ā) 1022, ne (yirdür) 804,

3.3.3.2.4. Belirsizlik sıfatları

bir (gün) 117, bir (ķulın) 1, bir (zamān) 716, bir iki (gün) 648, birķaç (altun) 836, birķaç (etmek) 141, birķaç (gün) 483, bir niķe (gün) 844, cümle (fuzül) 773, cümle (göklerün ķapısı) 452, cümle (halk) 968, degme (budaķlarında) 892, degme bir (kirpükleri) 683, ķoķ (haşlet) 389, ķoķ (let) 201, ķoķ (raħmeti) 22, key katı “ķoķ katı” 219, key ulu “ķoķ büyük” 842, fulan (cühūda) 985, hep (nūr) 476, her (hazıneyi) 711, her (iş) 10, her (kişi) 584, her bir (endāmı) 688, her bir (iķlimden) 792, hiķ (nesne) 535, hiķbir (er) 383, ķamu (dertlülerün) 61, ķamu (eksüklülerden) 92, ķamu (münāfık) 509, nice (cānlar) 680, nice (evvelde) 58, niķe (kez) 553

3.3.4. Zamir

Metnimizde yer alan zamirler ses, yapı ve kullanılış bakımından Eski Türkçe ve bugünkü Türkiye Türkçesine göre büyük değişiklik göstermez. Bilindiği gibi bazı zamirler çekim sırasında farklı bir yapı ile karşımıza çıkar. Eski Türkçe devrinden itibaren takip edebildiğimiz bu hadise ile ilgili örnekler Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de devam eder. Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde teklik birinci, ikinci ve üçüncü şahıs zamirlerinin yaklaşma hâli çekimindeki /ñ/ kaybolmuştur.

Metnimizde bulunan şahıs, işaret, dönüşlülük, belirsizlik, soru ve bağlama zamirleri ile bunların çekimi ve kullanılışları aşağıdadır:

3.3.4.1. Şahıs zamirleri

Teklik 1. şahıs “ben”

Teklik 2. şahıs zamiri “sen”

Teklik 3. şahıs zamiri “ol”, “o”

Çokluk 1. şahıs zamiri “biz”

Çokluk 2. şahıs zamiri “siz”

Çokluk 3. şahıs zamiri “anlar”, “onlar”, “olar”

Teklik 1. şahıs zamirinin (ben) yönelme hâli eki almış biçimi *baña* şeklinde olmasına rağmen bir yerde “maña” şeklinde geçmiştir: maña 32

Şahıs zamirlerinin çekime girmemiş şekli başka kelimelerle grup teşkil etmemişse daima cümlenin öznesidir.

İbrâhîm eydür *ben* itmedüm anı 207,

Anları bağışlayam *ben* Tañrıña 301,

İbrāhîm eydür şıgındum *ben* saña 318,

Ėayretüñ yok bilmezsin hiç *sen* anı 6,

Ėanı ol put *sen* beni göster aña 208,

Sen dağı bir kuluñı oda bırak 307,

Luť idüp *ol* ehl-i imān eyledi 3,

Yaqsun *ol* cānın cigerin tağlasun 31,

Ol buña itdi tekellüf bu aña 144,

Didiler on yāruz *biz* Muşafāya 495,

Biz seniñcün cānımız terk idelüm 1019,

Nite baş korsız ya *siz* irte gice 211,

Didi *siz* dağı gidüñ koñuz beni 259,

Bile varalum imdi *siz* de yürüñ 497,

Varıdı üç biñ kişi *anlar* tamām 136,

Anlar kim durmuşdur hizmetine 625,

İbrāhîm eydür *onlar* katkıymış 109

Şahıs zamirleri isim gibi kullanılan sıfatların önünde onları şahıs bakımından belirten bir unsur durumunda bulunur ve bütün sıfatlar gibi kendisinden sonra gelen isim unsuruyla birlikte bir sıfat tamlaması teşkil ederler. Aşağıda verdiğimiz örneklere Türkçenin her döneminde rastlamak mümkündür.

Ėamu eksüklülerden *ben kuluñ* kem 92,

Yakın kıl saña bu *biz* 'āşileri 85

Şahıs zamirlerinin bir kısmı iyelik eki taşıyan bir sıfat-fiile eksiz bağlanarak bugün Türkiye Türkçesinde bulunmayan Türkçenin diğer sahalarında daha çok rastlanan bir isim tamlaması teşkil etmiştir.

Anlar itmedüğünü kovmaştırur 19,

Biz anı kime depeletdümüz 333,

Ne işidi ya 'nî bu *sen itdigün* 205

Şahıs zamirlerinin çekimi:

İlgî hâli: benüm (günāhum) 50, benüm (olasın) 813, benümile 378. 1 yerde “benim (eksikligimi) 947” şeklinde çekimlenmiştir.

senün (katuñda) 99 ~ seniñ (peyniriñden) 926, senünle 811.

anuñ (ol çekdügi) 83, anuñ (ümmeti) 11, anuñla 401, anuñ (olsun) 612. 2 yerde anıñ şeklinde çekimlenmiştir: anıñ (işine) 941, anıñ (aḥvālini) 1003

bizüm (eksigimüz) 78, bizümile 483. 3 yerde “bizim” şeklindedir: bizimile 119, bizimle 120, bizimiçün 863

anlaruñla 151.

Yükleme hâli: beni (göster) 208, seni (görsün) 496, anı (bekle) 97, bizi (şaḳla) 70, sizi (bildirmek) 990.

anları (sevmek) 15. 1 yerde “onları (getürdiler) 580” şeklinde çekimlenmiştir.

Yaklaşma hâli: baña (bayramdur) 254, maña (söyle) 32 (1 yerde geçmiştir), saña (gerekdür) 20, aña (ümmetüz) 12, bize (kıl) 76, size (kim dirler) 803, anlara (uymaştırur)

Bulunma hâli: bende (bu derdüñ devâsı vardurur) 986, sende (var mı) 10, anda (dâne vardur) 618

Ayrılma hâli: benden (ednâ hiçbir er) 383, senden (irme) 86, andan (el yuğıl) 880, bizden (gider) 603, sizden (sormaya) 1003

Vasıta hâli: benümile 378, senüñle 811, anuñıla 319, bizümile 493, anlarıla 153

Şahıs zamirlerinin edatlara bağlanması:

Şahıs zamirleri edatlara ilgi hâli ekiyle (-uñ / -üñ, -nuñ / -nüñ) bağlanır.

senüñ için 918, benüm gibi 48, anuñ gibi 465.

Bazı örneklerde *ile* ve *için* edatlarının ekleşme aşamasında olduğu görülmüştür.

benümçün 534, bizimiçün 863, benümile 468, senüñle 811, anuñıla 401, bizümle 495.

Yapım ekleriyle genişlemeye pek elverişli olmamakla beraber şahıs zamirleri şu örneklerde (-suz/ -süz) ve (-cılayın/ -cileyin) ekleriyle isim gövdeleri meydana getirmiştir.

ancılayın 832, sencileyin 304, anlarsuz 159

3.3.4.2. İşaret zamirleri

Metnimizde kullanılan işaret zamirleri “bu”, “şu”, “bular”, “bunlar”, “ol”, “anlar”, “olar” ve “onlar” dır.

İşaret zamirlerinin çekime girmemiş şekilleri cümlede genellikle özne durumundadır.

Hiç elüñden geliser mi *bu* senüñ 407,

İbrâhîm eydür *onlar* katkıyımış 109

İşaret zamirlerinin çekimi:

İlgi hâli: anuñ (boğazına) 375

Yükleme hâli: bunu (fıkr ider) 373, anı (kodu) 190, anları (bağışlayam) 301

Yaklaşma hâli: şuña (Tañrı dir misin) 111, aña (taparsın) 212, bunlara (ne gelmiş) 195

Bulunma hâli: bunda (oğunmaz) 1058, anda (biter) 272

Ayrılma hâli: bundan (özge) 5, andan (ne söz gelür) 212

Eşitlik hâli: bunca (zamandır) 706

Vasıta hâli: anuñıla 319

İşaret zamirlerinin edatlara bağlanması:

İşaret zamirleri edatlara ilgi hâli ekiyle (-uñ / -üñ, -nuñ / -nüñ) bağlanır.

bunuñ gibi 257, anuñ gibi 465, anuñiçün 285

3.3.4.3. Dönüslülük zamirleri

Bunlar “kendü”, “öz” ve “kendüz” kelimeleri ve bunların iyelik ekli şekilleridir.

Kendü: Türkçenin ilk devirlerinden beri yuvarlak ünlü taşıyan bu kelimenin metnimizde düzleşmiş örnekleri de bulunmaktadır.

kendü 247, kendü (hâlüm) 411, kendüden 368, keñdüñden 381, kendüñi 1057, kendüyedür 457, kendüyi (zıkr eylerüz) 4, kendi (özin) 262, kendi (oldı) 464, kendilerden 508

Kendi dönüslülük zamirinden sonra hâl eki geldiğinde zamir n’si görülmez:

kendüden 368, kendüyedür 457, kendüyi 4

Öz: öz (göyündirir) 29, özüm (göynür) 32, özümü 350, özünde 417, özine 462, özi 466

Kendüz: Bu kelime 1 yerde “kendi özin 262” şeklinde yazılırken 9 yerde kendüzin (< kendü özin) şeklinde yazılmıştır.

kendüzin (kırtaramaz) 214, kendüziñe 256, kendüziñi 268, kendüzine 454, kendüzi 622, kendüzümü 818, kendüzin (kırka içinde gizledi) 879

3.3.4.4. Belirsizlik zamirleri

biri: *Biri* eydür ey gözüm nürü beni 143, *Biri* hurrem tırdı *biri* şādumān 172

birisi: *Qanadınuñ birisi* dağı şınuq 334, *Sende anuñ birisi* yoqdur iy yār 389

birkaçı: *Birkaçın* güş eyleyüp kesb it şevāb 178, *Derviş isder birkaçın* aña şuna 639

cümle: *Cümle* ne varısa aña kıldurur 305, *Şār kavmi cümle* aña uydılar 367

cümlesi: *Cümlesi* kim gök bolat giydi çeri 314, *Şahābe cümlesi* severdi hem anı 965

çoqlar: Dünyede bu ađvāli *çoqlar* ider 626

ikisi: *Varurlar ikisi* de ol yuraya 571, *Resül eydür ikisin* de getürüñ 579

her biri, her birisi, her biriñüz: *Şārlu dağı her birisi* söyledi 219, *Her biri* bir dürlü pişigārdı 242, *Her biriñüz* didigümi işleñüz 1017

her ki: *Her ki* görür görmez ölü gider 626, *Biri eydür her ki* yemişüm yiye 722

her kim: *Dağı her kim* oqursa bu kitābı 102, *Biri eydür her kim* elsüz ise 723

her ne kim: *Her ne kim* dilerseñ virem saña 778

her ne: *Her ne* dirsem saña gerekdür iy yār 20

qamu: *Qamunuñ* terkini urdum ben iy dost 416, *Qamunuñ* müşkilini hāl kılan sen 567

qamusı: *Qamusı* dıñlü dıñini degşirür 292, *Gitdi qamusı* āđi oldı nāçār 624

kim: Kattı ağızı yarını ol ni‘mete/ *Kim* yidi ğarkı oldu baħr-i rahmete 176

kimi: *Kimi* āh idüp *kimisi* iñlesün 30, *Kimi* urur *kimi* yaķasın dutar 104

kimesne: *Kimesne* hiç bilmedi neydigin 236, Kim benden ger *kimesne* kemterüñ yoķ 424

kimse: Gördi kim şehriñ içinde *kimse* yoķ 125, *Kimse* bilmezdi giceden gündüzi 230

nesne: Utanup söylemez hiç *nesne* oğlan 535, *Nesnesi* yoķ aña sermāye virür 620

3.3.4.5. Soru zamirleri

Bunlar “kim”, “ne”, “ķanda”, “ķankı” ve “niredede” kelimeleridir. Bugün olduğu gibi şahıslar için “kim”, nesnelere için “ne” zamiri kullanılmıştır.

ķanda: *ķanda* düşe diyüben gözetdiler 251, *ķanda* bulam bir bunuñ gibi ğünü 257

ķankıñuz: Didi kim *ķankıñuzdur* Muştafa diñ 492

kim: İy ‘aceb bu işi *kim* itmiş ola 196, Didi bu ğönlegi *kim* virdi saña 748

ne: Nemrud eydür hey *ne* gelmiş bunlara 195, Neye geldüñ ya *ne* istersin oğlan 499

neler: Anuñ evlādı *neler* çekdi *neler* 23, Göresin ol Tañrıña *neler* idem 302

niredede: Didiler *niredensin* eyitsen 499, *Nireden* kopduñ nedir bilmeñ tarıķ 926

3.3.5. Zarf

Metnimizde yapı ve ğörev bakımından birbirinden farklı çok sayıda zarf bulunmaktadır. Bu zarfların bir kısmı aslında zarf olan kelimelerdir. Bir kısmı ise yön, karşılaştırma, eşitlik ve vasıta hāli ekleriyle türemiş zarflardır. Bazı isim ve sıfatlarla, sıfat tamlamaları ve tekrar grupları da zarf olarak kullanılmıştır.

3.3.5.1. Tarz zarfları

ancağ: Degil *ancağ* benüm bu mañlūkuñ hep 53

āsūde “huzur içinde, sakin”: Taht üstine yatmış idi *āsūde* 717

başdan başa: Duttı yiryüzini ol *başdan başa* 321, Şındı gemi tamāmet *başdan başa* 702

bir: *Bir* olur sultān ki virdi Hakk saña 13

bir bir: Terbiyeler başladı *bir bir* kaçar 624, Virdi kilit dillerin *bir bir* açar 710

bir uğurdan “birdenbire”: *Bir uğurdan* görüben ağladılar 165, *Bir uğurdan* eyleyüp āh u fiğān 169

böyle: Anaları gördi *böyle* oldu kār 147, Bunı *böyle* diyüben ağlağıl iy cān 425

çağa çağ “tam, tamamen”: Hep uşatdı baltayı *çağa çağ* 130

delik delik: Eyledi cigerlerin *delik delik* 325

düpdüz “düpedüz, tümüyle, baştanbaş’a”: Eger dünyāyı *düpdüz* arayalar 48, Çıkar bir nur dutar dünyāyı *düpdüz* 453.

epsem “sessiz”: Ne deñlü şordılarsa tırdı *epsem* 536

eyle “öyle”: *Eyle* giderdi bu irişmez gerdine 665, *Eyle* didi şaldı kolın boynına 708

eyü “iyi”: Şol *eyü* didigimüz eyü kişi 347, Ra‘iyyeti hoş dutup *eyü* söyleyen 759

gizlü: Hilesini *gizlü* şaklar 1064

hep: *Hep* uşatdı baltayı *çağa çağ* 130

hiç: Ğayretüñ yok bilmezsin *hiç* sen anı 6, *Hiç* bilir misin bize sen nitdigüñ 205

hoş: Baltayla cümlesini toğradı *hoş* 129, *Hoş* ağardı gevdeleri yüzleri 186 (Metinde “*hoş*” kelimesi hem “*hoş* 129” hem “*hoş* 186” şeklinde yazılmıştır).

kapkara: Yandılar *kapkara* olup bi-mecāl 145, *Kapkara* kül oldu oldem vezir yatur 287

kıçın kıçın: Halk *kıçın kıçın* gitdi girü 233

nā-gāh: Hüseyinle Hasan gelürdi *nā-gāh* 570, Çıkağeldi Hızır peygamber *nā-gāh* 852

niçe: Çekemediler *niçe* duruşdılar 243 (ne kadar duruşdular), *Niçe* kim istediler bulmadılar 767 (ne kadar istediler)

nihānī “gizli, saklı; sessiz: Kılur mescidde ta‘at ol *nihānī* 463, Yine gönünden dir oğlan *nihānī* 555

öyle: *Öyle* tut kim görmemişem ben bunu 934

şöyle: Ol nefesde *şöyle* kim zār itdiler 166, Tütününden *şöyle* tıldı gökyüzi 230

yalñuz: Bir dem ohtu *yalñuz* evde oturur 123

yalñuz: *Yalñuz* yavlağ uşandı pāreden 107

Yegrek: *Yegrek* oldur işbu milki terk idem 634, Eytdi *yegrek* oldur bunu şatam 638

Yegirek: *Yegirek* oldur boğazlayam ben bunu 795

yig “iyi”: Nesi *yig* olısar adamdan itüñ 390

yigirek “daha iyi”: Seve oğlından kızından *yigirek* 18

yine: *Yine* dönüp aña ümmetüz dirüz 12, Sen *yine* cān vir diyü kıldı du‘ā 171

3.3.5.2. Zaman zarfları

āhir: Benisem *āhir* size ol söyleye 207, Kō bu yalancılığ *āhir* utan 296

aḥşam: Sürer ol gice yār nidāsı *aḥşam* 486

‘**ākıbet:** ‘*Ākıbet* şehirden daḥı kılmış sefer 890, ‘*Ākıbet* bir gün irişdi ol şāra 845

añsuzın: Söylerken *añsuzın* sihr eyledi 793, *Añsuzın* geldi bir ün kılağına 885

aşlā: Kıñ oluncaḳ bellü kıalmaz aşlā dın 394, Dünyā içün *aşlā* ğuşşā yimezem 404

bā‘dehu: “ondan sonra” *Bā‘dehu* orta yire geldi ta‘ām 150, *Bā‘dehu* ol ḥazreti şāhib-kerem 166

bir dem: Başladı *bir dem* kelecı eyledi 792, *Bir dem* ḳo ğoreyim bāri ğözün 1014

bir dem oḥt, bir dem oḥtu: *Bir dem oḥtu* yalnız evde oturur 123, *Bir dem oḥt* ol arada kıldı ḳarar 661

bir gice: Görür *bir gice* ol şāh-ı Mecūsı 452, Yatıcaḳ *bir gice* ḥalk örütürdü 484

bir gün: Bayram oldu *bir gün* ol şārlu tamām 117, Daḥı *bir gün* yüz Ḥabeş ağladılar 180

bir zamān: Pes *bir zamān* bunuñ üstine geḳer 716, *Bir zamān* bizi terk itmiş idi 857

bugün: *Bugün* yād eyledün ni‘metleründen 56, *Bugün* bayram teferrücün kılasın 120

Bu kez: *Bu kez* diline de kıydılar anuñ 560

dā‘im, dā‘imā: Ḥulkıdı dā‘im işi şāhib-kerem 188, Ḥidmet idüp *dā‘imā* uşanmazın 398

dün (ü) gün/ gündüz: Kim itdüm *dünigün* şāfı günāhı 44, *Dün ü gündüz* ḥayāsuzlık iden ben 46

evvel: Ṭar idi ev kıldı *evvel* bir du‘ā 137

gice: Buluram dün *gice* ben anı iy şāh 528

gice gündüz: *Gice gündüz* kendüyi zıkr eylerüz 4, *Gice gündüz* ādeti bid‘atlerüz 12

hemān: Ol hābibe ümmetüz dirüz *hemān* 9, Ehli beyti bir kuzı aldı *hemān* 138

hemān-dem: ‘Alı sürdi *hemān-dem* Düldül’ini 596

hemīn: Barmağıla elini derinden *hemīn* 186

hergiz: Bitmiş anda beñzemez *hergiz* beze 726, Mürşid olanlar *hergiz* yorulmaz 903

hep: Puthanalaruñ kapusı *hep* açuk 125

imdi: Anları sevmek gerekdür *imdi* sen 15, *İmdi* var saña ziyānum degmesün 311

irte: *İrte* oldı İbrāhīm’i aldılar 223, *İrte* turdı gide girdi yola 637

irte gice: Nite baş korsız ya siz *irte gice* 211

ol dem: Bu sözi güş eyleyüp *ol dem* revān 169, El getürüp *ol dem* içre Muştafā 183

ol gün: Ki yağma oldı *ol gün* ol şemerde 437, *Ol gün* anda yedi kez ‘aklı gider 693

ol nefesde: *Ol nefesde* şöyle kim zār itdiler 166, *Ol nefesde* diri oldı ol şafā 870

ol sâ‘at: *Ol sâ‘at* irişdi dostuna Hālil 262, Çıkageldi *ol sâ‘at* Hızır Nebi 876

ol zamān: Gördi bir uyuzca kelpi *ol zamān* 371, *Ol zamānda* yogıdı mişli anuñ 769

öñce: *Öñce* giren çekdi yırttı yaqasın 192, İblis *öñce* gitdi kulağızladı 315

şabāh: *Şabāh* olunca dögdiler o şāhı 519

şoñra: ‘Ömer oldı hālīfe *şoñra* anda 434, İllā *şoñra* hoş olııardur hālūñ 646

şimden girü: Ben olayım *şimden girü* senüñle yār 811

şimdi: Ya‘nı senden *şimdi* ben ednā mıyun 387, Heman *şimdi* oluram ben müsilmān 477

şol dem: Ol odı görincegiz *şol dem* kaçar 232, Mancılık düzülde *şol dem* kodılar 240

şol gün: *Şol gün* ki mescidde kur'an okıduñ 984

şol sâ'at içinde: *Şol sâ'at içinde* geldi Cebrâ'il 252

tez: *Tez* getürgil issini bunda baña 748

tızcegin, tızcek: İyitdi âletin getürüñ *tızcegin* 237, Lâ-cerem *tızcek* ire ol menzile 954

tız tız: Bular onı dahı *tız tız* giderler 498

yarın: Tamu odından *yarın* azād olayın 35, *Yarın* yād itmegil rahmetlerüñden 56

yarınki gün: Korkaram ayru düşem *yarınki gün* 1016

3.3.5.3. Yön zarfları

ardınca: Sen dahı ol canavaruñ *ardınca* var 650, Kim didi remmâl baña *ardınca* var 664

aşağı: Başdılar *aşağı* çok let urdılar 201, Sevinüben tağdan *aşağa* iner 366

berü: Gel *berü* aç gözüñi iy yār 20, Tonlaruñ gey bizimile gel *berü* 119

girü: Geldi İbrâhîm *girü* evlerine 108, *Girü* Nemrud'uñ katına geldiler 223

içerü: Aluban girdi oğlını *içerü* 469, Yarup halkı Hasan *içerü* girür 572

içre: İner kendü sarâyı *içre* bu cennet 457, Gelür girür sarây *içre* ol Ahmed 503

ilerü: Ey Habeşler *ilerü* gelüñ didi 184, *İlerü* gelmeñ iragında turuñ 228

karşu: İbrâhîm oddan çıkar *karşu* gelür 297, Yoğsa leşkerler direm *karşu* gidem 302

taşra: Evden eve *taşra* çıkaruñ bugün 224, *Taşra* çıkdı şahrâya tıldı tamām 226

üzre: Olupdur bu iş oğlan *üzre* yalan 586

yukaru: *Yukaru* beynisine urup gider 340, Üç gün ol şu *yukaru* sefer ider 660

3.3.5.4. Miktar zarfları

birezcük: Benümile *birezcük* gel yüri dir 468

bölük bölük: Kırdı Nemrud leşkerin *bölük bölük* 325

çok: İbrâhîm de dört yaña *çok* dürüşür 105, Nemrud aña *çok* virirdi ni‘meti 342

katı: İbrâhîm’e key *katı* hışm eyledi 219, Kırankı kul kim tokmağı ura *katı* 342

key: *Key* temâşâ oldı yoğsula baya 248

pek pek: Dünyâyı *pek pek* sevdiren 1065

yavlaq: Yalıñuz *yavlaq* uşandı pãreden 107

3.3.5.5. Soru zarfları

kañcaru “nereye”: İsteñ anı *kañcaru* gitdiyise 199

ne “niçin”: Pes *ne* Tañrı diyü taparsın aña 112, *Ne* melülsin nice oldı hãlün 729

nice: Ya baña put *nice* bühtân eyleye 209, Uşlu *nice* tapı bir cãnı yoğa 217

niçün: *Niçün* yavuz iş ide işbu oğlan 586, Didi şãha göñlüñüz *niçün* harãb 774

neye: Ya *neye* taparsın aña dün ü gün 212, *Neye* geldün haber şorsun Muḥammed 496

nite: *Nite* baş kırsız ya siz irte gice 211, *Nite* baqduñ anuñ yavuz işine 942

3.3.5.6. Yabancı zarflar

āşikār: Hılāfet eylemişdür *āşikār* 435

ez-ķader: Kimi İbrāhīm'e döndi *ez-ķader* 295

ġāyet: *İllā ġāyet* himmetim key çoķdurur 414

ġayrı: Uyuduñ sen ġayrı uyanma mısıñ 895

illā: *İllā* Mihri bir ķapuyı açmadı 712

küllü: Yiryüzine *küllü* tıldurmuş siñek 330

Lā-cerem: *Lā-cerem* tizcek ire ol menzile 954

rāygān: Şāhibmi beklerem ben *rāygān* 391

zinhār: *Zinhār* ol şehre girüp eglenme git 648

3.3.6. Edat

3.3.6.1. Ünlemler

Karahan'a (2012, s 10) göre *gelsene, yapsana* gibi örneklerdeki a, e seslenme ünlemidir. Bugün bazı lehçelerde aynen veya bazı ses deġişmeleriyle kullanılmaktadır.

-a/ -e: Seni insān eyledi *añlasaña* 5, Siz dağı terk *eyleseñe* kibri ķını 346

āh: Derdile *āh* idüp ol bı-ķāre 161, Çü birķaç gün ķalup Mansūr ider *āh* 483, Dönüp gözlerini çıkardılar *āh* 558

ey: *ey cānımız* 140, *ey gözüm nūrı* 143, *ey Habeşler* 184, *ey yār* 507, *ey dūstān* 951, *ey dın leşkeri ħalīfesi* 980, *ey ata* 988, *ey baba* 1011, *ey cānum* 1015, *ey yārenlerim* 1017, *ey ađı* 1048

Ḥamdülillāh: *Ḥamdülillāh* Ḥaḳḳ te‘ālā bir ḳulm 1

Ḥāṣā: *Ḥāṣā ḥāṣā* lillāh-i bid‘ati 11

ha: Ṭurmayup *ha* gözlerinden yaş aḳar 42

hey: Nemrud eydür *hey* ne gelmiş bunlar 195

iy: *iy* kiři 10, *iy* yār 20, *iy* řāh 68, *iy* yigit 204, *iy* Çalab, *iy* Settār Rabb 246, *iy* mu‘teber 359, *iy* dīn eri 360, *iy* cān 362, *iy* Mūsā 377, *iy* Ḥaḳḳ peygamberi 377, *iy* mübārek canavar 379, *iy* dost 416, *iy* dil ü pāk 432, *iy* bürāder436, *iy* Ḥüdavend 629, *iy* nigār 694, *iy* Tañrı’nuñ peygamberi 862, *iy* Bī-niyāz 865

iyvāh: Eydür *iyvāh* odıla yandurmaduḳ 279

keşke: *Keşke* ‘Ömer dünyāya gelmeyedi 1032

tā: *Tā* du‘āñı müstecāb idem senüñ 365, Yarılğayam ümmetüñi *tā* seni 382, *Tā* cezāsın vire lāyıḳ şuçına 994

uş: Diyeyin *uş* başladum bir dāsitān 28, Anuñiçün ğığırdum *uş* seni ben 470

uşda: Bir veliyem *uşda* şöyle zālimum 348, Gitdi aḳlum *uşda* düşdüm teşvişe 421

ve’s-selām: Emr-i Rabbāni bu oldı *ve’s-selām* 153, Didi Aḳmed emr-i Ḥaḳḳ budur *ve’s-selām* 159

yā: *yā* İlähi 49, *yā* Rābb 53, *yā* Resül-i nām-dār 158, *yā* Resül-i dücihān 173, *yā* Muḥammed, *yā* ‘Alı593, *yā* Dest-ğır 656, *yā* Resülallah 859, *yā* Resül 863, *yā* İläh 866, *yā* oğul 983, *yā* baba 991, *yā* ‘Ömer 1001, *yā* Eflāh 1004

3.3.6.2. Bağlama edatları

bāri: *Bāri* taşlar atalum büyük büyük 279, Bir dem ço göreyim *bāri* gözüñ 1014

çü: Ol halāyık *çü* kerāmeti görür 292, *Çü* bildi kendi oldu 'ömri āhır464

çün: Kerbelā'da *çün* Yezîdüñ 'askeri/ İtdiler şehîd Hüseyn serveri 37, *Çün* cânı yok rızkıñı virmez saña 112

çünki: Görürler *çünki* dönmez işbu oğlan 516, *Çünki* anda dāne vardur toydılar 618

çünkim: Didi cazū *çünkim* işledüm bu işi 794

dahı: Kerem kıl *dahı* ihvānumı şakla 97, Söyleme bunı *dahı* ağzıñı yum 114, Şārlu *dahı* her birisi söyledi 219

eger : *Eger* dünyāyı düpdüz arayalar 48, Bunı ol itdi *eger* itdiyse 199

egerçi: *Egerçi* çokdurur yüzüm kırası 94

ger: Yā Muhammed *ger* ağarsa yüzümüz 181, *Ger* ta'am virmeyeler hiç incünmezin 398

hele: İbrāhim eydür benüm Tañrım *hele* 303, *Hele* bir şehre iriserdür yoluñ 646

hem: Cān-ı dilden uyasın *hem* aña sen 15, *Hem* bizimle puthānaya varasın 120

ile: 'Aklı fehmi *dinile* imān vire 113, Siñirdür işi anuñ *ayile* yıl 511

illā: Ağlayasın *illā* soñra gülesin 843, Şu dileye *illā* kimse virmeye 1019

imdi: İşid *imdi* ol siñecük gör nider 335

ki: Bir olur sultān *ki* virdi Hakk saña 13, Nemrud işid *ki* ne dir Halil'e 299

kim: Götür perde kımağıl *kim* görevüz 87, Sebeb ne oldu *kim* böyle ararsın 500

likin: *Eger* yağmaya gitmeseydi *likin* 438

meger: Ki *meger* vardum anı yokladum ben 430, Ebū Bekr *meger* eyledi hılāfet 433

meger kim: *Meger kim* üç günidi gitmişidi 590

ne ki: Gördiler putların *ne ki* başasın 192, İşleridüm *ne ki* varısa işiñ 921

ola kim: *Ola kim* senden bulavuz hoş eşer 182, Yarılıgaya *ola kim* Rabbim beni 385

pes: *Pes* ne Tañrı diyü taparsın aña 112, Hayret aldı Cābir'i *pes* neylesün 160

Şanasın: *Şanasın* kim bir yılan şokarıdı 328

şanki: Şöyle aydın *şanki* güneşdür ya ay 672

şöyle kim: Oğul idinmişidüm *şöyle kim* var 524, İncedür kaşları *şöyle kim* hilāl 684

tā: Gel beni at tennüre biryān olam/ *Tā* Resül'ün 'aşkına kurbān olam 142, *Tā* mübārek kalbine ırmeye ğam 149

tā ki: *Tā ki* sen bulmaq için çok rahmeti 22, Da'vetini *tā ki* bed-nām itmeye 157

velî: *Velî* suçlularuñ sensin penāhı 49, *Velî* 'adl işi key cömerdidi ol 450

u/ ü: 'Aql *u* fehmi dñnile ğmān vire 113, Elindeyidi külli mal *u* tavar 524

ve: *Ve* fikrüm yok kıyāmet korkusunda 45, Dağı bize muhib *ve* dost olanı 101

veyāhūd: *Veyāhūd* kuru da'vā mı sözüñde 417

vü: Gider kibri vü buhli içümüzden 74, Şöyle hūb bostānıdı ra'nā *vü* ter 272

ya : *Ya* Hasanuñ derdine mi yanayın 24, Hūri misin *ya* melek iy gül-'izār 694

yāhū: *Yāhū* bağıruñda yine bir kala baş 34

yāhūd: *Ya* aşayım *yāhūd* oda yakayım 222, *Ya* 'adāvet tutusarsın *yāhūd* kın 394

ya'ni: *Ya'ni* oğlancıkları güller güli 139, Ne işidi *ya'ni* bu sen itdigüñ 205

yohsa: *Yohsa* nice yanmayaydı bu ‘adüvv 284, Görelüm sözüñ bātil mı *yohsa* haqq 307

zīrā: Kibr idenlerüñ *zīrā* yoqdur dīn 346, *Zīrā* cān virmek gerek toğrı yere 815

geh... gah... : *Gehi* zārı kılırdı *gāhu* efgān 472

ne... ne... : *Ne* baş ayak qodı *ne* burun kulak 130, Çün saña andan *ne* söz gelür *ne* ün 212, Muhtācı yoq *ne* şikere *ne* bala 303, Siñek üşmedik *ne* at qaldı *ne* er 323.

yā... yā... : Durdı eydür qanı *yā* Mihri *yā* t̄ayā 871

ya... yāhūd... : Ya aşayım *yāhūd* oda yakayım 222, Ya ‘adāvet tutusarsın *yāhūd* kīn 394

3.3.6.3. Kuvvetlendirme edatları

ancaq: Degil *ancaq* benüm bu maḥlūkuñ hep 53

bile: Nemrudile *bile* yoḥsul ḥāş [u] ‘ām 117, İki oğlı vardur ol şahşuñ tamām/ Anlaruñla *bile* yinsün ol ta‘ām 151, Bilā(?) degül veli *bile* didiñüz 494

da/ de: İbrāhīm *de* dört yaña çok dürüşür 105, Öliceq baña *da* itdi vaşiyet 504

daḥı: Sen *daḥı* bir kuluñı oda bıraç 307, Qanadınuñ birisi *daḥı* şınuç 334

daḥı bile: İbrāhīm’üñ atası *daḥı bile* 249, Şāh t̄ayesin *daḥı bile* viribidi 821

ḥod: Ḥadışüñ *ḥod* muḥaqqıqdur beyāndur 585

3.3.6.4. Çekim edatları

ötüri: Senden *ötüri* gözleri yaşı aqar 882

özge: Bundan *özge* luḥ ola mı hiç saña 5, Gereqmez *senden özge* bize vāri 85

artuq: Haqqdan *artuq* kimseye ... 260

bigi: Başladı ‘ūd *bigi* bağırımı yaķar 754

bile: bile: Anlaruñla *bile* yinsün ol ta‘ām 151, Ne bizden ayru ne *bile* degildir 493

birle: Şerī‘at *birle* kıl yārenleriçün 84

degin: Çıkdı şapandan göge *degin* Hālil 252, Kıovdı Nemrud sarāyına *degin* 336

dek: Rabbime *dek* ilteyin bunı hele 374, İledeyin hāzrete *dek* ben seni 385

gibi: Benüm *gibi* günāhkār bulmayalar 48, Gökde güneş şaru gögerçin *gibi* 231

içün: Tā ki sen bulmaķ *içün* çok rahmeti 22, Şınıķ gönüllü ol *miskınleriçün* 63, Dikmişem senüñ *içün* yiñi çarık 918

ile: İlāhi nūr *ile* tıdur sinümüz 66, Diyelüm *derdile* Allāhuekber 76

kadar: Ne *kadardur* hāddini bilür ‘ārif 700

ķarşu: Tıtulara *ķarşu* bülbüller öter 274, Hāzrete *ķarşu* yüzün urmış idi 316

şoñra: Muştafā’ dan *şoñra* işidilmedi 966

toğrı: Birinüñ *toğrı* yüzine bakmadı 260

üzre: Olupdur bu iş oğlan *üzre* yalan 586

yaña “doğru”: Sinleden *yaña* durup gönderdiler 1034.

3.3.6.5. Soru edatları

‘aceb: İy *‘aceb* bu işi kim itmiş ola 196, Mihri eydür size kim dirler *‘aceb* 803

ķanı: *ķanı* ğayret *ķanı* nāmus *ķanı* ār 7, Getür göster ol putlar *ķanı* 207

3.3.6.6. Şüphe edatı

‘**Aceb:** ‘*Aceb* oldu hikāyet diñle iy cān 569, Eyt diler aceb noldı Vefā hāli 829

‘**aceba:** ‘*Aceba* kaldı kāfirler ol işe 282

3.3.7. Fiil

3.3.7.1. Şahıs ekleri

3.3.7.1.1. Zamir kökenli şahıs ekleri

Zamir menşeli şahıs ekleri, öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman (1. ve 2. şahıslarda) ve istek kipinin teklik 2, çokluk 1. ve 2. şahıslarında kullanılmıştır.

Teklik 1. şahıs eki: -am/ -em, -ım/ -im, -ın/ -in

bakmazam 403, bulmuşam 471, dilerem 55, eylemezem 407, görmemişem 934, görmeyem 143, itmişem 405, olmuşam 471, sığınam/ sığınmayam 255, tutmazam 392, umaram 93, utanuram 991

Bazen geniş zaman ekinden sonra 1. teklik şahıs eki –ın / -in şeklinde görülür.

dögmezin “dövmem” 380, *severin* “severim” 1067, *uşanmazın* “usanmam” 398, *giderin* “giderim” 402, *yirin* “yerim” 396.

Teklik 2. şahıs eki: -sın/ -sin

ararsın 500, bilmezsın 6, bulmayasın 756, çekisersın 645, durursın 886, göresın 115, iltersın 377, uyasın 15, tutusarsın 394

Çokluk 1. şahıs eki: -uz/ -üz, -vuz/ -vüz

bulavuz 182, çekiserüz 732, düşiserüz 734, görevüz 87, isteyevüz 761, söylerüz 4, umaruz 90

Çokluk 2. şahıs eki: -sız/ -siz

ķorsız 211, yiridürsüz 557

3.3.7.1.2. İyelik kökenli şahıs ekleri

İyelik kökenli şahıs ekleri görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılmıştır.

Teklik 1. şahıs eki: -m

başladım 28, dirsem 20, itdüm 44, varurısam 654

Teklik 2. şahıs eki: -ñ

bilmedün 7, duymaduñ 707, eyledün 56, görinseñ 920, kılrısañ 216, tutduñ 387, virürseñ 442

Eski Anadolu Türkçesinde 2. teklik şahıs görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü daima yuvarlaktır. Ancak bazı düz ünlülü tabanlarda ek ünlüsünün düzleşerek uyuma girdiği görülmüştür: baķdıñ 386, dilenigeldiñ 632, geldiñ 948, ķaldıñ 900, olugeldiñ 384, şıdıñ 204.

Teklik 3. şahıs eki: ø

girse 891, gördi 125, ķaldırdı 152

Çokluk 1. Şahıs eki: -k

yandurmaduķ 279, işitdük 829

Çokluk 2. şahıs eki: -ñuz/ -ñüz

geyüriseñüz 743, gitdüñüz 610, iderseñüz 529

Çokluk 3. şahıs eki: -lar / -ler

şorşalardı 348, sürdiler 185, yutdılar 23

3.3.7.2. Şekil ve zaman ekleri

3.3.7.2.1. Bildirme kipleri

Görülen geçmiş zaman kipi

Bu kip (-dı/ -di) eki ile kurulur. Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki teklik ve çokluk 3. şahıslarda daima düz; diğer şahıslarda daima yuvarlak ünlülüdür. Ancak metinde yuvarlak ünlülü eklerin benzeşme sebebiyle uyuma girmeye başladığı görülür.

Teklik 1. şahıs: -dum/ -düm

başladum 28, bulamadum 383, döndermedüm 47, geçürdüm 45, kıldum 989

Görülen geçmiş zaman teklik 1. şahıs eki şu kelimelerde uyuma bağlanmıştır: bağışladım 948, çıktım 988, dikdim 919, gezdim 383, kıldım 940, tutaydım 921

Teklik 2. şahıs : -duñ/ -düñ

alduñ 653, bilmedüñ 7, duymaduñ 707, eyledüñ 56

Görülen geçmiş zaman teklik 2. şahıs eki şu kelimelerde uyuma bağlanmıştır: bağıdıñ 386, dilenigeldiñ 632, geldiñ 948, kıldıñ 900, olugeldiñ 384, şıdıñ 204

Teklik 3. şahıs: -dı/ -di

belürmedi 291, buldı 172, döndi 191, oğumadı 563, toydı 177

Görülen geçmiş zaman teklik 2. şahıs eki şu kelimelerde yuvarlaklaşmıştır: gördü 330, göremezdü 915, götürüldü 261

Bir örnekte düz ünlüden sonra ekin yuvarlak ünlülü kullanılması dikkat çekici bir durumdur: göremezdü 915

Karahan, -dı –di ekinin çeşitli devirlere ait metinlerde ve bazı anadolu ağzlarında bir zarf-fiil eki gibi tarz ve bağlama fonksiyonunda kullanıldığını tespit etmiştir. Örneğin *Kardaşları Yusufı aldı gider* “Kardeşleri Yusuf’u alıp gider”, *Bünyamin girdi saraya oturur* “Bünyamin girip saraya oturur” (Karahan, 1992, s. 335). –dı –di ekinin tarz ve bağlama fonksiyonunda kullanıldığı örnekler *Dasitân* adlı eserde de çokça görülmektedir:

Ƙolların uşatdı ellerin keser 131,

Ƙaçdı siñek leşkeriñ Ƙanın şorar 323,

Nemrud anı gördi elin uzadır 338,

‘Ăciz oldu bulmayup döndi gider 369,

Bağdı gördi Mūsā bunu fikr ider 373,

Aldı bir küb altun gör kim nider 617,

Aldı remmāl tahtasını çizdi bağar 643,

Vefā durdı anı teferrüc ider 663,

Durdı Vefā anda dört yaña bağar 667,

İşit ol Ƙapuyı açdı ne Ƙılır 718,

Yil toğındı göñlegi aldı gider 727,

Geldi dutdı Ƙardaşını Mihri şorar 872,

‘Avrat aldı anı ‘Ömer’e gelür 979,

Uyğuya vardı ‘Alî düşde görür 1036.

Çokluk 1. şahıs: -duğ/ -dük

yandırmaduk 279, işitdik 829

Bir örnekte ek ünlüsü uyuma girmiştir: kaldık 898

Çokluk 2. şahıs: -duñuz/ düñüz

gıtdüñüz 610, söyledüñüz 494

Çokluk 2. şahısta yuvarlak ünlülü şahıs ekine rağmen bazı kelimelerde ek ünlüsü düzleşmiştir. Bu düzleşmede Doğu Türkçesinin olduğu kadar teklik 3. şahıs çekiminin de tesiri vardır.

bilmediñüz 610 (kafiyesi gelmediñüz), didiñüz (kafiyesi söyledüñüz).

Çokluk 3. Şahıs: -dılar/ -diler

düşdiler 144, getürdiler 201, korıldılar 40, sürdiler 185, tutuşdılar 41, yutdılar 23

Öğrenilen geçmiş zaman kipi

Bu kip (-mış/ -miş) ve (-up/ -üp, -updur/ -üpdür) ekleriyle kurulur.

-mış/ -miş

Başlangıçtan beri düzlük- yuvarlaklık uyumu dışında kalmış olan bu ekin Eski Türkçedeki gibi yalnızca düz şekilleri bulunmaktadır. Teklik 1. şahıs çekimi (-am/ -em) eki ile yapılır.

Teklik 1. şahıs: -mışam/ -mişem

aramışam 526, dikmişem 918, düşmişem 656, eylemişem 1043, itmişem 405, gelmişem 515, görmemişem 934, olmuşam 471, bulmuşam 471, tırmuşam 1031, virmişem 1031,

Teklik 3. şahıs: -mış(dur)/ -miş(dür)

buyurmışdur 542, çürütmiş 829, dimişdür 380, düşmüş 622, eylemişdür 435, geçürmüş 449, görmüş 559, komışdur 389, oturmuş 728, tonanmış 277, urmuş 316, uşmuş 571

Bir yerde ek uyuma girmiştir: uşmuş 1021

Çokluk 3. Şahıs: -mışlar/ -mişler

bezemişler 126, boğazlamışlar 851, çalmışlar 851, depelemişler 861, eylemişler 673

-up/ -üp, -updur/ -üpdür

Aslında zarf-fiil eki olup metnimizde öğrenilen geçmiş zamanı ifade eden bir şekil ve zaman eki olarak da kullanılmıştır. (-mış/ -miş) ekinden farkı geçmişte ortaya çıktığı bildirilen hareketle ilgili kesin hüküm vermesidir. Metnimizde sadece 3. şahıslarda kullanılmıştır.

Görür bir gice ol şāh-ı Mecūsi/ *Açılup* cümle gökleriñ kapısı 452,

Çevresinde dürlü çiçekler *bitüp*/ Oturur ay gibi gülzāra bakup 278,

İsmarlañ ortanca oğlına anı/ Hem böyle *buyurupdur* sultān anı 615,

Başına vākı 'a *gelüp* gitmiş idi/ Bir zamān bizi terk itmiş idi 857,

Hem olmuşıdı bir yıl ol gidelden/ *Kesüpdü* mal [u] gencüm külli elden 527,

Olupdı 'ömri yitmiş yıl bürāder/ Geçürmiş küfrile 'ömrin ol er 449,

Niçe kez puta yapışmışdur elüm/ Kesüñ vācib *olupdur* buña elüm 553,

Senüñiçün *oturup* ağlariken/ Hasetüñden yüregüm tağlariken 875

Geniş zaman kipi

Bu kip –r, -ur/ -ür ve –ar/ -er ekleriyle kurulur.

Geniş zaman çekiminde zamir menşeli şahıs ekleri kullanılır.

Teklik 1. şahıs: -ram/ -rem, -uram/ -ürem, -aram/ -erem

beklerem 391, bilürem 777, buluram 528, dilerem 55, iderem 411, giderem 884, korkaram 1016, oluram 477, ölürem 1011, umaram 93

Geniş zaman çekiminde teklik 1. Şahıs eki bazen –ın /-in şeklinde görülür:

severin 1067, yirin 403

Geniş zaman ekinin ünlüsü daima yuvarlaktır, ancak yuvarlak ünlülü bir fiil tabanına ekin düz biçimde geldiği görülmüştür:

urıram 993.

Teklik 2. şahıs: -rsın/ -rsin, -ursın/ -ürsin, -arsın/ -ersin

ararsın 500, bilürsin 566, dönersin 393, durursın 886, idersin 388, istersin 449, şorarsın 500, taparsın 112, yirsin 440

Teklik 3. şahıs: -r, /ur/ -ür, -ar/ -er

ağlar 848, alur 124, bakar 273, beñzer 585, bilür 454, çıkar 297, girür 127, güler 210, iner 625, isder 639, oynar 791, sürür 198, urınur 276, vızlar 341

Ek ünlüsünün bazen hem düz ünlülü tabanlarda hem yuvarlak ünlülü tabanlarda düzleşerek –ır / -ir şeklinde kullanıldığı görülmüştür:

gelir 904, göyündirir 29, toyır 1008, viririmiş 310, yatır 194

Çokluk 1. şahıs: -ruz/ -rüz, -uruz/ -ürüz, -aruz/ -erüz

bilürüz 582, eylerüz 4, söylerüz 4, umaruz 90

Çokluk 2. şahıs: -rsız/ -rsiz, /ursız/ -ürsiz

ķorsız 211, yiridürsiz 557

Çokluk 3. şahıs: -rlar/ -rler, -urlar/ -ürler, -arlar/ -erler

çıgrişurlar 489, dutarlar 488, geçürürler 501, giderler 498, gömerler 480, otururlar 456, yügrişürler 489

Geniş zaman kipinin olumsuzu bugünkü Türkiye Türkçesinden farklı olarak bütün şahıslarda (-maz/ -mez) eki ile yapılır.

aldanmaz 763, bilmezsiñ 1056, eylemezem 407, gelimez 233, gitmezem 392, görünmez 317, kırtaramaz 214, tutmazam 392

Şimdiki zaman kipi

Teklik 1. Şahıs “-ram/ -rem”

Ta ola kim bağıram acısı diñe/ *Yalvaruram* ey cānum baba saña 1015,

Yarılgayam ümmetüni tā seni/ Anuñçun *ilterem* anda ben seni 382,

Vaşiyyet *iderem* saña oğul ben/ Dilerem olasin sen de müsilmān 472

Teklik 2. Şahıs “-rsın/ -rsin”

Çün cānı yok rızkıñı virmez saña/ Pes ne Tañrı diyü *taparsın* aña 112,

Çün saña andan ne söz gelür ne ün/ Ya neye *taparsın* aña dün ü gün 212,

Didi iy Mūsā beni sen kaçarı/ Kanda *iltersin* iy Haqq peygamberi 377,

Didiler niredensin eyit sen/ Neye geldüñ ya ne *istersin* oğlan 499,

Sebeb ne oldı kim böyle *ararsın*/ Muhammed kanda diyüben *şorarsın* 500,

Ne *durursın* didi durğıl sefer/ Ola kim bu derde kılasın zafer 886

Teklik 3. Şahıs “-ar/ -er/ -ır/ -ir/ -ur/ -ür”

Birbirinüñ yüzcegezine bakar/ Turmayup ha gözlerinden yaş *aķar* 42,

Kimi elsüz kimi ayaksız *yadır*/ Balta toğanmış bulara ne şatur 194,

Ħalk beni mü'min *şanur* münāfıķam/ İllā anuñ rahmetine 'āşıkam 349,

Gör oğlan göñli içre ne *dir* iy cān/ Kesüñ dir ol eli siz virmeñ amān 552,

Şehr içinde geldi bir yirden geçer/ Gördi bir remmāl dükkānın *açar* 641,

Gördi cazū Vefā'yı zevķ u 'işret *sürer*/ Ħoş oturmuş birbiriyle oynar güler 791,

Çünkü Mūsā gördi *ağlar* çoban/ Vaktinde bir koyuna atar şabān 912

Çokluk 3. Şahıs “-rlar/ -rler”

Dutarlar ellerinde hoş 'aşālar/ Boyunlarında aşılmış ridālar 488,

Görüp Mansūr bular *yügrişürler*/ Diyüp Allah bular *çıgrışurlar* 489

-a /-e

a /-e eki Eski Anadolu Türkçesinde isteğın yanı sıra şimdiki zaman da ifade eder.

İndi *gidem* bir bıñar çıķdı revan/ Çevresinde bitdi serv ü erğuvān 270,

Baña bir içim şu virsinler buyur/ Kim bile *ölem* beni şuya toyır 1008,

Gördiler putların ne ki *baķasın*/ Öñce giren çekdi yırdı yaķasın 192,

Ol canavar saña rehberlik ide/ Git bile anuñla ķanda *gide* 841

(y) V Turur

Bu da şimdiki zaman için nadiren kullanılan yapılardandır. (Gülsevin, 1997, s. 98)

3. kişi tekilik -(y) V Turur

Nemrud anı dutmağa *örițurur*/ Ol siñek div gibi burnına girür 339

Yatıcak bir gice halk *örü turdı*/ Varubanı hazine içre girdi 484

Gelecek zaman kipi

Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik gelecek zaman eki –ısar/ -iser'dir.

-ısar/ -iser dışında –a /-e istek eki de gelecek zaman fonksiyonunda kullanılmıştır:

Göresin ol Tañrıña neler *idem* 302,

Getürem bir gün bunu dağı ele 715

ƘorƘaram ayru *düşem* yarınki gün 1016,

Şu başında bir bınara *iresin*

Bir canavar gele anda *göresin* 649

Teklik 2. Şahıs “-ıgarsın/ -isersin”

çekisersin 645

Yuvarlak ünlülü bir fiil tabanında ilerleyici benzeşme sebebiyle ek başındaki ünlü yuvarlaklaşmıştır: *tütusarsın* 394.

Teklik 3. Şahıs “-ısar(dur)/ -iser(dür)”

azısar 961, geliser mi 407, iriserdür 646, olısar 961, olıсарdur 794

Çokluk 1. Şahıs “-ısaruz/ -iserüz”

çekiserüz 732, düşiserüz 734

Çokluk 3. Şahıs “-ısarlar(dur)/ -iserler(dür)”

diliserler 733

Ayrıca sıfat-fiil eklerinden –acak/ -ecek ve –ası/ -esi şu iki örnekte gelecek zaman eki olarak kullanılmıştır.

Ğaražçun bu işi idecegüm yođ 538,

Ƙapuñ koyup yirüm yoğdurur varası 94

3.3.7.2.2. Tasarlama kipleri

Emir kipi

Şahıslara göre değişik eklerle kurulan bu kipin çekimi şöyledir:

Teklik 1. şahıs: Teklik 1. şahıs: -ayın/ -eyin, -ayım / -eyim, -yın / -yin

aşayım 222, diyeyin 24, düşeyim 247, getüreyin 776, ideyin 360, iledeyin 385, ilteyin 374, kılmayayın 148, kırtulayın 35, neyleyeyin 420, yanayın 24, eyleyeyim 795, getüreyim 777, yağılayım 247.

Ünlü ile biten bazı fiillerden sonra emir 1. Teklik şahıs eki –yın / -yin şeklindedir.

neyleyin 32.

Teklik 2. şahıs: -ğıl/ -gil, ø

diñle 36, diñlegil 359, geçürgil 70, görgil 591, inanmağıl 510, itmegil 56, kıomağıl 87, şalgıl 318, yağ 8, yuğıl 880, yum 114, yumma 110

Teklik 3. şahıs: -sun/ -sün

ağlasun 30, almasun 543, döğmesün 311, gitsün 787, iñlesün 30, yağsun 28, yimesün 721

Bazı düz ünlülü fiil tabanlarında benzeşme sebebiyle ek ünlüsü düzleşmiştir: olmasın 319, yarlığasın 36

Bir örnekte yuvarlak ünlülü fiil tabanına ekin düz ünlülü biçimde gelmesi dikkat çekicidir: görsin 333

Çokluk 1. şahıs: -alum/ elüm

atalum 234, çıkaralum 225, diyelüm 76, getürelüm 181, yiyelüm 735

Çokluk 2. şahıs: -(u)ñ/ -(ü)ñ/ -(u)ñuz/ -(ü)ñüz

bağışlañuz 1017, çıkaruñ 224, diñ 168, gelmeñ 228, getürüñ 237, gidüñ 121, görünmeñüz 765, ısmarlañ 615, isteñ 199, işleñüz 1017, kesüñ 552, koñuz 259, saqlañ 221, sürüñ 313, varuñ 211, virmeñ 290, virüñ 613, yitirüñ 579

Ek ünlüsünün düz ünlülü tabanlarda benzeşme sebebiyle uyuma girdiği görülmüştür: biliñ 354, viriñ 396.

Çokluk 3. şahıs: -sınlar / -sinler

Bir örnekte görülmüştür: virsinler 1008.

Şart kipi

Bu kip Eski Türkçedeki –sar/ -ser ekinin devamı olan –sa/ -se eki ile kurulur.

Teklik 1. şahıs: -sam/ -sem

dirsem 20, varurısam 654

Teklik 2. şahıs: -sañ/ -señ

almazsañ 393, dilerseñ 358, görünseñ 920, isteriseñ 843, kılrırsañ 216, yitirmezseñ 220

“görinseñ 920” dışındaki şart örnekleri yalnızca birleşik fiil çekiminde görülmüştür.

Teklik 3. şahıs: -sa/ -se

ağarsa 181, dirse 940, girse 891, iderse 412, kılsa 633, kosa 400, tutsa 399, urisa 342, virmese 400

Çokluk 2. şahıs: -sañuz/ -señüz

geyüriseñüz 743, iderseñüz 529

Çokluk 3. şahıs: -salar/ -seler

şorşalardı 348

İstek kipi

Bu kip metnimizde çok çeşitli fonksiyonlarda gördüğümüz –a/ -e ile kurulur. Bilhassa Karahanlı Türkçesinin gelecek zaman eki olan –ğa/ -ge Batı Türkçesinde hem fonetik hem semantik değişmeye uğramış, gelecek zaman fonksiyonu zayıflayarak istek fonksiyonu kuvvetlenmiştir. Ek, Batı Türkçesinde geniş zaman, gelecek zaman, emir ve şart ifadesiyle de kullanılmıştır.

İstek fonksiyonunda:

Teklik 1. şahıs: -am/ -em

Ben saña şığınmayam şāhı koyup 255

İndi *gidem* bir bıñar çıkdı revān 270

‘Arlanuram kim *varam* kardeşuma 631

Varam anda bir iş ucın *tutam* 635

Çün gönülden benüm olasın *bilem*

Seni mağrib eline hātun kılam 813

Yas *tutam* Vefā’yiçün *geyem* kara 815

Bir saray ıalvet idesin *oturam*

Bir saray ıalvet idesin *oturam*

Dünyâ şuglından elümi *götürem* 816

Pişürem sağam uyudam yiriseñ 917

Didi buña bir mancılık *düzem* 235

Tâ du ‘añı müstecâb *idem* senüñ 365

Yine bir mu ‘cizâtından *diyem* ben 445

Kim *iltem* armağan ol dört imâme 506

Nedür aıvâliñi di *diñleyem* ben 533

Didi Vefâ bunu dağı aç kim *görem*

Bunda dağı tuııfe ne vardur *görem* 713

Ger saña ben şer ‘i tağdır *eyleyem*

İşbu sözüñ kâmusunu *söyleyem* 962

Muştafâ şer ‘in yirine *getürem* 963

Teklik 2. şahıs: -asın/ -esin, -asan/ -esen

Eşidicek *ağlayasın* zârı zâr 33

Bugün bayram teferrücün *kılasın*

Hem bizimle putıhânaya *varasın* 120

Dilerem *olasın* sen de müsilmân 472

Ola kim bu derde *kılasın zafer* 886

Dağı cennetleründe şād *idesin* 72

Viresin bir yıl gerek mühlet baña 814

Bir saray *halvet idesin* oturam 816

Dileyesin Tañrı'dan ola diri 862

Dilerem bugün *viresin* buña cān 867

Atama *söyleyesin* bu ahvāli 1040

Teklik 3. şahıs: -a/ -e

Eger ben itdümse *eyide* saña 208

Ümizdür 'afv *ide* ol yüce Sübhān 425

Eşidüp lezzetinden cān *ide* cūş 447

Tā ki gözünden *aka* bir kaatre yaş 34

Derdüñe dermān *ola* kurtulayın 35

Çün Halil'e ol Celil hem-rāz *ola*

Gör ne şevk-i zevk-i 'ışk u nāz *ola* 263

Kim saña dağı gülüstān *ola* od 298

Suçuñı *bağıslaya* rahmet *kıla* 299

Sevinüben şazumān *ola cānuñ* 365

Nice müşkül ise Hakk *kıla āsān* 522

Kesüñ kim *kesile* pes kāl (ü) *qilum* 563

Ƙardaşum *gele* diyü yola baqar 882

Derviş isder birkaçın aña *şuna* 639

Şu vaktin sinleye *döne* yönümüz 66

Şormaya sizden aniñ aqvālını 1003

Yarılğaya ola kim Rabbim beni 385

İrmeye garq aña giren ādemi 960

Çokluk 1. şahıs: -avuz/ -evüz

Göñlek issini kimdurur *bilevüz*

Ƙanda ise *isteyevüz bulavuz* 761

Götür perde *qomağıl kim görevüz*

Te‘ālallah cemālüne *irevüz* 87

Çokluk 3. şahıs: -alar/ -eler

Eger dünyāyı düpdüz *arayalar* 48

Kim *bulalar* ya‘ni ol derde zafer 766

Bilmeyeler kim pādişāh durur atam 635

Gelecek zaman fonksiyonunda:

Hızır eydür ger ömründen sen buña

Virüriseñ ben du'ā *kılam* aña 858

Ƙoyunlarumı fidā *kılam* saña

Dir Ƙalabum nola görinseñ baña 920

Göresin ol Tañrıña neler *idem* 302

Getürem bir gün bunı dağı ele 715

Ben getürdüm kim *virem* seni buña 806

ƘorƘaram ayru *düşem* yarınki gün 1016

Virürseñ cān yolına cān iy yār

Bulasın sen dağı canān iy yār 442

Bulasın kırık hücre içi tolu mal

Bir güzel dağı bulasın *şahib*-kemāl 652

Ağlayasın illā soñra *gülesin* 843

Şu başında bir bıñara *iresin*

Bir canavar gele anda *göresin* 649

Göresin bir şu aƘar git şu sıra 839

Şu başında bir bıñara *iresin*

Bir canavar gele *göresin* 840

İresin bir al'aya kim key ulu 842

Göresin kim ol saña ne iş *ide* 115

Tahtı *ala nide* düşer 'aklı gider 689

Ol canavar saña rehberlik *ide* 841

Ya nice ma'būd *ola* ol saña pes 214

Ancılayın kim *ola* ardaş bize 832

Bir canavar *gele* anda göresin 649

Öle diyü uşsa vü ayu yime 1004

anda *düş*e diyüben gözetdiler 252

Didi olan *duta* mı bu işi rāh 532

Geniş zaman fonksiyonunda:

Dilemezsem *nidem* kılmaz dil ārām 54

Her ne kim dilerseñ *virem* saña 778

Bunları hortūmıla aardı

Şanasın kim bir yılan şoardı 328

Ne kim anda isteriseñ *bulasın* 843

Ger dilerseñ kim *iresin* bu sırra 839

Birkaç etmek *nide* bir beryânıla 141

Bundan özge luṭf *ola* mı hiç saña 5

Nola kul rahmet umarsa Raḥîmden 90

Kim *bile* bir gün irişevüz yüz yüze 832

Kim *bile* ölem beni şuya toyır 1008

Uşlu nice *ṭapa* bir cānı yoğa 217

Yete mi dirile ata vü ana 831

Seve oğlından kızından yigirek 18

Benüm gibi günāhkār *bulmayalar* 48

Ma'būd oldur kim saña rızkuñ *vire*

Bakmadın nitdügiñi dün gün *göre* 215

Emir fonksiyonunda:

Anları sevmek gerekdür imdi sen

Cān-ı dilden *uyasın* hem aña sen 15

Bil ki anuñla muḳābil *olasın*

Pençe pençe olup muḳābil *olasın* 408

Alasın dört gevher dört imāme 473

Daḥı benüm hicjñümi *alasın*

Varuban Hakk Resulini *bulasin* 474

Huseynile Hasanla *okuyasin* 475

Ger bu goñlek issini *bulmayasin*

Eyle gidem isteyüp *bulmayasin* 756

Çunki bir yıl tamām ola *göresin*

İkrār eyleyem beni sen *alasin* 817

Göresin kim ol saña ne iş ide 115

Göresin ol Tañrıña neler idem 302

Bizümle gel *irişesin* şafāya 495

Sen *gelesin* didi Hızır baña 705

Gel saña şerbet vireyim *içesin*

Gele beñzün hastalığdan *geçesin* 875

Şol aradaki bir cān *kıla* bir hū 64

Yavuzluğ ol kişi *kılmaya* didün 584

Şaklaya bu sırrı i' lām *itmeye*

Da' vetini tā ki bed-nām *itmeye* 157

Şart fonksiyonunda:

Gel beni at tennüre biryān *olam*

Tā Resūl'ūñ 'aşkına urbān *olam* 142

Anları *bağışlayam* ben Tañrıña

Od u şuyı fermān eyleye baña 301

Yarılğayam ümmetüñi tā seni

Anuñçun ilterem anda ben seni 382

Yegrek oldur işbu milki *terk idem*

Bir pādışāh milkine dağı gidem 634

Barmağında almışdı bir atem

Eytdi yegrek oldur bunu *şatam* 638

Yegrek oldur *bogazlayam* ben bunu

avğalardan emİN eyleyeyim beni 795

Uş semiz oyunumu *virem* saña

Tañrı ne yir ne giyer di baña 932

ün gönülden benüm *olasın* bilem

Seni mağrib eline ātun ılam 813

Yitmez *ola* diyü bir biryān aña 146

Yete mi *dirile* ata vü ana 831

Biri eydür her ki yemişüm *yiye*

Gözsüz ise gözi göre 722

Ger ta‘ām *virneyeler* hiç incünmezin 398

Gereklilik kipi

Metnimizde gereklilik ifadesi için şu şekillere başvurulmuştur:

-mağ gerek/ -mek gerek

bildirmek gerek 991, boyun virmek gerek 1033, cān virmek gerek 815, hadd urmağ gerek 990, itmek gerekdür 529, nitmek gerekdür 529, sevmek gerekdür 15

3.3.7.2.3. İsim fiili ve çekimi (ek fiil)

Metnimizde isim fiilinin şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart olmak üzere dört zamanı vardır.

İsim fiilinin şimdiki zamanı

İsim fiilinin şimdiki zaman çekiminde isim fiili tamamen düşmüştür, yani isim tabanlarından sonra doğrudan zamir kökenli şahıs ekleri gelir. İsim fiilinin şimdiki zamanı aynı zamanda geniş zamanı da ifade eder.

1. Teklik Şahıs “-am/ -em”

ayruyam “ayrıyorum” 973, *‘āşıkıyam* “aşığıyorum” 515, *kulam* “kulum” 410, *muķırram* “mukırrım” 49, *münāfıkam* “münafığım” 349, *şayruyam* “hastayım” 121, *zālimem* “zalimim” 348

2. Teklik Şahıs “-sın/ -sin”

Ġanışin “Ganisin” 60, *melūlsin* “melûlsün” 729, *niredensin* “neredensiz” 499

3. Teklik Şahıs “-dur/ -dür, -durur/ -turur”

adıdur “adıdır” 49, *ağaçdur* “ağaçtır” 129, *canavardur* “canavardır” 662, *çobandur* “çobandır” 922, *çokdurur* “çoktur” 94, *dervîşdür* “dervîştir” 788, *düşmānuñdur* “düşmanındır” 244, *güneşdür* “güneştir” 672, *haberdür* “haberdir” 29, *hūrilerüñdurur* “hurilerindir” 741, *karadur* “karadır” 180, *kimdür* “kimdir” 777, *niredendür* “neredendir” 789, *pādişāhdur* “padişahdır” 759, *rahmetdür* “rahmettir” 13, *serverdurur* “serverdir” 14, *sihirdür* “sihirdir” 511, *vardur* “vardır” 151

Bir örnekte uyum vardır: nedir 926

1. Çokluk Şahıs “-uz/ -üz”

ümmetüz “ümmetiz” 9, *yāruz* “yâruz” 495

3. Çokluk Şahıs “-lardur/ -lerdür”

kocalardur “kocalardır” 608

3. çokluk şahısta bazı örneklerde çokluk eki kullanılmamıştır:

Dört ferîştedür dahı geldiler 258

Degildür dññüne bunlar muvāfık 608

İncedür qaşları şöyle kim hilāl 684

İsim fiilinin şimdiki zamanının olumsuzu

İsim fiilde şimdiki zamanın olumsuzu bir isimden sonra “degil” edatının getirilmesiyle yapılır.

ehli gıybet degülem “gıybet ehli değilim” 410; *eyle degüldür* “öyle değildir” 732

“degül” edatı şu beyitlerde “degil” şeklinde geçmiştir:

bizümile degildür “bizimle değildir” 493, *dilsüz degildür* “dilsiz değildir” 114, *Tañrı degildür* “Tanrı değildir” 203

İsim fiilinin görülen geçmiş zamanı

İsim fiilinin görülen geçmiş zamanı i- (< ET er-) fiili ile yapılır. Bu çekim bir isimden sonra e- fiilinin görülen geçmiş zaman ekini almış biçimi olan “idi” ve iyelik kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle gerçekleşir. Metnimizde sadece teklik 3. şahısta görülmüştür.

3. Teklik Şahıs “-ıdı/ -idi”

babam idi “babamdı” 502, *bostānıdı* “bostandı” 272, *günidi* “gündü” 590, *hālidi* “hâldi” 631, *hasretidi* “hasretti” 264, *incü idi* “inciydi” 132, *işidi* “iştı” 205, *meşhūr idi* “meşhurdu” 835, *mî‘racidi* “miraçtı” 264, *oğlanıdı* “oğlandı” 523, *varıdı* “vardı” 132, *yoğıdı* “yoktu” 768

İsim fiilinin görülen geçmiş zamanının olumsuzu

‘Alî bile *degildi* bunda iy şāh 589

İsim fiilinin öğrenilen geçmiş zamanı

İsim fiilinin öğrenilen geçmiş zamanı bir isimden sonra “-imiş” ekinin getirilmesiyle yapılır. i- fiilinden sonra zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır. Metnimizde örneği azdır.

3. Teklik Şahıs

cazū imiş “cadıymış” 878, *katıymış* “katıymış” 109, *var imiş* “varmış” 152

İsim fiilinin şartı

İsim fiilinin şartı, bir isimden sonra i- fiiline şart eki ve iyelik kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle oluşturulur.

1. Teklik Şahıs “-ısam/ -isem”

benisem “bensem” 209

2. Teklik Şahıs “-ısañ/ -iseñ”

Ālimiseñ “alimsen” 376, *āşıķısañ* “aşıkısan” 1048

3. Teklik Şahıs “-ısa/ -ise”

ağurısa “ağırısa” 921, *çoğısa* “çoksa” 50, *gerekse* 814, *gözsüz ise* 722, *ķanda ise* “neredeysel” 761, *müşkül ise* 522, *neyise* “neyse” 530, *oğluńsa* 244, *varısa* “varsa” 8

İsim fiili (-ken) zarf-fiil eki ile birleşerek isimlerin ve fiillerin zarf şeklini yapar:

ağlariken “ağlarken”/ *tağlariken* “dağlarken” 875, *geçürürken* “geçirirken” 502, *gideriken* “giderken” 188, *giderken* 738, *söylerken* 793, *sultānıken* 309, *yaturken* “yatarken” 569

3.3.7.2.4. Birleşik kip çekimi

Hikāye

Geniş zamanın hikāyesi

Geniş zamanın hikāyesi i- ek-fiilinin “-dı/ di” biçimi ile yapılır. Metnimizde bu çekimin bütün şahıslarda örneği yoktur.

1. Teklik Şahıs “-rdum/ -rdüm”

işleridüm “işlerdim” 921

3. Teklik Şahıs “-r dı, -r di/ -r ıdı/ -r idi”

bulunurđı “bulunurdu” 436, *giderđı* 427, *ķılurđı* “kıldardı” 427, *virirdi* “verirdi” 342, *yürürđı* “yürüdü” 591

3. Çokluk Şahıs “-lardı/ -lerdi”

dirlerdi “derlerdi” 134

Geniş zamanın hikâyesinin olumsuzu

Geniş zamanın hikâyesinin olumsuz şekli metnimizde yalnızca teklik 3. şahısta görülmüştür.

bulunmazdı “bulunmazdı” 465, *dükenmezdi* “tükenmezdi” 431, *göremezdü* “göremezdi” 915

Şimdiki zamanın hikâyesi

Geniş zamanın hikâyesi i- ek-fiilinin “-dı/ di” biçimi ile yapılır. Metnimizde bu çekimin bütün şahıslarda örneği yoktur. Metnimizde 1. ve 3. teklik şahıslarda örneği görülmüştür.

gideridüm “gidiyordum” 985 (Eydür baba eve gideridüm/ Yolda ol fulan cühûda uğradum)

tururdi “duruyordu” 548 (Getürdiler ol oğlanı ilerü/ Melül maḥzûn tururdi ol güneş rû)

durur idi “duruyordu” 250 (Ol daḥı ipi tutup durur idi/ Ya ‘nî dini(?) nisbetin urur idi)

gelürdi “geliyordu” 570 (Hüseynile Hasan gelürdi nâ-gâh/ Meger mektebde didi ol iki şâh)

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi –miş/ -miş eki almış bir fiile -dı/ -di/ -ıdı/ -idi eki getirilerek yapılır. Metnimizde bu çekimin bütün şahıslarda örneği yoktur.

idinmişidüm “edinmiştim” 524, *turmuşidum* “durmuştum” 556; *görmüşidi* “görmüştü” 237, *olmuşdı* “olmuştu” 543, *urmuş idi* “vurmuştu” 316, *yatmış idi* “yatmıştı” 717

Şartın hikâyesi

Şartın hikâyesi bir fiile “-sa/ -se” şart eki ve “-dı/ -di” ekinin getirilmesiyle yapılır.

şorşalardı 348

Şartın hikâyesinin olumsuzu

gitmeseydi 438

İstek şeklinin hikâyesi

İstek şeklinin hikâyesi “-a/ -e” istek ekine “-dı/ -di” ekinin getirilmesiyle yapılır.

ideyidi 285 (Od bunuñ Tañrısıdur anuñiçün/ Yoğsa kül ideyidi bunu bugün)

şanayduñ “sanaydın” 453 (Çıkar bir nur dutar dünyayı düpdüz/ Şanayduñ ol gice olmışdı gündüz)

tutaydım 921 (İşleridüm ne ki varısa işiñ/ Tutaydım eger ağırısa başuñ)

yıkaydı/ komayaydı 353 (Bir dem içinde yıkaydı ‘âlemi Komayaydı bir yazuklu âdemi)

İstek şeklinin hikâyesinin olumsuzu

yanmayaydı 284 (Veziñri eydür oda tapar meger bu/ Yoğsa nice yanmayaydı bu ‘adüvv)

Rivayet

Rivayet birleşik çekimi fiil kiplerine i- ek-fiilinin öğrenilen geçmiş zamanın getirilmesi ile yapılır. Metnimizde yalnızca geniş zamanın rivayetine örnek vardır.

viririmiş “verirmiş” 310 (Dilediğñ viririmiş ol saña/ Bu benüm ilüm günüm yiter baña)

Şart

Şart birleşik çekimi asıl fiil kiplerine i- yardımcı fiilinin şart şeklini getirerek yapılır.

Geniş zamanın şartı

1. Teklik Şahıs “-rsam/ -rsem”

dirsem “dersem” 20, *ilterisem* “iletirsem” 373, *söylersem* 535, *varurısam* “varırsam” 654, *virürsem* “verirsem” 431

2. Teklik Şahıs “-rsañ/ -rseñ”

dilerseñ 778, *diriseñ* “dersen” 818, *iderseñ* “edersen” 393, *isteriseñ* “istersen” 843, *kılırısañ* “kılarsan” 216, *virüriseñ* “verirsen” 858, *virürseñ* “verirsen” 442

3. Teklik Şahıs “-rsa/ -rse”

gelürse “gelirse” 397, *girürse* “girirse” 403, *kılursa* “kılarsa” 52, *ölürise* “ölürse” 812, *varursa* “varırsa” 733

2. Çokluk Şahıs “-rsañuz/ -rseñüz”

geyüriseñüz “giyerseniz” 743, *iderseñüz* “ederseniz” 529

3. Çokluk Şahıs “-rlarsa/ -rlerse”

virürlerse “verirlerse” 369

Geniş zamanın şartının olumsuzu

dilemezsem 54; *almazsañ* 393, *yitirmezseñ* 220; *olmazısa* 352, *ölmezise* 633

Görülen geçmiş zamanın şartı

1. Teklik Şahıs “-dumsa/ -dümse”

itdümse “ettiysen” 208

2. Teklik Şahıs “-duñsa/ -düñse”

bildüñise “bildiysen” 441

3. Teklik Şahıs “-dıysa/ -diyse”

gittiyise “gittiyse” 199, *oldıysa* “olduysa” 440, *öldiyse* “öldüyse” 1026

3. Çokluk Şahıs “-dılarsa/ -dilerse”

şordılarsa “sordularsa” 536

3.3.7.3. Zarf-fiil ekleri

Fiillerin zarf şekillerini yapan eklerdir. Bazı birleşik fiillerin yapısında bu ekler bulunur.

-a/ -e

-(y)V -(y)A, -(y)I ve -(y)U zarf-fiilleri, EAT metinlerinde, günümüzle hemen hemen aynı fonksiyonlarda kullanılmışlardır. (Gülsevin, 1997, s. 130).

İbrāhīm döndi yüzün göge *bağa* 245

İRte tırdı *gide* girdi yola 637

İkilemeler kurar. (Gülsevin, 1997, s. 130):

Çıkeridi ol ipi *kıya kıya* 249

Döge döge Nemrud’a getürdiler 201

gör- tasviri fiilinden önceki fiile gelir ve istek kipi gibi kullanılır. (Gülsevin, 1997, s. 130):

Şora gördi Resül ol tınmadı hem 536

Müşköllüğü mürşidlere *tana gör* / Gül oluban ‘ışk odına *yana gör* 901

Furşat eldeyken alcaga *ine gör* 902

-u/ -ü

Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde sadece birleşik fiillerin kuruluşunda görev alan bu ek diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metnimizde de zarf ve birleşik fiil yapımında bolca kullanılmıştır.

Giderdi *ağlayu ağlayu* ol cān 427,

Sen yine cān vir *diyü* kıldı du‘ā 17,

Ben gideyim *isteyü* anı becid 833

Ṭurugeldi Resūl şāhı bile 599,

Ṭaşı atarlar Ḥalīl’e *gözleyü* 280,

Gözüme *tüş olugeldiñ* bunda sen 384

Ek ünlüsü bazı örneklerde düzdür:

Eydivirgil baña nedür teşvişüñ 378

Neyledüñ kim *dilenigeldiñ* baña 632

Bir kelimedede ek kalıplaşmıştır: *daḥı* 47. Kelimenin imlası dört örnekte “*daḥı*” şeklindedir: *daḥı* 447

-up/ -üp

İki fiili birbirine bağlar. İlk fiilin yapılmasından hemen sonra ikinci fiilin yapıldığını veya yapılacağını anlatır. Ünlüsü devamlı yuvarlaktır. (Gülsevin, 1997, s. 133)

Çevresinde dürlü çiçekler *bitüp*

Oturur ay gibi gülzāra *baḥup* 278,

‘Āciz oldı *bulmayup* döndi gider 369,

Çağırup cellâdlara eydür turuñ 290,

Delürüp heybetile ol od yanar 266,

Nemrud’uñ baba *diyüp* eydür kıızı 288,

Haykırup dört yaña yumruğun şalar 106,

Luţf *idüp* ol ehl-i ĵmān eyledi 3,

Mūrada *irmeyüp* ölenler için 69,

Eyle gidem *isteyüp* bulmayasın 756,

Bu nidāyı *işidüp* Mūsā döner 366,

Ŧurmayup ha gözlerinden yaş akar 42,

Varup bir dar ağacın dikdi bunlar 546

Sadece 2 yerde düzleşme görülmüştür: yanıp 41, kaçıp 335

-uban/ -üben

-up/ -üp ekinin genişletilmiş şeklidir. EAT’de karakteristik bir zarf-fiil ekidir. (Gülsevin, 1997, s. 133)

Aluban girdi oğlını içerü 469

‘Asker içinden *çıkuban* kaçdılar

Ŧorkdılar *ditreşüben* ağlaşdılar 40

Ŧanda düşe *diyüben* gözetdiler 251

Hasanuñ ağı *içüben* öldügin 26

Sevinüben şāzumān ola cānuñ 365

Şıçrayuban çıqdı gitdi aradan 107

Ťutuban Furād kenārın gitdiler 41

Eytdi *utanmayuban* kılan zinā 992

Üç biñ kişi *yyüben* toydı tamām 177

Yuvarlak ünlünün düzleştiği örnekler: şalıban 643, açıban 711, yalvarıban 998

-ubanı/ -übeni

-uban/ -üben zarf-fiil ekinin genişlemiş şeklidir.

Varubanı getürdi oğlanı ol 531,

Dutubanı dilini kesdi bunlar 561,

Hüseyin *şanubanı* ‘aqlı anuñ 573,

Durubanı eyledi haber aña 592,

Gelübeni şehri gezdi cümle ol 367,

Şehādet *getürübeni* uyanur 460,

Yarağın *eyleyübeni* gömerler 480,

Binübeni hicine hoş dutar yol 485,

Gelübeni kuruldı anda hengām 547,

‘Alî *işidübeni* bildi rāzı 595

-ınca/ -ince

Ekin bugünkü Türkiye Türkçesi yazı dilinden farkı yalnız düz şekillerinin bulunması ve eklendiği kelimeye “-ıncaya kadar”, “-dığı zaman” gibi ifadeler yüklemesidir. (Karahan, 1994, s. 107-108)

Şabāh *olınca* dögdiler o şāhı 519,

Kişi namusı *ırağınca* olsa yeg 633,

Dostu *görince* iner od üstine 265,

Tā *ölince* kapusından gitmezem 392,

Gidince dünyādan ol şāhı levlāk 432,

Nefes *virince* kaç itdi yolını 597,

-ıcağ/ -icek

Eski Anadolu Türkçesine has bir zarf-fiil ekidir.

Yatıcağ bir gice halk örütürdü 484,

Meşgūl *olıcağ* ol sihre beri 770,

Gördi Mūsā Tur’a yakın *gelicek*

Ɔoyun otlar bağdı anda *bulıcağ* 909,

Geliriseñ bunda kadem *başıcağ* 919,

Ɔadd *urıcağ* ol utanur mı yine 992,

Eşidicek ağlayasın zārı zār 33,

Seni *göricek* sevenler hürmetiçün 82,

İbrāhîm'e *irişicek* ol çeri 320,

Bunu Nemrud *göricek* kaçır gider 331,

Aña rahmet *eyleyicek* ol Kerîm 356,

Ölicek baña da itdi vaşiyet 504,

Şu içüben *dönicek* ol canavar 640,

Ṭurre otuza *iricek* iñledi 1006,

Bundan *geçdicek* ayruq gelmezsiñ 1056

-duqça/ -dükçe

-duk/ -dük geçmiş zaman sıfat-fiil eki üzerine eşitlik hali eki gelmiştir. (Gülsevin, 1997, s. 131)

Dünyâyı *kodukça* segirdüp kaçır 1054

-madın/-medin

Fiil kök ve gövdelerine “-madan önce” ve “-maksızın” ifadeleri katan bir zarf-fiildir.

Bakmadın nitdüğini dün gün göre 215,

Birbirimiz görelüm *ölmedin* 1012

Medîne'ye irer dağı *olmadın* şām 486

Bir yerde kafiyesi” –medin” şeklinde olmasına rağmen ek uyuma girmiştir:

Birbirimiz görelüm ölmedin

Ben aña ol baña hasret *qalmadan* 1012

-alı/ -eli

Seyrek kullanılmıştır. +dAn eki ile de genişletilmiş şekilleri vardır. Bugüne -(y)AlI , -(y)AlIdAN beri veya -DIKtAn sonra olarak aktarılabilir. (Gülsevin, 1997, s. 127)

Bu ek metnimizde bir yerde geçmiştir. Ayrılma hâl eki ile birlikte kullanılmıştır ve muhtemelen vezin gereği ses düşmesi meydana gelmiştir:

Hem olmuşdı bir yıl ol *gidelden*

Kesüpdı mal [u] gencüm külli elden

-ken

“-i-” fiili ile kullanılır. Ünlü uyumuna girmez. (Gülsevin, 1997, s. 130)

Gideriken yolda ol şāh-ı harem 188,

Senüñiçün oturup *ağlariken*

Hasretüñden yüregüm *tağlariken* 875,

Geçürürken küfrile sāl u māhı 502,

Münācāt eyleyüp *yaturken* oğlan 569,

Söylerken añsuzın sihr eyledi 793

-ıcağız/ -icegiz

Bu da -(y)IncA anlamında kullanılmış eklerdendir. -(y)IcAK ekinin genişletilmiş şekli olmalıdır. Seyrek kullanılmıştır. (Gülsevin, 1997, s. 127)

Nemrud *işidicegiz* bu sözleri/ Kaķımaķdan ķana dōndi gōzleri 218,

Kaķķı ķuş kim ol aralıķdan uķar/ Ol odı *gōrincegiz* şoldem ķaķar 232

-ıncak/ -incek

Bu da nadiren kullanılmıő bir Őekildir. -(y)IncA eki ile gūnūmūze aktarılabilir. (Gūlsevin, 1997, s. 127)

Kıın oluncaķ bellū ķalmaz aőlā din 394,

Derviő İvaz bu dūnyādan *ķıkıncaķ*

-ur... -maz/ -ūr... -mez

Her ki gōrūr gōrmez ōlūr gider/ Dūnyede bu aķvāli ķoķlar ider 626

3.3.7.4. Sıfat-fiil ekleri

Fiillerin, zamana baęlı isim ve sıfat Őekilleridirler. İsimler gibi, ķokluk, iyelik ve hal eklerini alırlar. (Gūlsevin, 1997, s. 123)

-an/ -en

Geniş zaman ifade eder.

Derdi *olmayana* dert baęıőlasun 31,

Anı ķodı *ķalanını* toğradı 190,

Yanan od beńzemiő uķmaķ baęına 273,

ķamunuń mūőkilini hāl *ķılan* sen 567,

Ħasan mıdur *yatan* oğlan didi ol 576,

Yoldan *çıkanlarıñ* yolu şaş olur 897,

‘İbret alur sözlerini *işiden* 914,

Sevmeyenler göre anda hālini 17,

Yarılgasın Hakkı bunu *diñleyeni* 36,

Dün ü gündüz hayāsuzlık *iden* ben 46,

Gicelerde *dökilen* yaşlarıçun

Bağırlardağı *biten* başlarıçun 77

-ar/ -er/ -ur/ -ür

-an/ -en’e göre daha az işlek bir geniş zaman sıfat-fiil ekidir.

Öz göyündirir yok buña *beñzer* haber 29

-maz/ -mez

Olumsuz geniş zaman sıfat-fiilidir.

Dimedî bunlar *yaramaz* ben eyü 368,

Dimezem kim bu *yaramaz* ben eyi 411,

Eyle giderdi bu *irişmez* gerdine 665

-duķ/ -dük

Geçmiş zaman sıfat-fiil ekidir. İyelik ekleriyle kullanılır.

Alup babasınıñ *didüklerin* ol 485,

Tapuñda *bulduğı* vuşlat haqqıçün 83,

Şehid *olduğı* gün şāhı ‘Ömerde 437,

Elin kes *komaduğın* almasun dir 543,

Anlar *itmedüğünü* kovmaqturur 19,

Anuñ ol *çekdüğü* kırbet haqqıçün 83,

Hasanuñ agu içüben *öldüğün* / Ya Hüseynüñ şusızın cān *virdüğün* 26

Metnimizde bir yerde iyeliksiz kullanılmıştır:

Sinek *üşmedik* ne at kıaldı ne er 323

Birçok örnekte ek ünlüsü düzdür:

Ne işidi ya ‘nı bu sen *itdigün*

Hiç bilir misin bize sen *nitdigün* 205,

Kimesne hiç bilmedi *neydigin* 236 (kafiyesi niceydüğün)

Diledigün viririmiş ol saña 310,

Şol eyü didigimiz eyü kişi 347,

Didi ol remmāl *didigi* şār budu 659,

Her biriñüz *didigümi* işleñüz 1017

-mış/ -miş

Geçmiş zaman ifade eder. Ek ünlüsü daima düzdür.

Dahı *geçmiş* ta'alluğdan ne kim var 100

-ası/ -esi

Eski Anadolu Türkçesine has bir gelecek zaman sıfat-fiil eki olmasına rağmen metnimizde örneği azdır.

Çapuñ koyup yirüm yoğdurur *varası* 94

Çoban eydür pes nicesi *yiyesi*

Nice virem aña lāyık *giyesi* 931

-acak/ -ecek

Ğarağçun bu işi *idecegüm* yoğ 538

3.3.8. Soru eki

Fiillerin soru şekli daima düz ünlü taşıyan –mı/ -mi eki ile yapılır.

bağmaduñ mı 942, bilür misin 938, dir misin 111, dutayın mı 253, geliser mi 407, gördüñ mi 283, utanur mı 992

3.4. Yabancı Unsurlar

Bunlar Arapça ve Farsça kelimeler, terkipler ve eklerdir. Ancak hiçbiri eserin sadeliğini bozacak nispette değildir. Bu bölümde sadece Arapça ve Farsça ekler ve bunlarla ilgili örnekleri vereceğiz.

3.4.1. Arapça Unsurlar

3.4.1.1. Başa gelenler

lā-: Olumsuzluk bildirir.

Lā-cerem tizcek ire ol menzile 954

zū-, zī-: “sahip” anlamında birleşik kelimeler yapar.

Zi- ināyet fazlı rahmetdür saña 13

3.4.1.2. Sona gelenler

-eyn: İkili çokluk bildirir.

Didiler iy dede iy şāh-ı *kevneyn* 581

-in: Çokluk bildirir.

Tiz getir anları görsün mü *minin*

N’oldi bunda emr-i *Rabbü’l- ‘ālemîn* 163

3.4.2. Farsça Unsurlar

3.4.2.1. Başa gelenler

bā-, be-: “ile”, “-lı, -li” mânâlarında kullanılmıştır.

Didi var müşkülüm ol *bā-uşüle* 521,

Öpüp ayağını ol *bā-uşülüñ* 600

ber-: “üzere” anlamı verir.

Ümmet itdi Muştafā’ya *ber-güzin* 1

bi-: Olumsuzluk bildirir.

Yandılar kapkara olup *bi-mecāl* 145,

Derdile āh idüp ol *bî-çāre* 161,

Anlara örtüp ridāsın *Bî-riyā* 168,

Mu ‘cizātı vardur anuñ *bî-ḥiṣāb* 178,

İşbu oldur bilmezem iy *bî-ḥaber* 744,

Kim getürdüñ beni bunda *bî-günāh* 804,

Dilegin kıldı kabül ol *Bî-niyāz* 868

der-: “-da, -de”, “içinde” anlamı verir. Metnimizde bir yerde, konu başlığında geçmiştir.

Der-beyān Beni ‘Ād pādīşāhı 58/1

ez-, zi-: “-dan, -den” anlamı verir.

Kimi İbrāhīm’e döndi *ez-ḳader* 295

Zi- ināyet fażlı raḥmetdür saña 13

nā-: Olumsuzluk bildirir.

Ol iki *nā-reste* gül yaprakları 38,

Nā-çār oldum gideriken anda ben 384,

Gözin oy bakmasun *nā-maḥreme* ol 544,

Nifāk toḥmını *nā-ḥoş* ekdi bunlar 546,

Hüseynile Ḥasan gelürdi *nā-gāh* 570,

Nā-gehān bir yāğı geldi üstine 699

pür-: “dolu” anlamında birleşik kelimeler yapar.

İlâhi gönümüz kı1 *pür-envār* 88,

Diyüp anı şaklaya ol *pür [kerem]* 149

hem-: Başına geldiği Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe'deki “-daş” eki gibi birliktelik ve ortaklık anlamı katarak birleşik sıfatlar yapan ön ektir.

Çün Halil'e ol Celil *hem-rāz* ola 263

3.4.2.2. Sona gelenler

-ān: Çokluk bildirir.

Vir şalavat nebîye ey dositān 951,

Bir hikāyet ideyin *yārānlara* 952

-āne: Tarz ifade eder.

Ġayretüñ varısa *merdāne* ol 8,

Şükrāne cānumı buña vireyim 860

-ber: “götüren, getiren, alan” anlamlarında birleşik isimler yapar.

Ḳodı *peygamber* öñine şādumān 164,

Ol canavar saña *rehberlik* ide 841

-dār: “tutan, tutucu” anlamlarında birleşik isimler yapar.

Geldi didi yā Resül-i *nām-dār* 158,

Ola kim başda bulam *dil-dārumı* 884

-ger, -gār, -kār: “sahip, fail, amil” bildiren isimler yapar.

Ben buyurup *pişigārlar* yetüre 238,

Bende çok haşlet komışdur *Kirdigār* 389,

Benüm gibi *günāh-kār* bulmayalar 48,

-gīr: “tutan, tutucu” anlamlarında birleşik isimler yapar.

İftidāyem *dest-gīr* olgıl baña 629

-vār, -ver: Benzetme ekidir. Sahiplik bildiren isimler de yapar.

Mūsā eydür iy mübārek *canavar* 379

-ārā: Sonuna geldiği kelimelere “süsleyici, süsleyen” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

Dilemezsem nidem kılmaz *dil-ārām* 54

-mend/ -vend: İsimden sıfat yapar. -lı/ -li eki ile karşılanır.

Benem ol *derdimend* yüzi kara 43,

İy *Hüdavend* şıgındum ben saña 629

-istan/ -sitan: Yer ismi yapar.

Gül [ü] reyḥān bağ [-ı] *bostān* ol aña 267,

Kim *gülistān* oldu od başdan başa 282,

Kış ü baḥr *sevāhistān* ili 698

-zar: Yer ismi yapar.

Oturur ay gibi *göl-zāra* bakup 278,

Muṣṭafā *göl-zārınuñ* bülbülli 958

-mān: -lı/ -li anlamı verir.

Ḳodı peygamber öñine *şādumān* 164,

Kimi mal terk itdi kimi *hānumān* 956,

Tā bulasın *cānumāndan* yigrek 1049

-güzin: Sonuna geldiği kelimelere “seçen, seçip kabul eden” anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

Ümmet itdi Muṣṭafā’ya ber-güzin 1

4. METİN

43a

Hikāyet-i Cā'fer-i Tayyāruñ oğlancuqların beyān ider

1. Hāmdülillāh Hākk te'ālā bir kılın
Ümmet itdi Muştafā'ya ber-güzin
2. Hāmdülillāh çok şükürler ol Kerim
Ümmet itdi aña bizi ol Raḥim
3. Raḥmetinden bizi insān eyledi
Luṭf idüp ol ehl-i imān eyledi
4. Raḥmetinden viridi diller söylerüz
Gice gündüz kendüyi zıkr eylerüz
5. Bundan özge luṭf ola mı hiç saña
Seni insān eyledi añlasaña
6. Taş ağaç ḥayvān yaratmadı seni
Ġayretüñ yoḫ bilmezsın hiç sen anı
7. Kanı ğayret kanı nāmus kanı ār
Geçdi 'ömrüñ bilmedüñ seni iy yār
8. Ġayretüñ varısa merdāne ol
'İşğ odına yaḫ seni pervāne ol
9. Ol ḥabibe ümmetüz dirüz hemān
Şöyle ğāfil mi yürür ümmet olan
10. Ümmetinüñ sünnet olur her işi
Kanı var mı sende sünnet iy kişi
11. Hāşā ḥāşā lillāh-i bid'ati
Sevmez anı tutmaz anuñ ümmeti
12. Gice gündüz ādeti bid'atlerüz
Yine dönüp aña ümmetüz dirüz

13. Bir olur sultān ki viridi Hakk saña
Zi'-ināyet fazlı rahmetdür saña
14. Bir olur serverdurur hiç mişli yok
Ol Muhammedi Buhāri şübhe yok
15. Anları sevmek gerekdür imdi sen
Cān-ı dilden uyasın hem aña sen
16. Dirsın anı severin bu diliyle
Lıķı cānuñ dünyā bazāriyla
17. Aħmedi sevmek gerek hem ālini
Sevmeyenler göre anda hālını
18. Atasından anasından yigirek
Seve oğlından kızından yigirek
19. İllā sevmek anlara uymağdurur
Anlar itmedüğünü kovmağturur
20. Gel berü aç gözüñi iy yār
Her ne dirsem saña gerekdür iy yār
21. Hakk te'ālā Muştāfā'yı dünyāya
Viribidi seni da'vet eyleye
22. Çekdi bunda dürlü dürlü zaħmeti
Tā ki sen bulmağ için çok rahmeti
23. Anuñ evlādı neler çikdi neler
Kerbelā'da ağuları yutdılar
24. Şāh Hüseyñüñ fūrķatin mi diyeyin
Yā Ğasanuñ derdine mi yanayın
25. Ğankı birin diyeyin bu dertlerüñ
Ğankı birin yanayın bu odlaruñ
26. Ğasanuñ aģu içüben öldüğün
Ya Hüseyñüñ şusızın cān virdüğün
27. Ğasretüñ hiç hāzile beyānı yok
Fūrķatüñ hiç vaşfile oranı yok

44a

28. Diyeyin uş başladum bir dāsītān
Evvelā yaqsun diñleyeni dositān
29. atı göynüklü aberd r bu aber
 z göyündirir yo bua bezer aber
30. Dertl ler n derdi artsun alasun
Kimi h idüp kimisi iles n
31. Derdi olmayana dert baılasun
Yaqsun ol c nın cigerin alasun
32. Mut f  ehli sözidür bu sözüm
Söyle mana neyleyin göynür  z m
33. B ri demekden budur mas d i y r
Eidicek alayasın z r i z r
34. T  ki gözünden aa bir atre ya
Y h  barunda yine bir ala ba
35. Dert ne derm n ola urtulayın
amu odından yarın az d olayın
36. ut ulau c nıla dile bunu
Yarılasın a bunu dileyeni
37. Kerbel 'da c n Yezid n 'askeri
İtdiler ehid  seyin serveri
38. C 'fer  ayy ru olancuları
Ol iki n -reste g l yapraları
39. Uლისinu adı İbr him anu
Kiisin n adı Muammed anu
40. ordılar ditre ben aladılar
'Asker iinden ıuban adılar
41. utuban Fur d ken rın gitdiler
urbet odına yanıp utudılar
42. Birbirin n yüzcegezine baar
urmayup ha gözlerinden ya aar

43. Benem ol mücrim ü ‘āsî [...]
Benem ol derdimend yüzi kıara
44. Benem ol [...] cānı İlähi
Kim itdüm dünigün şāfî günāhı
45. Geçürdüm ‘ömri ğaflet uyhusında
Ve fikrüm yok kıyāmet kıorqusında
46. Günāh mı var ki ol gelmedi benden
Dün ü gündüz hayāsuzlık iden ben
47. Ki meylim şerr işedür gice gündüz
Dağı hayr işe hiç döndermedüm yüz
48. Eger dünyāyı düpdüz arayalar
Benüm gibi günāh-kār bulmayalar
49. Günāhum çok mukırram yā İlähi
Velî suçlularuñ sensin penāhı
50. Çoğısa ne kıadar benüm günāhum
Degil çok rahmetüñden pādışāhum
51. İlähi rahmetüñüñ kıatresinden
Ne kıatre ger yetişe zerresinden
52. Ne zerre zerreden zerre olursa
‘İnāyet bize sulţānum kıılursa
53. Degil ancak benüm bu maħlūkuñ hep
İder cürmini maħv ol zerre yā Rābb
54. İlähi fażluñı añdum dilerem
Dilemezsem nidem kıılmaz dil ārām
55. Dilerem beyti ma‘mūruñ haqqıçun
Yidi kıat gök yidi yirüñ haqqıçun
56. Bugün yād eyledüñ ni‘metlerüñden
Yarın yād itmegil rahmetlerüñden
57. Yedi kıamu sekiz cennet haqqıçun
Ve ol cennetdeki ni‘met haqqıçun

45a

58. nice evvelde luṭf itdüñ ilāhum
girü āḥirde ‘afv eyle günāhum
59. Daḥı cennetdeki ḥūrī ḥaḳḳıçun
Olaruñ yüzleri nūrī ḥaḳḳıçun
60. İlāhi hırşum ağızın aç kılma
Ġanişin ġayrıya muhtāc kılma
61. Ḳamu dertlülerüñ derdi ḥaḳḳıçun
Seḥer ‘āşıklararuñ virdi ḥaḳḳıçun
62. Belā vaḳtinde kıl şābirlerüñden
Şafā devrinde kıl şākirlerüñden
63. Şınıḳ göñüllü ol miskinleriçün
Ayakda ḳalmış obruḳ sinleriçün
64. Şol aradaki bir cān kıla bir hū
Ḳoma imānda ḳorḥu cānda ḳayġu
65. Yetim olanlaruñ yaşı ḥaḳḳıçun
Olaruñ yüregi başı ḥaḳḳıçun
66. Şu vaḳtin sinleye döne yönümüz
İlāhi nūr ile ṭoldur sinümüz
67. İlāhi ulu adlaruñ ḥaḳḳıçun
Daḥı sevgülü dostlaruñ ḥaḳḳıçun
68. Emiñ eyle ‘azāb-ı sinden iy şāh
Ümizüm umaram senden iy şāh
69. Mūrada irmeyüp ölenleriçün
Beriyyede za‘ıf ḳalanlarıçün
70. Bizi şaḳla İlāhi yarın oddan
[...] geçürgil şırāṭdan
71. Ve ġurbetde ġariḳbler aḥşamiçün
Seḥer vaḳtinde ‘āşıklar demiçün
72. Bizi raḥmet ḥünile yād idesin
Daḥı cennetlerüñde şād idesin

73. Beşikde ma'şūmuñ siylediyiçün
Döşekde hastalar iñilediyiçün
74. Gider kibri ve buhli içümüzden
Getürme küfr lafzın dilümüzden
75. Yitim ölenlerüñ yirincegiçün
Bir araya gelüp dirincegiçün
76. Bize kıl nefsimüz yâ Rabb musahhar
Diyelüm derdile Allâhuekber
77. Gicelerde dökilen yaşlarıçün
Bağırlardağı biten başlarıçün
78. Bizüm eksigimüz çok kalma aña
Kim eksiklik bizedür fazlı saña
79. Karañu giceler kadri haqqıçün
Katuñda dostlaruñ kadri haqqıçün
80. Şaç üstümüze yâ Rabb rahmet elin
Naşib eyle bize 'ışkuñ şarâbın
81. Haqqât milkine irenler içün
Yoluñda cân baş virenleriçün
82. Seni girçek sevenler hürmetiçün
Katuñda Muştafa'nuñ kurbetiçün
83. Anuñ ol çekdüğü kurbet haqqıçün
Tapuñda bulduğı vuşlat haqqıçün
84. Anuñ ol sevgülü yârenleriçün
Şerî'at birle kıl yârenleriçün
85. Yakın kıl saña bu biz 'âşileri
Gerekmez senden özge bize vâri
86. İlâhi seni vir gayruñı virme
Gözümüz göñlümüz hiç senden irme
87. Götür perde komağıl kim görevüz
Te'alallah cemâlüne irevüz

46b

88. İlâhi gönlümüz kıl pür-i envâr
Ve luţfuñ şerbetiyle bizi şuar
89. Kerîmsin yâ İlâhi sen Kerîmsin
Raḥîmsin yâ İlâhi pes Raḥîmsin
90. İlâhi luţf umaruz sen Kerîmden
Nola kul raḥmet umarsa Raḥîmden
91. uluñ sultân atında eksigi o
Kim ola kim İlâhi eksigi yo
92. amu eksüklülerden ben uluñ kem
Ki kemden kemterem kemden kemem kem
93. Getürdügüm amu ‘azlile noşân
İlâhi umaram fazlile iḥsân
94. Egerçi odurur yüzüm arası
apuñ oyup yirüm yodurur varası
95. Muḥammed ḥürmetiçün yâ İlâhi
Ki ‘afv it ḥoca oğlından günâhı
96. Anuñ abâ vü ecdâdın atuñda
İlâhi ḥâş eyle ḥazretüñde
97. Kerem kıl daḥı iḥvânumı şala
Ki şeytânlar şerrinden anı bekle
98. Daḥı evlâdumı şala hevâdan
Müyesser eyle raḥmânı kuvâdan
99. ‘İlim vir kim ‘amel olsun muârin
Ki ḥâş olsun senüñ atuñda yârin
100. Daḥı giçmiş ta‘alludan ne kim var
İlâhi yirlerin eyle pür-envâr
101. Daḥı bize muḥib ve dost olanı
Keremüñden yarlıa kıl hem anı
102. Daḥı her kim oursa bu kitâbı
İlâhi eyleme aña ‘itâbı

103. Segirdüp her biri [...] düşer
Çevirüp İbrâhîm'e çöle uşar
104. Kimi ağaçıla kimi taş atar
Kimi urur kimi yaqasın dutar
105. İbrâhîm de dört yaña çok dürüşür
Kime kim yumruğı bir kez irişür
106. Haykırup dört yaña yumruğun şalar
Kimin urup kiminüñ başın deler
107. Yalıñuz yavlaq uşandı pãreden
Şıçrayuban çıqdı gitdi aradan
108. Geldi İbrâhîm girü evlerine
Babası eydür kaçuñ [...]
109. Putları nitdüñ nicitdüñ nedür iş
İbrâhîm eydür onlar katıymış
110. Yunar iseñ katısın yunma bu kez
Yumşağın yun kim şıyayın tızcegez
111. Azer eydür virdüğümi şır mısın
Eydür baba şuña Tañrı dir misin
112. Çün cãnı yoq rızqıñı virmez saña
Pes ne Tañrı diyü taparsın aña
113. Geri aña di ki saña cãn vire
'Aqlu fehmi dñnile imãn vire
114. [...] dilsüz degildür bu yigidim
Söyleme bunı dağı ağzıñı yum
115. Añsuzın bu sözi Nemrud işide
Göresin kim ol saña ne iş ide
116. Ayruq İbrâhîm putlar viremedi
Ev içinden hayãda çıkarmadı
117. Bayram oldı bir gün ol şãrlu tamãm
Nemrudıla bile yoğsul hãş [u] 'ãm

47a

118. Taşra çıkdı şehr içinde ne ki var
Bâyı yoħsul puthāna oldu süvār
119. Ana ata eydür oğlum tır örü
Tonlaruñ gey bizimile gel berü
120. Bugün bayram teferrücün kılasın
Hem bizimle puthānaya varasın
121. İbrāhım eydür baba şayruyam
Siz gidüñ ben daħı bir demden [varam]
122. Atasıyla anası çıkdı gider
Evde kaldı İbrāhım de gör nider
123. Bir dem oħtu yalñuz evde oturur
Çevre baħdı bir büyük balta görür
124. Baltayı alur maħalleden çıkar
Dört yanına gözedür çevre baħar
125. Gördi kim şehriñ içinde kimse yok
Puthānalaruñ kapusu hep açuħ
126. Bezemişler altunla putları
Pür muraşsa‘ l‘alile ya‘kūdları
127. Birbiri karşıasına putlar durur
Ĥalilullāh putlar içine girür
128. Palta ile cümlesini paralar
Bir kişi yok kim putları aralar
129. Kuru ağaçdur mücevvef içi boş
Palta ile cümlesini toğradı hoş
130. Hep uşatdı paltayı çaħa çaħ
Ne baş ayak kodi ne burun kulak
131. Kolların uşatdı ellerin keser
Ulu putuñ boynuna palta aşar
132. Bir ulu put varıdı key mu‘teber
Dişleri incü idi gözi gevher

133. Uşatdı bağrına bir pāre taş
Yüregi tākāt olup durmazdı [...]
134. [...] feşād dirlerdi meger
Vār idi bir Yezdāne mu‘teber
135. Geldi i‘lām eyledi ol servere
Da‘vetin ‘arz eyledi peygambere
136. Varıdı üç biñ kişi anlar tamām
Geldiler Cābir evine şādumām
137. Tarıdı ev kıldı evvel bir du‘ā
Kudretiyle oldı ol ev bir kazā
138. Ehli beyti bir kuzı aldı hemān
Hāşıl idüp şaldı tennüre revān
139. Cābir’üñ var idi iki bülbüli
Ya‘ni oğlancıkları güller güli
140. Birbirine didiler ey cānımız
Nice luţf itdi bize sulţānımız
141. Çün Resül irdi bize yārānıla
Birkaç etmek nide bir beryānıla
142. Gel beni at tennüre biryān olam
Tā Resül’üñ ‘aşkına kurbān olam
143. Biri eydür ey gözüm nūrı beni
Gel [...] at ki görmeyem seni
144. Ol buña itdi tekellüf bu aña
İkisi de düşdiler otdan yaña
145. Yandılar kākara olup bî-mecāl
Āhîret mülkine buldılar vişāl
146. Yitmez ola diyü bir biryān aña
Oldı ol iki kuzı biryān aña

48a

147. Anaları gördi böyle oldu kār
Anları seyr eyledi kılmadı zār
148. Didi geldi evime faḥr-i cihān
Şabr idüp kılmayayın āh u [fiġān]
149. Tā mübārek ḳalbine irmeye ġam
Diyüp anı şaḳlaya ol pür [kerem]
150. Bā'dehu orta yire geldi ṭa'ām
İndi Cebrāil-i Ḥaḳḳ itdi selām
151. İki oġlı vardur ol şaḳşuñ tamām
Anlaruñla bile yinsün ol ṭa'ām
152. İşidüp ḳaldurdı başın ol Resül
Dir iki oġluñ var imiş yā [usul]
153. Tiz getüre anlarla yinsün ṭa'ām
Emr-i Rabbānı bu oldu ve's-selām
154. Ol varup evinde didi yā edeb
Ḳıldı oġlancıkları Aḫmed ṭaleb
155. İşidüp ḥātūna aña didi hemān
Oldılar gelmez yola atlar revān
156. Mācerāyı aña ṭaḳrır eyledi
Ol daḫı bu resme tedbır eyledi
157. Şaḳlaya bu sırrı i'lām itmeye
Da'vetini tā ki bed-nām itmeye
158. Geldi didi yā Resül-i nām-dār
Anları bulmaġa yokdur iḳtidār
159. Didi Aḫmed emr-i Ḥaḳḳ budur ve's-selām
Bize anlarsuz ṭa'ām oldu ḫarām
160. Ḥayret aldı Cābir'i pes neylesün
Ḥaḳḳ Resül'ine yalan mı söylesün

161. Yimege çün görđi yoğdur çäre
Derdile āh idüp ol bĭ-çäre
162. künhü birle aña i'lām itdi ħāl
İşidüp didi Resül-i zü'l-celāl
163. Tiz getür anları görsün mü'minĭn
N'oldı bunda emr-i Rabbü'l-‘ālemĭn
164. Teknesiyle geldi getürdi hemān
Ėodı peygamber öñine şādumān
165. Bir uğurdan görüben ağladılar
Dillerin ol derdile tağladılar
166. Ol nefesde şöyle kim zār itdiler
Ağlamakdan ħalkı bĭzār itdiler
167. Bā‘dehu ol ħazreti şāĥib-kerem
Ya‘ni kim Aĥmed Muĥammed muĥterem
168. Anlara örtüp ridāsın Bĭ-riyā
Didi āmĭn diñ kılayın bir du‘ā
169. Bu sözi güş eyleyüp ol dem revān
Bir uğurdan eyleyüp āh u figān
170. Didiler āmĭn başların açdılar
Gözlerinden yire kanlar şaçdılar
171. Sen yine cān vir diyü kıldı du‘ā
Ėaĥĥ te‘ālā eyleyüp anı revā
172. Yiñi cān buldı ol iki nevcuvān
Biri ĥurrem turdı biri şādumān
173. yer turuban didiler anlar hemān
Ėaĥĥ nebĭsin yā Resül-i düciĥān
174. Anlara bağısladı yine ĥayāt
Zāĥir oldı nice dürlü mu‘cizāt

49a

175. Gösterüp bu mu'cizâtı Muştafâ
Ni'metiçün itdi anlara şalâ
176. atdı ağızı yarını ol ni'mete
Kim yidi ğark oldu baħr-i raħmete
177. Üç biñ kişi yiyüben oydı tamâm
Ol oyun yine dirildi ve's-selâm
178. Mu'cizâtı vardur anuñ bi-iřâb
Biraçın ğuş eyleyüp kesb it şevâb
179. Mu'cizâtu'n- nebiyyü
şallallâhu 'aleyhive's-selem
180. Daħı bir ğün yüz Ğabeş ağladılar
Yüzümüz iñen aradur didiler
181. Yâ Muħammed ger ağarsa yüzümüz
Getürelüm saña ğmân yüzümüz
182. Himmetile yüzümüze ıl naçar
Ola kim senden bulavuz ğoş eşer
183. El getürüp ol dem içre Muştafâ
Didi âmin diñ ılayın bir du'â
184. Ol mübârek elini ol dem dürledi
Ey Ğabeşler ilerü gelüñ didi
185. Barmağıla elini derinden hemİN
Sürdiler alınna bularıñ birbirin
186. Ğoş ağardı gevdeleri yüzleri
Geldiler ğmâna ol demde vâri
187. Mu'cizâtı'n- nebiyyâ şallâ
Allâhü te'âlâ 'aleyhivesellem
188. Ğulıdı dâ'im işi şâhib-kerem
Gideriken yolda ol şâh-ı ğarem

189. O aq putlar adıdur cemāli put
Ulu putuñ adıdur Lāti Menāt
190. Anı qodı qalanını toğradı
Çıkdı şārdan tağ yolına uğradı
191. Döndi Nemrud dağı yine şehrine
Kim gele kıla secde putlarına
192. Gördiler putların ne ki baqasın
Öñce giren çikdi yırttı yaqasın
193. Baqdılar putlar uşanmış ħurde [...]
Bir çeri kırqınına beñzer tamām
194. Kimi elsüz kimi ayaqsuz yatır
palta toqanmış bulara ne şatur
195. ħurd uşanmış qamusı pāre pāre
Nemrud eydür hey ne gelmiş bunlara
196. İy ‘aceb bu işi kim itmiş ola
Atlular viribidi çevre yola
197. Eyitdiler kim bunda bir oğlan durur
Ne iş olsa anuñ elinden gelür
198. Putlaruñ boynına ol ipler taqar
Sürür ilter uşadur oda yaqar
199. Bunı ol itdi eger itdiyse
İsteñ anı qaңçaru gitdiyise
200. İstediler İbrāhım’i buldılar
Bağlayup elin ayağın geldiler
201. Baqdılar aşığı çok let urdılar
Döge döge Nemrud’a getürdiler
202. Nemrud’a gösterdiler İbrāhım’i
Eyitdi kim putları uşadan [bu idi]
203. Didiler kim putları budur şıyan
Saña dağı Tañrı degildür [diyen]

50a

204. Nemrud eydür İbrāhîm'e iy yigit
Sen mi şıdıñ putları toğrı eyit
205. Ne işidi ya'nî bu sen itdigüñ
Hiç bilir misin bize sen nitdigüñ
206. Sen misin ol putlaruñ başın kesen
Ulu putuñ boynuna palta aşan
207. İbrāhîm eydür ben itmedüm anı
Getür göster ol putlar kıanı
208. Kıanı ol put sen beni göster aña
Eger ben itdümse eyide saña
209. Benisem āhîr size ol söyleye
Ya baña put nice bühtān eyleye
210. Nemrud eydür delü güler bu söze
Cansız aķaç nice söyleye bize
211. İbrāhîm eydür ya cansuz ağaca
Nite baş kıorsız ya siz irte gice
212. Çün saña andan ne söz gelür ne ün
Ya neye taparsın aña dün i gün
213. Āhîr anı kıarşı getür ger yunar
Her birinüñ üstüne siñek kıonar
214. Ol siñekden kendüzin kıurtaramaz
Ya nice ma'būd ola ol saña pes
215. Ma'būd oldur kim saña rızkıuñ vire
Baķmadın nitdüđiñi dün gün göre
216. Bāri secde kıılırısañ aña kııl
Sende dağı varısa uşlu 'aķıl
217. Uşlu nice tıpa bir cānı yoğa
Vara secde eyleye bir oyuğa
218. Nemrud işidicegiz bu sözleri
Kıakımaķdan kıana döndi gözleri

219. İbrāhīm'e key atı hışm eyledi
řārlu dağı her birisi syledi
220. Eyitdiler yitirmezseñ sen bunı
Ne bizi or işbu oğlan ne seni
221. Nemrud eydr ben direm bunuñ oñin
Hele varuñ sađlañ irte [...]
222. Ben bunuñ yarın hađđından geleyim
Ya aşayım yāhud oda yağayım
223. İrte oldu İbrāhīm'i aldılar
Gir Nemrud'uñ atına geldiler
224. Nemrud eydr gelñ birer yk urun
Evden eve taşra ıkaruñ bugn
225. ıkaralum bunı oda yaçalum
evre urup temāřāya bağalum
226. Bāy u yoğsul ulu kii hāř u 'ām
Taşra ıkdı řahrāya oldı tamām
227. Getrdiler odunları yığdılar
Yağmaya hem od dağı getrdiler
228. Nemrud eydr drt yañadan od uruñ
İler gelmeñ iraqında uruñ
229. Yir yirin od urdılar ol odına
Yandı odun yalıñı ıkdı gne
230. Ttninden şoyle oldı gkyzi
Kimse bilmezdi giceden gndzi
231. Yiryzi oldu ızıl barın gibi
Gkde gneş şaru ggerın gibi
232. ankı uş kim ol aralığdan uar
Ol odı grincegiz şoldem aar
233. Hāđ ıın ıın gitdi gir
Kimse bir arış gelimez iler

51a

234. İyitdi bunı nice atalum oda
Geldi İblis yine şoldem Nemrud'a
235. Didi buña bir mancılık düzem
Ben bunuñ zaḥmetini sizden üze
236. Kimesne hiç bilmedi neydigin
Mancılık bu dünyede niceydügin
237. Tamuda görmişidi anı ol lâ'in
İyitdi âletin getürüñ tızcegin
238. Kullarıñ gönder âletin getüre
Ben buyurup pişigârlar yetüre
239. Ol ne kim didiyise getürdi nâ'ib
[...] ağaçla gün ve ip
240. Mancılık düzüldi şoldem qodılar
İbrâhîm'i ol şapana qoydılar
241. Uşdılar mancılığa yigit qoca
Mancılık bir key minâreden yüce
242. Altı biñ kâfir ipi çikeridi
Her biri bir dürlü pişigârdı
243. Çekemediler niçe duruşdılar
Bâyı yoḥsul ulu kiçi uşdılar
244. Nemrud eydür Āzer'e sen daḥı gel
Ne var oḡluñsa düşmānuñdur el
245. Geldi Āzer daḥı yapışdı ipe
İbrâhîm döndi yüzün göge baqa
246. Eyitdi kuvvet vir atama iy Çalab
Anı utandur iy Settâr Rabb
247. Ben düşeyim 'işkuña yaqılayım
Kendü canum saña qurbân kılayım
248. Mancılık şoldem çekildi havaya
Key temâşâ oldı yoḥsula baya

249. İbrāhīm'ün atası dağı bile
Çikeridi ol ipi kıya kıya
250. Ol dağı ipi tutup durur idi
Ya'nı dıñı nisbetin urur idi
251. İbrāhīm'i oldem oda attılar
Kanda düşe diyüben gözetdiler
252. Çıkdı şapandan göge degin Hālil
Şol sâ'at içinde geldi Cebrâ'il
253. Eyitdi İbrāhīm'e dutayınmı seni
Didi var sen Tañrımıla ko beni
254. Ko beni Allah ile sen girü dön
Oda yanmağ baña bayramdur bugün
255. Saña nice şıgınam anı koyup
Ben saña şıgınmayam şāhı koyup
256. Ko beni Allah ile sen girü git
Yürü sen kendüziñe var çäre it
257. Kanda bulam bir bunuñ gibi günü
Kim kulağıma ire ol dost üni
258. Dört ferıştedür dağı geldiler
Her birine viridi bir dürlü haber
259. Didi siz dağı gidün koñuz beni
Kim göreyim göze göz ol Sübhānı
260. Birinün toğrı yüzine baqmadı
Haqqdan artuğ kimseye [...]
261. Gitdi İbrāhīm gözinden ol hicāb
Perde açıldı götürüldü niķāb
262. 'Arza kıldı kendi özin Rabbü'l-Celil
Ol sâ'at irişdi dostuna Hālil
263. Çün Hālil'e ol Celil hem-rāz ola
Gör ne şevk-i zevk-i 'ışk u nāz ola

52a

264. Ol sâ'at mi'racıdı İbrâhîm'e
Enbiyâlar hasretidi ol deme
265. İbrâhîm ol dem irişdi dostuna
Dostu görünce iner od üstine
266. Delürüp heybetile ol od yanar
Emir geldi Tañrıdan eydür [...]
267. Dostumuz vardur bu hâzretten saña
Gül [ü] reyhân bağ [-ı] bostân ol aña
268. İti olma şavf eyle kendüziñi
Selâmet tut anı bugün kendüziñi
269. Dağı od üstüne inmedi Hâlîl
Ol od oldı aña ol dem mu'tezîl
270. İndi gidem bir biñar çıkdı revân
Çevresinde bitdi serv ü erguvân
271. Gül menefşe lâle nergis çemen
Sünbüle nergâs reyhânlar hemân
272. Şöyle hûb bostânıdı ra'nâ vü ter
Dürlü çiçekler dağı anda biter
273. İbrâhîm baqar şağına şoluna
Yanan od beñzemiş uçmağ bağına
274. Od içinde dürlü çiçekler biter
Tuğulara karşı bülbüller öter
275. Dürlü dürlü dağı uçmağ tonları
Virdiler çün İbrâhîm'e bunları
276. Tâc urınur İbrâhîm tahta çıkar
Bir yüce yirden turup Nemrud baqar
277. Gördi İbrâhîm'i tonanmış turur
Od içinde tahta çıkmış oturur
278. Çevresinde dürlü çiçekler bitüp
Oturur ay gibi gülzâra bakup

52b

279. Eydür iyvâh odıla yandurmaduğ
Bâri taşlar atalum büyük büyük
280. Şapana taşlar koyarlar uzlayu
Taşı atarlar Hâli'l'e gözleyü
281. Od içinde İbrâhîm'e saçılır
Kanda kim düşerse güller açılır
282. 'Aceba kaldı kâfirler ol işe
Kim gülistân oldu od başdan başa
283. Vezîrine didi gördüñ mi bunu
Kim bu oda yandırmadı bir kılını
284. Vezîri eydür oda tapar meger bu
Yoğsa nice yanmayaydı bu 'adüvv
285. Od bunuñ Tañrısıdur anuñiçün
Yoğsa kül ideyidi bunu bugün
286. Çün bu söz vezîrüñ ağızından çıkar
Bir pâre od vezîri şol dem yaçar
287. Kaşka küle oldu oldem vezîr yatur
Nemrud'üñ kıızı anı baçar görür
288. Nemrud'üñ baba diyüp eydür kıızı
İbrâhîm Tañrısına ilet bizi
289. Secde kılalum anuñ Tañrısına
Hışm idüp Nemrud kaşkıdı kıızına
290. Çağırup cellâdlara eydür tûruñ
Hiç aman virmeñ bu kıızı öldürüñ
291. Bir bulut geldi havadan ol kıızı
Şöyle kaşdı kim belürmedi tozu
292. Ol halâyık çü kerâmeti görür
Kamusı dînlü dînini degşirür
293. Kimisi Tañrı diyü tapar oda
Kimi dağı münkir olur Nemrud'a

53a

294. Kimi aya kimi güneşe tpar
Kimi varup yine put-ḥāne yapar
295. Kimi İbrāhīm'e döndi ez-ḳader
İllā Nemrud ḳorḳusından şabr ider
296. Eydür iy Ḥaḳḳı ḳoyup bâṭıl tutan
Ḳo bu yalancılığı āḥir utan
297. İbrāhīm oddan çıkar ḳarşu gelür
Yine Nemrudıla muḳābil olur
298. Didi gel yaradana eyle sücüd
Kim saña daḥı gülüstān ola od
299. Şuçuñı bağışlaya raḥmet ḳıla
Nemrud işid ki ne dir Ḥalil'e
300. Nemrud eydür ḥaznelerim var ulu
Küllü gevher l'ali mercānlar ṭolu
301. Anları bağışlayam ben Tañrıña
Od u şuyı fermān eyleye baña
302. Yoḥsa leşkerler direm ḳarşu gidem
Göresin ol Tañrıña neler idem
303. İbrāhīm eydür benüm Tañrım hele
Muḥtācı yoḳ ne şikere ne bala
304. Bir sâ'atde yüz biñ ol sencileyin
Ḳul yaradır gāfil olma iy la'ın
305. Bu yiri gögi yaradan oldurur
Cümle ne varısa aña ḳuldurur
306. Ol baña odı gülistān eyledi
Gülü reyḥān bağı bostān eyledi
307. Sen daḥı bir ḳuluñı oda bırak
Görelüm sözüñ bâṭıl mı yoḥsa ḥaḳḳ
308. Sen daḥı bir nesne yarat görelüm
Yoḥsa gel yaradana yalvaralum

53b

309. Nemrud eydür İbrāhîm'e yürü sen
Ben nice kûl olayım sultāniken
310. Diledigîñ viririmiş ol saña
Bu benüm ilüm günüm yiter baña
311. İmdi var saña ziyānum degmesün
Kullarum seni görüben dögmesün
312. Söylemedi İbrāhîm ayruķ sözün
Çıkdı gider Şam'a ayladı yüzün
313. Geldi iblîş Nemrud'a eydür tûruñ
Kaçdı gitdi İbrāhîm ardın sürüñ
314. Dürdi Nemrud dizdi biş yüz biñ eri
Cümlesi kim gök bolat giydi çeri
315. Ardına düşdi Hâlîl'i uzladı
İblîş önce gitdi kulağızladı
316. Bir bîñara İbrāhîm irmiş idi
Hâzrete karşı yüzün urmuş idi
317. Gördi bir deñiz gibi çeri gelür
Uci kıyı hiç görünmez göz alur
318. İbrāhîm eydür şıgındum ben saña
İy Çalab bir kûluñı şalgıl buña
319. Dünyede andan za'îf kûl olmasın
Anuñıla bunları eyle zebün
320. İbrāhîm'e irişecek ol çeri
Çıkdı şoldem sivrisiñek leşkeri
321. Dıtdı yiryüzini ol başdan başa
Toldı tağ u taş şahrâ vü mişe
322. Hâmle kıldı Nemrud'uñ leşkerine
Kaçdı leşker düşdi siñek ardına
323. Siñek üşmedik ne at kaldı ne er
Kaçdı siñek leşkeriñ kanın şorar

54a

324. Atı şoķar sürçer at külli düşer
Düşen at bir demde fil gibi şişer
325. Kırdı Nemrud leşkerin bölük bölük
Eyledi cigerlerin delik delik
326. Kılnanı kalbur gibi gözedi
Yiryüzin kızıl kanıla bezedi
327. At [...] kāfir haykıрмаğı
Şöyle tıoldı zelzele yıķar tağ
328. Bunları hortümıla kaķarıdı
Şanasın kim bir yılan şoķarıdı
329. Şaçın dutup it gibi kanın saçar
Ne siñek kuzkunlayın şöyle açar
330. Gördü Nemrud leşkerin kırmış siñek
Yiryüzine küllü tıoldurmuş siñek
331. Bunu Nemrud göricek kaķar gider
Ol Çalab bir siñecüge emr ider
332. Yürü tız tahtınıñ üstünde anı
Sen helāk eyle bugün ol düşmānı
333. Tā ki seni şöyle görsin göze göz
Biz anı kime depeletdügimiz
334. Gördi Nemrud siñegüñ bir gözi yok
Kınadınıñ birisi dağı şınuk
335. Durdı Nemrud kıorķuban kaķıp gider
İşid imdi ol siñecük gör nider
336. Kıovdı Nemrud sarāyına degin
Geldi Nemrud dağı dirmedin öñin
337. Ol siñek oldem bacasından iner
Nemrud'ıñ tahtı kırañında kıonar
338. Nemrud anı gördi elin uzadur
Nemrud'ıñ ol dağı burnın gözedür

54b

339. Nemrud anı dutmağa örişurur
Ol siñek div gibi burnına girür
340. Yuşaru beynisine urup gider
Çağırup Nemrud ‘azım feryād ider
341. Beynisine ol siñek vızlar ırurur
Kulları tokmağıla başın urur
342. Kankı kul kim tokmağı ura katı
Nemrud aña çok virirdi ni‘meti
343. Nemrud ol siñek elinde ırahr olur
Yidigi ni‘metler aña zehir olu
344. ‘Aķıbet işi budur tekebbürüñ
Nemrudıla Tañrı neyledi görüñ
345. Hiç tekebbürler müsilmân olmaya
Yarın ol ırızretde maķbül olmaya
346. Siz dağı terk eyleseñe kibri kını
Kibr idenlerüñ zırā yokdur dıni
347. şol eyü didigimüz eyü kişi
İşleri var Nemrud itmez ol işi
348. Bir veliyem uşda şöyle zālimum
Beni baña şorşalardı ben kimem
349. Halk beni mü‘min şanur münāfıķam
İllā anuñ raķmetine ‘ařıķam
350. Ben anuñ fazlın keremin gözlerem
Özümi ben ol kapuya gizlerem
351. Ayrık işikden bize hiç çäre yok
Ol kapudur ‘aşi kullara açuķ
352. Ger şabür olmazısa Settārü‘l-‘uyüb
Ger Ğafür olmazısa Ğaffārü‘z-zünüb
353. Bir dem içinde yıķayıdı ‘ālemi
Kıomayadı bir yazuķlı ādemi

55a

354. Pes biliñ cömerdliğından ol İlâh
 ullara rızın virir ol pâdişâh
355. [...] amza gibi mücrüm ula
 Ümizi var a aña ramet ıla
356. Aña ramet eyleyicek ol Kerim
 Ya kimi or ol Ğafür ol Raim
357. Tâ ki bunda atm ola işbu kelâm
 Vir şalavât Muştafâ'ya ve's-selâm
358. Dilerseñ soñ demde ayr ola kelâm
 'Işıla di esselâtü ve's-selâm
359. Aç ulağıñ diñlegil bir hoş aber
 Bu sözümden izâ al iy mu'teber
360. Bir ikâyet ideyin iy dîn eri
 Neyledi diñle Mûsâ peygamberi
361. Tır ağına varuban nâz eyledi
 âlini Allah'ına 'arz eyledi
362. Çün münâcât eyledi iy cân
 Küllü âlin bir bir eyledi 'ayân
363. a te'âlâ bir nidâ ıldı aña
 Dir yâ Mûsâ ne dirin işit saña
364. Var bir senden kem kişi bul al getür
 Baña teslim eyleyüp var sen otur
365. Tâ du'ânı müstecâb idem senüñ
 Sevinüben şâzumân ola cânuñ
366. Bu nidâyı işidüp Mûsâ döner
 Sevinüben ağdan aşaağâ iner
367. Gelübeni şehri gezdi cümle ol
 Bir kişiyi ılmadı göñli abül
368. Kendüden görmedi ala kimseyi
 Dimedi bunlar yaramaz ben eyü

55b

369. ‘Ăciz oldu bulmayup döndi gider
Gör Hudâ’nuñ kudretini sen nider
370. Fikr idüp gideriken Ƨur Ƨađına
Uğradı bir ařınıñ dükkânına
371. Gördi bir uyuzca kelpi ol zamân
Tüyi gitmiş derisi Ƨalmış hemân
372. Ƨaşımaktan gevdesin Ƨan eylemiş
Aş ocağın mişlü külhân eylemiş
373. Bağdı gördi Mûsâ bunu fikr ider
Didi bunu ilterisem gör nider
374. Varısa benden kem yine bu ola
Rabbime dek ilteyin bunu hele
375. Varuban anuñ boğazına ip dağar
Pes revâ olup hemân şehirden Ƨıkar
376. Gideriken ol ite dil viridi HâƧƧ
‘Ălimiseñ bu sözümden al sebaƧ
377. Didi iy Mûsâ beni sen Ƨançarı
Ƨanda iltersin iy HâƧƧ peygamberi
378. Benümile söylegil nedür işüñ
Eydivirgil baña nedür teşvişüñ
379. Mûsâ eydür iy mübârek canavar
Gel gidelüm Ƨayđuyı göñliñden gider
380. Dögmezin öldürmezin bilgil seni
HâƧƧ te‘ălâ baña dimişdür bunu
381. Yürü var keñdüñden ednâ bir kişi
Bul getür didi baña ol bu işi
382. Yarılđayam ümmetüñi tâ seni
Anuñçun ilterem anda ben seni
383. Gezdim işbu ili şehri ser-te-ser
Bulamadam benden ednâ hiçbir er

56a

384. Nāçār oldum gideriken anda ben
Gözüme tüş olugeldiñ bunda sen
385. İledeyin hâzrete dek ben seni
Yarılgaya ola kim Rabbim beni
386. Kelb eyitdi yâ Mûsâ diñle saña
Kıatı ednâ diyü hor bağıdıñ baña
387. Ya'nî senden şimdi ben ednâ mıyun
Bu mı 'aqlıñ buña mı tütduñ boyun
388. Sen beni hor görmegil iy hoş kişi
Yoħsa kıatı yañlış idersin işi
389. Bende çok haşlet kômışdur Kırdigâr
Sende anuñ birisi yoğdur iy yâr
390. Mûsâ eydür ne durur ol haşletüñ
Nesi yig olısar adamdan itüñ
391. Kelb eyitdi yâ Mûsâ bilgil 'ayân
Şâhibmi beklerem ben râyigân
392. Tâ ölince kıapusından gitmezem
Ba'zı kıñ idüp ben anı tütmezam
393. Sen eger hizmet iderseñ ğayrıya
Hağkıñ almazsañ dönersin şayruya
394. Ya 'adâvet tütusarsın yâhûd kıñ
Kıñ oluncağ bellü kıalmaz aşlâ dıñ
395. Bir dağı bu ben kıanâ'at eylerin
Nefsime dâ'imâ 'âdet eylerin
396. Ne virürlerse hemân anı yirin
Ne yirerin ne dağı viriñ dirin
397. Az eger çok ne gelürse ben aña
Geçinürin 'âdet olmışdur baña
398. Ger ta'am virmeyeler hiç incünmez
hizmet idüp dâ'imâ uşanmazın

56b

399. Ger seni bir gün ya iki gün bir er
hizmet tutsa seni iy mu'teber
400. Hakkıñı virmese karnıñ aç kosa
Taşuñ içün toptolu olur guşşā
401. Yāhūd anuñla 'adāvet idersin
Yāhūd terk eyleyüben gidersin
402. Ne giderin ne 'adāvet iderin
Ne gelürse pes kanā'at iderin
403. Bir dağı bu ne girürse elüme
Yirin anı bakmazam hiç hālüme
404. Bugünüm irteye kalsun dimezem
Dünyā içün aşlā guşşā yimezem
405. Terk- i dünyā itmişem ben bilmiş ol
Çün dünyā bulmadı gönlüme yol
406. Biri budur ki şāhibüm eger beni
Şuçlu suçsuz dögerise ger beni
407. Kapsın terk eylemezem ben anuñ
Hiç elüñden geliser mi bu senüñ
408. Bil ki anuñla muqābil olasın
Pençe pençe olup muqābil olasın
409. Biri bu mırāşımı kimse yimez
Kavgalaşup beddu'ālar eylemez
410. Bir dağı ben ehli gaybet degülem
Bir fakır [...] za'if miskın kulam
411. Kendü hālüm fikr iderem kimseyi
Dimezem kim bu yaramaz ben eyi
412. Eyü yavuz ne iderse her kişi
Kendü çeker gayrı çıkmez ol işi
413. Eyle olsa [...] saña ne
Şöyle bulan noqşān olur [...]

57a

414. Bir dağı bu i'tibārım yokdurur
İllā gāyet himmetim key çokdurur
415. İ'tibārından bu halkuñ beriyem
Gıl-ı gış buhl hasedden arıyam
416. Kamunuñ terkini urdum ben iy dost
Yiter baña hemān bir dürüst dost
417. Senüñ de var mı bu hūlar özüñde
Veyāhūd kıru da'vā mı sözüñde
418. Çün işitdi Mūsā anuñ sözüni
Revān taldurdi yaş iki gözüni
419. Didi Mūsā beni ma'zūr tut iy şāh
Yañıldum işledüm estagfirullah
420. Didi haber vir neyleyeyin imdi ben
Bir naşihat kıl baña iy cānuman (?)
421. Ne kılayın 'aciz oldum bu işe
Gitdi aklum uşda düşdüm teşvişe
422. Kelb eyitdi ipi boynuña dağıl
Bu 'arı nāmuşıñ yire bırakıl
423. Yüz urup ağlayup ol pādişāha
Tazarrū' eylegil ol ulu şāha
424. Digil iy şāhım kıllaruñ çok
Kim benden ger kimesne kemterüñ yok
425. Bunı böyle diyüben ağlağıl iy cān
Ümizdür 'afv ide ol yüce Sübhān
426. Varuban çözdü anuñ ipin iy yār
Alup boynuna dağdı kılmadı 'ār
427. Giderdi ağlayu ağlayu ol cān
Gehi zārı kılurdi gāhı efgān
428. Varup Tur tağına çığdı yine ol
Boğazı ipile bağılu [...] kıul

57 b

429. Yediler oydılar anlar tamamı
Ne deñlü varısa hep aş u ‘āmı
430. Ki meger vardum anı yoğladum ben
Kim artmış bir parauk şağladum ben
431. Yidüm anı yidürdüm şöyle bol bol
Dükenmezdi virürsem ne adar bol
432. Gidince dünyādan ol şāhı levlāk
Dağı urma varıdı iy dil ü pāk
433. Ebū Bekr meger eyledi ılāfet
İki yıl dōrt ay eyledi ılāfet
434. ‘Ömer oldu alıfe soñra anda
Dağı bulunurıdı ūrma bende
435. Hem on yıl altı ay ol dağı yār
ılāfet eylemişdür āşikār
436. Güneş añla söndi mi iy bürāder
Bulunurdı dağı ol urma kim var
437. Şehid olduğı gün [...]
Ki yağma oldu ol gün ol ŗemerde
438. Eger yağmaya gitmeseydi liğkin
Dükenmezdi o urma aşre degin
439. O server mu‘cizātından didi ol
Var imdi gör opar mı canda sevgi [...]
440. Anı sevmek saña oldıysa pişe
Ki yirsin uşşa dürlü dürlü nişe
441. Eger derdini bildüñise iy cān
Ola ol dert senüñ derdüñe dermān
442. Virürseñ cān yolna cān iy yār
Bulasın sen dağı canānı iy yār
443. Gel imdi ur yüzüñi sen de ake
Şalavat ‘ışkıla vir ruğı pāke

58a

Der- beyân Beni ‘Âd pâdişâhı

444. Dağı vir ruhına anuñ selâmı
Hoş eyit essalâtü ve’s-selâmı
445. Yine gel cân-ı dilden diñlegil sen
Yine bir mu‘cizâtından diyem ben
446. Bu bir hoş mu‘cizâtdur Muşafâ’dan
Mürüvvet ma‘deni şıdķı şafâdan
447. Şalavât vir dağı hem diñlegil hoş
Eşidüp lezzetinden cân ide cüş
448. Meger bir şâh Beni ‘Âd dirleridi
O kavmile ota taparlarıdı
449. Olupdı ‘ömri yitmiş yıl bürâder
Geçürmiş küfrile ‘ömrin ol er
450. Velî ‘adl işi key cömerdidi ol
Dağı kalbiselîm hoş merdidi ol
451. Gel imdi gör ilâhuñ kudretini
Şalavât vir ki diñle hikmetini
452. Görür bir gice ol şâh-ı Mecûsî
Açılup cümle göklerüñ kapısı
453. Çıkar bir nur dutar dünyâyı düpdüz
Şanayduñ ol gice olmuşdı gündüz
454. Görür nür içre bir taht var ‘ayân ol
Bilür kendüzine baht var ‘ayân ol
455. Oturur tahtuñ üstinde Muhammed
Dutar dünyâyı düpdüz nür-ı Aḫmed
456. Dağı dört yarı bilesince şâhuñ
Otururlar yöresinde o mâhuñ
457. İner kendü sarâyı içre bu cennet
Bilür kim kendüyedür devlet ü baht

458. Düşer oldem Resûlüñ ayağına
Yüzün sürer o şāhuñ ayağına

58b

459. Peşimān oluban küfrine ol cān
Getürür ol Resûl öñinde imān

460. Şehādet getürübeni uyanur
Sarāyuñ içi görür toptolu nūr

461. Alup abdest ider Hāḫḫ'a niyāz ol
İki rik'at kıtur anda namāz ol

462. Yapar sırrıla bir mescid özine
Şalavāt vir sen ol şāh-ı güzine

463. Kıtur mescidde ta'at ol nihāni
İder 'ömri āḫirine dek anı

464. Bu ḫāliyle pes oldı 'ömri āḫir
Çü bildi kendi oldı 'ömri āḫir

465. Meger bir oğlı varıdı anuñ ḫüb
Bulınmazdı bir anuñ gibi māḫbüb

466. Özi şāḫib-cemāl adı Manşür
Sözi kıtur virān gönüli ma'mūr

467. İrişmişidi on dört yaşına ol
Didi bir gün babası aña oğul

468. Hāzineye varalum gel berü dir
Benümile birezcük gel yürü dir

469. Aluban girdi oğlını içerü
Çü vardılar içerüden içerü

470. Didi oğul bugün bilgil beni sen
Anuñıçun gıgırdum uş seni ben

471. Müsilmān olmuşam görüp Resüli
Oğul ben bulmuşam dir toğrı yolu

472. Vaşiyet iderem saña oğul ben
Dilerem olasın sen de müsilmān

473. Alasın dört gevher dört imāma
Dağı on biñ kızıl ol dört imāma

59a

474. Dağı benüm hiçinümi alasın
Varuban Hakk Resûlini bulasın
475. Hüsey Nile Hasanla okuyasın
Ki olmasun bu söze kaçıyasın
476. İşitdi babası sözini Manşür
İçinü vü taşını tutdı hep nür
477. Didi baba baña ‘arz eyle imān
Heman şimdi oluram ben müsilmān
478. Didi ol Hakk Resûline yürü var
Dağı var anlara sen eyle ikrār
479. Vaşiyet eyleyüben virdi cânı
Hemān şā‘atde Hakk’a irdi cânı
480. Çü gördiler ki teslim oldu ol er
Yarağın eyleyübeni gömerler
481. Giçer çün babası yirine Manşür
Ola begligine ol ya‘ni mağrūr
482. Didiler kıtlu olsun tâcele taht
Saña Hakk rûzi kılsun devleti baht
483. Çü birkaç gün kalup Manşür ider āh
Umardı kim kaçan tutup vara rāh
484. Yaticak bir gece halk örü tırdı
Varubanı hazıne içre girdi
485. Alup babasınıñ didüklerin ol
Binübeni hiçine hoş dutar yol
486. Sürer ol gece yār nidāsı aḥşam
Medîne‘ye irer dağı olmadın şām
487. Görür şehriñ yanında yürür on pır
İlerü vardı Manşür gördi on pır

488. Dutarlar ellerinde hoş ‘aşālar
Boyunlarında aşılmış ridālar

59b

489. Görüp Manşūr bular yūgrişūrler
Diyüp Allah bular çıgrışurlar

490. Buları gördi Manşūr indi yire
Hicin üstinden inüp ƙondı yire

491. Elin ƙavşuruban virdi selāmı
Didi hem bunlara anda kelāmı

492. Didi kim ƙanƙıñuzdur Muştafā diñ
Mürüvvet baħri ol kān-i seħā diñ

493. Didiler kim bizümile degildür
Ne bizden ayru ne bile degildür

494. Didi Manşūr ‘aceb söz söyledüñüz
[...] degül veli bile didiñüz

495. Didiler on yāruz biz Muştafāya
Bizümle gel irişesin şafāya

496. İledelüm seni görsün Muħammed
Neye geldüñ ģaber şorsun Muħammed

497. Didi Manşūr gidelüm hoş buyuruñ
Bile varalum imdi siz de yürüñ

498. Bular onı daħı tiz tiz giderler
Getürüp Manşūr’ı eve niderler

499. Didiler niredensin eyit sen
Neye geldüñ ya ne istersin oğlan

500. Sebeb ne oldı kim böyle ararsın
Muħammed ƙanda diyüben şorarsın

501. Didi şehrüm Mecūsiler olur ol
Geçürürler oda ƙapmağıla yol

502. Babam idi ol iliñ pādişāhı
Geçürürken küfrile sāl u māhı

503. Görür göre düşünde bir gice Muḥammed
Gelür girür sarây içre ol Aḥmed

60a

504. Babam imāna gelüp olur ümmet
Ölice baña da itdi vaşiyet
505. Baña sen de müsilmān ol didi ol
Dutup emrini tutdum ben daḥı yol
506. Daḥı dört gevherem var dört ‘imāma
Kim iltem armağan ol dört imāma
507. Daḥı on biñ kızıl var didi ey yār
Bulara hep sözini kıldı izhār
508. Bular çün oğlanuñ sözün işitdi
Kaḫıyup kendilerden külli gitdi
509. Meger bunlar idi kamu münāfıḫ
Görürler oğlan İslāma muvāfıḫ
510. Didiler dön girü inanmağıl sen
Babañuñ sözine güvenmegil sen
511. Didiler bu Muḥammed cāzūdur bil
Siḫirdür işi anuñ ayıla yıl
512. Didi oğlan ne herze diliñüz var
Ki bildüm çatı yañlış biliñüz var
513. Saḫaluñuz ağarmış illā yāra
Velākin gönlüñüz ne çatı kara
514. Baña anuñ yüzini gösterüñ dir
Oda tapmaḫdan imdi ḫurtaruñ dir
515. Çün anuñ ‘aşıḫıyam gelmişem ben
Gönülde hem aña ḫul olmuşam ben
516. Görürler çünki dönmez işbu oğlan
Münāfıḫlar ne dirler diñlegil sen
517. Onı daḥı dutarlar on ağacı
[...] Manşūra key acı acı

518. Dögerler anda ol şāh-ı güzini
 ana ęar itdiler nāzik yūzini

60b

519. Şabāh olunca dōgdiler o şāhı
 Muhammed ‘āşıkı ol pādişāhı
520. Ne fitne eylediler diñle iy cān
 Nice itdiler ol ođlana ne būhtān
521. Biri ol mel‘ūnuñ geldi Resūle
 Didi var müşkülüm ol bā-uşūle
522. Nedür didi Reşul aña digil sen
 Nice müşkül ise Hā kıla āsān
523. Didi kim bir ulum varıdı iy şāh
 Gūzel ođlanıdı şanayıduñ māh
524. Oğul idinmişidüm şöyle kim var
 Elindeyidi külli mal u avar
525. Alup dōrt gevherüm on biñ kızıl ol
 Binūben bir hicin açmış utup yol
526. Aradum Mekke ilin cūmlesin hep
 Gezūp aramışam ben şarıla ęarb
527. Hem olmuşıdı bir yıl ol gidelden
 Kesūpdi mal [u] gencüm külli elden
528. Buluram dün gice ben anı iy şāh
 Ki birkaç urdum anda anı iy şāh
529. Buyuruñ şer‘ile nitmek gerekdür
 Ne emr iderseñüz itmek gerekdür
530. Resul eydür getür bir görelüm biz
 Neyise hem cezasın virelüm biz
531. Varubanı getürdi oğlanı ol
 ana yođrılmış ol nāzūk teni bol
532. Baup oğlana aña aldı ol şāh
 Didi oğlan duta mı bu işi rāh

533. Resûl eydür dönüp oğlana kim sen
Nedür aḥvâliñi di diñleyem ben

61a

534. Didi göñli içinden oğlan iy yâr
Adum uğru benümçün on tanuḡ var

535. Ne söylesem iderler beni yalan
Utanup söylemez hiç nesne oğlan

536. Şora gördi Resûl ol tınmadı hem
Ne deñlü şordılarsa tırdı epsem

537. Resûl eydür buña tanıḡ gerekdür
Ki iş tanuḡla olsa yigirekdür

538. Pes ol mel'ün dir var tanuḡum çok
Ġarazçun bu işi idecegüm yok

539. Varup toḡuzın daḡı getürdi
Resûlullah ḡuzurına yitürdi

540. Gelüben oldılar oğlana tanuḡ
İçinde sözlerinüñ girçegi yok

541. Toḡuz kişi hep aḡ saḡallu pırlar
Tanuḡluḡ virdiler ol göñli kırlar

542. Çü diñledi bularuñ sözlerin şâh
Didi uğruya buyurmuşdur Allah

543. Elin kes ḡomaduḡın almasun dir
Dilin kes kim yalan söylemesün dir

544. Gözin oy baḡmasun nâ-maḡreme ol
Ayaḡın kes kaçuban tıtmasun yol

545. Çün emr itdi Resûl oğlana anı
Münâfıḡlar kılurlar şâzumânı

546. Varup bir dar ağacın dikdi bunlar
Nifâḡ toḡmını nâḡoş ekdi bunlar

547. Mekki [Bi külli] şehri ḡavmi ḡâşile 'âm
Gelübeni ḡuruldı anda hengâm

548. Getürdiler ol oğlanı ilerü
Melül maḥzün tururdu ol güneş rü

61b

549. Keserler şağ elin oğlanuñ iy yār
Fiğānlar idüben ḥalk kıldılar zār
550. Çü göklerde melā'ik aḡladılar
İlähi bu ne ḥikmetdür didiler
551. Ƙamu ḥalk gözyaşını dökdi yine
Bu oğlan odı ḥalkı yaqdı yine
552. Gör oğlan gönli içre ne dir iy cān
Kesüñ dir ol eli siz virmeñ amān
553. Niçe kez puta yapışmışdur elüm
Kesüñ vācib olupdur buña elüm
554. Dutup yine ayağını keserler
Esirgemezdi ol [...] biterler
555. Yine gönlerinden dir oğlan nihāñi
Kesüñ ayağuma virmeñ amānı
556. Ki ben put-ḥāneye çok varmışıdum
O putlar karşıasına turmışıdum
557. Kesüñ kim yiridürsüz ol ayağı
Kim olmuşıdı ol Ḥaḳḳ dīne yağı
558. Dönüp gözlerini çıkardılar āh
Ne dir gönli içinden diñle ol şāh
559. Çıkaruñ ol gözi put görmüş ola
Gözini put yüzine sürmüş ola
560. Şu nurken gözini oydılar anuñ
Bu kez diline de kıydılar anuñ
561. Dutubanı dilini kesdi bunlar
Ƙamu ḥalk eyledi yine fiğānlar
562. Şu deñlü eylediler ḥalkıñı efgān
Ne dir gönli içinden yine oğlan

563. Didi Qur'ân oqumadı çü dilüm
Kesün kim kesile pes qâl [ü] qılüm

62a

564. Görüp halk ağlaşur yaşlar dökerler
Nahoş esirgemez dirler bu erler

565. 'Acebdür bunların yürekleri taş
Ki gelmez gözlerinden zerre hiç yaş

566. Yüzün Haqqa dutup oğlan didi ah
Benüm hâlümü sen bilürsin Allah

567. Kamu 'âlemlerün hâlin bilen sen
Kamunun müşkilini hâl kılan sen

568. Benüm hâlüm saña ma'lumdur iy şah
Ki sensin Qadir Kahhâr Allah

569. Münacât eyleyüp yaturken oğlan
'Aceb oldu hikâyet diñle iy cân

570. Hüseyinle Hasan gelürdi nâ-gâh
Meger mektebde didi ol iki şah

571. Görürler halk uşmış bir araya
Varurlar ikisi de ol yuraya (?)

572. Yarup halkı Hasan içeri girür
Bağar bu oğlanın hâlini görür

573. Hüseyin şanubanı 'aklı anuñ
Düşüp gider bu olur naqil anuñ

574. Didi kim kardeşüm Hüseyin midür bu
Bulaşmış tozlara işbu güneş rü

575. Hüseyin geldi bağar oğlan yüzine
Çağırıp söylenür ol kendüzine

576. Hasan midür yatan oğlan didi ol
Nideyin ben seni iy cân didi ol

577. Birinün 'aklı gelür biri gider
Gören halk bunları efgânlar ider

578. Varubanı Resül'e söylediler
Hüseyn ile Hasan hâlin didiler

62b

579. Resül eydür ikisin de getürüñ
Benüm katuma anları yitirüñ
580. Varubanı getürdiler onları
Resüllullah görüp anda bunları
581. Didi noldı size iy kıretü'l-‘ayn
Didiler iy dede iy şâh-ı kevneyn
582. Bilürüz şadıku'l-v‘adü'l-emînsin
Dağı hem raḥmetelli'l-‘âlemînsin
583. Ḥadışüñdür senüñ iy şâh-ı levlāk
Ki sensin şâh sözüñdür hem senüñ pāk
584. Size her kişi kim beñzeze didüñ
Yavuzluk ol kişi kılmaya didüñ
585. Bu oğlan ḥod bize beñzer ‘ayāndur
Ḥadışüñ ḥod muḥakkaḥdur beyāndur
586. Niçün yavuz iş ide işbu oğlan
Olupdur bu iş oğlan üzre yalan
587. Resül eydür bu işe şabr idelüm
Ḥakḫüñ taḫdîri nedür bir görelüm
588. Gel imdi ‘ışkıla virgil şalavāt
Eşit imdi neye irdi ḥikāyet
589. ‘Alî bile degildi bunda iy şâh
Eve çıḫup giderdi durmayup rāh
590. Meger kim üç günidi gitmişidi
Medîne'den sefer ol itmişidi
591. Beriyye içre yürürdi ol şâh
Ne kılar diñlegil bir görgil Allah
592. Gelüben bir geyik söyledi aña
Durubanı eyledi ḥaber aña

593. Didi dur yā ‘Alī sen şehre varğıl
‘Acāyib mu‘cizāt var anı görgil

63a

594. Senüñcün teve қа‘de тұrur ol
Yüri var тұрма бақма шағıla şola
595. ‘Alī işidübeni bildi rāzı
Kim itdi Bı-niyāza ol niyāzı
596. Avāz geldi ‘Alī’ye Düldül’i sür
Medīne’de ‘aceb iş oldı var gör
597. ‘Alī sürdi hemān-dem Düldül’ini
Nefes virince қағ itdi yolını
598. Gelür şehre sürer meydāna ol at
Görür ki hoş bezenmişdür siyāset
599. ‘Alī geldi didiler ol Resül’e
Tұrugeldi Resül şāhı bil
600. ‘Alī de karşı varup ol Resülün
Öpüp ayağını ol bā-uşülün
601. Didi bilgil bunı iy cānumuz sen
Bu қocalar münāfıқdur direm ben
602. Ki zırā beñzemez uğruya oğlan
Münāfıқlar ola sözleri yalan
603. Dilegil Bekir’den işbu işi sen
Gider bizden dağı bu teşvişi sen
604. Yüzin urdı Hāққа ol şāh-ı levlāk
Tazarru‘ itdi oldem ol dil ü pāk
605. Hemān Cebrā’ile emr itdi Allah
Yüri var dir ҳabıbüme benüm şāh
606. Selām idüp hicini қıl taleb di
Ki böyle emir қıldı Çalap di
607. Gelüp Cebrā’il ol Hāққuñ selāmın
Degürdi Muştāfā’ya hoş kelāmın

608. Didi işbu kocalardur münāfık
Degildür dīnūñe bunlar muvāfık
- 63b
609. Her biri bir dürlü söz söylediler
Qabül itmedi vezir diñlediler
610. Vezir eydür beglere bilmediñüz
Gidüñüz ırak yakın gelmediñüz
611. Ol ulu küb içi toprak tolodur
Pādişāhuñ oğludur kim uludur
612. Anuñ olsun pādişāhlık tāt u taht
Çetr ü hayme [...] ‘ālem raht u baht
613. Ulu küb içinde altun var görüñ
Sultānuñ kiçi oğluna virüñ
614. Ol küb içinde süñük vardurur
At qatır u qoyun deve şıgırdurur
615. Ismarlañ ortanca oğluna anı
Hem böyle buyurupdur sultān anı
616. Ol kiçi oğlanuñ adıdur Vefā
Degdi altun hātırı oldı şafā
617. Aldı bir küb altun gör kim nider
Yapdı bir zāviye ahılık ider
618. Çünkü anda dāne vardur toydılar
Şār qavmi cümle aña uydılar
619. Günde dürlü dürlü aşlar bişürür
Tamāmet halkı başına üşürür
620. Qanda kim varısa bir derviş kişi görür
Nesnesi yoq aña sermāye virür
621. Borçlular gelürse borcını öder
Qurtulup borcından şād olup gider

64a

622. Kendüzi düşmiş durur şehri arar
 Qanda olsa bir ğarib kefen şarar
623. Az zamāndan altunı ħarc itdiler
 Qalmadı ayruq nesnesi çün gördiler
624. Terbiyeler başladı bir bir kaçar
 Gitdi qamusı āhi oldı nāçār
625. Anlar kim durmuşdur ħizmetine
 Gitdi biri gelmez oldı qatına
626. Her ki görür görmez ölür gider
 Dünyede bu aĥvāli çoqlar ider
627. Ne qaravaş qaldı qatında ne kul
 Ne bir [...] qaldı ne iki pul
628. Oldı [...] ulu kiçi çoq aqladı
 Göñlini Ĥaqq ħazretine baqladı
629. İy Ĥüdavend şıgındum ben saña
 İftidāyem destgır olğıl baña
630. Var malumı ħarca sürdüm bilmedüm
 Kimesneden daĥı fā'ide görmedüm
631. Bu ne ĥālidi ki geldi benüm başuma
 'Arlanuram kim varam qardaşuma
632. Ayda virdüm bir küb altunı saña
 Neyledüñ kim dilenigeldiñ baña
633. Kişi namusı bırağınca olsa yeg
 Ölmezise bāri sefer kılsa beg
634. Yegrek oldur işbu milki terk idem
 Bir pādişāh milkine daĥı gidem

64b

635. Varam anda bir iş ucın tıtam
 Bilmeyeler kim pādişāh durur atam

636. Anda ol gice kıldı ārām
İrteye dek gözine uyğu harām
- 637.İRte tırdı gide girdi yola
Gördi bir aqçası yoğ azığ ala
638. Barmadında qalmışıdı bir hatem
Eytdi yegrek oldur bunı şatam
639. şatdı ol yüzügi iki altuna
Dervış isder birqacın aña şuna
640. Birqacın virdi ete etmege
Bağladı biline yola gitmege
641. şehir içinde geldi bir yirden geçer
Gördi bir remmāl dükkânın açar
642. Geldi ilerü virdi bir altun aña
Didi bir remil hoca söyle baña
643. Aldı remmāl tahtasını çizdi baqar
Başını şalıban dizini qakar
644. Qodı tahta aldı kitāb eline
Tañrı adını getürdi diline
645. Eytdi yigit senüñ aduñdur Vefā
İşbu işden çekisersin çok cefā
646. İllā řoñra hoş olışardur hālüñ
Hele bir şehre iriserdür yoluñ
647. Bir qapusından o řehrüñ şu aqar
Bir qapusından yine taşra qıqar
- 65a
648. Zinhār ol şehre girüp eglenme git
[...] bir iki gün sefer ét
649. şu başında bir bıñara iresin
Bir canavar gele anda göresin
650. şu içüben dönicek ol canavar
Sen dağı ol canavaruñ ardınca var

651. Hakk saña rûzi kıla bir gençâne
Altun gümüş anda l'al dâne
652. Bulasın kırk hücre içi tolu mal
Bir güzel dağı bulasın şahib-kemâl
653. Vefâ eydür remmâle hoş söyledüñ
Altunum alduñ riş-i cân eyledüñ
654. Pes eytdi himmetüñ olsun bile
Kanda kim varurısam olsun bile
655. Çıkdı şârdan gördi yollar dört yaña
Didi İlâhi toğru yol göster baña
656. Düşmişem tut elümi yâ dest-gır
Sen 'Alımsın saña ma'lüm cümle sırr
657. Yola düşdi bu fikrile gider
Bilmez idi kaçaru sefer ider
658. Sürdi yolu irişdi bir şehre gider
Bir kapusından o şehrüñ şu gider
659. Didi ol remmâl didigi şâr budur
Nişan şol kapudan giden şudur
660. Girmedi şehre Vefâ döndi gider
Üç gün ol şu yukaru sefer ider

65b

661. İrdi şu başında gördi bir bıñar
Bir dem oğt ol arada kıldı karar
662. Gördi karşıdan gelür bir canavar
Bir canavardur kim şöyle naķş-ı nigâr
663. Geldi şu içdi yine döndi gider
Vefâ durdı anı teferrüc ider
664. Vefâ eydür işbudur ol canavar
Kim didi remmâl baña ardınca var
665. Durdı düşdi ol canavar ardına
Eyle giderdi bu irişmez gerdine

666. Vardı girdi canavar bir meşeye
Düşdi Vefā o [...] endişe
667. Ol meşede yavu vardı ol şikār
Durdı Vefā anda dört yaña baqar
668. Gördi tağlar arasında bir dere
Bir meşedür ki gün düşmez yire
669. Gördi qarşuda bir mağara qapusu
Sürdi geldi ol qapuya tapusu
670. Eytdi varsa budur ol genc-ḥāne
Didi şıgındum beni yaradana
671. Gördi bir qal'e şoqaqlar yapılı
Qapuları demürden üsti örtülü
672. Daḡı iḡerü girdi gördi bir saray
Şöyle aydın şanki güneşdür ya ay
673. Eylemişler ortada bir taḡt yüce
Zerr ü nuḡredür qamu uḡdan uca

66a

674. Taḡt öñinde gördi bir ḡāye
Taḡtda bir qız oturur beñzer aya
675. Āyine olur yüzini görürse gün
Düşe gökden yire ola ser-nigün
676. Zühre naz u şivesin göre
Feryād idüben [...]
677. Miski 'anber saçı ucında tozar
Müşteri 'aşkında ser-gerdān gezer
678. Aḡzı ḡoḡkadur hem resmi mīm
Yañaḡı gül yapraḡı zülfleri cīm
679. Nefsi 'anber aḡzı yarı dirlik şuyı
Servirevānı ḡacıḡ eylerdi boyı
680. Qaşları saçı kemend kirpigi tır
Gözlerine iy nice cānlar eşiḡ

681. Teni nesrinden dahı nāzük-ter
Gögsi bāğında turınç şimdi biter
682. Kamaşur gözler yüzine bakmağa
Kaşd ider ‘aşk odı beni yakmağa
683. Degme bir kirpükleri tır [...]
Yüzini açuğ gören olur helāk
684. İncedür kaşları şöyle kim hilāl
Anı gören kanını ider helāl
685. Buçuğ arşu boynu var kāfurdan ağ
Dişleri var incüden dahı uşak
686. Kaddi var yahşi şanavberden laṭif
Hem saçı var mişk-i ‘anberden laṭif
- 66 b
687. Ağ yüzinde ol kara beñler ki var
Hıtay ilinde olurdu zengübār
688. Her bir endāmı kim direm sihridi
Ol nigār kim vardur adı Mihridi
689. Çünkü Vefā Mihri teferrüc ider
Tahtı ala nide düşer ‘ağlı gider
690. Geldi Mihri aldı başın dizine
Yüzün urdu Vefā’nuñ yüzine
691. ‘Ağlı geldi başına açdı gözin
Gördi kim yüzine urmuş yüzün
692. Yine gitdi ‘ağıl gelmez çün başa
‘Işğ eşer eyler uğrarsa taşā
693. Ol gün anda yedi kez ‘ağlı gider
Nice kim ol şürete nazār ider
694. Yine geldi ‘ağlı eydür iy nigār
Hūri misin ya melek iy gül-‘izār
695. Kim gözüm görmez yüzüne bakmağa
Kaşd iderem cānum tenümden çıkmağa

696. Mihri eydür çün beni şorduñ baña
‘Aqluñı dirşür eydeyim ben saña
697. ‘Ummān elinde atam sultānıdı
İl vilāyet hūkmine fermānıdı
698. Kış ü baħr sevāhistān ili
Anuñ idi cümle gelürdi malı
699. Nāgehān bir yāğı geldi üstine
Şöyle kim baş u cānı kaçdına

67a

700. Gördi kim ol yāğıya degül ħarif
Ne kadardur ħaddini bilür ‘ārif
701. Bir gemi düzdigim ya‘ni kaçā
Deñize girüp diler ise [...]
702. Çıkdı bir yel gemi urdı taşa
Şındı gemi tamāmet başdan başā
703. Tāyemile bekledi beni Qadır
Meded irişdi bize anda Hızı
704. Aldı getürdi beni bu sarāya
Bu sarāyda pesledi beni taye
705. Sen gelesin didi Hızır baña
Tañrı emriyle beni virdi saña
706. Bunca zamandur buñı gözlerem
‘Aşkuñı gönüm içinde gizlerem
707. Sen doyamaduñ nice görmege
Kaşd kılduñ ‘ışkuma cān virmege
708. Eyle didi şaldı kolın boynına
Gel baqadur ma‘şukanuñ oynına
709. Gördi Vefā hücreler dört yaña
Mihri eydür cümle Hakk virdi saña
710. Viridi kilit dillerin bir bir açar
Birbirinüñ üstüne altun şaçar

711. Her hazineyi açiban girdiler
Dürlü dürlü cevâhir tolu gördiler
712. İllâ Mihri bir kapuyı açmadı
Durdı ol Vefâ kapudan geçmedi

67b

713. Didi Vefâ bunu dağı aç kim görem
Bunda dağı tuhfe ne vardur görem
714. Mihri eydür anda nesne yokdurur
Tuhfeler bu hücrelerde çokdurur
715. Tınmadı ayruğ Vefâ eydür hele
Getürem bir gün bunu dağı ele
716. Geçdi Vefâ Mihrile hoş yir içer
Pes bir zamân bunuñ üstine geçer
717. Vefâ bir gün gördi Mihri uyğuda
Taht üstine yatmış idi âsüde
718. İster ol kilid dillerini bulur
İşit ol kapuyı açdı ne kıllur
719. Girdi içerü gördi bir genc yemiş
Tolu ağaçlar içi türlü yemiş
720. Her birisi şöyle [...] âdem gibi
Her birisi bir şahib-ka-dem gibi
721. Her biri bir derde devâyam diyü
Çağrışurlar yimesün kimse kayu
722. Biri eydür her ki yemişüm yiye
Gözsüz ise gözi göre
723. Biri eydür her kim elsüz ise
Tutaydı eli yemişüm yiye
724. Biri eydür varısa gelsün zelil
Kim anuñ sağluğına benden delil
725. Biri eydür ----- elinden kim hafâ
Çeker ise kılayın gelsün şafâ

68a

726. Gördi bir ağaçda üç gönlek teze
Bitmiş anda beñzemez hergiz beze
727. Tırdı Vefā anı teferrüc eydür
Yıl tokındı gönlegi aldı gider
728. Gönli melül döndi geldi sarāya
Gördi oturmuş Mihri beñzer aya
729. Şordı Mihri Vefāya nedür hālūñ
Ne melülsin nice oldı hālūñ
730. Vefā eydür gönlegi virdüm yile
Āh kıldı Mihri urdı el ele
731. Döndi Vefā eydür hele niçün
Bu guşşalar kamu bir gönlek için
732. Mihri eydür eyle degüldür Vefā
İşbu işden çekiserüz çok cefā
733. Qanda kim varursa ol gönlek iy yār
Eyle diliserler beni anda neccār
734. Düşiserüz birbirimizden ırağ
Olısardur aramızda bir firāğ
735. Vefā eydür hele gel hoş geçelüm
Dem bu demdür yiyelüm içelüm
736. Geçdi Mihri melül ol gice
İşit imdi gönlegüñ hāli nice
737. Vardı gönlek düşdi mağrib iline
Girdi anda bir çiftcinüñ eline
738. Bir çiftci çiftte giderken görür
Hava yüzinden bir gönlek gelür

68b

739. Tıtdı çiftci gönlegi qaldı taña
Didi bu gönlek ne lāyıqdur baña

740. İletdi köy begine virdi gönlegi
Bir aqçe virdi aña köy begi
741. Ol eydür bu hürilerüñdürür
Ādemođlanı bunı ında görür
742. Bindi şoldem atına ol köy begi
[...] vezire virdi ol gönlegi
743. Didi gökden geldi bu gönlek bize
Geyüriseñüz lāyıkdurur size
744. Hulle dimezler mi kim uçmağdan var
İşbu oldur bilmezem iy bĭ-ħaber
745. Ne lāyıkdurur baña bunı geyem
İledem sultāna aħvālin diyem
746. İletdi vezire sultāna ol gönlegi
Didi getürdi bunı bir köy begi
747. Gördi sultān gönlegi āh eyledi
Dönegeldi ol vezire söyledi
748. Didi bu gönlegi kim virdi saña
Tez getürgil issini bunda baña
749. Vezir eydür bu hürilerüñdürür
Yoħsa ādemođlanı ında görür
750. Sultān eydür vezire çok söyleme
Karşu durup baña cevāb eyleme
751. Ol pādışāh kim yaratmışdur bunı
Buña lāyıq vardurur [...] ādemi

69a

752. Bu şüret göñlümde naqş oldı benüm
Ol şürete karşu uş göynür cānum
753. Bir ‘aceb ħāl geldi benüm başuma
‘İşķ odı düşdi içüme taşuma
754. Başladı ‘ūd bigi bađrımı yaķar
Şöyle kim dütünü depemden çıkar

755. Zerrece gelmez gözüme taht u t̄ac
Bir ‘aceb ‘işık odına oldum [...]
756. Ger bu gönlek issini bulmayasın
Eyle gidem isteyüp bulmayasın
757. Vezir eydür sultāna bu iş degil
Bağlamağıl sen bu sevdāyı koğıl
758. İşidür mülkimüze yağı aķar
Memleket cümle elümüzden çıkar
759. Pādiřāhdur milki ābādān eyleyen
Ra‘iyyeti hoş dutup eyü söyleyen
760. Hele devlet t̄acın ur başña
Tahta geç meşğül olğıl iřiñe
761. Gönlek issini kimdurur bilevüz
Kanda ise isteyevüz bulavuz
762. Sultān eydür vezire söyleme çok
şimdi baña memleket kayğusu yok
763. ‘Aklile olur pādiřāhlık işi
Tahta aldanmaz ‘āřık olan kişi
764. ‘Işık başumda ‘aķıl kılmaz karar
Çünkü ‘işık geldi ‘aķıl kıldı sefer

69b

765. Ya benüm bu derdüme dermān idüñ
Ya görünmeñüz katumda cümle gidüñ
766. Her biri bir iķlime kıldı sefer
Kim bulalar ya‘ni ol derde zafer
767. Niçe kim istediler bulmadılar
Gönlek issini kimdurur bilmediler
768. Varıdı ol ilde meger bir cazū
Ol zamanda yoğıdı andan adū
769. Ol zamānda yoğıdı mişli anuñ
şöylekim üstādıdı řeytānuñ

770. Meşgûl olıcağ ol sihre beri
Mât olurdu Bâbil'ün cazûları
771. Geldi vezîr ol cazûya söyledi
Göñlegüñ aḥvâlini şerḥ eyledi
772. Cazû eydür varayım şah kıatına
Ol la'ın kim beñzerdi şeytâna
773. Cazû geldi sultânun göñli melûl
Başladı söylemege cümle fuzûl
774. Didi şâha göñlüñüz niçün ḥarâb
Pâdişâhlar melûl olmağ 'aceb
775. Pâdişâh göñlegi gösterdi aña
Didi bunuñ issini getür baña
776. Döndi cazû sultân eydür şaha
Ben getüreyin anı pâdişâha
777. Ben bilürem kimdür issi anuñ
Getüreyim ḥükmi olsun sultânun

70a

778. Sultân eydür getür anı ver baña
Her ne kim dilerseñ virem saña
779. Cazû eydür Rum'da vardur bir nigâr
Adı Mihrî Vefâ'dur anuñla yâr
780. Bir 'aceb baḥçası vardur anuñ
Yoğdurur ol baḥçası gibi kimsenüñ
781. Bir ağaçda yılda üç göñlek biter
Dörder ay geyer aña bir yıl yiter
782. Ol üç göñlek direm budur biri
İşbu göñlekleri geyer ol ḥurî
783. İşbu işe çünki ben başdum kıadem
Getüreyim şâha anı işbu dem
784. Çıkıdı cazû bir küpe bindi gider
Geldi ol genc-ḥâneye gör kim nider

785. Anda bir ‘avrāt şüretine girür
Geldi durdı apuya Allah urur
786. Tāye eydür ‘avrāt geldi apuya
Destür ister kim iriše apuya
787. Mihri eydür omağıl anı içerü
Nesne vir gönderüñ gitsün girü
788. Vefā eydür oı gelsün görelüm
Çünkü dervişdür şadaa virelüm
789. Şoralum andan gelür anda gider
Niredendür ançaru sefer ider
790. Oudılar ‘avrāt girdi içerü
‘İzzet eyledi Vefā durdı örü
- 70b
791. Gördi cazū Vefā’yı zev u ‘işret sürer
Hoş oturmuş birbiriyle oynar güler
792. Başladı bir dem kelecı eyledi
Her bir iklimden bulara söyledi
793. Söylerken añsuzın sihr eyledi
Cümlesinüñ ‘aqlına kār eyledi
794. Didi cazū çünkim işledüm bu işi
Düşman olısdur baña işbu kişi
795. Yegirek oldur boğazlayam ben bunu
Gavğalardan emİN eyleyeyim beni
796. Çünkü bıçak çekdi Vefā’yı boğazladı
Mihri küpe oydı daı gizledi
797. amçı urdı cazū küb atına
Şoldem irişdi pādişāh atına
798. odı kübi Mihre eydür gel berü
‘Aıl geldi Mihrüñ urdu örü
799. Çıdı kübden badı gördi bir saray
Sultān şandı ki toğdı yiñi ay

800. Pādişāh çünki Mihri teferrüc eydür
 Āh eydür dağı düşer ‘aql gider
 801. Cazū eydür sultān ‘aqluñı dir
 Uş getürdüm maqşūduña ir
 802. ‘Aklı geldi açdı sultān gözünü
 Hāyrān oldu gördi Mührüñ yüzünü
 803. Mihri eydür size kim dirler ‘aceb
 Niçün getürdüñ beni nedür sebeb

71a

804. Bu ne yirdür size kim dirler iy şāh
 Kim getürdüñ beni bunda bî-günāh
 805. Cazū eydür şāh viribidi beni
 Kim getürdüm mağrib ü Rum’dan seni
 806. Gönlegi gördi ‘aşıq oldu saña
 Ben getürdüm kim virem seni buña
 807. Mihri eydür çün bu hāli eyledüñ
 Togrı eytgil Vefā’yı neyledüñ
 808. Cazū eydür kim Mihre öldi Vefā
 Hātırūñ sultānıla olsun şafā
 809. Vefā’yı boğazladum aqdı kanı
 Anca turdum anda kim çıqdı cānı
 810. Çün Mihri anı işitdi ağladı
 Şöyle kim şāhuñ cigerin tağladı
 811. Döndi sultān Mihre eydür iy nigār
 Ben olayım şimden girü senüñle yār
 812. Ölürise Vefā ben sağ olayın
 İkrār eylegil seni ben alayın
 813. Çün gönülden benüm olasın bilem
 Seni mağrib éline hātun kılam
 814. Mihri eydür beni gerekse saña
 Viresin bir yıl gerek mühlet baña

815. Yas tutam Vefâ'yıçun geyem kıara
Zırâ cân virmek gerek toğrı yere
816. Bir saray ĥalvet idesin oturam
Dünyâ şuglından elümi götürem

71b

817. Çünkü bir yıl tamâm ola göresin
İkrâr eyleyem beni sen alasın
818. Yok diriseñ ben baña kaçd eylerem
Şöyle kim kendüzümi nişt eylerem
819. Sultân eydür rāzıyam ben bir yıla
Tâ ki ma'sûka anı âşık kıla
820. Viridi ĥâdimler kıaravaşlar bile
Didi varuñ bile oluñ Mıhrile
821. Şâh t̄âyesin dağı bile viribidi
Sen dağı var Mıhrile olđıl didi
822. Boyadı Mıhri tonlarını kıaraya
Girdi oturdı bir issüz saraya
823. Çünkü gördi kıara geydi ma'sûka
Pes muvâfiķat vâcibdür 'âşıkā
824. Anı gördi şâh dağı geydi kıara
Şöyle yasāk eyledi ile şāra
825. Kıara geydi ulu kiçi ĥâş u 'âm
Vefâ'yıçun kıamusı tutdı mâtem
826. Kıldı Mıhri anda işit Vefâ ĥâlini
Nice oldı 'âşıkuñ aĥvâlini
827. Rum'da iki kıardaşı kim varıdı
Bular ol ilde pâdişâhlarıdı
828. İki kıardaşı bir araya geldiler
Birbirine Vefâ'yı şordılar
829. Eytdiler aceb noldı Vefâ ĥâli
İşitdük kim çürütmiş ol malı

72a

830. ‘Aķıbet Őehirdeñ dağı kılmaş sefer
 arhı miĥnet aña da kılmaş zafer
831. Ortanca kardaş eydür sultāna
 Yete mi dirile ata vü ana
832. Ancılayın kim ola kardaş bize
 Kim bile bir gñn irişevüz yüz yüze
833. Sen otur taĥtuñda pādiřāhlık et
 Ben gideyim isteyü anı becid
834. Bindi sultān oğlı Şol dem atına
 Sürdi geldi remmālũñ kātına
835. Meşhür idi ol remmāl Őehirde kātı
 Ki ĥāşıl itmiş idi řınā‘atı
836. Birka altun ıkarup virdi aña
 Eytđi bir remil ĥoca Şöyle baña
837. ızdı remmāl taĥtasını Őöyledi
 řahzāde yitügũñ vardur didi
838. Vardı yoluñ irişdi bir řāra
 Girüben řārda şurma iy yere
839. Göresin bir şu aar git şu şıra
 Ger dilerseñ kim iresin bu sırıra
840. şu başında bir bĩnāra iresin
 Bir canavar gele göresin
841. Ol canavar saña rehberlik ide
 Git bile anuñla kanda gide
842. İresin bir şal‘aya kim key ulu
 Genc-ĥāne odur ii altun şolu

72b

843. Ne kim anda isteriseñ bulasın
Ağlayasın illâ şoñra gülesin
844. Eyle didi şâhzâde depdi atı
Bir niçe gün gitdi gâyet katı
845. ‘Āķıbet bir gün irişdi ol şâra
Şu yuķarı vardı gitdi bıñara
846. Buldı ol canavarı uydu gider
Vardı ol genc-ķāneye gör kim nider
847. Girdi iķerü gördi ķardaşı ķālın
Āh kıldı eline urdu elin
848. Yırtdu yaķasını gögsini döger
Ağlar anuñ ķūblıķını öger
849. Oturup aldı başını dizine
Yüzini urdu Vefā’nuñ yüzine
850. Zārı kı lup gözleri yaşı aķar
Ķardaşı acısı cigerini yaķar
851. Gördi boğazlamışlar aķmış ķanı
Bıçağıla şöyle çalmışlar ya’ni
852. Anda ol ağlayup kı lurdı āh
Çıkageldi Hızır peygamber nā-gāh
853. Boz ata binmiş yaşıl geymiş izār
Gördi ol şahş kı lurdı āh u zār
854. İlerü geldi aña virdi selām
Ol yigit aldı selāmu ve’s-selām
855. Yüz yire urdu Hızır öñinde revān
Hızra ol ķālī kı ldı ‘ayān

73a

856. Kim benüm bu şahş ķardaşumdurur
Atadan anadan ķardaşumdurur

857. Başına vâkı‘a gelüp gitmiş idi
Bir zamân bizi terk itmiş idi
858. Hızır eydür ger ömründen sen buña
Virüriseñ ben du‘â kılam aña
859. ‘Ömrümüñ yarusını virdüm işit
Yâ Resûlallah buña bir du‘â eyt
860. Didi dursun yüzini göreyim
Şükrâne cânımı buña vireyim
861. Hele ben geldüm uş buldum bunu
Depelemişler delü kıldum beni
862. Dilerem iy Tañrı’nuñ peygamberi
Dileyetin Tañrı’dan ola diri
863. Bilürem Hakk hâcetüñ kılar kabûl
Bir du‘â kılar bizimiçün yâ Resûl
864. Hızıra çok yalvardı ol yigit
Ol arada ne kılar Hızır işit
865. İki rek‘at ol nebî kıldı namâz
El götürüp didi kim iy Bî-niyâz
866. Kâmu işde kudretüñ var yâ İlâh
Bu ölüye sin irişdür bir şalaḥ
867. Dilerem bugün viresin buña cân
İy ölüyi diri kılan müste‘ân
868. Hızır peygamber çün kıldı niyâz
Dilegin kıldı kabûl ol Bî-niyâz

73b

869. Kudretile didi kim bir kez diril
İy ölüben tağılan adam diril
870. Ol nefesde diri oldu ol şafâ
Vir şalavât ‘ışkıla sen Muştafâ
871. Durdı eydür kanı yâ Mihri yâ tâyâ
Ma‘şûkâm kim yüzi beñzer aya

872. Vardı ol [...] bir bir arar
Geldi dutdı ardaşını Mihri şorar
873. ardaşı eydür aluñı dir başuña
ardaşuñı şor gine ardaşuña
874. Senüñiçün viribidi Hakk beni
Gelüp gördüm boğazlamışlar seni
875. Senüñiçün oturup alariken
Hasetüñden yüregüm talariken
876. Çıkageldi ol sâ'at Hızır Nebi
Ol du'â kıldı diri olduñ aı
877. Yoħsa ne Mihri vardı ne taye
Gel gidelüm uyma işbu gavğaya
878. Vefâ eydür 'avrâtdan oldu bu iş
Bilmedüm ben anı cazû imiş
879. Kendüzin hıra içinde gizledi
Mihri iletđi beni boğazladı
880. ardaşı eydür bu sevdâyı koıl
Ol Mihri kim dirisin andan el yuıl
881. Ol ulu ardaşumuz kim şahdurur
Rum elinde şimdi pâdişâhdurur

74a

882. Senden öturi gözleri yaşı aar
ardaşum gele diyü yola baar
883. Vefâ eydür baña Mihri gerek
Var mıdur dünyâda andan yigrek
884. Ben giderem isteyü ol yârumı
Ola kim yaşar bulam dildârumı
885. Eyle didi girdi hikmet baına
Añsuzın geldi bir ün ulaına
886. Ne durursın didi durıl sefer
Ola kim bu derde kılasın zafer

887. Vardı gördi ol iki gönlek durur
Ağlar anda çok zârlıklar kıılır
888. Şundi Vefâ eline aldı anı
Didi illâ bunuñ haşımı kanı
889. Bağrına başdı koğusun yiledi
Göñlini Haqq hazretine bağladı
890. Vardı ol bahçada bir hoş çiçek
Dağı tâze olurdu diricek
891. Girse bir yıllık yola şolmazıdı
Koğusu gidüp harâb olmazıdı
892. Gird açılmış kamu tâze vü ter
Degme budağlarında bir bülbül öter
893. Aldı ol gülistâna iletı çın
Toptolu eyledi ol gönlek için
894. Bağladı ol gönlegi bir boğçaya
Çıkdı vardı altunıla aqçaya
- 74b

İlahi

895. Uyuduñ sen ğayrı uyanma mısıñ
Kervân göşdi kalduñ tağlar başında
896. Çıgırışan tellâlları duyma mısıñ
Kervân göşdi kaldıñ tağlar başında
897. Yoldan çıkanlarıñ yolu şaş olur
Haqq yolından çıkan şeytâna eş olur
898. Tağa duman çöker şovuk kış olur
Kervân göşdi kaldıñ tağlar başında
899. Bu fenâ dünyâniñ naqşın yazarsın
Bir gün olur sen de bızârsıñ
900. Kaçan bir sen böyle ğâfil gezersin
Kervân göşdi kaldıñ tağlar başında

901. Müşküllügi mürşidlere tana gör
kül oluban ışka odına yana gör
902. Furşat eldeyken [...] ine gör
Kervān göçdi ıalduñ ıağlar başında
903. Mürşid olanlar hergiz yorulmaz
Mürşid olmayan menzil alınmaz
904. ʻÖmür gelir geçer tekrār olunmaz
Kervān göçdi ıalduñ ıağlar başında
905. Cabbār kulu eydür [...]
Vaʻdeñ biter cān bedenden uzlar
906. Aʻzāñ tebdil olur beñziñ bozulur
Kervān göçdi ıalduñ ıağlar başında
temmet tamam

75a

Hikayet-i Hazret-i Mūsā

907. Bir gün ol Mūsā giderken ıurʻa
Kim varup Hakk hazretine ıura
908. Hakk Çalabdan dileye anda hācet
Söyleye kıla duʻā münācat
909. Gördi Mūsā ıurʻa yakın gelicek
Koyun otlar bağdı anda bulıcak
910. Bir çoban yanında [...] giydigin
Güne karşı oturur olmuş yelin
911. Kayırmaz güneşi od gibi yaçar
Gözi yaşi noğuddan büyük ağar
912. Çünkü Mūsā gördi ađlar çoban
Vağtinde bir koyuna atar řabān
913. Tañrı ıışkı şöyle tolmuş cānına
Haberı yođ Mūsā gelmiş yanına

914. Fāriğ olmuş bil kavimden kişiden
 ʿİbret alur sözlerini işiden
915. Dir Çalabum nola şundan geçeyin
 Yanımızda göremezdü içesin
916. Geliriseñ bunda kadem başıcağ
 Ger dilerseñ süd pişürem ışıcağ
917. Tāze peynir dağı eger diriseñ
 bişürem sağım uyudam yiriseñ

75b

918. Varısa yağdırtam ayağında yaruğ
 Dikmişem senüñ için yiñi çarığ
919. Bir aq kepenek dikdim saña yiñi
 İñendür gelür özün iki yiñi
920. Koyunlarımı fidā kılam saña
 Dir Çalabum nola görinseñ baña
921. İşleridüm ne ki varısa işiñ
 Tıstayıdım eger ağırısa başuñ
922. Çünkü çobandur bilmez ne diye
 Mūsā [...] bulsa etini yiye
923. Mūsā irdi çün çobanuñ katına
 Hıamle kıldı didi çoban eyle dime
924. Mūsā eydür çobana bu söz dime
 Bir gör anı söyledüğüñ hem kime
925. Süd mi içer hıalayıkı yaradan
 Sür yıkıl git koyunu şuradan
926. Nireden kıpduñ nedir bilmeñ tıarığ
 Tañrı seniñ peyniriñden fāriğ
927. Miskın aña kanda ayak yarıkı
 Ol hıalıkdur nice giyer çarıkı
928. Aklıñ eksik mi ve hem senüñ [...]
 Yoğsa Tañrı nice giyer kepenek

76a

929. ‘Arz idersin koyunları aña
Ol virür koyunları dahı saña
930. Birdür ol şeriki yoq hem beñdeşi
Ağrımaz maħlûq gibi anuñ başı
931. Çoban eydür pes nicesi yiyesi
Nice virem aña lâyıq giyesi
932. Uş semiz koyunumu virem saña
Tañrı ne yir ne giyer di baña
933. Didi Mūsā Ħaqq seni maħrûm komış
Kimse bunuñ gibi sözi ne dimiş
934. Delülükile geçürmiş günini
Öyle tut kim görmemişem ben bunı
935. Yigrek mi budur ki bunı terk idem
Koyup bunı ben kendü yoluma gidem
936. Mūsā kodı gitdi anı ilerü
Çoban pes ħâline qaldı girü
937. Mūsā çoban Tur’a degin geldi hele
Allah ile hem tekellüm söyleye
938. Mūsānıñ sırrına degdi bir ün
Hiç bilür misin ne kılduñ bugün
939. Neye qatı qaqıduñ dir dostuma
Var yine ‘özüñ dile ol dostuma

76b

940. Südlice peynirlice dostumdur ol
Ol ne dirse ben anı kıldım qabül
941. Kalmamalı [...] biz anıñ işine
Nazar itdüñ sen anuñ dişine
942. Baqmaduñ mı Mūsā gözi yaşına
Nite baqduñ anuñ yavuz işine

943. Sözləri hoş gelür anuñ baña
Ol baña ‘aşıqdur hem ben aña
944. Döndi Mūsā çünki Ƨur’dan [...]
Geldi çoban gördi ‘âlemden ırax
945. Baqdı Mūsā şöyle gördi çobanı
‘İbret aldı ditredi anuñ cānı
946. Selām virdi Mūsā çoban orına
Sürdi yüzün çobanıñ hem yüzine
947. Mūsā eydür eksikligimi cānım
‘Afv kıl bağışla baña benim
948. Çoban eydür çünki sen geldiñ baña
Şuçunu bağışladım öñden şoña
949. Çoban dağı Tañrımnıñ dostı idi
Mūsā aña bilmeyüben söyledi
950. Mūsā qodı gitdi anı yolına
Kimse irmez kimseniñ hiç sırrına

77a

951. Bu arada hatm oldı dāsıtān
Vir şalavat nebiye ey dositān

Ĥikāyet-i Şehmā[n] u ‘ Ömr

952. Bir Ĥikāyet ideyin yārānlara
Şer‘ içinde toğrı yol varanlar
953. Şer‘ ne dimek olur yol gözlemek
Ya‘nı toğrı yol [...] izlemek
954. Yol eri çün toğrı yola yönele
Lā-cerem tizcek ire ol menzile
955. Yolın izin gözlemeyenler azar
Ey nice nice ser-gerdān gezer

956. Kimi mal terk itdi kimi hānumān
Kimi oğıl qurbān itdi kimi cān
957. Dīn evinüñ dört dīvārıdur belı
Hem Ebū Bekir ‘Ömer ‘Osmān ‘Alı
958. Hem bular dördin bāğ-ı göñülleri
Muşafā gül-zārınıñ bülbülleri
959. Şer‘i bunlar āşikāre kıldılar
Zırā şer‘uñ kılıcını şaldılar
960. Dünyā deñiz şer‘at bir gemi
İrmeye ğarq aña giren ādemi

77b

961. Ol gemiye girmeyen ğarq olısar
Nūh kavmi gibi hem azısar
962. Ger saña ben şer‘i taqdir eyleyem
İşbu sözüñ kâmusını söyleyem
963. İşit imdi işbu sözden bir haber
Şer‘ içinde nice dirildi ‘Ömer
964. Varıdı bir oğlu hem Şehmān adı
Hulqı hūb hem hoş āvāzlu idi
965. Muşafā ünine beñzerdi üni
Şahābe cümlesi severdi hem anı
966. Muşafā’dan soñra işidilmedi
Hergiz andan görgülü ün gelmedi
967. Ün urup qur’an oğuduğı dem
Vāleh ü hayrān olurdı her ādem
968. Çün girü mescide geldi yine
Cümle halk işidüp geldi yine
969. İtdiler Şehmāda diñ yā emır
Qur’an oğu işidelüm bir ‘aşır
970. Çünki Şehmā oğudı bir ‘aşır
Zār u zār ağlaşdı [...] hem de bir

971. Çün du‘ā kıldı ħalāyık tağılur
Gör Şehmā‘ya ne vākı‘ gelür

78a

972. Eve giderken şataşdı bir cüĥūd
Şordı beñzün neye şarıdur ħoşnud

973. İtdi Bū Şehmā aña şayruyam
Bir yıl oldı rāĥatımdan ayruyam

974. Cüĥūd eydür sen [...]
Ben dirsem sözümi hiç şımağıl

975. Gel saña şerbet vireyim içesin
Gele beñzün ħastalığdan geçesin

976. Ol cüĥūd Bū Şehmāyı iletdi eve
Süci virdi iç budur deva

977. Çünki Bū Şehmā süci içdi gör nider
Eşirdi esrük gider turur [...]

978. Yolda bāğ içinde bir ‘avrat bulur
Süci fi‘liyle aña zinā kıılır

979. Çün toğuz ay geçdi bir oğlan olur
‘Avrat aldı anı ‘Ömer’e gelür

980. Eydür ey dın leşkeri ħalifesi
Senün oğluñdur bu oğlan atası

981. Kıldı Bū Şehmā benümle zinā
Uş getürdüm oğlanı vir itine

982. Beñzi şoldı anı işitdi ‘Ömer
Ditredi geldi eve görgil nider

78b

983. ‘Ömer eydür yā oğul düşdi sefer
Toğrı söyle ideyim saña ħaber

984. Şol gün ki mescidde ҡur'an okıduñ
Sen eytgil baña ҡanda idüñ
985. Eydür baba eve gideridüm
Yolda ol fulan cühüda uğradum
986. Baña eydür nite beñzüñ şarıdur
Bende bu derdüñ devası vardurur
987. Aldı gitdi eve virmiş şarāb
Bilmedüm içdüm anı oldum Һarāb
988. Çıkdım ol cühüd evinden ey ata
Bāğ içinde uğradum bir 'avrata
989. Ҡıldum ol 'avratıla şol dem zinā
İllā tevbe ҡıldım işden yine
990. 'Ömer eydür saña Һadd urmaқ gerek
Hem sizi Һalka bildirmek gerek
991. Eydür öldür yā baba bunda beni
Utanuram kimse tuymasın bunı
992. Eytdi utanmayuban ҡılan zinā
Һadd urıcaқ ol utanur mı yine
993. 'Ömer eydür Tañrı Һaddini urıram
Muştafa şer'in yirine getürem

79a

994. İletdi çün Şehmā'yı meydān içine
Tā cezāsın vire lāyıқ suçına
995. Çün Medine Һalkı cümle geldiler
Ҡamu 'ālem meydāne dirildiler
996. Ömer eydür Eflāh'a turre getür
Hiç muҺabbet ҡılma Tañrı Һaddin ur
997. Çünki şoydı Eflāh Şehmān tonın
Bir turre urdı kim yardı yağrın
998. İki turre urıcaқ çok iñledi
'Amr'a yalvarıban mühlet diledi

999. Çünkü Eflâh urdı biş turre tamâm
Didi şükr el-ḥamdüli'llâh ve's-selâm
1000. Çün urdı turreyi Eflâh ona
Cümle yârenler dirildi yanına
1001. Yalvaruban iyttiler yâ 'Ömer
Şayrudur bu Şehmâ'ya yiter
1002. Yirine iki turre urğıl bize
'Ömer anda recâñız girmedi söze
1003. 'Ömer eydür Haqq Bū Şehmâ ḥâlini
Şormaya sizden aniñ aḥvâlini
1004. Ur yâ Eflâh turreyi esirgeme
Öle diyü guşşa vü gaygu yime
- 79b
1005. Çün yigirmi turre Bū Şehmâ yidi
Didi baba yürecüğim acıdı
1006. Turre otuza iricek iñledi
Kavm feryâd idüp mühlet diledi
1007. Çünkü turre kırka degin yürüdi
Eydür baba dımağum kırıdı
1008. Baña bir içim şu virsinler buyur
Kim bile ölem beni şuya toyır
1009. 'Ömer eydür tamu ehli şuşaya
Şu dileye illâ kimse virmeye
1010. Çünkü turre irişür hem elliye
Sen işit kim Bū Şehmâ ne diye
1011. Şehmâ eydür ey baba anam qanı
Ölürem gelsün ḥâlim görsün beni
1012. Birbirimiz görelüm ölmedin
Ben aña ol baña ḥasret qalmadan
1013. 'Ömer eydür ur yâ Eflâh altmışı
Allah emrin gözle qo ayruq işi

1014. Eydür ey baba niçün döndi yüzüñ

Bir dem ço göreyim bāri gözüñ

1015. Ta ola kim bağrım acısı diñe

Yalvaruram ey cānum baba saña

80a

1016. ‘Ömer eydür saña öküşüm bugün

ƘorƘaram ayru düşem yarınki gün

1017. Eydür ey yārenlerim bağışlañuz

Her biriñüz didigümi işleñüz

1018. Çün yārenler bu sözi işiddiler

Çağıruban başlarını açdılar

1019. Biz seniñcün cānımız terk idelüm

Eyle çün anañ işitmez nidelüm

1020. ‘Ömer eydür turre irsün seksene

Ƙaber oldı ol za’if anasına

1021. Baş açuƘ yalın ayak geldi ana

Gördi halk uşmuş Bū Şehmā üstüne

1022. Zārı zārı ağlar eydür oğlanum

Bu ne vāƙı’ā idi saña cānum

1023. Zārı ƙılup geldi eydür yā ‘Ömer

‘Ayālin kimse bu hālde mi ider

1024. Çün tamām urdı Eflāh toƘsanı

Virdi Bū Şehmā ƘaƘƘ’a tatlu cānı

1025. Anasınuñ uşşı gitdi düşüben

Ağladılar halk üstüne uşuban

1026. ‘Ömer eydür Eflāh on dağı ur

Ne var eger öldiye haddin yitür

80b

1027. Yüzi tamām urdurdı ‘Ömer
Geldi elin şişdi oğlını öper
1028. Yüzün urdı yüzine çok ağladı
Şöyle kim halkuñ yüregın tağladı
1029. Eydür ey benüm gözümüñ çırası
Tañrı hükmidür ne durur çâresi
1030. Ey benüm gönüm yemişi ‘ayälüm
Tañrı emri böyledür neyleyelüm
1031. Allah’uñ emrine muhkem tırmışam
Uş cezāsın bu cihānda virmişem
1032. Keşke ‘Ömer dünyāya gelmeyedi
Saña bu vaqı‘alar olmayadı
1033. Çün Hakkuñ emridurur nitmek gerek
Allah emrine boyun virmek gerek
1034. Eri yudılar kefene şardılar
Sinleden yaña durup gönderdiler
1035. Hem namāzın kıldılar anda tamām
Qur’an hatm eylediler ve’s-selām
1036. Uyğuya vardı ‘Alı düşde görür
Kim Muştafā ile Şehmā tırur
1037. Başına nurdan gevherlü tāk urur
Yüzi hem ay güneşçe görünür

81a

1038. Hulle geymiş kim gözün nürın alur
Çünki görür ‘Alı hayrān kalur
1039. Resül eydür ‘Alı’ye kim yā ‘Alı
Hoşnüd eyledi beni ‘Ömer hāli
1040. Döndi Bū Şehmā eydür kim yā ‘Alı
Atama söyleyesin bu aḥvāli

1041. Ben atamdan hoşnud olmuşam tamām
Sekiz uçmağ olsun aña dāri's-selām
1042. Çün uyandı bu sözi didi 'Alī
'Ömer eydür şöyledür Allah yolu
1043. 'Ömer eydür şükür minnet cānıma
Çünkü atalık eylemişem oğlanuma
1044. Çün ne oğlan cānuma [...] şükür
Hem şākir olmuş Resül yüz biñ şükür
1045. Ma'sūqıçun gör 'āşıklar ne kıılır
Çün 'āşıklar hālını kim ne bilür
1046. Kimi dīn dönderür kimi cān virür
Kimi emrin tutup oğlın öldürür
1047. Gör neler kılmış Hakkıñ 'āşıkları
Şer' içinde Muşafā sādıklar
1048. Hakk'a cān vir 'āşıkısañ sen dağı
Aç gözünü uyar fikrünü ey ağı

81b

1049. Tā bulasın hānumāndan yigrek
[.]
1050. Akşarāylı 'Ali tevfiğ dilesen
Dün ü gün yalvar Hakk'a iñilesen
1051. İşlerünüñiz hayr olsun tamām
Muşafā'ya vir şalavāt ve's-selām
1052. Bu dünyā yalandur şonı [...] Nice bir aldanup gezersiñ bunda
1053. Leyl ü nehār [...] Nice bir aldanup gezersiñ bunda
1054. Dünyâyı kudukça segirdüp kaçır
'Ömrünüñ hevā olup dā'imā geçer
1055. Ğassāl geçüp gelüp bir gün kefeniñ biçer
Nice bir aldanup gezersiñ bunda

1056. Bundan geçdiecek ayruķ gelmezsiñ
Yeriñ tār mı cennet mi bilmezsiñ
1057. Kendüñi ögüp dā'imā yirmezsın
Nice bir aldanup gezersiñ bunda
1058. Kişiniñ 'aybı taşra görölmez
Defter-i 'amāliñ bunda oķunmaz
1059. Sa'ıd mi şaķı mi bunda bilinmez
Nice bir aldanup gezersin bunda
1060. Derviş 'ıvaz bu dünyādan çıkıncaķ
Menzil uzaķ 'ömrüñ katı yaķıncaķ

82a

1061. Defteri a'māle bugün baķıncaķ
Nice bir aldanup gezersiñ bunda
1062. Bu tālibi yolda koyan
Nefsile dünyā degil mi
Ölümini unutduran
Nefsile dünyā degil mi
1063. Dürlü şanular getüren
Fesād işleri bitüren
[...] getüren
Nefsile dünyā degil mi
1064. Duzaķ ķurup yol bekler
Hılesini gizlü şaklar
Tiz tırmaz anı yoķlar
Nefsile dünyā degil mi
1065. Dünyāyı pek pek sevdiren
Her hevālarda yılduran
Ķulı imānsız öldüren
Nefsile dünyā degil mi
1066. Beylik ipini dutduran
Ķārunı yire yutduran

Cümle günāhı itdüren
Nefsile dünyā degil mi

1067. Ancaları yolda odi

Ben seni severin didi
Derviş İvaz böyle didi
Nefsile dünyā degil mi

5. DİZİN

a o, bu (zamir) bk. ol

a.+ncaları 1067

a.+nda 618

a.+ndan 212, 319, 768, 880,
883, 966

a.+nı 6, 11, 16, 97, 101, 149,
171, 190, 199, 207, 213, 237, 246, 255,
268, 287, 332, 333, 338, 339, 392, 396,
403, 430, 431, 440, 463, 528, 528, 545,
593, 615, 615, 663, 684, 727, 776, 778,
783, 787, 810, 819, 824, 833, 878, 888,
924, 936, 940, 950, 965, 979, 982, 987,
1064

a.+nıñ 941, 1003

a.+nuñ 11, 23, 39, 39, 83, 84, 96,
178, 197, 289, 349, 350, 375, 389, 407,
418, 426, 444, 465, 465, 511, 514, 515,
560, 560, 573, 573, 612, 698, 724, 769,
777, 780, 848, 930, 941, 942, 943, 945

a.+nuñçun 382

a.+nuñçun 470

a.+nuñıla 319

a.+nuñiçün 285

a.+nuñla 401, 408, 779, 841

a.+ña 2, 12, 15, 78, 102, 112,
113, 144, 146, 146, 155, 156, 162, 208,
212, 216, 267, 269, 305, 342, 343, 355,
356, 363, 397, 467, 515, 522, 592, 592,
618, 620, 639, 642, 740, 775, 781, 830,
836, 854, 858, 927, 929, 931, 943, 949,
960, 973, 978, 1012, 1041

abā Ar. (آباء) aba, babalar, atalar, cetler

a. 96

ābādān F. (آبادان) abadan, bayındır,
mâmur, âbat, şen

a. 759

abdest F. (ابدست) abdest,
Müslümanların, belli ibadetleri
yapabilmek için bir düzen içerisinde
bazı organları yıkayıp bazılarını mesh
etme yoluyla yaptıkları arınma

a. 461

‘acâyib Ar. (عجائب) acayip, garip, tuhaf,
alışılanın dışında, değişik

a. 593

‘aceb Ar. (عجب) acep, şüphe, tereddüt,
hayret ifâde eden soru zarfı, acaba

a. 196, 494, 569, 596, 753, 755,
774, 780, 803, 829

a.+dür 565

‘aceba Ar. (عجبا) acaba, Merak, şüphe ve
tereddüt bildiren soru zarfı

a. 282

acı acı, üzüntü, keder, dokunaklı, kötü

a. 517, 517

a.+sı 850, 1015

acı- acımak, acılı, ağrılı olmak

a.-dı 1005

‘aciz Ar. (عجز) aciz, gücü yetmeme,
güçsüzlük

a. 369, 421

aç aç, yemek yemesi gereken, tok
karşıtı

a. 60, 400

aç- açmak, bir şeyi kapalı durumdan
açık duruma getirmek

a. 20, 359, 713, 1048

a.-ar 329, 641, 710

a.-dı 691, 718, 802

a.-dılar 170, 1018

a.-ıban 711

a.-ılmış 892

a.-madı 712

açıl- açılmak, açık hale getirilmek

a.-dı 261

a.-up 452

a.-ur 281

açuk açık, kapalı olmayan açılmış

a. 125, 351, 683, 1021

ad ad, isim, nam

a.+ı 39, 39, 466, 688, 779, 964

a.+ıdur 189, 189, 616

a.+ımı 644

a.+laruñ 67

a.+um 534

a.+uñdur 645

adam Ar. (آدم) adam, insan

a. 869

a.+dan 390

'**adāvet** Ar. (عداوت) adavet, düşmanlık, hasımlık

a. 394, 401, 402

'**ādem** Ar. (آدم) adem, insan

a. 720, 967

a.+i 353, 751, 960

'**ādemoğlanı** ademoğlanı, insanoğlu

a. 741, 749

'**ādet** Ar. (عادة) adet, usûl, görenek

a. 397

a.+i 12

'**ādet eyle-** adet eylemek, alışkanlık haline getirmek

a.-rin 395

'**ādī** Ar. (عدل) adl, adalet

a. 450

'**adū** Ar. (عدو) adu, düşman

A. 284

a. 768

'**afv** Ar. (عفو) afv, bağışlama

a. 95, 425, 947

'**afv eyle-** af eylemek, affetmek

a. 58

'**ağ** ağ, beyaz

a. 687

'**ağaç** ağaç, meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki

a. 6

a.+a+(ağaca) 211

a.+da 726, 781

a.+dur 129

a.+ı+(ağacı) 517

a.+ıla 104, 239

a.+ın+(ağacın) 546

a.+lar 719

'**ağar-** ağarmak, beyazlaşmak

a.-dı 186

a.-miş 513

a.-sa 181

'**ağız** ağız, yüzde yemek yemeye, soluk alıp vermeye ve ses çıkarmaya yarayan organ

a.+ı+(ağız) 176, 678, 679

a.+ın+(ağzın) 60

a.+ından+(ağzından) 286

a.+ını+(ağzını) 114

'**ağla-** ağlamak, gözyaşı dökmek

a.-dı 628, 810, 1028

a.-dılar 165, 180, 550, 1025

a.-gıl 425

a.-r 848, 887, 912, 1022

a.-riken 875

a.-sun 30

a.-yasın 33, 843

a.-yu 427, 427

a.-yup 423, 852

'**ağlamak** ağlamak, gözyaşı dökmek

a.+dan 166

'**ağlaş-** ağlaşmak, birlikte ağlamak

a.-dı 970

a.-dılar 40

a.-ur 564

'**ağrı-** ağrılamak, ağrılı olmak

a.-maz 930

'**ağū** ağū, zehir

a. 26

a.+ları 23

'**ağur** ağır, hafif olmayan

a.+ısa 921

'**āh** ah, inleme, inilti, figan

a. 30, 148, 161, 169, 483, 558, 566, 730, 747, 800, 847, 852, 853

'**aḥlīk** ahilik, cömertlik

a. 617

'**aḥī** Ar. (أخي) ahi, kardeş

a. 624, 876, 1048

'**āḥīr** Ar. (أخیر) ahir, son, sonuncu, en sonra olan

a. 209, 213, 296, 464, 464

a.+de 58

a.+ine 463

'**āḥīret** Ar. (آخرة) ahiret, öbür dünya

a. 145

'**aḥmed** Ar. (أحمد) Ahmet, Hz. Muhammed, övülmüş kimse

a. 154, 159, 167, 455, 503

a.+i 17

'**aḥşam** akşam, günün sonu

a.+içün 71

'**aḥşam** bk. **aḥşam**

a. 486

'**aḥvāl** Ar. (أحوال) ahval, haller

a.+i 626, 1040

a.+in 745

a.+ini 771, 826, 1003

- a.+iñi 533
- ağ** bk. **ağ**
- a. 189, 541, 685, 919
- ağ-** akmak, sıvı maddeler veya çok ince taneli katı maddeler bir yerden başka bir yere doğru gitmek
- a.-a 34
- a.-ar 42, 647, 758, 839, 850, 882, 911
- a.-dı 809
- a.-miş 851
- ağaç** bk. **agaç**
- a. 210
- ağça** akça, akçe, para
- a. 740
- a.+sı 637
- a.+ya 894
- ‘ākıbet** Ar. (عاقبت) akıbet, son, nihayet, gelecek
- a. 344, 830, 845
- ‘aql** Ar. (عقل) akıl, düşünme gücü, us
- a. 216, 692, 764, 764, 798, 800
- a.+ı+(‘aqlı) 573, 577, 689, 691, 693, 694, 802
- a.+ına+(‘aqlına) 793
- a.+ıñ+(‘aqlıñ) 387, 928
- a.+ile+(‘aqlile) 763
- a.+um+(aqlum) 421
- a.+uñı+(‘aqluñı) 696, 801, 873
- ‘aql u fehm** Ar. (عقلوفهم) akl u fehm, akıl ve idrak
- a.+i 113
- akşarâyılı** Aksaraylı, Aksaraylı olmak
- a. 1050
- āl** Ar. (آل) al, aile, evlat
- a.+ini 17
- al-** almak, elle tutarak almak, ele geçirmek
- a. 359, 364, 376
- a.-a 637, 689
- a.-asın 473, 474, 817
- a.-ayın 812
- a.-dı 138, 160, 617, 643, 644, 690, 704, 727, 849, 854, 888, 893, 945, 979, 987
- a.-dılar 223
- a.-duñ 653
- a.-masun 543
- a.-mazsañ 393
- a.-uban 469
- a.-up 426, 461, 485, 525
- a.-ur 124, 317, 914, 1038
- alçak** alçak, değersiz, kıymetsiz
- a. 368
- aldan-** aldanmak, bir yalana inanmak
- a.-maz 763
- a.-up 1052, 1053, 1055, 1057, 1059, 1061
- ‘ālem** Ar. (عالم) alem, kainat, evren
- a. 612, 995
- a.+den 944
- a.+i 353
- a.+lerüñ 567
- ālet** Ar. (آلت) alet, bir iş yapmak için kullanılan araç
- a.+in 237, 238
- ‘alī** Ar. (علي) ali, yüce, ulu
- a. 589, 593, 595, 597, 599, 600, 957, 1036, 1038, 1039, 1040, 1042, 1050
- a.+ye 596, 1039
- ‘alīm** Ar. (عليم) alīm, ilmi ezeli ve ebedi olan
- a.+sin 656
- ‘ālim** Ar. (عاليم) ālim, ilim sahibi, bilen
- a.+iseñ 376
- alın** alın, yüzün saçlarla kaşlar arasındaki bölümü
- a.+ına+(alınna) 185
- alın-** alınmak, kat edilmek
- a.-maz 903
- allah** Ar. (الله) Allah, her şeyin yaratıcısı olan tek ve mutlak varlık
- a. 254, 256, 489, 542, 566, 568, 591, 605, 785, 937, 1013, 1033, 1042
- a.+ına 361
- a.+uñ 1031
- allāhuekber** Ar. (الله اكبر) allahuekber, *Allah en büyüktür* anlamına gelen söz, tekbir
- a. 76
- allāhü te‘ālā** Ar. (الله تعالى) allahü Teala, şanı yüce Allah
- a. 187
- altı** altı sayısı
- a. 242, 435
- altmış** altmış sayısı
- a.+ı 1013

altun altın, yüksek değerli element, bundan yapılmış para

a. 613, 616, 617, 642, 651, 710, 836, 842

a.+a 639

a.+ı 623, 632

a.+ıla 894

a.+la 126

a.+um 653

‘ām Ar. (عام) am, halk tabakası

a. 547

a‘māl Ar. (اعمال) amal, ameller, işler

a.+e 1061

a.+iñ 1058

amān ver- aman vermek, canını bağışlamak

a. 290, 552

a.+ı 555

‘amel Ar. (عمل) amel, eylem, fiil

a. 99

āmīn Ar. (أمين) amin, dua sonunda söylenen *Allah kabul etsin* anlamında bir söz

a. 168, 170, 183

‘amr Hz. Ömer (şahıs adı)

a.+a 998

añi- anmak, hatırlamak, zikretmek

a.-dum 54

añla- anlamak, kavramak, akıl erdirmek

a. 436

a.-saña 5

ana ana, anne

a. 119, 831, 1021

a.+dan 856

a.+ları 147

a.+m 1011

a.+ñ 1019

a.+sı 122

a.+sına 1020

a.+sından 18

a.+sınuñ 1025

‘anber Ar. (عنبر) anber, güzel koku

a. 677, 679

a.+den 686

anca anca, böylece, bu biçimde

a. 809

ancağ ancak, yalnızca

a. 53

ancılayın ancılayın, onun gibi

a. 832

anda anda, o zaman

a. 17, 272, 382, 384, 434, 461, 491, 518, 528, 547, 580, 635, 636, 649, 651, 667, 693, 703, 714, 726, 733, 737, 785, 809, 826, 843, 852, 887, 908, 909, 1002, 1035

anlar çokluk 3. şahıs zamiri

a. 19, 136, 173, 429, 625

a.+a 19, 168, 174, 175, 478

a.+ı 15, 147, 158, 163, 301, 579

a.+ıla 153

a.+suz 159

a.+uñla 151

añsuzın ansızın, birdenbire

a. 115, 793, 885

‘ār Ar. (عار) ar, utanma, hicap

a. 7, 426

a.+ı 422

ara ara, iki şeyi birbirinden ayıran uzaklık

a.+da 661, 864, 951

a.+daki 64

a.+dan 107

a.+muzda 734

a.+sında 668

a.+ya 75, 571, 828

ara- aramak, birini veya bir şeyi bulmaya çalışmak

a.-dum 526

a.-mişam 526

a.-r 622, 872

a.-rsın 500

a.-yalar 48

arala- aralamak, aralıklı duruma getirmek

a.-r 128

aralığ aralık, ara, yarı açık

a.+dan 232

ārām F. (أرام) durma, dinlenme

a. 636

ard art, arka, son

a.+ın 313

a.+ına 315, 322, 665

a.+ınca 650, 664

arı arı, temiz

a.+yam 415

‘ārīf Ar. (عارف) irfan sahibi, ehli dil

a. 700
 ‘**arlan-** < Ar. (عار) arlanmak, utanmak
 a.-uram 631
armağan armağan, hediye
 a. 506
art- artmak, fazlaşmak
 a.-mı 430
 a.-sun 30
artuğ artık, başka
 a. 260
 ‘**arz** Ar. (ارض) arz, yeryüzü
 a.+a 262
 ‘**arz eyle-** arz eylemek, sunma takdim
 etme
 a. 929
 a. 477
 a.-di 135, 361
 ‘**arz it-** arz etmek, sunmak
 a.+ersin+(‘arz idersin) 929
aş- asmak, Bir şeyi aşağıya sarkacak bir
 biçimde bir yere iliştip sarkıtmak
 a.-an 206
 a.-ar 131
 a.-ayım 222
 ‘**aşā** Ar. (عصا) uzun sopa, değnek
 a.+lar 488
āsān F. (أسان) kolay
 a. 522
aşıl- asılmak, asma işi yapılmak
 a.-mı 488
 ‘**āşī** Ar. (عاصي) asi, isyan eden kimse
 a. 43
 a. 351
 a.+leri 85
 ‘**asker** Ar. (عسكر) asker, orduda görev
 yapan kimse
 a. 40
 a.+i 37
aşlā Ar. (اصلا) asla, hiçbir zaman
 a. 394, 404
āsūde F. (أسوده) asude, rahat, huzurlu
 a. 717
aş aş, yemek
 a. 372
 a.+lar 619
aşağa bk. **aşağı**
 a. 366

aşağı aşağı, bir şeyin altta bulunan
 tarafı, inilen yer
 a. 201
aşçı aşçı, yemek pişirmekle görevli
 kimse
 a.+nuñ 370
 ‘**āşık** Ar. (عاشق) aşık, aşırı sevgi duyan
 kimse, tutkun, meftun
 a. 763, 806, 819
 a.+a 823
 a.+am 349
 a.+dur 943
 a.+ı 519
 a.+isañ 1048
 a.+ıyam 515
 a.+lar 71, 1045, 1045
 a.+ları 1047
 a.+laruñ 61
 a.+uñ 826
 ‘**aşır** Ar. (عشر) aşır, cemâatle kılınan
 namazlardan sonra veya mânevî
 toplantılarda Kur’ân-ı Kerim’den
 okunan âyetler
 a. 969, 970
āşikār F. (أشكاره) aşikar, açık, meydanda,
 belli
 a. 435
āşikāre bk. **āşikār**
 a. 959
 ‘**aşq** Ar. (عشق) aşk, sevgi, bağlılık, aşırı
 muhabbet
 a. 682
 a.+ına 142
 a.+ında 677
 a.+uñı 706
at at, binme, taşıma hayvanı, beygir
 a. 323, 324, 324, 327, 598, 614
 a.+a 853
 a.+ı 324, 844
 a.+ına 742, 797, 834
 a.+lar 155
at- atmak, bir cismi bir yöne doğru
 fırlatmak
 a. 142, 143
 a.-alum 234, 279
 a.-ar 104, 912
 a.-arlar 280
 a.-tılar 251
ata ata, baba

- a. 119, 831, 988
a.+dan 856
a.+m 635, 697
a.+ma 246, 1040
a.+mdan 1041
a.+sı 249, 980
a.+sından 18
a.+sıyla 122
- atalık** atalık, babalık
a. 1043
- atlu** atlı, atı olan, ata binmiş kimse
a.+lar 196
- āvāz** F. (آواز) avaz, ses, seda
a. 596
- āvāzlu** avazlı, sesli
a. 964
- ‘avrat** Ar. (عورت) avrat, kadın
a. 785, 786, 790, 978, 979
a.+a 988
a.+dan 878
a.+ıla 989
- ay (I)** ay, kamer, mah
a. 278, 672, 799, 1037
a.+a 294, 674, 728, 871
- ay (II)** ay, yılın ayrıldığı on iki bölümden her biri
a. 433, 435, 781, 979
a.+da 632
a.+ıla 511
- ayağ** ayak, bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü
a. 130, 927, 1021
a.+da 63
a.+ı(ayağı) 557
a.+ın+(ayağın) 200, 544
a.+ına+(ayağına) 458, 458
a.+ını+(ayağını) 554, 600
a.+uma+(ayağuma) 555
a.+uñda+(ayağuñda) 918
- ayaqsuz** ayaksız, ayağı olmayan
a. 194
- ‘ayāl** Ar. (عیال) ayal, bakımından sorumlu olunan kimse, eş, çocuk
a.+in 1023
a.+üm 1030
- ‘ayān** Ar. (عیان) ayan, gözle görülür, belli
a. 362, 391, 454, 454, 855
a.+dur 585
- aydın** aydın, ışıklı, parlak
a. 672
- ‘ayıp** Ar. (عیب) ayıp, utanılacak hal ve davranış
a.+ı+(‘aybı) 1058
- āyine** F. (آئینه) ayine, ayna
a. 675
- ayla-** aylamak, gezmek, dolaşmak
a.-dı 312
- ayrık** ayrık, birbirinden ayrı, aralıklı; başka, diğer
a. 351
- ayru** ayrı
a. 493, 1016
a.+yam 973
- ayruğ** bk. **ayrık**
a. 116, 312, 623, 715, 1013, 1056
- az** az, çok olmayan
a. 397, 623
- az-** azmak, yoldan çıkmak, yolunu kaybetmek
a.-ar 955
a.-ısar 961
- a’zā** Ar. (اعضاء) aza, uzuvlar, organlar
a.+ñ 906
- ‘azāb** Ar. (عذاب) azap, büyük sıkıntı, eziyet
a.+++ı 68
- azād ol-** < F. (آزاد) azat olmak, serbest bırakma, serbestlik
a.-ayın 35
- āzer** Hz. İbrahim’in babası (şahıs adı)
a. 111, 245
a.+e 244
- azık** azık, yiyecek, kumanya
a. 637
- ‘azīm** Ar. (عظیم) azim, büyük
a. 340
- ‘azl** Ar. (عزل) azil, görevine son verme, işten çıkarma
a.+ile 93
- baba** baba, çocuğu olan erkek
b. 111, 121, 288, 477, 985, 991, 1005, 1007, 1011, 1014, 1015
b.+m 502, 504
b.+ñuñ 510
b.+sı 108, 467, 476, 481
b.+sınuñ 485

bābil Bābil (şehir adı)

b.+ũñ 770

Baca baca, dumanı ocaktan çekip havaya vermeye yarayan yol

b.+sından 337

bā'dehu Ar. (بعده) badehu, ondan sonra, daha sonra

b. 150, 167

bāğ F. (باغ) bağ, bahçe, yeşillik, bostan

b. 978, 988

b.+ı 958

b.+ına 273, 885

b.+ında 681

bāğ ı bostān bağ ve bostan

b. 267, 306

bağır bağır, göğüs

b.+ım+(bağırım) 1015

b.+ımı+(bağırımı) 754

b.+ına+(bağırına) 133, 889

b.+lardığı 77

b.+uñda+(bağruñda) 34

bağışla- bağışlamak, affetmek; hoşgörmek; vermek

b. 947

b.-dı 174

b.-dım 948

b.-ñuz 1017

b.-sun 31

b.-ya 299

b.-yam 301

bağla- bağlamak, bir şeyi bir yere veya bir şeye tutturmak

b.-dı 628, 640, 889, 894

b.-mağıl 757

b.-yup 200

bağlu bağlı, bir bağ ile tutturulmuş olan

b. 428

bağça F. (باغچه) bahçe

b.+da 890

b.+sı 780, 780

baħr Ar. (بحر) bahr, deniz, derya

b.++i 176

b.+i 492

baħt bk. **baħt**

b. 454

baħt F. (بخت) baht, talih, ikbal, şans

b. 612

bal bal, tatlı, koyu, sıvı madde

b.+a 303

balta balta, odun kesmeye yarayan kesici alet, nacak

b. 123

b.+yı 124

baña bana (ben zamirinin yönelme eki almış hali)

b. 209, 254, 301, 306, 310, 348, 364, 378, 380, 381, 386, 397, 416, 420, 477, 504, 505, 514, 629, 632, 642, 655, 664, 696, 705, 739, 745, 748, 750, 762, 775, 778, 794, 814, 818, 836, 883, 920, 932, 943, 943, 947, 948, 984, 986, 1008, 1012

bağ- bakmak, bakışı bir şey üzerine çevirmek, aramak

b.-a 245

b.-adur 708

b.-alum 225

b.-ar 42, 124, 273, 276, 287, 572, 575, 643, 667, 882

b.-asın 192

b.-dı 123, 373, 799, 909, 945

b.-dılar 193

b.-diñ 386

b.-duñ 942

b.-ıncağ 1061

b.-ma 594

b.-madı 260

b.-madın 215

b.-maduñ 942

b.-masun 544

b.-mazam 403

b.-up 278, 532

bağmaq bakmak, bakma eylemi

b.+a+(bağmağa) 682, 695

barçın barçın, bahçe, tarla, taş yığını

b. 231

bāri F. (باری) bari, hiç olmazsa, öyleyse

b. 33, 216, 279, 633, 1014

barmaq parmak, insanın ve bazı hayvanların el ve ayaklarının son bölümünü oluşturan eklemli uzantılardan her biri

b.+ıla+(barmağıla) 185

b.+ında+(barmağında) 638

baş baş, kafa, ser

b. 34, 81, 130, 211, 699, 1021

b.+a 282, 321, 692, 702

b.+dan 282, 321, 702

- b.+ı 65, 930
b.+ın 106, 152, 206, 341, 690
b.+ına 619, 691, 857, 1037
b.+ında 649, 661, 840, 895, 896,
898, 900, 902, 904, 906
b.+ını 643, 849
b.+ıña 760
b.+larıçun 77
b.+ların 170
b.+larını 1018
b.+uma 631, 753
b.+umda 764
b.+uñ 921
b.+uña 873
- başla-** başlamak, bir işe girişmek
b.-dı 624, 754, 773, 792
b.-dum 28
- baş-** basmak, ayak tabanını bir yere
veya bir şeyin üzerine koymak; Bir
şeyi, üzerine kuvvet vererek itmek
b.-dı 889
b.-dılar 201
b.-dum 783
b.-ıcağ 916
- bâtl** Ar. (باطل) batıl, doğru ve sahih
olmayan
b. 296, 307
- bâ-uşûl** Ar. (بالصوّل) usûllü
b.+e 521
b.+üñ 600
- bây** bay, zengin, varlıklı kimse
b.+a 248
- bây ı yoğsul** bk. **bây u yoğsul**
b. 243
b. 118, 243
- bayram** bayram, dînî veya millî anlam
taşıyan kutsal gün
b. 117, 120
b.+dur 254
- bây u yoğsul** zengin ve yoksul
b. 226
- bâzâr** F. (بازار) pazar, çarşı
b.+ıyıla 16
- ba'zı** Ar. (بعضی) bazı, birkaç, birtakım
b. 392
- becid** F. (بجد) becit, ciddi, önemli
b. 833
- beddu'â** F. (بديعا) beddua, kötülük
dilemek için edilen dua
b.+lar 409
- beden** Ar. (بدن) beden, vücut, gövde
b.+den 905
- bed-nâm** F. (بدنام) adı kötüye çıkmış,
şöhreti kötü olan kimse
b. 157
- beg** bey, ileri gelen nüfuzlu kimse
b. 633
b.+i 740, 742, 746
b.+ine 740
b.+lere 610
- beglik** beylik, bey olma durumu
b.+ine+(begligine) 481
- Bekir** Hz. Bekir (şahıs adı)
b. 957
b.+den 603
- bekle-** beklemek, bir iş oluncaya, biri
gelinceye değin bir yerde kalmak,
durmak
b. 97
b.-di 703
b.-r 1064
b.-rem 391
- bekr** bk. **bekir**
b. 433
- belâ** Ar. (بلاء) bela, içinden çıkılması
güç durum, dert
b. 62
- belî** Ar. (بلى) evet, peki; kabul ve tasdik
b. 957
- bellü** belli, gizli olmayan, ortada, aşikar
b. 394
- belür-** belirlemek, önce belli veya
görünür olmayan bir şey ortaya çıkmak
b.-medi 291
- ben** ben, teklik 1. şahıs zamiri
b. 46, 92, 121, 207, 208, 221,
222, 235, 238, 247, 255, 301, 309, 318,
348, 350, 350, 368, 382, 384, 385, 387,
391, 392, 395, 397, 405, 407, 410, 411,
416, 420, 430, 430, 445, 470, 471, 472,
477, 505, 515, 515, 526, 528, 533, 556,
576, 601, 629, 696, 776, 777, 783, 795,
806, 811, 812, 812, 818, 819, 833, 858,
861, 878, 884, 934, 935, 940, 943, 962,
974, 1012, 1041, 1067
b.+de 389, 434, 986
b.+den 46, 374, 383, 424, 724
b.+em 43, 43, 44

b.+i 142, 143, 208, 253, 254, 256, 259, 348, 349, 377, 385, 388, 406, 406, 419, 470, 535, 670, 682, 696, 703, 704, 704, 705, 733, 795, 803, 804, 805, 814, 817, 861, 874, 879, 991, 1008, 1011, 1039

b.+im 947

b.+isem 209

beñ ben, deri üzerindeki kahverengi ve siyah küçük leke

b.+ler 687

beñdeş bendeş, eş, benzer

b.+i 930

beni 'ād Beni Âd kavmi

b. 448

beñiz beniz, yüz

b.+i+(beñzi) 982

b.+iñ+(beñziñ) 906

b.+üñ+(beñzüñ) 972, 975, 986

benüm benim

b. 48, 50, 53, 303, 310, 474, 566, 568, 579, 605, 631, 752, 753, 765, 813, 856, 1029, 1030

b.+çün 534

b.+ile 378, 468

b.+le 981

beñize- benzemek, birbirine uygun ve ortak taraflar bulunmak

b.-mez 602, 726

b.-miş 273

b.-r 29, 585, 674, 728, 871

b.-rdi 772, 965

b.-ye 584

beñizer benzer, bir başkasına benzeyen, eş olan, benzeri

b. 193

ber-güzin F. (برگزین) seçkin, seçilmiş

b. 1

beri beri, iki uzaklıktan daha yakın olanı, daha yakın olan

b. 770

b.+yem 415

beriyye Ar. (بريه) beriye, yaratılmış olanlar

b. 591

b.+de 69

berü bk. **beri**

b. 20, 119, 468, 798

beryan bk. **biryān**

b.+ıla 141

besle- beslemek, yedirmek

b.-di 704

beşik beşik, bebekleri atırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta veya demirden yapılmış sallanır bir tür küçük karyola

b.+de 73

beyān Ar. (بيان) beyan, açıklama, anlatma, söyleme

b.+dur 585

b.+ı 27

beyin beyin, kafa tasının içinde yer alan, yumuşakça, beyazımsı, üç tabakadan meydana gelmiş, kalın bir zarla örtülü organ

b.+isine+(beynisine) 340, 341

beylik bk. **beglik**

b. 1066

beyt Ar. (بيت) beyt, ev, mesken, hane

b.++i 55

b.+i 138

bez bez, kumaş parçası, çaput

b.+e 726

beze- bezemek, süslemek, donatmak

b.-di 326

b.-mişler 126

bezen- bezenmek, süslenmek, donanmak

b.-mişdür 598

bıçak bıçak, bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç

b. 796

b.+ıla+(bıçağıla) 851

bıñar pınar, yerden kaynatarak çıkan su, kaynak

b. 270, 661

b.+a 316, 649, 840, 845

bırak- bırakmak, elde bulunan bir şeyi tutmaz olmak

b. 307

b.-ğil 422

b.-ınca+(bırağınca) 633

biç- biçmek, belli bir biçim vererek kesmek, kumaş kesmek

b.-er 1055

biç-çāre F. (بي چاره) biçare, çaresiz, zavallı

b. 161

bid'at Ar. (بدعت) bidat, sonradan türeyen şey, yeni adet

b.+i 11

b.+lerüz 12

bigi bk. **gibi**

b. 754

bi-günāh F. (بي گناه) günahsız

b. 804

bi-ḥaber Ar. (بي خبر) habersiz

b. 744

bi-ḥiṣāb Ar. (بي حساب) hesapsız

b. 178

bil (I) bel, insan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm

b.+ine 640

bil (II) bil, bilgi

b.+iñüz 512

bil- bilmek, bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak

b. 408, 511, 914

b.-di 464, 595

b.-düm 512

b.-dünise 441

b.-e 832

b.-em 813

b.-en 567

b.-evüz 761

b.-gil 380, 391, 470, 601

b.-iñ 354

b.-ir 205

b.-medi 236

b.-mediler 767

b.-mediñüz 610

b.-medüm 630, 878, 987

b.-medün 7

b.-meñ 926

b.-meyeler 635

b.-meyüben 949

b.-mez 657, 922

b.-mezdi 230

b.-mezem 744

b.-mezsın 6

b.-mezsiñ 1056

b.-miş 405

b.-ür 454, 457, 700, 938, 1045

b.-ürem 777, 863

b.-ürsin 566

b.-ürüz 582

bildirmek bildirmek, herhangi bir şeyi haber vermek

b. 990

bile bile, birlikte; da, de, dahi

b. 117, 151, 249, 493, 494, 497, 589, 599, 654, 654, 820, 820, 821, 841, 1008

b.+since 456

bilin- bilinmek, bilme işine konu olmak, anlaşılma, öğrenilmek

b.-mez 1059

bi-mecāl F. (بي مجال) mecalsız, güçsüz

b. 145

bin- binmek, binek hayvanı kullanmak

b.-di 742, 784, 834

b.-miş 853

b.-üben 525

b.-übeni 485

biñ bin sayısı

b. 136, 177, 242, 304, 314, 473, 507, 525, 1044

bi-niyāz F. (بي نیاز) yalvarmayan, yalvaracak bir şeyi olmayan

b. 865, 868

b.+a 595

bir bir sayısı

b. 1, 13, 14, 28, 34, 34, 64, 64, 75, 105, 117, 121, 123, 123, 128, 132, 133, 134, 137, 137, 138, 141, 146, 165, 168, 169, 180, 183, 193, 197, 217, 217, 233, 235, 241, 242, 257, 258, 270, 276, 283, 286, 291, 304, 307, 308, 316, 317, 318, 324, 328, 331, 334, 348, 353, 353, 359, 360, 362, 362, 363, 364, 367, 370, 371, 381, 395, 399, 399, 403, 410, 410, 414, 416, 420, 430, 445, 446, 448, 452, 453, 454, 462, 465, 465, 467, 484, 503, 523, 525, 527, 530, 546, 571, 587, 591, 592, 609, 617, 617, 620, 622, 624, 624, 627, 632, 634, 635, 637, 638, 641, 641, 642, 642, 646, 647, 647, 648, 649, 649, 651, 652, 658, 658, 661, 661, 662, 662, 666, 668, 668, 669, 671, 672, 673, 674, 674, 683, 688, 699, 701, 702, 710, 710, 712, 715, 716, 717, 719, 720, 721, 726, 731, 734, 737, 738, 738, 740, 746, 753, 755, 766, 768, 779, 780, 781, 781, 784, 785, 792, 792, 799, 814, 816, 817, 819, 822, 828, 832, 836, 838, 839, 840, 840,

842, 844, 845, 857, 859, 863, 866, 869,
872, 872, 885, 890, 891, 892, 894, 899,
900, 907, 910, 912, 919, 924, 938, 952,
960, 963, 964, 969, 970, 970, 972, 973,
978, 979, 988, 997, 1008, 1014, 1052,
1053, 1055, 1055, 1057, 1059, 1061

b.+dür 930

b.+er 224

birbiri birbiri, karşılıklı olarak bir diğeri

b. 127

b.+mizden 734

b.+müz 1012

b.+n 185

b.+ne 140, 828

b.+nüñ 42, 710

b.+yle 791

birezçük birazcık, çok az

b. 468

biri biri, bir kimse, birisi

b. 103, 143, 172, 172, 242, 406,
409, 521, 577, 609, 625, 721, 722, 723,
724, 725, 766, 782

b.+n 25, 25

b.+ne 258

b.+nüñ 213, 260, 577

b.+ñüz 1017

birisi birisi, bir kimse, biri

b. 219, 334, 389, 720, 720

bî-riyā Ar. (بي رياه) ikiyüzlü olmayan, olduğu gibi görünen

b. 168

birle birle, ile, birlikte

b. 84, 162

birkaç birkaç, çok olmayan, az sayıda

b. 141, 483, 528, 836

b.+ın 178, 639, 640

biryān F. (بريان) biryan, kebab

b. 142, 146, 146

biş beş sayısı

b. 314, 999

bişür- pişirmek, bir besin maddesini gerektiği kadar ısıda tutarak yenebilecek veya içilebilecek bir duruma getirmek

b.-ür 619

b.-em 917

bit- (I) bitmek, sona ermek

b.-en 77

b.-er 905

b.-erler 554

bit- (II) bitmek; bitki, tüy, saç vb. şeyler çıkıp yetişmek

b.-di 270

b.-er 272, 274, 681, 781

b.-miş 726

b.-üp 278

bitür- bitirmek, sona erdirmek, tüketmek

b.-en 1063

biz biz, çokluk 1. şahıs zamiri

b. 85, 333, 495, 530, 530, 941,
1019

b.+den 493, 603

b.+e 52, 76, 80, 85, 101, 140,
141, 159, 205, 210, 351, 585, 703, 743,
832, 1002

b.+edür 78

b.+i 2, 3, 70, 72, 88, 220, 288,
857

b.+içün 863

b.+imile 119

b.+imle 120

b.+üm 78

b.+ümile 493

b.+ümle 495

bî-zār F. (بي زار) bıkmış, usanmış

b. 166

b.+sñ 899

boğaz boğaz, boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik

b.+ı 428

b.+ına 375

boğazla- boğazlamak, boğazından keserek öldürmek

b.-dı 796, 879

b.-dum 809

b.-mışlar 851, 874

b.-yam 795

bol bol, nicelik bakımından çok

b. 431, 431, 431, 531

bolat polat, çelik

b. 314

borç borç, geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi kabul para yahut şey

b.+ından+(borcından) 621

b.+ını+(borcını) 621

b.+lular 621

bostān F. (بوستان) bostan, sebze bahçesi
b.+ıdı 272

boş boş, içinde, üstünde hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı
b. 129

bohça bohça, içine çamaşır, elbise vb. koyup sarılan dört köşe kumaş
b.+ya 894

boy boy, bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık
b.+ı 679

boya- boyamak, boya sürerek veya boyaya batırarak renk vermek
b.-dı 822

boyun boyun, gövdenin başla omuz arasında klana bölgesi
b. 387, 1033
b.+ına+(boynına) 198, 708
b.+larında 488
b.+u+(boynu) 685
b.+una+(boynuna) 131, 206, 426
b.+uña+(boynuña) 422

boz boz, açık toprak rengi
b. 853

bozul- bozulmak, bozma işine konu olmak
b.-ur 906

bölük bölük, bir bütünden ayrılmış olan parça, kısım
b. 325, 325

böyle böyle, bunun gibi, buna benzer
b. 147, 425, 500, 606, 615, 900, 1067
b.+dür 1030

bu bu, işaret zamiri ve sıfatı
b. 16, 25, 25, 29, 32, 53, 85, 102, 110, 114, 115, 144, 153, 156, 157, 169, 175, 196, 205, 210, 218, 236, 267, 283, 284, 284, 286, 290, 296, 305, 310, 359, 366, 374, 376, 381, 387, 395, 403, 407, 409, 411, 414, 415, 417, 421, 422, 446, 457, 464, 475, 511, 532, 538, 550, 551, 560, 564, 572, 573, 574, 585, 586, 587, 601, 603, 626, 631, 657, 665, 704, 704, 714, 731, 735, 739, 741, 743, 748, 749, 752, 756, 757, 757, 765, 794, 804, 807, 839, 856, 866, 878, 880, 886, 899, 924, 951, 980, 986, 1001, 1018, 1022, 1023,

1031, 1032, 1040, 1042, 1052, 1060, 1062
b.+dur 33, 159, 203, 344, 406, 659, 670, 782, 935, 976
b.+lar 489, 489, 498, 508, 827, 958
b.+lara 194, 507, 792
b.+ları 490
b.+larıñ 185
b.+larıñ 542
b.+nda 22, 163, 197, 357, 384, 589, 713, 748, 804, 916, 991, 1052, 1053, 1055, 1057, 1058, 1059, 1059, 1061
b.+ndan 5, 1056
b.+nı 36, 36, 114, 199, 220, 225, 234, 283, 285, 331, 373, 373, 374, 380, 425, 601, 638, 713, 715, 741, 745, 746, 751, 795, 861, 934, 935, 935, 991
b.+nlar 368, 509, 546, 546, 561, 608, 959
b.+nlara 195, 491
b.+nları 275, 319, 328, 577, 580
b.+nlarıñ 565
b.+nuñ 221, 222, 235, 257, 285, 716, 775, 888, 933
b.+ña 29, 144, 235, 318, 387, 537, 553, 751, 806, 858, 859, 860, 867
b.+ñı 706

bū Ar. (بوی) baba, ata anlamında gelen ebû sözünün kısaltılmış hali
b. 973, 976, 977, 981, 1003, 1005, 1010, 1021, 1024, 1040

buçuk buçuk, yarım
b. 685

budağ budak, ağacın dal olacak sürgünü
b.+larında 892

bugün bugün, içinde bulunulan gün
b. 56, 120, 224, 254, 268, 285, 332, 470, 867, 938, 1016, 1061
b.+üm 404

buhl bk. buhl
b. 415

buhl Ar. (بخل) buhl, hasislik, pintilik
b.+i 74

bul- bulmak, arayarak veya aramadan bir şeyle veya kimseyle karşılaşmak
b. 364, 381

- b.-alar 766
b.-am 257, 884
b.-amadum 383
b.-an 413
b.-asın 442, 474, 652, 652, 843,
1049
b.-avuz 182, 761
b.-dı 172, 846
b.-dılar 145, 200
b.-duğı 83
b.-dum 861
b.-ıcak 909
b.-madı 405
b.-madılar 767
b.-mayalar 48
b.-mayasın 756, 756
b.-mayup 369
b.-mışam 471
b.-sa 922
b.-ur 718, 978
b.-uram 528
bulaş- bulaşmak, kirlenmek
b.-mış 574
bulın- bulunmak, bulma işine konu
olmak
b.-mazdı 465
b.-urıdı 434
bulmak bulmak, arayarak veya
aramadan bir şeyle veya kimseyle
karşılaşmak
b. 22
b.+a+(bulmağa) 158
bulun- bk. **bulın-**
b.-urđı 436
bulut bulut, gözyüzünde oluşan su
buharı kütlesi
b. 291
bunca bunca, epey, çok
b. 706
burun burun, alınla üst dudak arasında
bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve
solunum organı
b. 130
b.+ın+(burnın) 338
b.+ına+(burnına) 339
buyur- buyurmak, emretmek
b. 1008
b.-mışdur 542
b.-uñ 497, 529
b.-up 238
b.-updur 615
bühtân Ar. (بھتان) bühtan, iftira
b. 209, 520
bülbül F. (بلبل) bülbül, çok güzel öten
bir kış
b. 892
b.+i 139
b.+ler 274
b.+leri 958
bürâder F. (برادر) birader, erkek kardeş
b. 436, 449
büyük büyük, iri, küçük karşıtı
b. 123, 279, 279, 911
cabbâr Ar. (جبر) cabbar, *dilediğini cebir
yoluyla yapan, kayıtsız şartsız herkese
cebredecek güçte olan, hiç kimse
tarafından kendisine cebir olunamayan*
anlamında esmâ-i hüsnâdandır.
c. 905
câbir Câbir (şahıs adı)
c. 136
c.+i 160
c.+üñ 139
câ'ferü tayyâr Câferü Tayyâr (şahıs adı)
c.+uñ 38
cân F. (جان) can, insan ve hayvanların
yaşamasını sağlayan ve ölümle
bedenden ayrılan madde dışı varlık,
ruh
c. 26, 64, 81, 113, 171, 172, 362,
425, 427, 441, 442, 442, 447, 459, 520,
552, 569, 576, 653, 707, 815, 867, 905,
956, 1046, 1048
c.+ıı 15, 445
c.+da 64, 439
c.+ı+(1) 44, 112, 217, 479, 699,
809, 945
c.+ı+(2) 479, 1024
c.+ıla 36
c.+ım 947
c.+ıma 1043
c.+ımuz 140, 1019
c.+ın 31
c.+ına 913
c.+lar 680
c.+um 247, 695, 752, 1015,
1022
c.+uma 1044

- c.+umı 860
c.+umuz 601
c.+uñ 16, 365
- cānān** F. (جانان) canan, sevgili
c.+ı 442
- canavar** F. (جانوار) canavar, vahşi, yırtıcı hayvan
c. 379, 649, 650, 662, 664, 665, 666, 840, 841
c.+dur 662
c.+ı 846
c.+uñ 650
- cansız** cansız, canı olmayan, canlı olmayan
c. 210
- cansuz** bk. **cansız**
c. 211
- cānumān** bk. **hānumān**
c. 420
- cāzū** F. (جانو) cadı, büyücü
c. 768, 772, 773, 776, 779, 784, 791, 794, 797, 801, 805, 808, 878
c.+dur 511
c.+ları 770
c.+ya 771
- cebrā'il** Ar. (جبرائيل) Cebrail, dört büyük melekten biri
c. 252, 607
c.+++i 150
c.+e 605
- cefā** Ar. (جفا) cefa, eziyet, sıkıntı
c. 645, 732
- celil** Ar. (جليل) celil, ululuk ve celâl sâhibi, yüce, âli anlamında esmâ-i hüsnâdandır.
c. 263
- cellād** Ar. (جلاد) cellat, idam hükmünü yerine getirmekle görevli kimse
c.+lara 290
- cemāl** Ar. (جمال) cemal, güzellik
c.+++i 189
c.+üñe 87
- cennet** Ar. (جنت) cennet, dinî inanışlara göre imanlı, dünyada iyi işler yapmış kimselerin öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak, behişt
c. 57, 457, 1056
c.+deki 57, 59
- c.+lerüñde 72
- cevāb** Ar. (جواب) cevap, bir soruya verilen karşılık, yanıt
c. 750
- cevāhir** Ar. (جواهر) cevahir, cevherler
c. 711
- cezā** Ar. (جزاء) ceza, uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici işlem veya yaptırım
c.+sın 530, 994, 1031
- ciger** ciğer, yürek, iç
c.+in 31, 810
c.+ini 850
c.+lerin 325
- cihān** F. (جهان) cihan, evren, kainat
c. 148
c.+da 1031
- cīm** Ar. (جيم) cim, Arap alfabesinin beşinci harfi
c. 678
- cömerd** F. (جومرد) cömert, eli açık kimse
c.+idi 450
- cömerdlik** cömertlik, eli açıklık
c.+ından+(cömerdliğinden)
354
- cühūd** Ar. (جهود) cühud, Yahudi
c. 972, 974, 976, 988
c.+a 985
- cümle** Ar. (جملة) cümle, bütün, hep; herkes
c. 305, 367, 452, 618, 656, 698, 709, 758, 765, 773, 968, 995, 1000, 1066
c.+si 314, 965
c.+sin 526
c.+sini 128, 129
c.+sinüñ 793
- cürm** Ar. (جرم) cürüm, suç, kabahat
c.+ini 53
- cüş** F. (جوش) cuş, coşma, coşkunluk
c. 447
- çağır-** çağırmaq, birisine seslenmek
ç.-uban 1018
ç.-up 290, 340, 575
- çağırış-** çağırışmaq, birbirini çağırmaq
ç.-urlar 721

çal- (bıçak ile) çalmak, vurmak, darbe indirmek

ç.-mişler 851

Çalap Çalap, Allah, Tanrı

ç. 246, 318, 331, 606

ç.+dan 908

ç.+um 915, 920

çağ çağ, mâdenî ve sert cisimlerin birbirine veya bir yere çarpmasından çıkan ses

ç. 130

çağ- çakmak, bir şeyi başka bir şeye vurmak veya çarpmak

ç.-a 130

çâre F. (چاره) çare, çıkar yol, deva

ç. 161, 256, 351

ç.+si 1029

çarh F. (چرخ) çarh, kainat, âlem

ç.+++1 830

çarık çarık, deriden yapılmış bir tür ayakkabı

ç. 918

ç.+1 927

çek- çekmek, bir şeyi kendine veya başka bir yere doğru yürütmek; bir duyguyu içinde yaşatmak

ç.-di 22, 796

ç.-dügi 83

ç.-emediler 243

ç.-er 412, 725

ç.-isersin 645

ç.-iserüz 732

çekil- çekilmek, çekme işi yapılmak

ç.-di 248

çemen F. (چمن) çimen, yeşillik yer

ç. 271

çeri çeri, asker

ç. 193, 314, 317, 320

çetr F. (چتر) çetr, çadır, gölgelik

ç. 612

çevir- çevirmek, bir şeyin yönünü değiştirmek

ç.-üp 103

çevre çevre, bir şeyin yakını, dolayı

ç. 123, 124, 196, 225

ç.+sinde 270, 278

çığrış- çığrışmak, birlikte bağırarak

ç.-an 896

ç.-urlar 489

çık- çıkmak, içeriden dışarıya varmak, gitmek

ç.-ageldi 876

ç.-an 897

ç.-anlarıñ 897

ç.-ar 124, 276, 286, 297, 375, 453, 647, 754, 758

ç.-aralum 225

ç.-ardılar 558

ç.-armadı 116

ç.-aruñ 224, 559

ç.-arup 836

ç.-dı 107, 118, 122, 190, 226, 229, 252, 270, 312, 320, 428, 655, 702, 784, 799, 809, 894

ç.-dım 988

ç.-ıncağ 1060

ç.-miş 277

ç.-uban 40

ç.-up 589

çıkagel- çıkagelmek, beklenmeyen bir zamanda gelivermek

ç.-di 852

çıkmağ çıkmak, içeriden dışarıya varmak, gitmek

ç.+a+(çıkmağa) 695

çıra F. (چیرسی) çıra, kandil

ç.+sı 1029

çiçek çiçek, bir bitkinin, üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü

ç. 890

ç.+ler 272, 274, 278

çift F. (چفت) çift, tarlayı iki öküz takımı ile veya sabanla sürme işi

ç.+e 738

çiftci çiftçi, ikinci, rençber

ç. 738, 739

ç.+nüñ 737

çik- bk. çek-

ç.-di 23, 192

ç.-eridi 242, 249

ç.-mez 412

çin F. (چين) çin, kıvrım, büküm

ç. 893

çiz- çizmek, çizgi çekmek

ç.-di 643, 837

çoban F. (چوبان) çoban; koyun, keçi, manda, sığır hayvan sürülerini güdüp otlatan kimse

ç. 910, 912, 923, 931, 936, 937, 944, 946, 948, 949

ç.+a 924

ç.+dur 922

ç.+ı 945

ç.+iñ 946

ç.+uñ 923

çok çok, nicelik, sayı bakımından büyük, az karşıtı

ç. 2, 22, 49, 50, 78, 91, 105, 201, 342, 389, 397, 424, 538, 556, 628, 645, 732, 750, 762, 864, 887, 998, 1028

ç.+durur 94, 414, 714

ç.+ısa+(çoğisa) 50

ç.+lar 626

çök- çökmek; sis, duman vb. inerek kaplamak

ç.-er 898

çöl çöl, susuz ve ıssız geniş arazi, sahra

ç.+e 103

çöz- çözmek, düğümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açmak

ç.-di 426

çü F. (چو) çü, çünkü

ç. 292, 464, 469, 480, 483, 542, 550, 563

çün F. (چون) çün, çünkü

ç. 37, 112, 141, 161, 212, 263, 275, 286, 362, 405, 418, 481, 508, 515, 545, 623, 692, 696, 807, 810, 813, 868, 923, 954, 968, 971, 979, 994, 995, 1000, 1005, 1018, 1019, 1024, 1033, 1042, 1044, 1045

çünkü F. (چونکه) çünkü

ç. 516, 618, 689, 764, 783, 788, 796, 800, 817, 823, 912, 922, 944, 948, 970, 977, 997, 999, 1007, 1010, 1038, 1043

çünkü (Farsça "çün" ve Türkçe "kim" ile) çünkü

ç. 794

çürüt- çürütmek, çürümesine sebep olmak

ç.-miş 829

da da bağlacı

d. 504, 830

dahı dahı, başka, gayri, diğer

d. 432, 447, 505

dahı bk. **dahı**

d. 47, 59, 67, 72, 97, 98, 100, 101, 102, 114, 121, 156, 180, 191, 203, 216, 219, 227, 244, 245, 249, 250, 258, 259, 269, 272, 275, 293, 298, 307, 308, 334, 336, 338, 346, 395, 396, 403, 410, 414, 434, 435, 436, 442, 444, 450, 456, 473, 474, 478, 486, 498, 506, 507, 517, 539, 582, 603, 630, 634, 650, 652, 672, 681, 685, 713, 713, 715, 796, 800, 821, 821, 824, 830, 890, 917, 929, 949, 1026, 1048

dâ'im Ar. (دائم) daim, devam eden, devamlı

d. 188

dâ'imâ Ar. (دائما) daima, her zaman, devamlı olarak

d. 395, 398, 1054, 1057

dağ- takmak, bir şeyi başka bir yere uygun bir biçimde tutturmak

d.-ar 375

d.-dı 426

d.-ğıl 422

dâne F. (دانه) tane, tohum, habbe

d. 618, 651

dar F. (دار) dar, idâma mahkûm olanların asıldığı darağacı

d. 546

dârî's-selâm (F. dâr-, Ar. selâm) darısselam, huzur ve barış olan yer, cennet

d. 1041

dâsîtân F. (دستان) dasitan, manzum hikaye, destan

d. 28, 951

da'vâ Ar. (دعوى) dava, doğruluğuna inanılıp gerçekleşmesine uğraşılan görüş, ülkü

d. 417

da'vet Ar. (دعوت) davet, çağırma, çağrı

d. 21

d.+in 135

d.+ini 157

de de bağlacı

d. 105, 122, 144, 417, 443, 472, 497, 505, 560, 571, 579, 600, 899, 970

dede dede, torunu olan erkek, büyük baba

d. 581

defter Ar. (دفتر) defter, yapıştirılarak veya dikilerek kitap biçimine sokulmuş kâğıt destesi

d.++i 1058

d.+i 1061

deg- değmek, dokunmak, ulaşmak, erişmek

d.-di 616, 938

d.-mesün 311

degil değil, olumsuzluk edatı

d. 50, 53, 757, 1062, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067

d.+di 589

d.+dür 114, 203, 493, 493, 608

degin değin, dek

d. 252, 336, 438, 937, 1007

degme değme, herhangi bir, rastgele

d. 683, 892

degşir- değşirmek, değştirmek

d.-ür 292

degül bk. **degil**

d. 494, 700

d.+dür 732

d.+em 410

degür- değirmek, ulaştırmak, iriştirmek

d.-di 607

dek dek, bir işin, bir durumun sona erdiği zaman veya yer, kadar, değin

d. 374, 385, 463, 636

del- delmek, delik açmak

d.-er 106

delik delik, dar, küçük açıklık

d. 325, 325

delil Ar. (دليل) delil, yol gösteren, kılavuz

d. 724

delü deli, aklını yitirmiş olan, mecnun

d. 210, 861

delülük delilik, deli olma durumu

d.+ile 934

delür- delirmek, deli olmak

d.-üp 266

dem F. (دم) dem, zaman, an

d. 123, 353, 597, 661, 735, 783, 792, 967, 1014

d.+de 324, 358

d.+den 121

d.+dür 735

d.+içün 71

demür demir, sanayide kullanılmaya en elverişli element

d.+den 671

deñiz deniz, yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan, birbiriyle bağlantılı, tuzlu su kütlesi

d. 317, 960

d.+e 701

deñlü denli, kadar

d. 429, 536, 562

dep- (atı dep-) tepmek, at ile gitmek

d.-di 844

depe tepe, birinin yanı başı, baş ucu

d.+mden 754

depele- tepelemek, ayakları altında ezmek

d.-mişler 861

depelet- tepeletmek, tepeleme işini yaptırmak

d.-dügimüz 333

derdimend F. (دردمند) derdimend, dert sahibi, tasalı

d. 43

dere dere, küçük akarsu

d. 668

deri deri, vücudu kaplayan cilt, ten

d.+si 371

derin derin, dibi yüzeyinden veya ağzından uzak olan

d.+den 185

dermān F. (درمان) derman, ilaç, şifa, deva

d. 35, 441, 765

dert F. (درد) dert, zorluk, sıkıntı

d. 31, 441

d.+e+(derde) 721, 766, 886

d.+i+(derdi) 30, 31, 61

d.+ile+(derdile) 76, 161, 165

d.+ine+(derdine) 24

d.+ini+(derdini) 441

d.+lerüñ 25

d.+üme+(derdüme) 765

d.+üñ+(derdüñ) 986

d.+üñe+(derdüñe) 35, 441

dertlü dertli, derdi olan, kederli

d.+lerüñ 30, 61

derviş F. (درویش) derviş, bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen

d. 620, 639, 1060, 1067

d.+dür 788

dest-gir F. (دستگیر) destgir, elden tutan kimse, yardımcı

d. 629, 656

destür F. (دستور) destur, izin, ruhsat

d. 786

devā Ar. (دواء) deva, ilaç, derman, şifa

d. 976

d.+sı 986

d.+yam 721

deve deve, yük taşımakta kullanılan, hörgücü olan bir hayvan

d. 614

devlet Ar. (دولت) devlet, toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık.

d. 760

devleti baht bk. **devlet ü baht**

d. 482

devlet ü baht mutluluk ve talih

d. 457

devr Ar. (دور) devir, kendine özgü bir özellik taşıyan zaman parçası

d.+inde 62

dımağ damak, ağız boşluğunun tavanı

d.+um+(dımağum) 1007

di- demek, söylemek

d. 113, 358, 533, 606, 606, 932

d.-di 148, 154, 155, 158, 159, 162, 168, 183, 184, 235, 253, 259, 283, 298, 373, 377, 381, 419, 420, 439, 467, 470, 477, 478, 491, 492, 494, 497, 501, 505, 507, 512, 521, 522, 523, 532, 534, 542, 563, 566, 570, 574, 576, 576, 581, 593, 601, 608, 642, 655, 659, 664, 670, 705, 708, 713, 739, 743, 746, 748, 774, 775, 794, 820, 821, 837, 844, 860, 865, 869, 885, 886, 888, 923, 933, 999, 1005, 1042, 1067, 1067

d.-digi 659

d.-digimüz 347

d.-digümi 1017

d.-diler 140, 170, 173, 180, 203, 482, 493, 495, 499, 510, 511, 550, 578, 581, 599

d.-diñüz 494

d.-diyise 239

d.-düklerin 485

d.-dün 584, 584

d.-gil 424, 522

d.-me 923, 924

d.-medi 368

d.-mezem 404, 411

d.-mezler 744

d.-miş 933

d.-mişdür 380

d.-ñ 168, 183, 492, 492, 969

d.-r 111, 152, 299, 363, 468, 468, 471, 514, 514, 538, 543, 543, 552, 552, 555, 558, 562, 605, 801, 873, 915, 920, 939

d.-rem 221, 601, 688, 782

d.-rin 363, 396

d.-riseñ 818, 917

d.-risin 880

d.-rler 516, 564, 803, 804

d.-rlerdi 134

d.-rleridi 448

d.-rse 940

d.-rsem 20, 974

d.-rsin 16

d.-rüz 9, 12

d.-ye 922, 1010

d.-yelüm 76

d.-yem 445, 745

d.-yen 203

d.-yeyin 24, 25, 28

d.-yü 112, 146, 171, 293, 386, 721, 882, 1004

d.-yüben 251, 425, 500

d.-yüp 149, 288, 489

dik- (I) dikmek, birbitkiyi toprağa yerleştirmek

d.-di 546

dik- (II) dikmek, biçilmiş veya yırtılmış kumaş, deri, yara vb.ni iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak

d.-dim 919

d.-mişem 918

dil F (دل) dil, gönül, yürek

d.++ü 432, 604

- d.+den 15, 445
d.+lerin 165
- dil (I)** dil, insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan
d. 376
d.+ine 644
d.+iñüz 512
d.+iyle 16
d.+ler 4
d.+ümüzden 74
- dil (II)** dil, ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ, tat alma organı
d.+in 543
d.+ine 560
d.+ini 561
d.+üm 563
- dil (III)** dil, anahtar
d.+lerin 710
d.+lerini 718
- dil-** dilmek, bir bütünü ince ve yassı parçalara ayırarak kesmek
d.-iserler 733
- dil-ārā** F. (دل آرا) dilara, gönlü süsleyen, sevgili
d.+m 54
- dil-dār** F. (دل دار) dildar, sevgili
d.+umı 884
- dile-** dilemek, birinden bir şeyin yapılmasını istemek, rica etmek, arzu etmek
d. 939
d.-di 998, 1006
d.-digiñ 310
d.-gil 603
d.-mezsem 54
d.-r 701
d.-rem 54, 55, 472, 862, 867
d.-rseñ 358, 778, 839, 916
d.-sen 1050
d.-ye 908, 1009
d.-yesin 862
- dilek** dilek, istek, talep, temenni
d.+in+(dilegin) 868
- dilen-** dilenmek, sadaka istemek
d.-igeldiñ 632
- dilsüz** dilsiz, konuşamayan
d. 114
- dimek** demek, söyleme eylemi
d. 953
d.+den 33
- din** Ar. (دين) din, insanların yaratıcı olarak kabul ettikleri üstün güce olan îmanlarını, ona yapacakları ibâdetlerin bütünü ve bu îmâna göre davranışlarının nasıl olması gerektiğini düzenleyen inanış yolu
d. 360, 394, 957, 980, 1046
d.+e 557
d.+i 346
d.+ile 113
d.+ini 292
d.+üñe 608
- diñ-** dinmek, sona ermek, bitmek
d.-e 1015
- dini** Ar. (دینی) dini, dinle ilgili, dine ait
d. 250
- diñle-** dinlemek, işitmek için kulak vermek
d. 36, 360, 386, 451, 520, 558, 569
d.-di 542
d.-diler 609
d.-gil 359, 445, 447, 516, 591
d.-yem 533
d.-yeni 28, 36
- dinlü** dinli, dini olan
d. 292
- dir-** dermek, derlemek, toplamak
d.-em 302
d.-medin 336
d.-şür 696
- diri** diri, yaşayan, canlı
d. 862, 867, 870, 876
d.+cek 890
- diril-** (I) dirilmek, öldüğü sanılan şey canlanmak
d. 869, 869
d.-di 177, 963
d.-e 831
- diril-** (II) derilmek, toplanmak
d.-di 1000
d.-diler 995
- dirin-** derinmek, toplanmak
d.-ecegiçün+(dirincegiçün) 75

dirlik dirlik, hayat
d. 679

diş diş, çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri.

d.+ine 941
d.+leri 132, 685

ditre- titremek, Kaslar hızlı küçük kasılmalarla sarsılmak
d.-di 945, 982

ditreş- titreşmek, beraber titremek
d.-üben 40

div F. (ديو) dev, olağandan çok büyük
d. 339

dīvār F. (دوار) duvar, binalarda bölümleri ayırmaya yarayan yapı unsuru

d.+ıdur 957

diz diz, kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer

d.+ine 690, 849
d.+ini 643

diz- dizmek, yan yana veya üst üste getirerek sıralamak
d.-di 314

dositān F. (دوستان) dost
d. 28, 951

dost F. (دوست) dost, kendisine güvenilir kimse, düşman karşıtı
d. 101, 257, 416, 416

d.+ı 949
d.+laruñ 67, 79
d.+u 265
d.+uma 939, 939
d.+umdur 940
d.+umuz 267
d.+una 262, 265

doy- doymak, tok hale gelmek
d.-amaduñ 707

dög- dögmek, vurarak canını acıktmak
d.-diler 519

d.-e 201, 201
d.-er 848
d.-erise 406
d.-erler 518
d.-mesün 311
d.-mezin 380

dök- dökmek, akıtmak

d.-di 551

d.-erler 564

dökil- dökülmek, dökme işi yapılmak
d.-en 77

dön- dönmek, geri gelmek, geri gitmek
d. 254, 510

d.-di 191, 218, 245, 295, 369, 660, 663, 728, 731, 776, 811, 944, 1014, 1040

d.-e 66

d.-egeldi 747

d.-er 366

d.-ersin 393

d.-icek 650

d.-mez 516

d.-üp 12, 533, 558

dönder- döndürmek, çevirmek
d.-medüm 47

d.-ür 1046

dört dört sayısı

d. 105, 106, 124, 228, 258, 433, 456, 467, 473, 473, 473, 506, 506, 506, 525, 655, 667, 709, 957

d.+er+(dörder) 781

d.+in+(dördin) 958

döşek döşek, yatak
d.+de 73

du'ā Ar. (دعاء) dua, yalvarma, yakarış
d. 137, 168, 171, 183, 858, 859, 863, 876, 908, 971

d.+ñı 365

duman duman, sis veya tozların havada meydana getirdiği bulanıklık, sis

d. 898

dur- durmak, hareketsiz durumda olmak

d. 593

d.-dı 335, 663, 665, 667, 712, 785, 790, 871

d.-ğıl 886

d.-mayup 589

d.-mazdı 133

d.-mişdur 625

d.-sun 860

d.-ubanı 592

d.-up 750, 1034

d.-ur 127, 197, 250, 390, 622, 635, 887, 1029

d.-ursın 886

duruş- duruşmak, mücadele etmek, çarpışmak

d.-dılar 243

dut- tutmak, elde bulundurmak, ele almak

d.-a 532

d.-ar 104, 453, 455, 485

d.-arlar 488, 517

d.-ayın 253

d.-dı 321, 872

d.-ubanı 561

d.-up 329, 505, 554, 566, 759

dutdur- tutturmak, tutmasını sağlamak

d.-an 1066

dutmağ tutmak, tutma eylemi

d.+a+(dutmağa) 339

duy- duymak, işitmek

d.-ma 896

duzak tuzak, birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için kurulan düzen, komplo

d. 1064

dü-cihân iki cihan

d. 173

düken- tükenmek, bitmek, sona ermek

d.-mezdi 431, 438

dükkan F. (دكان) dükkan, içinde öteberi

satılan küçük iş yeri

d.+ın 641

d.+ına 370

düldül Düldül, Hz. Ali'nin katırı

d.+i 596

d.+ini 597

dün dün, bir önceki gün, geçmiş

d. 215, 528, 1050

dün i gün bk. **dün ü gün**

d. 44, 212

dün ü gündüz gece gündüz

d. 46

dünyâ Ar. (دنیا) dünya, yeryüzü, cihan

d. 16, 404, 405, 405, 816, 960, 1052, 1062, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067

d.+da 883

d.+dan 432, 1060

d.+nın 899

d.+ya 21, 1032

d.+yı 48, 453, 455, 1054, 1065

dünye bk. **dünyâ**

d.+de 236, 319, 626

düpdüz düpdüz, düpedüz, tümüyle baştan başa.

d. 48, 453, 455

dür- dürmek, derleyip toplamak

d.-di 314

dürle- dürlemek, toplamak, bir araya getirmek

d.-di 184

dürlü türlü, çeşitli

d. 22, 22, 174, 242, 258, 272, 274, 275, 275, 278, 440, 440, 609, 619, 619, 711, 711, 1063

dürüst F. (درست) dürüst, sözünde ve davranışlarında

ayrılmayan kimse

d. 416

dürüş- dürüşmek, çalışmak, çabalamak

d.-ür 105

düş düş, rüya

d.+de 1036

d.+inde 503

düş- düşmek, inmek; yakışmak; olmak

d.-di 315, 322, 657, 665, 666, 737, 753, 983

d.-diler 144

d.-düm 421

d.-e 251, 675

d.-em 1016

d.-en 324

d.-er 103, 324, 458, 689, 800

d.-erse 281

d.-eyim 247

d.-iserüz 734

d.-mez 668

d.-miş 622

d.-mişem 656

d.-üben 1025

d.-üp 573

düşmân F. (دشمن) düşman, kötülük etmek için fırsat kollayan kimse, hasım

d. 794

d.+ı 332

d.+uñdur 244

dütün tütün, duman

d.+i 754

düz- düzmek, düzene sokmak, sıralamak

d.-digim 701

d.-em 235
düzül- düzülme, düzme işi yapılmak
 d.-di 240
ebū Ar. (أبو) “eb” baba kelimesinin
 merfū şekli.
 e. 433, 957
ecdād Ar. (أجداد) ecdat, atalar, cetler
 e.+ın 96
edeb Ar. (أدب) edep, toplum töresine
 uygun davranma, iyi ahlak, terbiye
 e. 154
ednā Ar. (أدنا) edna, çok aşağı, adi
 e. 381, 383, 386, 387
efgān F. (افغان) efgan, haykırma, feryat
 e. 427, 562
 e.+lar 577
eflāh Eflah (şahıs adı)
 e. 997, 999, 1000, 1004, 1013,
 1024, 1026
 e.+a 996
eger F. (اگر) eğer, şart cümlelerinin
 başına getirilen kelime, şayet
 e. 48, 199, 208, 393, 397, 406,
 438, 441, 917, 921, 1026
egerçi F. (اگرچه) eğerçi, her ne kadar, ...
 ise de, gerçi
 e. 94
eglen- eğlenmek, oyalanmak
 e.-me 648
ehl ehil, bir yerin, bir topluluğun
 halkından olanlar, oraya mensup
 olanlar
 e.++i 3, 138, 410
 e.+i 32, 1009
ek- ekmek, bir şeyin başlamasına yol
 açacak sebepleri hazırlamak
 e.-di 546
eksik eksik, bir bölümü olmayan,
 noksan
 e. 928
 e.+i+(eksigi) 91, 91
 e.+imüz+(eksigimüz) 78
eksiklik eksiklik, eksik olma durumu
 e. 78
 e.+imi+(eksikligimi) 947
eksüklü eksikli, kendisine bir şey
 gerekli olan, muhtaç
 e.+lerden 92

el (I) el, kolun bilekten parmak
 uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş
 yapmaya yarayan bölümü; sahiplik,
 mülkiyet
 e. 183, 730, 865, 880
 e.+den 527
 e.+deyken 902
 e.+e 715, 730
 e.+i+(1) 723
 e.+i+(2) 552
 e.+in 80, 200, 338, 491, 543,
 549, 847, 1027
 e.+inde 343
 e.+inden 197, 725
 e.+indeydi 524
 e.+ine 644, 737, 847, 888
 e.+ini 184
 e.+lerin 131
 e.+lerinde 488
 e.+üm 553, 553
 e.+üme 403
 e.+ümi 656, 816
 e.+ümüzden 758
 e.+ünden 407
el (II) el, ülke, yurt, il
 e.+inde 697, 881
el (III) el, yabancı
 e. 244
él bk. **el (II)**
 e.+ine 813
elli elli sayısı
 e.+ye 1010
elḥamdülillāh Ar. (الحمد لله) Allah’a hamd
 olsun.
 e. 999
elsüz elsiz, eli olmayan
 e. 194, 723
emīn Ar. (أمين) emin, güvenlik içinde
 olan, tehlikeden uzak
 e. 68
emīr Ar. (امير) emir, bir kavim veya
 memleketin başı, başkan
 e. 969
emir Ar. (امر) emir, buyruk
 e. 266, 606
 e.+i+(emri) 1030
 e.+idurur+(emridurur) 1033
 e.+in+(emrin) 1013, 1046
 e.+ine+(emrine) 1031, 1033

- e.+ini+(emrini) 505
e.+iyle+(emriyle) 705
emr Ar. (امر) emir, iş, husus, olay
e.++i 153, 159, 163
emrit- emretmek, buyurmak
e.-di 545, 605
e.-er+(emrider) 331
e.-erseñüz+(emriderseñüz) 529
enbiyā Ar. (انبياء) enbiya, nebiler, peygamberler
e.+lar 264
endām F. (اندام) endam, beden, vücut
e.+ı 688
endişe F. (انديشه) endişe, kuruntu, tasa
e. 666
envār Ar. (انوار) envar, nurlar, ışıklar
e. 88, 100
epsem epsem, konuşmayan, sessiz
e. 536
er er, erkek
e. 323, 383, 399, 449, 480
e.+i+(1) 360, 954
e.+i+(2) 314, 1034
e.+ler 564
eşer Ar. (اثر) eser, yetenek, gayret ve emek ürünü şey, yapıt
e. 182, 692
esjir Ar. (اسير) esir, tutsak
e. 680
e.+di 977
esirge- esirgemek, korumak, himaye etmek
e.-me 1004
e.-mez 564
e.-mezdi 554
esrük esrik, sarhoş
e. 977
essalātü ve's-selām Ar. (الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) essalātü ve's-selām, *Salat ve selam onun üzerine olsun* anlamında Hz. Muhammed'in adı anılınca söylenen bir dua.
e. 358
e.+ı 444
estağfirullah Ar. (استغف الله) estağfirullah, *Allah'tan af ve mağfiret dilerim* anlamında duâ sözü
e. 419
eş eş, hayat arkadaşı, refik
e. 897
eşit- işitmek, duymak
e. 588
e.-icek+(eşidicek) 33
e.-üp+(eşidüp) 447
et et, deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka; besin maddesi
e.+e 640
e.+ini 922
et- etmek, bir işi yapmak
e. 859
ët- bk. **et-**
è. 833
etmek ekmek
e. 141
e.+e+(etmege) 640
ev ev, bir kimsenin veya ailenin yaşadığı yer, konut, hane
e. 116, 137, 137
e.+de 122, 123
e.+den 224
e.+e 224, 498, 589, 972, 976, 982, 985, 987
e.+ime 148
e.+inde 154
e.+inden 988
e.+ine 136
e.+inüñ 957
e.+lerine 108
evlād Ar. (اولاد) evlat, bir kimsenin oğlu veya kızı, çocuk
e.+ı 23
e.+umı 98
evvel Ar. (أول) evvel, önce, geçmiş
e. 137
e.+de 58
evvelā Ar. (أولاً) evvela, ilk önce, ilk olarak
e. 28
ey ey, hitap sözü
e. 140, 143, 184, 507, 951, 955, 980, 988, 1011, 1014, 1015, 1017, 1029, 1030, 1048
eyi iyi, kötü karşıtı
e. 411
eyit- eyitmek, söylemek
e. 204, 444, 499
e.-di 202, 246, 253, 386, 391, 422

e.-di+(eytdi) 638, 645, 654, 670, 836, 992
 e.-diler 197, 220
 e.-diler+(eytdiler) 829
 e.-e+(eyide) 208
 e.-eyim+(eydeyim) 696
 e.-gil+(eytgil) 807, 984
 e.-ivirgil+(eydivirgil) 378
 e.-ür+(eydür) 108, 109, 111, 111, 119, 121, 143, 195, 204, 207, 210, 211, 221, 224, 228, 244, 266, 279, 284, 288, 290, 296, 300, 303, 309, 313, 318, 379, 390, 530, 533, 537, 579, 587, 610, 653, 664, 694, 696, 709, 714, 715, 722, 723, 724, 725, 727, 730, 731, 732, 735, 741, 749, 750, 757, 762, 772, 776, 778, 779, 786, 787, 788, 798, 800, 800, 801, 803, 805, 807, 808, 811, 814, 819, 831, 858, 871, 873, 878, 880, 883, 905, 924, 931, 947, 948, 974, 980, 983, 985, 986, 990, 991, 993, 996, 1003, 1007, 1009, 1011, 1013, 1014, 1016, 1017, 1020, 1022, 1023, 1026, 1029, 1039, 1040, 1042, 1043
eyle öyle, o şekilde
 e. 413, 665, 708, 732, 733, 756, 844, 885, 923, 1019
eyle- eylemek, yapmak, etmek
 e. 100, 298, 319, 478
 e.-di 3, 3, 5, 306, 306, 325, 362, 433, 433, 561, 592, 747, 792, 824, 893, 1039
 e.-diler 520, 562
 e.-dün 653, 807
 e.-me 102, 750
 e.-mez 409
 e.-miş 372, 372
 e.-mişem 1043
 e.-mişler 673
 e.-r 692
 e.-rem 818
 e.-ye 21, 209, 217, 301
 e.-yem 962
 e.-yen 759
 e.-yeyim 795
 e.-yüben 479
 e.-yübeni 480
 e.-yüp 169, 171
eyü iyi, kötü karşıtı

e. 347, 347, 368, 412, 759
ez-ķader kaderde olan, yazgı
 e. 295
fahr Ar. (فخر) fahr, övünme, iftihar
 f.++i 148
fā'ide Ar. (فائدة) fayda, işe yarama, yarar
 f. 630
fakır Ar. (فقير) fakir, yoksul, muhtaç
 f. 410
fāriķ Ar. (فارق) farık, fark eden, ayıran
 f. 926
fāriĝ Ar. (فارغ) fariĝ, el çekmiş, vazgeçmiş
 f. 914
fazl Ar. (فضل) fazl, cömertlik, lütuf, iyilik
 f.+ı 13, 78
 f.+ın 350
 f.+ile 93
 f.+uñı 54
fenā Ar. (فنا) fena, hoşa gitmeyecek durumda olan, kötü
 f. 899
ferište F. (فرشته) ferişte, melek
 f.+dür 258
fermān F. (فرمان) ferman, emir, buyruk
 f. 301
 f.+ıdı 697
feryād F. (فرياد) feryat, haykırış, çığlık, figan
 f. 340, 676, 1006
feşād Ar. (فساد) fesat, fenalık, kötülük
 f. 134, 1063
fidā Ar. (فداء) feda, bir şey uğruna değerli bir şeyden vazgeçme, uğruna verme
 f. 920
fiĝān F. (فيغان) figan, haykırma, feryat
 f. 148, 169
 f.+lar 549, 561
fikr Ar. (فكر) fikir, düşünce
 f. 370, 373, 411
 f.+ile 657
 f.+üm 45
 f.+üñ 1048
fil Ar. (فيل) fil, filgillerin hortumlular takımından, Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, çok iri, kalın derili hayvan

- f. 324
- fīl** Ar. (فعل) fiil, davranış, eylem, amel
f.+iyle 978
- firāk** Ar. (فراق) firak, ayrılık
f. 734
- fitne** Ar. (فتنه) fitne, karışıklık, fesat
f. 520
- fulan** Ar. (فلان) fulan, belirtilmesi gerekli görülmeyen isimlerin önüne getirilerek onları belirsiz şekilde niteler
f. 985
- furād** Ar. (فارات) firat, su, Fırat Nehri
f. 41
- furşat** Ar. (فرصة) fırsat, elden kaçırılmayacak durum ve zaman, vesîle
f. 902
- fuzül** Ar. (فضول) füzul, gereksiz fazla şey, söz, davranış
f. 773
- fürkat** Ar. (فرقت) firkat, ayrılık
f.+in 24
f.+ün 27
- ğaffârü'z-zünüb** Ar. (غفار الذنوب) günahları bağışlayan, Allah
g. 352
- ğâfil** Ar. (غافل) gâfil, gaflet içinde olan
g. 9, 304, 900
- ğaflet** Ar. (غفلت) gaflet, çevresinde olanları fark edememe, açık gerçeği görememe, dalgınlık, dikkatsizlik, basîretsizlik, aymazlık, gâfillik
g. 45
- ğafūr** Ar. (غفور) gafur, *çok mağfiret eden, çok şefkat gösteren, bağışlayan, yarlıgayan* anlamında esmâ-i hüsnâdandır
g. 352, 356
- ğâhî** F. (گاهی) gahi, ara sıra, bazen
g. 427
- ğam** Ar. (غم) gam, kaygı, tasa, keder
g. 149
- ğani** Ar. (غنى) gani, *hiçbir şeye ve hiçbir kimseye muhtaç olmayan, kullarının bütün ihtiyâcını karşılayan mutlak zengin* anlamında esmâ-i hüsnâdandır
g.+sin 60
- ğaraż** Ar. (غرض) garaz, kötü niyet, kin
g.+çun 538
- ğarb** Ar. (غرب) garp, batı, mağrip
g. 526
- ğariyb** Ar. (غريب) garip, kimsesiz, zavallı, biçare
g. 622
g.+ler 71
- ğarķ** Ar. (غرق) gark, suya batma, suda boğulma
g. 176, 518, 960, 961
- ğassāl** Ar. (غسال) gassal, ölü yıkayıcı
g. 1055
- ğavğa** F. (غوغا) kavga, şiddetli tartışma, dövüş
g.+lardan 795
g.+ya 877
- ğaybet** Ar. (غيبت) gıybet, çekiştirme
g. 410
- ğâyet** Ar. (غایت) gayet, çok, pek çok
g. 414, 844
- ğayğu** kaygı, endişe, gam, keder
g. 1004
- ğayr** Ar. (غير) gayr, başka bir kimse, başkası
g.+uñı 86
- ğayret** Ar. (غيرت) gayret, çabalama, didinme
g. 7
g.+uñı 6, 8
- ğayrı** gayrı, başka
g. 412, 895
g.+ya 60, 393
- geç-** geçmek, bir yerden başka bir yere gitmek
g. 760
g.-di 7, 716, 736, 979
g.-dicek 1056
g.-elüm 735
g.-er 641, 716, 904, 1054
g.-esin 975
g.-eyin 915
g.-medi 712
g.-üp 1055
g.-ürdüm 45
g.-ürgil 70
- geçin-** geçmek, yaşamak için gerekeni sağlamak
g.-ürin 397
- geçür-** geçirmek, geçme işini yaptırmak, bir süre yaşamak

g.-miş 449, 934
g.-ürken 502
g.-ürler 501
gehi F. (گهی) gehi, ara sıra, bazen
g. 427
gel- gelmek, ulaşmak, varmak
g. 20, 119, 142, 143, 244, 298,
308, 379, 443, 445, 451, 468, 468, 495,
588, 708, 735, 798, 877, 975
g.-di 108, 135, 148, 150, 158,
164, 234, 245, 252, 266, 291, 313, 336,
521, 575, 596, 599, 631, 641, 642, 663,
669, 690, 691, 694, 699, 728, 743, 753,
764, 771, 773, 784, 785, 786, 798, 802,
834, 854, 872, 885, 937, 944, 968, 968,
982, 1021, 1023, 1027
g.-diler 136, 186, 200, 223, 258,
828, 995
g.-diñ 948
g.-düm 861
g.-dün 496, 499
g.-e 191, 649, 840, 882, 975
g.-esin 705
g.-eyim 222
g.-icek 909
g.-imez 233
g.-ir 904
g.-iriseñ 916
g.-iser 407
g.-medi 46, 966
g.-mediñüz 610
g.-meñ 228
g.-meyedi 1032
g.-mez 155, 565, 625, 692, 755
g.-mezsiñ 1056
g.-miş 195, 913
g.-mişem 515
g.-sün 724, 725, 788, 1011
g.-üben 540, 592
g.-übeni 367, 547
g.-ün 184, 224
g.-üp 75, 504, 607, 857, 874,
1055
g.-ür 197, 212, 297, 317, 503,
577, 598, 662, 738, 789, 919, 943, 971,
979
g.-ürdi 570, 698
g.-ürse 397, 402, 621

gemi gemi, su üstünde giden büyük
taşıt
g. 701, 702, 702, 960
g.+ye 961
genc genç, canlı, taze
g. 719
genc-hâne F. (کنج خانه) gençhane, hazine
g. 651, 670, 842
g.+ye 784, 846
ger F. (گر) ger, eger edatının nazımda
kullanılan şekli
g. 51, 181, 213, 352, 352, 398,
399, 406, 424, 756, 839, 858, 916, 962
gerd F. (گرد) gerd, toz, toprak
g.+ine 665
gerek gerek, icap, lazım
g. 17, 814, 815, 883, 990, 990,
1033, 1033
g.+dür 15, 20, 529, 529, 537
g.+se 814
gerek- gerekmek, bir şeyin
gerçekleşmesi bazı nesne, fiil vb.ne
bağlı olmak, gerek olmak
g.-mez 85
geri geri, bir şeyin sonrası, devamı
g. 113
getür- getirmek, gelmesini sağlamak
g. 163, 207, 213, 364, 381, 530,
775, 778, 996
g.-di 164, 239, 531, 539, 644,
704, 746
g.-diler 201, 227, 227, 548, 580
g.-dügüm 93
g.-düm 801, 805, 806, 981
g.-dün 803, 804
g.-e 153, 238
g.-elüm 181
g.-em 715, 993
g.-en 1063, 1063
g.-eyim 777, 783
g.-eyin 776
g.-gil 748
g.-me 74
g.-ün 237, 579
g.-üp 183, 498
g.-ür 459
gevde gövde, beden, vücut
g.+leri 186
g.+sin 372

gevher F. (گوهر) gevher, cevher, mücevher

g. 132, 300, 473

g.+em 506

g.+üm 525

gevherlü gevherli, cevherli

g. 1037

gey- giymek, örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek

g. 119

g.-di 823, 824, 825

g.-em 745, 815

g.-er 781, 782

g.-miş 853, 1038

g.-üriseñüz 743

geyik geyik, geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatalı boynuzları olan memeli hayvan

g. 592

gez- gezmek, hoş vakit geçirme vb. amaçlarla bir yere gitmek, seyran etmek

g.-di 367

g.-dim 383

g.-er 677, 955

g.-ersin 900, 1059

g.-ersiñ 1052, 1053, 1055, 1057,

1061

g.-üp 526

gıgır- gıgırmak, bağırarak

g.-dum 470

gıl Ar. (غَل) gıl, düşmanlık, garaz

g.++ıgış 415

gibi gibi, benzerlik bildirir, benzer

g. 48, 231, 231, 257, 278, 317, 324, 326, 329, 339, 355, 465, 720, 720, 780, 911, 930, 933, 961

gice gece, gün ağarıncaya kadar geçen süre, tün

g. 4, 12, 47, 211, 452, 453, 484, 486, 503, 528, 636, 736

g.+den 230

g.+ler 79

g.+lerde 77

giç- bk. geç-

g.-er 481

giçmiş geçmiş, zaman bakımından geride kalmış

g. 100

gider- gidermek, ortadan kaldırmak, yok etmek

g. 74

gine gine, gene, yine

g. 873

gir- girmek, dışarıdan içeriye geçmek

g.-di 469, 484, 637, 666, 672, 719, 737, 790, 822, 847, 885

g.-diler 711

g.-en 192, 960

g.-medi 660, 1002

g.-meyen 961

g.-se 891

g.-üben 838

g.-üp 648, 701

g.-ür 127, 339, 503, 572, 785

g.-ürse 403

girçek gerçek, yalan olmayan, doğru olan şey

g. 82

g.+i+(girçegi) 540

gird F. (گرد) gird, yuvarlak

g. 892

girü geri, tekrar, yeniden

g. 58, 108, 223, 233, 254, 256, 510, 787, 811, 936, 968

git- gitmek, bir yere doğru yönelmek, ulaşmak

g. 256, 648, 839, 841, 925

g.-di 107, 233, 261, 313, 315, 421, 508, 624, 625, 692, 844, 845, 936, 950, 987, 1025

g.-diler 41

g.-diyise 199

g.-dünüz 610

g.-e+(gide) 637, 841

g.-elden+(gidelden) 527

g.-elüm+(gidelüm) 379, 497, 877

g.-em+(gidem) 270, 302, 634, 756, 935

g.-en+(giden) 659

g.-er(gider) 379

g.-er+(gider) 122, 312, 331, 335, 340, 369, 573, 577, 603, 621, 626, 657, 658, 658, 660, 663, 689, 693, 727, 784, 789, 800, 846, 977

g.-erdi+(giderdi) 427, 589, 665

g.-erem+(giderem) 884

g.-eridüm+(gideridüm) 985
g.-eriken+(gideriken) 188, 370, 376, 384
g.-eriken+(giderken) 738, 907, 972
g.-erin+(giderin) 402
g.-erler+(giderler) 498
g.-ersin+(gidersin) 401
g.-eyim+(gideyim) 833
g.-ince+(gidince) 432
g.-meseydi 438
g.-mezem 392
g.-miş 371, 857
g.-mişidi 590
g.-sün 787
g.-ün+(gidün) 259
g.-ün+(gidün) 121, 765
g.-üp+(gidüp) 891
gitmek gitmek, gitme eylemi
g.+e+(gitmege) 640
giy- bk. **gey-**
g.-di 314
g.-digin 910
g.-er 927, 928, 932
g.-esi 931
gizle- gizlemek, saklamak, görünmeyecek, belli olmayacak bir yere veya bir duruma koymak
g.-di 796, 879
g.-rem 350, 706
gizlü gizli, görünmez, belli olmaz bir durumda olan
g. 1064
göç- göçmek, yerleşmek amacıyla mahalle, köy, şehir veya ülke değiştirmek
g.-di 902, 904, 906
gögerçin güvercin
g. 231
gögüs göğüs, vücut bölümünün ön tarafı,sine
g.+i+(gögsi) 681
g.+ini+(gögsini) 848
gök gök, içinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, sema
g. 55, 314
g.+de 231
g.+den 675, 743

g.+e+(göge) 245, 252
g.+i+(gögi) 305
g.+lerde 550
g.+lerün 452
gökyüzi gökyüzü, atmosferin gözle görünen bölümü
g. 230
göm- gömmek, yerin altına koyarak üstünü toprakla örtmek
g.-erler 480
gönder- göndermek, bir yere doğru yola çıkarmak, yollamak
g. 238
g.-diler 1034
g.-ün 787
göñlek gömlek, vücudun üst kısmına giyilen kollu veya yarım kollu, yakalı giysi
g. 726, 731, 733, 737, 738, 739, 743, 756, 761, 767, 781, 782, 887, 893
g.+i+(göñlegi) 727, 730, 739, 740, 742, 746, 747, 748, 775, 806, 894
g.+leri 782
g.+ün+(göñlegün) 736, 771
göñül gönül, sevgi, istek, düşünüş, anma, hatırlar vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı
g.+den 515, 813
g.+i 466
g.+i(göñli) 558
g.+i+(göñli) 367, 534, 541, 552, 562, 728, 773
g.+inden+(göñlinden) 555
g.+ini+(göñlini) 628, 889
g.+iñden+(göñliñden) 379
g.+leri 958
g.+üm+(göñlüm) 706, 1030
g.+ümde+(göñlümde) 752
g.+üme+(göñlüme) 405
g.+ümüz+(göñlümüz) 86, 88
g.+ünüz+(göñlünüz) 513, 774
göñüllü gönüllü, çok istekli
g. 63
gör- görmek, göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek
g. 122, 263, 335, 369, 373, 439, 451, 552, 596, 617, 784, 846, 901, 901, 902, 924, 971, 977, 1045, 1047

g.-di 125, 147, 161, 277, 317,
334, 338, 371, 373, 487, 490, 536, 637,
641, 655, 661, 662, 668, 669, 671, 672,
674, 691, 700, 709, 717, 719, 726, 728,
747, 791, 799, 802, 806, 823, 824, 847,
851, 853, 887, 909, 912, 944, 945, 1021
g.-diler 192, 480, 623, 711
g.-dü 330
g.-düm 874
g.-dün 283
g.-e 17, 215, 503, 676, 722
g.-elüm 307, 308, 530, 587, 788,
1012
g.-em 713, 713
g.-emezdü 915
g.-en 577, 683, 684
g.-esin 115, 302, 649, 817, 839,
840
g.-evüz 87
g.-eyim 259, 860, 1014
g.-gil 591, 593, 982
g.-icek 331
g.-ince 265
g.-incegiz 232
g.-inseñ 920
g.-medi 368
g.-medüm 630
g.-megil 388
g.-memişem 934
g.-meyem 143
g.-mez 626, 695
g.-miş 559
g.-mişidi 237
g.-sin 333
g.-sün 163, 496, 1011
g.-üben 165, 311
g.-ün 344, 613
g.-üp 471, 489, 564, 580
g.-ür 123, 287, 292, 452, 454,
460, 487, 503, 572, 598, 620, 626, 738,
741, 749, 1036, 1038
g.-ürler 509, 516, 571
g.-ürse 675
görgülü görgülü, görgüsü olan
g. 966
görin- görünmek, görülür olmak,
gözükmek
g.-meñüz 765
g.-ür 1037

görmek görmek, görme eylemi
g.+e+(görmege) 707
görül- görülmek, müşâhede edilmek,
şâhit olunmak
g.-mez 1058
görün- görünmek, göz yardımıyla bir
şey, bir varlık algılanmak, seçilmek
g.-mez 317
göster- göstermek, birini veya bir şeyi
işaretle belirtmek
g. 207, 208, 655
g.-di 775
g.-diler 202
g.-ün 514
g.-üp 175
göş- göçmek
g.-di 895, 896, 898, 900
götür- götürmek, taşımak, ulaştırmak
g. 87
g.-em 816
g.-üp 865
götürül- götürülmek, götürme işi
yapılmak
g.-dü 261
göynüklü göynüklü, gönül yakıcı, acıklı
g. 29
göyün- göyünmek, yanmak
g.-ür+(göynür) 32, 752
göyündür- göyündürmek, yakmak
g.-ir 29
göz göz, görme organı
g. 259, 317, 333
g.+e 259, 333
g.+i 722, 911
g.+i+(1) 132, 334, 942
g.+i+(2) 559
g.+in 544, 691
g.+inden 261
g.+ine 636
g.+ini 559, 560
g.+ler 682
g.+leri 218, 850, 882
g.+lerinden 42, 170, 565
g.+lerine 680
g.+lerini 558
g.+süz 722
g.+üm 143, 695
g.+üme 384, 755
g.+ümüñ 1029

g.+ümüz 86
 g.+üni 418, 802
 g.+üñ 1014, 1038
 g.+üñden 34
 g.+üñi 20, 1048
göze- gözemek, tahılları kalburdan geçirmek, gözermek
 g.-di 326
gözet- gözetmek, bakmak
 g.-diler 251
 g.-ür+(gözedür) 124, 338
gözle- gözlemek, bir şeyin olmasını veya bir kimsenin gelmesini beklemek
 g. 1013
 g.-meyenler 955
 g.-rem 350, 706
 g.-yü 280
gözlemek gözlemek, gözleme eylemi
 g. 953
gözyaşı gözyaşı, ağlarken gözlerden akan berrak sıvı, yaş
 g.+nı 551
gurbet Ar. (غربت) gurbet, yabancı memleket
 g. 41
 g.+de 71
guşşā Ar. (غصًا) gussa, gam, keder
 g. 400, 404, 1004
 g.+lar 731
güş eyle- guş eylemek, dinlemek
 g.-yüp 169, 178
gül gül, genellikle kokulu çiçek
 g. 38, 267, 271, 306, 678
 g.+i 139
 g.+ler 139, 281
gül- gülmek, insan, hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurmak
 g.-er 210, 791
 g.-esin 843
gülistān F. (گلستان) gülistan, gül bahçesi
 g. 282, 306
 g.+a 893
gül'izār F. (گلزار) gülizar, gül yanaklı
 g. 694
güüstān bk. **gülistān**
 g. 298
gül-zār F. (گلزار) gülzar, gül bahçesi

g.+a 278
 g.+ınuñ 958
gümüş gümüş, parlak beyaz renkte, kolay işlenir ve tel durumuna gelebilen element, bu elementten yapılmış
 g. 651
gün gün, gündüz
 g. 117, 180, 215, 239, 399, 399, 437, 437, 467, 483, 648, 660, 668, 675, 693, 715, 717, 832, 844, 845, 899, 907, 984, 1016, 1050, 1055
 g.+de 619
 g.+e 229, 910
 g.+i 257
 g.+idi 590
 g.+ini 934
 g.+üm 310
günāh F. (گناه) günah, Allah'ın emirlerine aykırı olan davranış, mâsiyet
 g. 46
 g.+ı 44, 95, 1066
 g.+um 49, 50, 58
günāhkār F. (گناه کار) günahkar, günah işleyen kimse
 g. 48
gündüz gündüz, günün sabahtan akşama kadar süren aydınlık bölümü
 g. 4, 12, 47, 453
 g.+i 230
güneş güneş, gezegenlere ve yer yuvarlağına ışık ve ısı veren büyük gök cismi
 g. 231, 436, 548, 574
 g.+ce 1037
 g.+dür 672
 g.+e 294
 g.+i 911
güven- güvenmek, güven duymak
 g.-megil 510
güzel güzel, göze ve kulağa hoş gelen, çirkin karşıtı
 g. 523, 652
güzin F. (گزین) güzın, seçkin, seçilmiş
 g.+e 462
ha ha, sürekli olarak, durmadan
 h. 42

haber Ar. (خبر) haber, olmuş veya olmakta bulunan bir şeye dâir orada olmayanlara erişen bilgi

h. 29, 29, 258, 359, 420, 496, 592, 963, 983, 1020

h.+dür 29

h.+i 913

habeş Ar. (حبش) Habeş, Habeşistan halkından olan veya bu halkın soyundan gelen kimse

h. 180

h.+ler 184

habîb Ar. (حبيب) habip, (Habîbullah "Allah'ın sevgilisi" sözünün kısaltılmışı olarak) Hz. Muhammed

h.+e 9

h.+üme 605

hâcet Ar. (حاجة) hacet, gerek duyulan, muhtaç olunan şey, ihtiyaç

h. 908

h.+üñ 863

hacil eyle- hacil eylemek, utandırmak, mahcup etmek

h.-rdi 679

hadd Ar. (حد) had, şeriat hükümlerine göre verilen ceza

h. 990, 992

h.+in 996, 1026

h.+ini 700, 993

hadîş Ar. (حدیث) hadis, Hz. Muhammed'in sözleri, davranışları ve başkalarının yaptığı kendisi tarafından tasvip edilen hareketleri

h.+üñ 585

h.+üñdür 583

hâdim Ar. (خادم) hadim, hizmet eedn kimse

h.+ler 820

hafâ Ar. (خفا) hafa, gizli olma, gizlilik

h. 725

hakikât Ar. (حقیقت) hakikat, gerçek, asıl

h. 81

hak F. (حاك) hak, toprak

h.+e 443

hakık Ar. (حق) Hak, doğru, gerçek; Allah

h. 13, 36, 150, 159, 160, 173, 307, 355, 376, 377, 474, 478, 482, 522, 557, 628, 651, 709, 863, 874, 889, 897, 907, 908, 933, 1003

h.+a 461, 479, 566, 604, 1024, 1048, 1050

h.+dan 260

h.+ı 296

h.+ıçun 55, 55, 57, 57, 59, 59, 61, 61, 65, 65, 67, 67, 79, 79, 83, 83

h.+ından 222

h.+uñ 393, 587, 607, 1033, 1047

h.+uñı 400

hakık te'âlâ Ar. (تعالی حق) Hak Teala, yüce Allah

h. 1, 21, 171, 363, 380

hâl Ar. (حل) hal, bir şeyin içinde bulunduğu şartların ve niteliklerin bütünü, durum

h. 162, 567, 753

h.+de 1023

h.+i 807, 829, 855, 1039

h.+i+(1) 736

h.+idi 631

h.+im 1011

h.+in 362, 567, 578, 847

h.+ine 936

h.+ini 17, 361, 572, 826, 1003, 1045

h.+üm 411, 568

h.+üme 403

h.+ümü 566

h.+üñ 646, 729, 729

hâl bk. **hâl**

h.+iyle 464

halâyık Ar. (خالیق) halayık, hizmetçi kız, kadın; yaratılmışlar

h. 292, 971

h.+ı 925

hâlık Ar. (خالق) Halık, yaratıcı

h.+dur 927

halife Ar. (خليفة) halife, Hz. Muhammed'den sonra onun vekîli olarak din ve dünya işlerinde bütün müslümanların önderi, aynı zamanda devletin reisi olan kişi, emîrül-müminin

h. 434

h.+si 980

halîl bk. **halîl**

h.+e 263, 280

ḥalīl Ar. (خليل) Halil, sadık ve gerçek dost, Hz. İbrahim

ḥ. 252, 262, 269

ḥ.+e 299

ḥ.+i 315

ḥalīlullāh Ar. (حلي الله) halilullah, Allah'ın sevgili dostu, Hz. İbrahim

h. 127

ḥalk Ar. (خلق) halk, bir milleti meydana getiren insan topluluğu

ḥ. 233, 349, 484, 549, 551, 561, 564, 571, 577, 968, 1021, 1025

ḥ.+a 990

ḥ.+ı 995

ḥ.+ı+(2) 166, 551, 572, 619

ḥ.+ıñı 562

ḥ.+uñ 415, 1028

ḥalvet Ar. (خلوت) halvet, boşaltmak

ḥ. 816

ḥamdülillāh Ar. (حمد الله) Allah'a şükürler olsun

h. 1, 2

ḥamle Ar. (حملة) hamle, ileriye doğru atılma

h. 322, 923

ḥamza Hz. Hamza (şahıs adı)

h. 355

ḥānumān Ar. (خانمان) hanuman, ev bark, yurt, yuva

ḥ. 956

ḥ.+dan 1049

ḥarāb Ar. (خراب) harap, yıkık dökük, viran

ḥ. 774, 891, 987

ḥarc Ar. (خرج) harç, bir iş için harcanan para, masra

ḥ. 623

ḥ.+a 630

ḥarām Ar. (حرام) haram, helal karşıtı

h. 159, 636

ḥarem Ar. (حرم) harem, herkesin girmesine izin verilmeyen, saygı gösterilmesi gereken yer

h. 188

ḥarīf Ar. (حريف) harif, arkadaş, dost

h. 700

ḥāş Ar. (حاص) has, özgü, özel, mahsus

h. 99, 547

ḥasan Hz. Hasan (şahıs adı)

h. 570, 572, 576, 578

h.+la 475

h.+uñ 24, 26

ḥased Ar. (حسد) haset, çekememezlik, kıskançlık

h.+den 415

ḥāş eyle- has eylemek, özel, önemli kılmak

h. 96

ḥaşlet Ar. (حصلت) haslet, yaratılıştan gelen özellik, huy, tabiat

h. 389

h.+üñ 390

ḥasret Ar. (حسرت) hasret, özlem, tutku

h. 1012

h.+idi 264

h.+üñ 27

h.+üñden 875

ḥāşıl Ar. (حاصل) hasıl, meydana gelmek, ortaya çıkmak

h. 138, 835

ḥaşm Ar. (خصم) hasım, düşman

ḥ.+ı 888

hasta F. (خسته) hasta, sağlıklı olmayan

h.+lar 73

ḥastalık hastalık, sağlıksız olma hali

ḥ.+dan+(ḥastalığdan) 975

ḥāş u 'ām Ar. (خاص و عام) herkes

ḥ. 117, 226, 825

h.+ı 429

ḥāşā Ar. (حاشا) haşa, asla

h. 11, 11

ḥaşr Ar. (حشر) haşr, kıyamet

h.+e 438

ḥātem Ar. (خاتم) hatem, mühür, yüzük

ḥ. 638

ḥatm bk. **ḥatm**

h. 357

ḥatm Ar. (ختم) hatim, bitirme, sona erdirmeye

ḥ. 951

ḥatm eyle- hatm eylemek, sona erdirmek

ḥ.-diler 1035

ḥāṭır Ar. (خاطر) hatır, düşünme, zihin

ḥ.+ı 616

h.+uñ 808

ḥātūn F. (خاتون) hatun, kadın

ḥ. 813

- h.+a 155
hava Ar. (هوا) hava, gökyüzü
 h. 738
 h.+dan 291
 h.+ya 248
ḥayād Ar. (حياد) hayat, avlu
 h.+a 116
ḥayāsuzluk hayasızlık, utanmazlık
 h. 46
ḥayāt Ar. (حيات) hayat, yaşama, canlı olma, yaşayış
 h. 174
haykır- haykırmak, bağırma eylemi
 h.-up 106
haykıрмаk haykırmak, bağırma
 h.+ı+(haykıрмаğı) 327
ḥayme Ar. (خيمه) hayme, çadır
 h. 612
ḥayr Ar. (خير) hayır, iyi ve makbul olan hal ve iş
 h. 47, 1051
ḥayrān Ar. (حيران) hayran, bir kimse veya bir şey karşısında hayranlık duyan kimse
 h. 802, 967
ḥayrān bk. **ḥayrān**
 h. 1038
ḥayret Ar. (حيرت) hayret, şaşırma
 h. 160
ḥayrol- hayrolmak, iyi olmak
 h.-a 358
ḥayvān Ar. (حيوان) hayvan, dört ayaklı vahşi ya da evcilleştirilmiş yaratıklar
 h. 6
ḥaz Ar. (حز) haz, zevk
 h.+ile 27
ḥazīne Ar. (حزينة) hazine, değerli eşya; bunların saklandığı yer
 h. 484
 h.+ye 468
 h.+yi 711
ḥazne bk. **ḥazīne**
 h.+lerim 300
ḥazret Ar. (حضرت) hazret, ön, huzur
 h.+de 345
 h.+den 267
 h.+e 316, 385
 h.+i 167
 h.+ine 628, 889, 907
- h.+üñde 96
ḥelāl Ar. (حلال) helal, yasak olmayan, haram karşıtı
 h. 684
helāk Ar. (هلك) helak, ölme, yok olma
 h. 683
helāk eyle- helak eylemek, öldürmek, yok etmek
 h. 332
hele F. (هله) hele, özellikle
 h. 221, 303, 374, 646, 715, 731, 735, 760, 861, 937
hem F. (هم) hem bağlacı
 h. 15, 17, 101, 120, 227, 435, 447, 491, 515, 527, 530, 536, 582, 583, 615, 678, 686, 924, 928, 930, 937, 943, 946, 957, 958, 961, 964, 964, 965, 970, 990, 1010, 1035, 1037, 1044
hemān f. (همان) hemen, derhal
 h. 9, 138, 155, 164, 173, 271, 371, 375, 396, 416, 477, 479, 597, 605
hemīn F. (همين) hemen
 h. 185
hem-rāz F. (همراز) hemraz, sırdaş
 h. 263
hengām F. (هنگام) hengam, zaman, çağ, vakit
 h. 547
hep hep, bütün; her vakit
 h. 53, 125, 130, 429, 476, 507, 526, 541
her her, cümle, hep
 h. 10, 20, 102, 103, 213, 219, 242, 258, 412, 584, 609, 626, 688, 711, 720, 720, 721, 722, 723, 766, 778, 792, 967, 1017, 1065
hergiz F. (هرگز) hergiz, asla
 h. 726, 903, 966
herze F. (هرزه) herze, boş söz
 h. 512
hevā Ar. (هوى) heva, istek, arzu
 h. 1054
 h.+dan 98
 h.+larda 1065
hey hey, seslenme ünlemi
 h. 195
heybet Ar. (هيبت) heybet, ululuk, azamet
 h.+ile 266

hırka Ar. (خرقه) hırka, elbise üstüne giyilen, ceket boyunda, yün veya pamukludan yapılmış, önden açık, kollu giyecek

h. 879

hışm F. (خشم) hışım, öfke

h. 289

hışm eyle- hışm eylemek, öfkelenmek

h.-di 219

hıtay Hıtay ülkesi

h. 687

hızır bk. **hızır**

h. 703, 705

hızır Hızır peygamber (şahıs adı)

h. 852, 855, 858, 864, 868, 876

h.+a 864

h.+a+(hızra) 855

hırş Ar. (حرص) hırs, bir şeyi elde etmek için duyulan, önüne geçilmez derecede kuvvetli iste

h.+um 60

hicâb Ar. (حجاب) hicap, utanma

h. 261

hicjn Ar. (هجين) hicin, binek devesi

h. 490, 525

h.+e 485

h.+i 606

h.+ümi 474

hiç F. (هيج) hiç, yok olan; değersiz şey

h. 5, 6, 14, 27, 27, 47, 86, 205,

236, 290, 317, 345, 351, 398, 403, 407, 535, 565, 938, 950, 974, 996

hiçbir hiçbir, bir addan önce getirilerek o adın bildirdiği varlıktan bir tanesinin bile olmadığını anlatan bir söz

h. 383

hidmet Ar. (خدمت) hizmet kelimesinin eski metinlerde kullanılan asıl şekli

h. 398

hikâyet Ar. (حكايت) hikaye

h. 360, 569, 588, 952

hikmet Ar. (حكمة) hikmet, ne olduğu anlaşılmasın sebep ve hakikat

h. 885

h.+dür 550

h.+ini 451

hilâfet Ar. (خلافت) hilafet, halife olma durumu

h. 433, 433

hilâfet eyle- hilafet eylemek, halife olmak

h.-mişdür 435

hile Ar. (حيلج) hile, aldatacak oyun, sahtekarlık

h.+sini 1064

hilâl Ar. (هلال) hilal, ayın yeni doğduğu zaman ilk üç günlük yay şeklindeki durumu

h. 684

himmet Ar. (همت) himmet, yardım

h.+ile 182

h.+im 414

h.+ün 654

hiżâ Ar. (حضا) hiza, aşırı davranışları bırakıp kendine gelmek

h. 359

hizmet bk. **hizmet**

h. 393

hizmet Ar. (جزمت) hizmet, bir kimsenin yapmakla sorumlu tutulduğu iş, kendisine verilen görev

h. 399

h.+ine 625

hoca bk. **hoca**

h. 95

hoca F. (خوجه) hoca, öğretmen, muallim

h. 642, 836

hod F. (حود) hod, kendi

h. 585, 585

hokka Ar. (حقه) hokka, cam, mâden veya topraktan yapılmış genellikle kapaklı küçük kap

h.+dur 678

hor F. (حور) hor, değersiz

h. 386, 388

hortüm Ar. (حروطوم) hortum, birden ve hızla sütun şeklinde yükselen su veya havanın meydana getirdiği alanı dar bir nevi siklon

h.+ıla 328

hoş bk. **hoş**

h. 129, 359, 388, 444, 446, 447, 450, 485, 488, 497, 598, 607

hoş F. (جوش) hoş, iyi, güzel

h. 182, 186, 646, 653, 716, 735,

759, 791, 890, 943, 964

hoşnud bk. **hoşnüd**

h. 972, 1041

hoşnūd F. (خوشنود) hoşnut, halinden memnun olma

h. 1039

hū F. (حو) huy

h.+lar 417

hūb F. (خوب) hub, güzel

h. 272, 465, 964

hūblık hubluk, güzellik

h.+ını+(hūblıgını) 848

hudā F. (خدا) hüda, Allah

h.+nuñ 369

hulķ Ar. (خلق) hulķ, iyi veya kötü huy

h.+ı 964

h.+ıdı 188

hulle Ar. (حله) hulle, cennet elbisesi

h. 744, 1038

hurd F. (حرد) hurda, küçük, ufak

h. 195

hurma F. (حرما) hurma, hurma ağacının meyvesi

h. 432, 434, 436, 438

hurrem F. (حرم) hürrem, mutlu, huzurlu

h. 172

hūri Ar. (حوری) huri, cennet kızı

h. 59, 694, 782

h.+lerüñdürür 741, 749

huzur Ar. (حضور) huzur, makam, kat, ön

h.+ına 539

hücre Ar. (حجرة) hücre, dışarı ile ilgisi mümkün merteye az olan küçük oda

h. 652

h.+ler 709

hüdavend F. (خداوند) hüdavend, her şeyin sahibi olan Allah

h. 629

hüküm Ar. (حكم) hüküm, karar, yargı

h.+ı 777

h.+idür 1029

h.+ine 697

hürmet Ar. (حرم) hürmet, saygı gösterme

h.+içün 82

hüseyn Hz. Hüseyin (şahıs adı)

h. 37, 573

hüseyn bk. hüseyin

h. 574, 575, 578

h.+ile 475, 570

h.+üñ 24, 26

hū Ar. (هو) hu, Allah

h. 64

hurda F. (حردة) hurda, ufak, küçük

h. 193

ırak ırak, uzak

i. 610, 734, 944

i.+ında+(ıraqında) 228

ısmarla- ismarlamak, bir şeyin, bir kimsenin bakılmasını, korunmasını birine veya birinin gözetilmesine bırakmak, emanet etmek

i.-ñ 615

ışıcaķ sıcak

i. 916

‘ışķ bk. ‘aşķ

i. 8, 263, 692, 753, 755, 764, 764

i.+a 901

i.+ı 913

i.+ıla 358, 443, 588, 870

i.+uma 707

i.+uñ 80

i.+uña 247

i ey

i. 33

i- imek, isim fiili, ek fiil

i.-di 132, 134, 139, 250, 250, 316, 316, 502, 509, 657, 698, 717, 835, 835, 857, 857, 949, 964, 1022

i.-düñ 984

i.-miş 152, 878

i.-se 522, 701, 722, 723, 725, 761

i.-señ 110

ıblıs Ar. (ابليس) şeytan

i. 234, 313, 315

ıbrāhım Hz. İbrahim (şahıs adı)

i. 39, 105, 108, 109, 116, 121, 122, 207, 211, 245, 261, 265, 273, 276, 288, 297, 303, 312, 313, 316, 318

i.+e 103, 204, 219, 253, 264, 275, 281, 295, 309, 320

i.+ı 200, 202, 223, 240, 251, 277

i.+üñ 249

‘ıbet Ar. (عبرت) ibret, bir olaydan çıkarılan göz açıcı, uyarıcı ders

i. 914, 945

iç iç, bir şeyin kendi sınırları arasında kalan kısmı, dış karşıtı

i.+erü 469, 469, 572, 672, 719, 787, 790, 847
 i.+erüden 469
 i.+esin 915
 i.+i 129, 460, 611, 652, 719, 842
 i.+inde 118, 125, 252, 274, 277, 281, 353, 540, 613, 614, 641, 706, 879, 952, 963, 978, 988, 1047
 i.+inden 40, 116, 534, 558, 562
 i.+ine 127, 994
 i.+inü 476
 i.+re 183, 454, 457, 484, 503, 552, 591
 i.+üme 753
 i.+ümüzden 74
 i.+ün 400
iç- içmek, ağzına alıp yutmak
 i. 976
 i.-di 663, 977
 i.-düm 987
 i.-elüm 735
 i.-er 716, 925
 i.-esin 975
 i.-üben 26, 650
içim içim, bir defada içilecek miktar
 i. 1008
için için, edat, sebep bildirir
 i. 893
içün bk. **için**
 i. 22, 81, 404, 731, 918
idin- edinmek, elde etmek
 i.-mişidüm 524
iftidâ Ar. (افتدأ) iftidâ, fidye vererek esirlikten kurtulma
 i.+yem 629
ihsân Ar. (احسان) ihsan, bağışlama
 i. 93
iḥvân Ar. (اخوان) ihvan, candan dostlar
 i.+umı 97
iki iki sayısı
 i. 38, 139, 146, 151, 152, 172, 399, 418, 433, 461, 570, 627, 639, 648, 827, 828, 865, 887, 919, 998, 1002
 i.+si 144, 571
 i.+sin 579
iklîm Ar. (اقلیم) iklim, ülke, diyar
 i.+den 792
 i.+e 766
ikrâr Ar. (اقرار) ikrar, açıklama

i. 478
ikrâr eyle- ikrar eylemek, açıklamak
 i.-gil 812
 i.-yem 817
iktidâr Ar. (اقتدار) iktidar, kuvvet, kudret, güç
 i. 158
il il, ülke, memleket
 i. 697
 i.+de 768, 827
 i.+e 824
 i.+i+(1) 383
 i.+i+(2) 698
 i.+in 526
 i.+inde 687
 i.+ine 737
 i.+iñ 502
 i.+üm 310
ilâh Ar. (إله) ilah, Allah
 i. 354, 866
 i.+um 58
 i.+uñ 451
ilâhî Ar. (إلهی) ilahi, *Ey benim Allah'ım* anlamında Allah'a hitap sözü
 i. 44, 49, 51, 54, 60, 66, 67, 70, 86, 88, 89, 89, 90, 91, 93, 95, 96, 100, 102, 550, 655
i'lâm Ar. (اعلام) ilam, bildirme, anlatma
 i. 157, 162
i'lâm eyle- ilam eylemek, bildirmek
 i.-di 135
ile ile bağlacı
 i. 66, 128, 254, 256, 547, 578, 937, 1036
ilerü ileri, herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, geri karşıtı
 i. 184, 228, 233, 487, 548, 642, 854, 936
ilet- iletmek, ulaştırmak
 i. 288
 i.-di 740, 746, 879, 893, 976, 994
 i.-elüm+(iledelüm) 496
 i.-em+(iledem) 745
 i.-eyin+(iledeyin) 385
'ilim Ar. (علم) ilim, bilme, biliş
 i. 99
illâ ar. (إلا) illa, ne olursa olsun, mutlaka

i. 19, 295, 349, 414, 513, 646,
712, 843, 888, 989, 1009

ilte- iltemek, iletmek

i.-m 506

i.-r 198

i.-rem 382

i.-risem 373

i.-rsin 377

i.-yin 374

imām Ar. (امام) imam, Hz. Muhammed'den sonra din ve dünya işlerinde ona vekil olan halîfelerin unvânı

i.+a 473, 473, 506

imān Ar. (ایمان) iman, dinî inanç

i. 3, 113, 181, 459, 477

i.+a 186, 504

i.+da 64

imānsız imansız, dinî inancı olmayan

i. 1065

imdi imdi, şimdi

i. 15, 311, 335, 420, 439, 443,
451, 497, 514, 588, 588, 736, 963

in- inmek, yüksekte veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek; bir yerden başka bir yere gitmek, varmak

i.-di 150, 270, 490

i.-e 902

i.-er 265, 337, 366, 457

i.-medi 269

i.-üp 490

inan- inanmak, bir şeyi doğru olarak benimsemek

i.-mağıl 510

ināyet Ar. (عنایت) inayet, ihsan, iyilik

i. 52

ince ince, kalın olmayan

i.+dür 684

incü inci, değerli, sedef renginde süs tanesi

i. 132

i.+den 685

incün- incinmek, birinin herhangi bir davranışı yüzünden üzüntü duymak, gücenmek, kırılmak

i.-mezin 398

iñen inen, çok fazla

i.180

i.+dür 919

iñile- inlemek

i.-diyiçün 73

i.-sen 1050

iñle- inlemek, acı, üzüntü belirten kesik sesler çıkarmak, inildemek

i.-di 998, 1006

i.-sün 30

insān Ar. (انسان) insan, birey, fert

i. 3, 5

ip ip, bağlamak için kullanılan iplik

i. 239, 375

i.+e 245

i.+i 242, 249, 250, 422

i.+ile 428

i.+in 426

i.+ini 1066

i.+ler 198

ir- ermek, erişmek, ulaşmak

i. 801

i.-di 141, 479, 588, 661, 923

i.-e 257, 954

i.-enler 81

i.-er 486

i.-esin 649, 839, 840, 842

i.-evüz 87

i.-icek 1006

i.-iserdür 646

i.-işdi 658

i.-işmez 665

i.-me 86

i.-meye 149, 960

i.-meyüp 69

i.-mez 950

i.-miş 316

i.-sün 1020

iriş- erişmek, erişme, ulaşma eylemi

i.-di 262, 265, 703, 797, 838,
845

i.-dür 866

i.-e 786

i.-esin 495

i.-evüz 832

i.-icek 320

i.-mişdi 467

i.-ür 105, 1010

irte erte, yarın

i. 211, 221, 223, 637

i.+ye 404, 636

isde- istemek, istek duymak

i.-r 639
islām Ar. (اسلام) İslam, Allah'ın Kur'an ile vahyettiği ve esasları Hz. Muhammed tarafından bildirilen din, müslümanlık
 i.+a 509
issi issi, sahip
 i. 777
 i.+ni 748, 756, 761, 767, 775
issüz issiz, sahipsiz
 i. 822
iste- bk. **isde-**
 i.-diler 200, 767
 i.-ñ 199
 i.-r 718, 786
 i.-riseñ 843
 i.-rsin 499
 i.-yevüz 761
 i.-yü 833, 884
 i.-yüp 756
iş iş, etkinlik, çalışma
 i. 109, 115, 197, 537, 586, 586, 596, 635, 757, 878
 i.+de 866
 i.+den 645, 732, 989
 i.+e 47, 282, 421, 587, 783
 i.+edür 47
 i.+i+(1) 10, 188, 344, 450, 511, 763
 i.+i+(2) 196, 347, 381, 388, 412, 532, 538, 603, 794, 1013
 i.+idi 205
 i.+ine 941, 942
 i.+iñ 921
 i.+iñe 760
 i.+leri 347, 1063
 i.+lerüñiz 1051
 i.+üñ 378
işbu işbu, işte bu
 i. 220, 357, 383, 516, 574, 586, 603, 608, 634, 645, 732, 744, 782, 783, 783, 794, 877, 962, 963
 i.+dur 664
işid- bk. **işit-**
 i. 299, 335
işidil- işitilmek, duyulmak
 i.-medi 966
işik eşik
 i.+den 351

işit- işitmek, duymak
 i. 363, 718, 736, 826, 859, 864, 963, 1010
 i.-di 418, 476, 508, 810, 982
 i.-diler+(işiddiler) 1018
 i.-dük 829
 i.-e+(işide) 115
 i.-elüm+(işidelüm) 969
 i.-en+(işiden) 914
 i.-icegiz+(işidicegiz) 218
 i.-mez 1019
 i.-übeni+(işidübeni) 595
 i.-üp+(işidüp) 152, 155, 162, 366, 968
 i.-ür+(işidür) 758
işle- işlemek, iş yapmak
 i.-düm 419, 794
 i.-ñüz 1017
 i.-ridüm 921
it it, köpek
 i. 329
 i.+e 376
 i.+ine 981
 i.+üñ 390
it- bk. **et-**
 i. 95, 178, 256, 648
 i.-di 1, 2, 140, 144, 150, 162, 175, 199, 504, 595, 604, 956, 956, 973
 i.-digüñ 205
 i.-diler 37, 166, 166, 518, 520, 623, 969
 i.-diyse 199
 i.-düm 44
 i.-dümse 208
 i.-düñ 58, 941
 i.-e+(ide) 115, 425, 447, 586, 841
 i.-ecegüm+(idecegüm) 538
 i.-elüm+(idelüm) 587, 1019
 i.-em+(idem) 302, 365, 634, 935
 i.-en+(iden) 46
 i.-enlerüñ+(idenlerüñ) 346
 i.-er+(ider) 53, 295, 340, 373, 461, 463, 483, 577, 617, 626, 657, 660, 663, 684, 689, 693, 789, 1023
 i.-erem+(iderem) 411, 472
 i.-erin+(iderin) 402, 402
 i.-erler+(iderler) 535

- i.-erse+(iderse) 412
i.-erseñ+(iderseñ) 393
i.-ersin+(idersin) 388, 401, 929
i.-esin+(idesin) 72, 72, 816
i.-eyidi+(ideyidi) 285
i.-eyim+(ideyim) 983
i.-eyin+(ideyin) 360, 952
i.-medi 609
i.-medügünü 19
i.-medüm 207
i.-megil 56
i.-meye 157, 157
i.-mez 347
i.-miş 196, 835, 857
i.-mişem 405
i.-mişidi 590
i.-üben+(idüben) 549, 676
i.-üñ+(idüñ) 765
i.-üp+(idüp) 3, 30, 138, 148,
161, 289, 370, 392, 398, 606, 1006
‘itâb Ar. (عتاب) itap, azarlama
i.+ı 102
itdür- ettirmek, yaptırmak
i.-en 1066
iti iti, keskin, sert
i. 268
i‘tibâr Ar. (اعتبار) itibar, saygı gösterme,
değer verme
i.+ım 414
i.+ından 415
itmek etmek, etme, yapma eylemi
i. 529
‘ivaz İvaz (şahıs adı)
i. 1060
‘ivaz bk. **‘ivaz**
i. 1067
iy bk. **ey**
i. 7, 10, 20, 20, 68, 68, 196, 204,
246, 246, 296, 304, 318, 359, 360, 362,
377, 377, 379, 388, 389, 399, 416, 419,
420, 424, 425, 426, 432, 436, 441, 442,
442, 520, 523, 528, 528, 534, 549, 552,
568, 569, 576, 581, 581, 581, 583, 589,
601, 629, 680, 694, 694, 733, 744, 804,
811, 838, 862, 865, 867, 869
iyit- söylemek
i.-di 234, 237
i.-tiler+(iyttiler) 1001
iyvâh eyvah; üzüntü, korku ifade eder
i. 279
iz iz, nişan, alamet
i.+in 955
izâr Ar. (عذار) izar, futa ve peştemal gibi
bele bağlanıp vücûdun alt kısmını
örtlen şey
i. 853
izhâr Ar. (اظهار) izhar, açığa vurma,
meydana çıkarma
i. 507
izlemek izlemek, birinin veya bir şeyin
arkasından gitmek, takip etmek
i. 953
‘izzet eyle- Ar. (عزت) izzet eylemek,
saygı göstermek
i.-di 790
ķabûl Ar. (قبول) kabul, kabul etme, razı
olma
ķ. 367, 609, 863, 868, 940
ķaç- kaçmak, hızla koşup bir yere
saklanmak
ķ.-a 701
ķ.-ar 232, 331, 624, 1054
ķ.-dı 313, 322, 323
ķ.-dılar 40
ķ.-ıp 335
ķ.-mış 525
ķ.-uban 544
ķ.-uñ 108
ķaçan kaçan, ne zaman?
ķ. 483, 900
ķadar Ar. (قدر) kadar, ölçüsünde,
derecesinde
ķ. 50, 431
ķ.+dur 700
ķadd Ar. (قد) kad, boy
ķ.+i 686
ķa‘de Ar. (قعدة) kade, oturma
ķ. 594
ķadem Ar. (قدم) kadem, ayak
ķ. 783, 916
ķadir Ar. (قدير) kadir, *her şeye gücü
yeten, kuvvet ve kudretine hiçbir sınır
olmayan* anlamında esmâ-i
hüsânâdır.
ķ. 568, 703
ķadr Ar. (قدر) kadir, kıymet
ķ.+i 79, 79

kâfir Ar. (كافر) kafir, Allah'ın varlığını ve birliğini inkar eden kimse

k. 242, 327

k.+ler 282

kâfur Ar. (كافور) kâfur, kâfur ağacından elde edilen beyaz, ıtırılı madde

k.+dan 685

kaḥḥâr Ar. (قهّار) kahhar, *kendisine karşı çıkanları, tanrılık iddiasında bulunanları yok eden, kahreden* anlamında esmâ-i hüsnâdandır:

ķ. 568

kaḥrol- kaḥrolmek, perişan olmak, mahvolmak

ķ.-ur 343

kaḥl ü kıḥl Ar. (قال قیلّم) dedikodu

ķ. 563

kaḥl- kalmak, olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek

ķ.-a 34

ķ.-anını 190

ķ.-anlarıçun 69

ķ.-dı 122, 282, 323, 627, 627,

739, 936

ķ.-dın 896, 898, 900

ķ.-duñ 895, 902, 904, 906

ķ.-ma 78

ķ.-madan 1012

ķ.-madı 623

ķ.-mamalı 941

ķ.-maz 394

ķ.-mış 63, 371

ķ.-mışdı 638

ķ.-sun 404

ķ.-up 483

ķ.-ur 1038

kaḥlb Ar. (قلب) kalp, kan dolaşımı sağlayan organ, yürek

ķ.+ine 149

kaḥbiselım Ar. (قلب سليم) kaḥbiselim, sağlam, doğru yürek

ķ. 450

kaḥbur Ar. (قالبور) kaḥbur, tahılları elemek için kullanılan alet

ķ. 326

kaḥdur- kaldırmak

ķ.-dı 152

kaḥ'e Ar. (قلعه) kale, eskiden düşmana karşı koymak ve güvenliği sağlamak

için savunulması gereken önemli noktalara yapılan yüksek, kalın duvarlı, burçlu, mazgallı, sağlam ve kuvvetli yapı

ķ. 671

ķ.+ye 842

kaḥ- kakmak, azarlamak, kızmak

ķ.-ar 643

ķ.-aradı 328

kaḥı- bk. **kaḥ-**

ķ.-dı 289

ķ.-duñ 939

ķ.-yasın 475

ķ.-yup 508

kaḥımak kaḥımak, azarlama, kızma eylemi

ķ.+dan 218

kaḥaş- kaḥaşmak, fazla ışıktan dolayı geçici olarak kararıp etrâfi göremez olmak

ķ.-ur 682

kaḥçı kaḥçı, bir ucuna ip, deri vb. bağlı olan vurma, dövme aracı

ķ. 797

kaḥu kaḥu, halk

ķ. 61, 92, 93, 509, 551, 561, 567, 673, 731, 866, 892, 995

ķ.+nuñ 416, 567

ķ.+sı 195, 292, 624, 825

ķ.+sunı 962

kaḥ kaḥ, damarların içinde dolaşarak vücut dokularını besleyen kırmızı renkli sıvı

ķ. 372

ķ.+a 218, 518, 531

ķ.+ı 809, 851

ķ.+ıla 326

ķ.+ın 323, 329

ķ.+ımı 684

ķ.+lar 170

kân F. (كان) kân, maden yatağı

k.+i 492

kaḥâ'at Ar. (قناع) kaḥâ'at, kendisine verilene razı olma

ķ. 402

kaḥâ'at eyle- kaḥâ'at eylemek, elindeki razı olmak, az şeyle yetinmek

ķ.-rin 395

kanat kanat, kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ

ķ.+inuñ+(ķanadınıñ) 334

ķançarı ķançarı, nereye

ķ. 377

ķançaru bk. ķançarı

ķ. 199, 657, 789

ķanda ķanda, nerede

ķ. 251, 257, 281, 377, 500, 620, 622, 654, 733, 741, 749, 761, 789, 841, 927, 984

ķ.+n 789

ķanı ķanı, hani

ķ. 7, 7, 7, 10, 207, 208, 871, 888,

1011

ķankı ķankı, hangi

ķ. 25, 25, 232, 342

ķ.+ñuzdur 492

ķap- kapmak, birdenbire yakalamak

ķ.-dı 291

ķapķara kapķara, çok kara, simsiyah

ķ. 145, 287

ķapu kapı

ķ.+dan 659, 712

ķ.+dur 351

ķ.+ları 671

ķ.+ñ 94

ķ.+sı 125, 452, 669

ķ.+sın 407

ķ.+sından 392, 647, 647, 658

ķ.+ya 350, 669, 785, 786

ķ.+yı 712, 718

ķār F. (ķār) ķār, fayda, çıkar

ķ. 147

ķara kara, en koyu renk, siyah

ķ. 43, 513, 687, 815, 823, 824, 825

ķ.+dur 180

ķ.+sı 94

ķ.+ya 822

ķarañu karanu, karanlık

ķ. 79

ķarār Ar. (ķarār) karar, bir iş veya mesele hakkında verilen kesin hüküm

ķ. 661, 764

ķaravaş karavaş, cariye, hizmetçi

ķ. 627

ķ.+lar 820

ķardaş kardeş

ķ. 831, 832

ķ.+ı 827, 828, 847, 850, 873, 880

ķ.+ını 872

ķ.+um 574, 882

ķ.+uma 631

ķ.+umdurur 856, 856

ķ.+umuz 881

ķ.+uña 873

ķ.+uñı 873

ķār eyle- ķār eylemek, tesir etmek

ķ.-dı 793

ķarın karın, mide

ķ.+iñ+(ķarınıñ) 400

ķarış karış, parmakları açık ve gergin durumdaki bir elin baş parmağı ile serçe parmağının uçları arasındaki mesâfe

ķ. 233

ķarşu karşı, -e doğru

ķ. 213, 274, 297, 302, 316, 600, 750, 752, 910

ķ.+da 669

ķ.+dan 662

ķ.+sına 127, 556

ķārun Kârun (şahıs adı)

ķ.+ı 1066

ķaşd Ar. (ķaşd) kasıt, amaç, gaye

ķ. 707

ķ.+ına 699

ķaşd eyle- kasd eylemek, kötülük etmek

ķ.-rem 818

ķasd it- kasd etmek, kötülük etmek, zarar vermek

ķ.-er+(ķaşdider) 682

ķ.-erem+(ķaşdiderem) 695

ķaş kaş, gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar

ķ.+ları 680, 684

ķaşımak kaşımak, kaşıntıyı gidermek için deriyi ovalamak

ķ.+dan 372

ķat kat, huzur, ön

ķ. 55

ķ.+ına 223, 625, 772, 797, 834, 923

ķ.+ında 91, 627

ķ.+uma 579

ƙ.+umda 765
 ƙ.+uñda 79, 82, 96, 99
ƙat- katmak, eklemek, karıştırmak
 ƙ.-dı 176
ƙatı (I) katı, haşın, sert, kırıcı
 ƙ. 29, 219, 386, 388, 512, 513,
 835, 844, 939, 1060
ƙatı (II) katı, sert, yumuşak karşıtı
 ƙ. 342
 ƙ.+sın 110
 ƙ.+yımış 109
ƙatır katır, atgillerden binek hayvanı
 ƙ. 614
ƙatı^f it- Ar. (قطع) kat etmek, geçmek, yol
 almak
 ƙ.-di 597
ƙatre Ar. (قطره) katre, damla
 ƙ. 34, 51
 ƙ.+sinden 51
ƙavğalaş- kavğalaşmak, birbiriyle
 kavga etmek
 ƙ.-up 409
ƙavim Ar. (قوم) kavim, aynı soydan
 gelen, dil, töre ve kültürleri ortak insan
 topluluğu
 ƙ.+den 914
 ƙ.+i+(ƙavmi) 547, 618, 961
 ƙ.+ile+(ƙavmile) 448
ƙavm bk. **ƙavim**
 ƙ. 1006
ƙavşur- kavşurmak, kavuşturmak
 ƙ.-uban 491
ƙayğu kaygı
 ƙ. 64
 ƙ.+sı 762
 ƙ.+yı 379
ƙayır- kayırmak, çekinmek, sakınmak
 ƙ.-maz 911
ƙayu kaygı, endişe
 ƙ. 721
ƙazā Ar. (قضاء) kaza, ilçe
 ƙ. 137
kefen Ar. (كفن) kefen, gömülmek için
 hazırlanan bir müslüman ölüsünün
 kabre konmak üzere yıkandıktan sonra
 sarıldığı
 ƙ. 622
 ƙ.+e 1034
 ƙ.+iñ 1055

kelām Ar. (كلام) kelam, söz, ifade
 ƙ. 357, 358
 ƙ.+ı 491
 ƙ.+ın 607
kelb Ar. (كلب) kelp, köpek
 ƙ. 386, 391, 422
keleci Moğ. kelecı, söz, laf
 ƙ. 792
kelp bk. **kelb**
 ƙ.+i 371
kem F. (كم) kem, kötü, fena
 ƙ. 92, 92, 364, 374
 ƙ.+den 92, 92
 ƙ.+em 92
kemend F. (كمند) kement, düşmanı ve
 avı yakalamak için uzaktan atılan
 ilmekli ip; sevgilinin saçı
 ƙ. 680
kemter F. (كمتر) kemter, çok aşağı, çok
 değersiz
 ƙ.+em 92
 ƙ.+uñ 424
kenār F. (كنار) kenar, bir şeyin bitiş yeri,
 uçta kalan kısmı
 ƙ.+ın 41
kendi kendi, dönüşlülük zamiri
 ƙ. 262, 464
 ƙ.+lerden 508
kendü bk. **kendi**
 ƙ. 247, 411, 412, 457, 935
 ƙ.+den 368
 ƙ.+ñi 1057
 ƙ.+yedür 457
 ƙ.+yi 4
keñdü bk. **kendi**
 ƙ.+ñden 381
kendüz kendüz, kendi, öz
 ƙ.+i 622
 ƙ.+in 214, 879
 ƙ.+ine 454, 575
 ƙ.+iñe 256
 ƙ.+iñi 268, 268
 ƙ.+ümi 818
kepenek kepenek, kebe denen en kalın
 keçeden dövülerek yapılmış kolsuz
 çoban üstlüğü
 ƙ. 919, 928
kerāmet Ar. (كرامت) keramet, tabiat
 üstü iş, hârikulâde hal

- k.+i 292
- kerbelâ** Ar. (كربلا) Kerbela, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu yer
k.+da 23, 37
- kerem** Ar. (كرم) kerem, cömertlik
k. 97, 149
k.+in 350
k.+üñden 101
- kerîm** Ar. (كريم) kerim, *vâdini yerine getiren, çok verici, lutuf ve ihsânı bol, kendisine sığınanı geri çevirmeyen* anlamında esmâ-i hüsnâdandır
k. 2, 356
k.+den 90
k.+sin 89, 89
- kervân** F. (كروان) kervan, ticâret eşyâsı veya yolcu taşıyan yük hayvanı katarı
k. 895, 896, 898, 900, 902, 904, 906
- kes-** kesmek, bıçak, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, doğramak
k. 543, 543, 544
k.-di 561
k.-en 206
k.-er 131
k.-erler 549, 554
k.-üñ 552, 553, 555, 557, 563
k.-üpdî 527
- kesb** Ar. (كسب) kesp, çalışarak kazanma
k. 178
- kesil-** kesilmek, kesme işi yapılmak
k.-e 563
- keşke** F. (كشكه) keşke, dilek veya esef bildiren temenni sözü
k. 1032
- kevneyn** Ar. (كونين) kevneyn, iki dünya
k. 581
- key** key, pek, çok
k. 132, 219, 241, 248, 414, 450, 517, 842
- kez** kez, defa, kere
k. 105, 110, 553, 560, 693, 869
- kıçın kıçın** kıçın kıçın, geri geri
k. 233
- kıl** kıl, vücuttaki tüy
k.+ını 283
- kıl-** kılmak, etmek, yapmak
k. 62, 62, 76, 84, 85, 88, 97, 101, 182, 216, 420, 606, 863, 947
k.-a 64, 191, 299, 355, 522, 651, 819, 908
k.-alum 289
k.-am 813, 858, 920
k.-an 567, 867, 992
k.-asın 120, 886
k.-ayım 247
k.-ayın 168, 183, 421, 725
k.-dı 137, 154, 171, 262, 322, 363, 507, 606, 636, 661, 730, 764, 766, 826, 847, 855, 865, 868, 868, 876, 923, 971, 981
k.-dılar 549, 959, 1035
k.-dım 940, 989
k.-dum 861, 989
k.-duñ 707, 938
k.-ırısân 216
k.-ma 60, 60, 996
k.-madı 147, 367, 426
k.-maya 584
k.-mayayın 148
k.-maz 54, 764
k.-miş 830, 830, 1047
k.-sa 633
k.-sun 482
k.-up 850, 1023
k.-ur 461, 463, 466, 591, 718, 863, 864, 887, 978, 1045
k.-urdı 427, 852, 853
k.-urlar 545
k.-ursa 52
- kılıç** kılıç, uzun kesici silah
k.+ını+(kılıcını) 959
- kır** kır, işlenmemiş geniş, boş arazi
k.+lar 541
- kır-** kırmak, öldürmek
k.-dı 325
k.-miş 330
- kırañ** kıran, kenar, kıyı, uç
k.+ında 337
- kırk** kırk sayısı
k. 652
k.+a 1007
- kırkın** kırkın, kırıp geçirme
k.+ına 193
- kış** kış, kış mevsimi
k. 898

kıy- kıymak, acımayarak kötülük etmek, öldürmek

ķ.-a 249, 249

ķ.-dılar 560

kıyāmet Ar. (قيامت) kıyamet, ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı kıyamet günü, mahşer günü

ķ. 45

kıyı kıyı, kenar

ķ. 317

kız kız, dişi çocuk

ķ. 674

ķ.+ı(+1) 287, 288

ķ.+ı+(2) 290, 291

ķ.+ına 289

ķ.+ından 18

kızıl kızıl, parlak kırmızı renk

ķ. 231, 326, 473, 507, 525

ki F. (كِي) ki bağlacı

k. 13, 22, 34, 46, 47, 92, 95, 97, 99, 113, 118, 143, 157, 192, 299, 333, 357, 406, 408, 430, 437, 440, 451, 475, 480, 512, 528, 537, 556, 565, 568, 583, 598, 602, 606, 626, 631, 668, 687, 722, 799, 819, 835, 921, 935, 984

kibr Ar. (كبر) kibir, büyüklük taslama

k. 346

k.+i 74, 346

kiçi kiçi, küçük

k. 226, 243, 613, 616, 628, 825

k.+sinüñ 39

kilid F. (كَلِيد) kilit, anahtarla açılan kapatma aleti

k. 718

kilit bk. **kilid**

k. 710

kim (I) kim soru zamiri

k. 91, 100, 102, 167, 176, 196, 202, 239, 436, 533, 584, 620, 723, 725, 733, 748, 751, 803, 804, 832, 832, 856, 880, 1045

k.+durur 761, 767

k.+dür 777

k.+e 105, 333, 924

k.+em 348

k.+i 356

k.+in 106

k.+inüñ 106

kim (II) ki bağlacı

k. 44, 78, 87, 91, 99, 105, 110, 115, 125, 128, 182, 191, 197, 203, 215, 232, 257, 259, 281, 282, 283, 291, 298, 314, 328, 342, 385, 411, 424, 430, 457, 483, 492, 493, 500, 506, 523, 543, 557, 557, 563, 574, 590, 595, 611, 617, 625, 631, 632, 635, 654, 662, 664, 688, 688, 691, 693, 695, 700, 713, 724, 744, 766, 767, 772, 781, 784, 786, 804, 805, 806, 808, 809, 827, 829, 839, 842, 843, 846, 865, 869, 871, 881, 884, 886, 907, 934, 997, 1008, 1010, 1015, 1036, 1038, 1039, 1040

kimesne kimse

k. 236, 424

k.+den 630

kimi kimi, kimisi, bazısı

k. 30, 104, 104, 104, 104, 194, 194, 293, 294, 294, 294, 295, 956, 956, 956, 956, 1046, 1046, 1046

k.+si 30, 293

kimse kimse, kişi, başkası

k. 125, 230, 233, 409, 721, 933, 950, 991, 1009, 1023

kin F. (كَيْن) kin, gizli düşmanlık, garaz

k. 392, 394, 394

k.+i 346

k.+niñ 950

k.+nüñ 780

k.+ye 260

k.+yi 368, 411

kirdigār F. (كِرْدِگار) Kirdigar, Allah

k. 389

kirpik kirpik, göz kapağının kenarındaki kıllar veya bu kıllardan her biri

k.+i+(kirpigi) 680

kirpük bk. **kirpik**

k.+leri 683

kişi kişi, kimse, şahıs

k. 10, 128, 136, 177, 347, 364, 381, 388, 412, 541, 584, 584, 620, 633, 763, 794

k.+den 914

k.+niñ 1058

k.+yi 367

kiş ü baħr yer adı

k. 698

kitāb Ar. (كتاب) kitap, herhangi bir konuda yazılmış manzum veya mensur eser

k. 644
k.+ı 102

köy köy, köylük yer
k. 740, 740, 742, 746

ko- komak, yerleştirmek, eriştirmek
k. 253, 254, 256, 296, 1013, 1014

k.-dı 130, 164, 190, 644, 798, 936, 950, 1067

k.-dılar 240
k.-duğça 1054
k.-ğıl 757, 880
k.-ma 64
k.-maduğın 543
k.-mağıl 87, 787
k.-mayaydı 353
k.-mı 933
k.-mışdur 389
k.-ñuz 259
k.-r 220, 356
k.-rsız 211
k.-sa 400
k.-yup 255, 255

koça koca, yaşlı
k. 241
k.+lar 601
k.+lardur 608

koğu koku, burunla hissolunan iyi veya kötü şey

k.+sı 891
k.+sın 889

kol kol, vücutta omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm

k.+ın 708
k.+ların 131

kon- konmak, durmak, yerleşmek
k.-ar 213, 337
k.-dı 490

kop- kopmak, gövdeden ayrılmak, ikiye ayrılmak

k.-ar 439
k.-duñ 926

korğu korku
k. 64

korğ- korkmak, korku duymak, dehşete kapılmak

k.-aram 1016
k.-dılar 40
k.-uban 335

korğu korku, tehlike karşısında duyulan kaygı, üzünte

k.+sında 45
k.+sından 295

kov- kovmak, savmak, def etmek
k.-dı 336

kovmak kovmak, kovma eylemi
k.+turur 19

ko-y- bk. **ko-**

k.-an 1062
k.-arlar 280
k.-dı 796
k.-dılar 240
k.-up 94, 296
k.+up 935

ko-yun koyun, yününden, etinden ve sütünden istifade edilmek için beslenen evcil hayvan

k. 177, 614, 909
k.+a 912
k.+ı 925
k.+ları 929, 929
k.+larımı 920
k.+umı 932

kudret Ar. (قدرت) kudret, güç, kuvvet
k.+ile 869

k.+ini 369, 451
k.+iyle 137
k.+uñ 866

kul kul, Allah'ın kulu, insan, abd

k. 90, 304, 309, 319, 342, 428, 515, 627

k.+a 355
k.+am 410
k.+durur 305
k.+ı 1065
k.+ın 1
k.+lara 351, 354
k.+ları 341
k.+larıñ 238
k.+larum 311
k.+laruñ 424
k.+u 905
k.+um 523
k.+uñ 91, 92
k.+uñı 307, 318

kuġaġızla- kulaġızlamak, rehberlik etmek

ķ.-dı 315

kuġaķ kulak, duyma duyu organı

ķ. 130

ķ.+ıma+(kuġaġıma) 257

ķ.+ına+(kuġaġına) 885

ķ.+ıñ+(kuġaġıñ) 359

ķ.+uñ+(kuġaġuñ) 36

kuġna kulna, at yavrusu, tay

ķ.+nı 326

kuġur- kurmak, yerleştirmek, hazırlamak

ķ.-up 1064

kuġur'ân Ar. (قرآن) kur'an, İslam dininin temel kitabı, Kur'ân-ı Kerim

ķ. 563, 967, 969, 984, 1035

kuġurbân Ar. (قربان) kurban, Allah yolunda kesilen kurban

ķ. 142, 247, 956

kuġurbet Ar. (قربت) kurbet, yakınlık

ķ. 83

ķ.+içün 82

kuġurretü'l-'ayn Ar. (قوت العين) kurretülayn, göz nuru

ķ. 581

kuġurı- kurumak, ıslaklıġını yitirerek kuru duruma gelmek

ķ.-dı 1007

kuġurtar- kurtarmak, bir canlıyı bir felaketten, tehlikeden veya zor durumdan uzaklaştırmak

ķ.-amaz 214

ķ.-uñ 514

kuġurtul- kurtulmak, kötü durumu atlatmak

ķ.-ayın 35

ķ.-up 621

kuġuru kuru, yaş olmayan

ķ. 129, 417

kuġurul- kurulmak, kurma işi yapılmak

ķ.-dı 547

kuġuřsa bk. ġuřřâ

ķ. 440

kuġuř kuş, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı

ķ. 232

kuġutlu kutlu, uğurlu

ķ. 482

kuġuvâ Ar. (قوا) kuva, kuvvetler

ķ.+dan 98

kuġuvvet Ar. (قوت) kuvvet, güç, saġlamlık

ķ. 246

kuġuzı kuzu, koyun yavrusu

ķ. 138, 146

kuġuzkun kuzgun, kuş, karakarga

ķ.+layın 329

kuġüb küp, topraktan kap

k. 611, 613, 614, 617, 632, 797

k.+den 799

k.+i 798

kuġüfr Ar. (كفر) küfür, sövme, küfretme, inkar etme

k. 74

k.+ile 449, 502

k.+ine 459

kuġül kül, yanan şeylerden artakalan toz madde

k. 285, 287, 901

kuġülhân F. (كلخان) külhan, büyük ocak

k. 372

kuġüllü Ar. (كلى) küllü, bütüne ait, bütünle ilgili, hep

k. 324, 508, 524, 527

kuġüllü bk. küllü

k. 300, 330, 362

kuġühü Ar. (كنه) kühü, bir şeyin aslı, özü

k. 162

kuġüp bk. küb

k.+e 784, 796

lâ-cerem Ar. (لاجرم) lacerem, şüphesiz, besbelli

l. 954

lafz Ar. (لفظ) lafız, söz

l.+ın 74

la'ın Ar. (لعين) lain, lanetlenmiş

l. 237, 304, 772

l'al F. (لعل) lal, kırmızı renkli kıymetli taş

l. 651

l.+ile 126

lâle F. (لاله) lale, çiçek adı

l. 271

l'al i mercân lal ve mercan

l.+lar 300

lât ı menât lât ve menât putları

- l. 189
latîf Ar. (لطيف) latif, hoş
 l. 686, 686
lâyık Ar. (لايق) layık, uygun
 l. 751, 931, 994
 l.+dur 739
 l.+durur 743, 745
lezzet Ar. (لذت) lezzet, tat
 l.+inden 447
leşker F. (لشكر) leşker, asker
 l. 322
 l.+i 320, 980
 l.+in 325, 330
 l.+ine 322
 l.+iñ 323
 l.+ler 302
let Ar. (لت) let, dayak
 l. 201
levlāk Ar. (لولاك) levlak, *sen olmasaydın* anlamında olup, *Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım* kudsî hadîsini telmîhen dîvan edebiyâtında çok kullanılmıştır
 l. 432, 583, 604
leyl Ar. (ليل) leyl, gece
 l. 1053
liki Ar. (ليكي) liki, lakin
 l. 16
likin Ar. (ليكين) likin, lakin
 l. 438
lillāhi Ar. (الله) lillahi, Allah için
 l. 11
luţf Ar. (لطف) lütuf, iyilik, hoşlık
 l. 3, 5, 58, 90, 140
 l.+uñ 88
ma'būd Ar. (معبود) mabud, kendisine ibâdet olunan varlık, ilâh, Allah
 m. 214, 215
mācerā Ar. (ماجرا) macera, baştan geçen olay
 m.+yı 156
ma'den Ar. (معدن) maden, değerli elementlerin ortak adı
 m.+i 446
mağara Ar. (مغرة) mağara, oyuk, in, gar
 m. 669
mağrib Ar. (مغرب) mağrip, batı, garp
 m. 737, 805, 813
mağrūr Ar. (مغرور) mağrur, gururlu
 m. 481
māh F. (ماه) mah, ay, kamer
 m. 523
 m.+uñ 456
maħalle Ar. (محله) mahalle, bir şehrin bir kasabanın, büyükçe bir köyün bölündüğü parçalardan her biri
 m.+den 124
māhbüb Ar. (محبوب) mahbup, sevgili
 m. 465
maħlūk Ar. (مخلوق) mahluk, yaratılmış
 m. 930
 m.+uñ 53
maħrūm Ar. (محروم) mahrum, yoksun, nasipsiz
 m. 933
maħv Ar. (مخو) mahv, yok olma, harap olma
 m. 53
maħzūn Ar. (محزون) mahzun, üzüntülü
 m. 548
maħbūl Ar. (مقبول) makbul, kabul edilen
 m. 345
maħşūd Ar. (مقصود) maksut, kast edilen
 m. 33
 m.+uña 801
mal Ar. (مال) mal, değerli varlık, mülk
 m. 652, 956
 m.+ı+(1) 698
 m.+ı+(2) 829
 m.+umı 630
mal u genc mal ve hazine
 m.+üm 527
ma'lūm Ar. (معلوم) malum, bilinen
 m. 656
 m.+dur 568
mal u tavar mal ve servet
 m. 524
ma'mūr Ar. (معمور) mamur, imar edilmiş
 m. 466
 m.+uñ 55
maña bana, ben zamirinin yönelme hal eki almış biçimi
 m. 32
mancılık mancılık
 m. 235, 236, 240, 241, 248
 m.+a+(mancılığa) 241
manşūr Mansūr (şahıs adı)

m. 466, 476, 481, 483, 487, 489,
490, 494, 497

m.+a 517

m.+ı 498

ma'şūm Ar. (معصوم) masum, suçsuz

m.+uñ 73

ma'şūk Ar. (معشوق) maşuk, aşık olunan
kimse

m.+a 819, 823

m.+am 871

m.+ıçun 1045

ma'şūka Ar. (معشوقه) maşuka, aşık
olunan kadın

m.+nuñ 708

mecūsi Ar. (مجنون) mecusi, ateşe tapan,
Zerdüş

m. 452

m.+ler 501

meded Ar. (مدد) medet, yardım

m. 703

medīne Medine (yer adı)

m. 995

m.+de 596

m.+den 590

m.+ye 486

meger F. (مگر) meğer, oysaki

m. 134, 284, 430, 433, 448, 465,

509, 570, 590, 768

Mekke Mekke (yer adı)

m. 526

mekteb Ar. (مكتب) mektep, okul

m.+de 570

melā'ik Ar. (ملائك) melaik, melekler

m. 550

melek Ar. (ملك) melek, nûrâni varlık

m. 694

melül Ar. (ملول) melül, üzgün

m. 548, 728, 736, 773, 774

m.+sin 729

mel'ün Ar. (ملعون) melun, lanetlenmiş

m. 538

m.+uñ 521

memleket Ar. (مملكة) memleket, ülke

m. 758, 762

menefşe F. (منكشه) menekşe

m. 271

menzil Ar. (منزل) menzil, konak yeri

m. 903, 1060

m.+e 954

merd F. (مرد) mert, yiğit

m.+idi 450

merdâne F. (مردانه) merdane, mertçe

m. 8

mescid Ar. (مسجد) mescit, ibadet yeri,
küçük cami

m. 462

m.+de 463, 984

m.+e 968

meşe F. (مشه) meşe, ormanlık yer

m.+de 667

m.+dür 668

m.+ye 666

meşgûl Ar. (مشغول) meşgul, bir işle
uğraşan

m. 760, 770

meşhûr Ar. (مشهور) meşhur, bilinen,
tanınan

m. 835

meydân Ar. (ميدان) meydan, geniş yer,
alan

m. 994

m.+a 598, 995

meyl Ar. (ميل) meyl, eğilmek, yönelmek

m.+im 47

mı soru eki

m. 5, 10, 46, 160, 253, 307, 387,
387, 417, 417, 439, 532, 942, 992, 1056

m.+dur 576, 883

m.+sıñ 895, 896

m.+yun 387

mi soru eki

m. 9, 24, 24, 204, 283, 407, 436,
744, 831, 925, 928, 935, 1023, 1056,
1059, 1059, 1062, 1062, 1063, 1064,
1065, 1066, 1067

m.+dür 574

m.+sin 111, 205, 206, 694, 938

miḥnet Ar. (محنت) miḥnet, sıkıntı,
zorluk

m. 830

mihr Mihr (şahıs adı)

m.+e 798, 808, 811

m.+i 689, 796

m.+idi 688

m.+ile 716, 820, 821

m.+üñ 798, 802

mihri Mihri (şahıs adı)

m. 690, 696, 709, 712, 714, 717, 728, 729, 730, 732, 736, 779, 787, 800, 803, 807, 810, 814, 822, 826, 871, 872, 877, 879, 880, 883
milk Ar. (ملك) mülk
 m.+i 634, 759
 m.+ine 81, 634
mim Ar. (م) mim harfi
 m. 678
mı'rac Ar. (معراج) miraç, İslâm inancına göre Hz. Muhammed'in, Cenâbıhakk'ın dâveti üzerine yedi kat semâyı aşıp Allah'ın huzûruna yükselerek O'nunla görüşmesi mûcizesi
 m.+ıdı 264
mırâş Ar. (ميراث) miras, ölenden kalan mal, para
 m.+ımı 409
minâre Ar. (منارة) minare, ezan okunan yer
 m.+den 241
minnet Ar. (مئنت) minnet, iyiliğe karşı borçlu hissetme
 m. 1043
misk Ar. (مسك) misk, güzel kokulu siyah madde
 m.++i 677
miskin Ar. (مسكين) miskin, aciz, zavallı
 m. 410, 927
 m.+leriçün 63
mişe bk. meşe
 m. 321
mişl Ar. (مثل) misil, eş, benzer
 m.+i 14, 769
 m.+ü 372
mişk bk. misk
 m.++i 686
mu'cizât Ar. (معجزات) mucizat, mucizeler
 m. 174, 593
 m.+dur 446
 m.+ı+(1) 178
 m.+ı+(2) 175
 m.+ından 439, 445
mu'cizâti'n-nebiyyâ Ar. (معجزات النبيّآ) Peygamberin mucizesi
 m. 187
mu'cizâtu'n-nebiyyü bk. **mu'cizâti'n-nebiyyâ**

m. 179
muḥabbet Ar. (محبّت) muhabbet, sevgi
 m. 996
muḥammed Hz. Muhammed (son peygamber)
 m. 39, 95, 167, 181, 455, 496, 496, 500, 503, 511, 519
muḥammedî buḥârî Muhammedi Buhari (şahıs ad)
 m. 14
muḥakḳak Ar. (محقّق) muhakkak, doğru, gerçek
 m.+dur 585
muḥib Ar. (محب) muhip, seven kimse
 m. 101
muḥkem Ar. (محكم) muhkem, dayanıklı, sağlam
 m. 1031
muḥtâc Ar. (محتاج) muhtaç, ihtiyacı olan
 m. 60
 m.+ı 303
muhterem Ar. (محترم) muhterem, saygı gösterilen, saygı değer
 m. 167
muḳâbil Ar. (مقابل) mukabil, karşı karşıya olan, karşı
 m. 297, 408, 408
muḳârin Ar. (مقارن) mukarin, bir arada bulunan, yakın
 m. 99
muḳırr Ar. (مقّر) mukır, doğruyu söyleyen, itiraf eden
 m. 49
mûrad Ar. (مراد) murat, istek, dilek
 m.+a 69
muraşşâ' Ar. (مرصّع) murassa, mücevherle süslenmiş
 m. 126
müsâ Hz. Musa (şahıs adı)
 m. 360, 363, 366, 373, 377, 379, 386, 390, 391, 418, 419, 907, 909, 912, 913, 922, 923, 924, 933, 936, 937, 942, 944, 945, 946, 947, 949, 950
 m.+niñ 938
musahḫar Ar. (مسحّر) musahhar, büyülenmiş
 m. 76
mu'teber Ar. (معتبر) muteber, itibarlı
 m. 132, 134, 359, 399

mu'tezil Ar. (معتزل) mutezil, topluluktan ayrılan kimse

m. 269

muvāfık Ar. (موافق) muvafık, uygun, münasip

m. 509, 608

muvāfıkāt Ar. (موافقات) muvafikat, uyma, uygun gelme

m. 823

muştafā Hz. Muhammed Mustafa (son peygamber)

m. 32, 175, 183, 492, 870, 958, 965, 993, 1036, 1047

m.+dan 446, 966

m.+nuñ 82

m.+ya 1, 357, 495, 607, 1051

m.+yı 21

mübārek Ar. (مبارك) mübarek, çok saygı değer, muhterem

m. 149, 184, 379

mücevvef Ar. (مجوّف) mücvvef, içi boş, oyuk

m. 129

mücrim Ar. (مجرم) mücrim, suçlu

m. 43

mücrüm bk. **mücrim**

m. 355

mühlet Ar. (مهلت) mühlet, süre, vade

m. 814, 998, 1006

mülk Ar. (ملك) mülk, memleket

m.+imüze 758

m.+ine 145

mü'min Ar. (مؤمن) mümin, iman eden kimse, müslüman

m. 349

mü'minîn Ar. (مؤمنين) müminin, müminler

m. 163

münācat Ar. (مناجات) münacat, yakarma, dua etme

m. 908

münācāt eyle- münacat eylemek, dua etmek, yalvarmak

m.-di 362

m.-yüp 569

münāfık Ar. (منافق) münafık

m. 509, 608

m.+am 349

m.+dur 601

m.+lar 516, 545, 602

münkir Ar. (منكر) münkir, reddeden kimse

m. 293

mürşid Ar. (مرشد) mürşit, rehber, kılavuz

m. 903, 903

m.+lere 901

mürüvvet Ar. (مروّت) mürüvvet, iyilik, yiğitlik, cömertlik

m. 446, 492

müsilman Ar. (مسلمان) Müslüman, İslam dininden olan kimse

m. 345, 471, 472, 477, 505

müstecāb Ar. (مستجاب) müstecap, kabul edilen

m. 365

müste'ān Ar. (مستعان) müstean, kendisinden yardım istenen

m. 867

müşkil Ar. (مشكل) müşkül, zor, çetin

m.+ini 567

müşkül bk. **mişkil**

m. 522

m.+üm 521

müşküllük müşküllük, zorluk

m.+i+(müşküllüğü) 901

müşterî Ar. (مشتری) Müşteri, Jüpiter, Erendiz

m. 677

müyesser eyle- müyesser eylemek, (Allah) nasip etmek

m. 98

nā-çār F. (ناچار) naçar, çaresiz

n. 384, 624

nā-gāh F. (ناگاه) nagah, zamansız, ansızın

n. 570, 852

nā-gehān F. (ناگهان) nagehan, birdenbire, ansızın

n. 699

nā-hoş F. (ناحوش) nahoş, hoş olmayan

n. 546, 564

nā'ib Ar. (نائب) naip, vekil

n. 239

naķil Ar. (نقل) nakil, başka bir yere götürme, aktarma

n. 573

naķş Ar. (نقش) nakış, işleme

- n. 752
n.++ı 662
n.+ın 899
nā-mahrem Ar. (نا محرم) namharem, mahrem karşıtı
n.+e 544
namāz F. (نماز) namaz, İslâm'ın beş şartından birini teşkil eden ibâdet
n. 461, 865
n.+ın 1035
nām-dār F. (نامدار) namdar, namlı, adlı
n. 158
nāmus A. (ناموس) namus, ırz, iffet
n. 7
n.+ı 633
n.+ın 422
nā-reste F. (نارسته) nareste, olgunlaşmamış; henüz bbülûğa erişmemiş
n. 38
naşib eyle- nasip eylemek, eriştirmek, kısmet etmek
n. 80
naşihat Ar. (نصیحت) nasihat, öğüt
n. 420
nāz F. (ناز) naz, cilve
n. 263, 676
nażar Ar. (نظر) nazar, bakma, bakış
n. 182, 693, 941
nāz eyle- naz eylemek, nazlanmak
n.-di 361
nāzik F. (نازك) nazik, ince, nazik
n. 518
nāzük bk. **nāzik**
n. 531
nāzük-ter F. (نازك تر) nazikter, çok nazik
n. 681
ne ne, soru sıfatı ve zamiri
n. 20, 50, 51, 52, 100, 112, 115, 118, 130, 130, 192, 194, 195, 197, 205, 212, 212, 220, 220, 239, 244, 263, 299, 303, 303, 305, 323, 323, 329, 363, 390, 396, 396, 396, 397, 402, 402, 402, 403, 412, 413, 421, 429, 431, 493, 493, 499, 500, 512, 513, 516, 520, 520, 529, 535, 536, 550, 552, 558, 562, 591, 627, 627, 627, 627, 631, 700, 713, 718, 729, 739, 745, 778, 804, 843, 864, 877, 877, 886, 921, 922, 932, 932, 933, 938, 940, 953, 971, 1010, 1022, 1026, 1029, 1044, 1045, 1045
n.+dir 926
n.+dür 109, 378, 378, 522, 533, 587, 729, 803
n.+eyledüñ+(neyledüñ) 807
n.+eyleyelüm+(neyleyelüm) 1030
n.+eyleyeyin+(neyleyin) 32
n.+idelüm+(nidelüm) 1019
n.+idem+(nidem) 54
n.+ider+(nider) 977, 982
n.+itmek+(nitmek) 529, 1033
n.+ler 23, 23, 302, 1047
n.+ola(nola) 915
n.+ola+(nola) 920
n.+oldı+(noldı) 829
n.+si 390
n.+ye 212, 496, 499, 588, 939, 972
n.+yise 530
nebi Ar. (نبي) nebi, peygamber
n. 865, 876
n.+sin 173
n.+ye 951
neccār Ar. (نجار) neccar, marangoz
n. 733
nefes Ar. (نفس) nefes, soluk
n. 597
n.+de 166, 870
nefs Ar. (نفس) nefes, kişinin öz varlığı, kişiliği
n.+i 679
n.+ile 1062, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067
n.+ime 395
n.+imüz 76
nehār Ar. (نهار) nehar, gündüz
n. 1053
nemrud Nemrut (şahıs adı)
n. 115, 191, 195, 204, 210, 218, 221, 224, 228, 244, 276, 289, 295, 299, 300, 309, 314, 325, 330, 331, 334, 335, 336, 336, 338, 339, 340, 342, 343, 347
n.+a 201, 202, 234, 293, 313
n.+ıla 117, 297, 344
n.+uñ 223, 287, 288, 322, 337, 338
nergās bk. **nergis**

- n. 271
nergis F. (نرگس) nergis, çiçek adı
n. 271
- nesne** nesne, varlık, şey
n. 308, 535, 714, 787
n.+si 620, 623
- nesrin** F. (نسرین) nesrin, yaban gülü
n.+den 681
- nev-cuvân** F. (نوجوان) nev-civân,
delikanlı, genç
n. 172
- neydigi** neydiği, ne olduğu
n.+n 236
- neyle-** neylemek, ne yapmak, ne etmek
n.-di 344, 360
n.-dün 632
n.-sün 160
n.-yeyin 420
- nice** nice, nasıl
n. 58, 140, 174, 209, 210, 214,
217, 234, 255, 284, 309, 520, 522, 680,
693, 707, 729, 736, 826, 927, 928, 931,
955, 955, 963, 1052, 1053, 1055, 1057,
1059, 1061
n.+si 931
- niceydüğü** niceydiği, nasıl olduğu
n.+n 236
- nicit-** nicitmek, nasıl yapmak, nasıl
etmek
n.-dün 109
- niçe** bk. **nice**
n. 243, 553, 767, 844
- niçün** niçin
n. 586, 731, 774, 803, 1014
- nidâ** Ar. (نداء) nida, seslenme
n. 363
n.+sı 486
n.+yı 366
- nifâk** Ar. (نفاق) nifak, ara bozukluğu, iki
yüzlülük
n. 546
- nigâr** F. (نگار) nigar, sevgili
n. 662, 688, 694, 779, 811
- nihâni** F. (نہانی) nihani, gizli
n. 463, 555
- niķâb** Ar. (نقاب) nikap, örtü, pe.e
n. 261
- ni'met** Ar. (نعمت) nimet, ihsan, bağış;
yiyecek, içecek
- n. 57
n.+e 176
n.+i 342
n.+içün 175
n.+ler 343
n.+leründen 56
- nirede** nerede
n.+n 926
n.+ndür 789
n.+nsin 499
- nisbet** Ar. (نسبت) nispet, ölçü, oran
n.+in 250
- nıst** F. (نیست) nist, yok
n. 818
- nişân** F. (نشان) nişan, işaret, iz
n. 659
- nişe** nişe, ne kadar çok
n. 440
- nit-** nitmek, ne etmek, ne yapmak
n.-digün 205
n.-düğini 215
n.-dün 109
n.-e+(nide) 141, 689
n.-er+(nider) 122, 335, 369,
373, 617, 784, 846
n.-erler+(niderler) 498
n.-eyin+(nideyin) 576
- nite** nite, nasıl
n. 211, 942, 986
- niyâz** F. (نیاز) niyaz, yalvarma, yakarma
n. 461, 868
n.+ı 595
- n'ol-** n'olmak, ne olmak
n.-dı 163, 581
- n'ola** n'ola, ne olur, ne olacak
n. 90
- nohūd** F. (نخود) nohut, baklagillerden
bir bitki
n.+dan 911
- nukre** Ar. (نقره) nukre, gümüş
n.+dür 673
- noķşân** Ar. (نقصان) noksan, eksiklik
n. 93, 413
- nūh** Hz. Nuh (şahıs adı)
n. 961
- nūr** Ar. (نور) nur, aydınlık, ışık
n. 66, 453, 454, 460, 476
n.+ı 455
n.+dan 1037

- n.+ı 59, 143
n.+ın 1038
n.+ken 560
- o o**, işaret zamiri ve sıfatı
o. 189, 438, 439, 456, 458, 519, 647, 658, 666
o.+dur 842
- obruk** obruk, çukur, oyuk
o. 63
- ocak** ocak, ateş yakılan yer
o.+ın+(ocanın) 372
- od od**, ateş
o. 227, 228, 229, 265, 266, 269, 269, 273, 274, 277, 281, 282, 285, 286, 298, 301, 911
o.+a 198, 222, 225, 234, 251, 254, 283, 284, 293, 307, 501, 514
o.+dan 70, 297
o.+ı+(1) 551, 682, 753
o.+ı+(2) 232, 306
o.+ıla 279
o.+ına 8, 41, 755, 901
o.+ından 35
o.+larıñ 25
- odın odun**
o.+a 229
- odun** odun, yakılmak için hazırlanmış, kesilmiş ağaç
o. 229
o.+ları 227
- oğıl oğul**
o. 470, 956
- oğlan** oğlan, erkek çocuk
o. 197, 220, 499, 509, 512, 516, 532, 534, 535, 551, 552, 555, 562, 566, 569, 575, 576, 585, 586, 586, 602, 979, 980, 1044
o.+a 520, 532, 533, 540, 545
o.+ı 531, 548, 981
o.+ıdı 523
o.+um 1022
o.+uma 1043
o.+uñ 508, 549, 572, 616
- oğlancık** oğlancık, oğullara sevgiyle yaklaşıldığını belirten bir söz
o.+ları 139, 154
- oğlancuk** bk. **oğlancık**
o.+ları 38
- oğul** oğul, erkek evlat
o. 467, 471, 472, 524, 983
o.+ı+(oğlı) 151, 465, 834
o.+ıdur+(oğlıdur) 611
o.+ın+(oğlın) 1046
o.+ına+(oğlına) 613, 615
o.+ından+(oğlından) 18, 95
o.+ımı+(oğlını) 469, 1027
o.+ıñsa+(oğluñsa) 244
o.+u+(oğlu) 964
o.+um+(oğlum) 119
o.+uñ+(oğluñ) 152
o.+uñdur+(oğluñdur) 980
- oht** oht, vakit, zaman
o. 661
o.+u 123
- ol ol**, teklik 3. şahıs zamiri ve işaret zamiri
o. 2, 2, 3, 9, 14, 31, 38, 43, 43, 44, 46, 53, 57, 63, 83, 84, 115, 117, 135, 137, 144, 146, 149, 151, 151, 152, 154, 156, 161, 165, 166, 167, 172, 176, 177, 184, 188, 198, 199, 206, 207, 208, 209, 214, 214, 229, 232, 232, 237, 239, 240, 249, 250, 257, 259, 261, 262, 263, 264, 266, 269, 282, 291, 292, 302, 304, 306, 310, 320, 321, 331, 332, 335, 337, 338, 339, 341, 343, 345, 347, 350, 351, 354, 354, 356, 356, 356, 367, 371, 376, 381, 390, 405, 412, 423, 423, 425, 427, 428, 432, 435, 436, 437, 437, 439, 441, 449, 450, 450, 452, 453, 454, 454, 459, 459, 461, 461, 462, 463, 467, 473, 478, 480, 481, 485, 486, 492, 501, 502, 503, 505, 506, 518, 519, 520, 521, 521, 525, 527, 531, 531, 532, 536, 538, 541, 544, 548, 548, 552, 554, 557, 557, 558, 559, 570, 571, 575, 576, 576, 584, 590, 591, 594, 595, 598, 599, 600, 600, 604, 604, 607, 611, 614, 616, 636, 639, 648, 650, 650, 659, 660, 661, 664, 665, 667, 667, 669, 670, 687, 688, 693, 693, 700, 712, 718, 718, 733, 736, 741, 742, 742, 746, 747, 751, 752, 766, 768, 768, 769, 770, 771, 772, 780, 782, 782, 784, 827, 829, 835, 841, 845, 846, 846, 852, 853, 854, 855, 864, 864, 865, 868, 870, 870, 872, 876, 876, 880, 881, 884, 887, 890, 893, 893, 894, 907, 927, 929, 930, 939, 940, 940,

943, 954, 961, 976, 985, 988, 989, 992, 1012, 1020

o.+dur 215, 634, 638, 744, 795

o.+durur 305

ol- olmak, gerçekleşmek, meydana gelmek

o. 8, 8, 267, 505

o.-a 5, 35, 91, 146, 182, 196, 214, 263, 263, 298, 357, 365, 374, 385, 441, 481, 559, 559, 602, 675, 817, 832, 862, 884, 886, 1015

o.-am 142, 142

o.-an 9, 763

o.-anı 101

o.-anlar 903

o.-anların 65

o.-asın 408, 408, 472, 813

o.-ayım 309, 811

o.-ayın 812

o.-dı 117, 118, 137, 146, 147, 153, 159, 174, 176, 223, 231, 248, 269, 282, 287, 369, 434, 437, 464, 464, 500, 569, 596, 616, 624, 625, 628, 729, 752, 802, 806, 826, 870, 878, 951, 973, 1020

o.-dılar 155, 540

o.-dıysa 440

o.-duğı 437

o.-dum 384, 421, 755, 987

o.-duñ 876

o.-ğıl 629, 760, 821

o.-ıcağ 770

o.-ınca 519

o.-ısar 390, 961

o.-ıсарdur 646, 734, 794

o.-ma 268, 304

o.-madın 486

o.-masın 319

o.-masun 475

o.-maya 345, 345

o.-mayadı 1032

o.-mayan 903

o.-mayana 31

o.-mazıdı 891

o.-mazısa 352, 352

o.-mış 910, 914, 1044

o.-mışam 471, 515, 1041

o.-mışdı 453

o.-mışdur 397

o.-mışıdı 527, 557

o.-sa 197, 413, 537, 622, 633

o.-sun 99, 99, 482, 612, 654, 654, 777, 808, 1041, 1051

o.-uban 459, 901

o.-uncağ 394

o.-uñ 820

o.-up 133, 145, 375, 408, 621, 1054

o.-updı 449

o.-updur 553, 586

o.-ur 10, 13, 14, 293, 297, 343, 400, 413, 501, 504, 573, 675, 683, 763, 897, 897, 898, 899, 906, 953, 979

o.-uram 477

o.-urđı 687, 770, 890, 967

o.-ursa 52

olar olar, çokluk 3. şahıs zamir

o.+uñ 59, 65

ol dem ol dem, o an, o zaman

o. 169, 183, 184, 251, 265, 269, 287, 337, 458, 604

o.+de 186

o.+e 264

olmağ olmak, olma, gerçekleşme

o. 774

olun- olunmak, olma işine konu olmak

o.-maz 904

on on sayısı

on. 435, 467, 473, 487, 487, 495, 507, 517, 525, 534, 1026

on.+ı 498, 517

on.+a 1000

onlar onlar, çokluk 3. şahıs zamiri ve işaret zamiri

o. 109

o.+ı 580

oğı- okumak

o. 788

o.-duñ 984

oğı- okumak, bir yazıda ne yazıldığını sâdece gözle veya aynı zamanda seslendirerek çözmek; tahsil yapmak

o. 969

o.-dı 970

o.-dılar 790

o.-duğı 967

o.-madı 563

o.-rsa 102

o.-yasın 475

okun- okunmak, okuma işine konu olmak

o.-maz 1058

or or, kale, hendek

o.+ına 946

oran oran, ölçü, nispet

o.+ı 27

orta orta, ara yer, eşit uzaklıkta bulunan

o. 150

o.+da 673

ortanca ortanca, üç kardeşin büyüğü ile küçüğü arasında bulunan

o. 615, 831

‘oşmān Hz. Osman (şahıs adı)

o. 957

ot bk. **od**

o.+dan 144

oṭ bk. **od**

o.+a 448

otla- otlamak, hayvanların yerdeki ot ve çıçemi dolaşarak yemesi, yayılmak

o.-r 909

otur- oturmak, vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek

o. 364, 833

o.-am 816

o.-dı 822

o.-mıṣ 728, 791

o.-up 849, 875

o.-ur 123, 277, 278, 455, 674,

910

o.-urlar 456

otuz otuz sayısı

o.+a 1006

oy- oymak, bıçaklayarak yaralamak

o. 544

o.-dılar 560

oyun oyun, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence; hile

o.+ar+(oynar) 791

o.+ına+(oynına) 708

oyuḵ oyuk, oyulmuş, çukur

o.+a+(oyuḡa) 217

öde- ödemek, borcu alacaklıya vermek

ö.-r 621

ög- öğmek, övmek

ö.-er 848

ö.-üp 1057

öküş öküş, çok, fazla

ö.+üm 1016

öl- ölmek, hayatı sona ermek, can vermek

ö.-di 808

ö.-diyse 1026

ö.-düḡin 26

ö.-e 1004

ö.-em 1008

ö.-enleriçün 69

ö.-enleriñ 75

ö.-icek 504

ö.-ince 392

ö.-medin 1012

ö.-mezise 633

ö.-üben 869

ö.-ür 626

ö.-ürem 1011

ö.-ürise 812

öldür- öldürmek, bir canlının hayatına son vermek

ö. 991

ö.-en 1065

ö.-mezin 380

ö.-üñ 290

ö.-ür 1046

ölü ölü, ölmüş kimse, diri karşıtı

ö.+ye 866

ö.+yi 867

ölüm ölüm, hayatın sona ermesi, ölme

ö.+ini 1062

öñ ön, görünen taraf, arka karşıtı

ö.+den 948

ö.+in 221, 336

ö.+inde 459, 674, 855

ö.+ine 164

öñce önce, ilk olarak, sonra karşıtı

ö. 192, 315

‘ömer Hz. Ömer (şahıs adı)

ö. 434, 957, 963, 982, 983, 990, 993, 996, 1001, 1002, 1003, 1009, 1013, 1016, 1020, 1023, 1026, 1027, 1032, 1039, 1042, 1043

ö.+e 979

‘ömr Ar. (عمر) ömür

ö.+i+(1) 449, 463, 464, 464

ö.+i+(2) 45

ö.+in 449

ö.+ümüñ 859
 ö.+üñ 7, 1054, 1060
 ö.+üñden 858
‘ömür ömür, hayat
 ö. 904
öp- öpmek, sevgi, saygı, bağlılık, teşekkür belirtmek amacıya dudaklarını bir şeye veya birine değdirmek
 ö.-er 1027
 ö.-üp 600
örüçür- örüdurmak, ayağa kalkmak, dik durmak
 ö.-ur 339
ört- örtmek, korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak
 ö.-üp 168
örtülü örtülü, örtüsü olan
 ö. 671
örü örü, kalkık, dik
 ö. 119, 790, 798
örüçür- bk. **örüçür-**
 ö.-dı 484
öt- ötmek, kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak
 ö.-er 274, 892
ötürü ötürü, bir şeyden dolayı, bir şey yüzünden
 ö. 882
öyle öyle, onun gibi, ona benzer
 ö. 934
öz öz, kişilik, benlik
 ö. 29
 ö.+i 466
 ö.+in 262
 ö.+ine 462
 ö.+üm 32
 ö.+ümi 350
 ö.+ün 919
 ö.+üñde 417
özge özge, başka
 ö. 5, 85
‘özür Ar. (عذر) özür, bir kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret
 ö.+üñ+(‘özürüñ) 939
palta bk. **balta**
 p. 128, 129, 131, 194, 206
 p. +yı 130

paraçuk paracık
 p. 430
parala- paralamak, parçalamak
 p.-r 128
pādişāh padişah, Osmanlı Devleti'nde devlet başkanına verilen unvan, hükümdar, sultan
 p. 354, 634, 635, 751, 775, 797, 800
 p.+a 423, 776
 p.+dur 759
 p.+durur 881
 p.+ı+(1) 502
 p.+ı+(2) 519
 p.+lar 774
 p.+larıdı 827
 p.+um 50
 p.+üñ 611
pādişāhlık padişahlık, padişah olma durumu
 p. 612, 763, 833
pāk F. (پاک) pak, temiz
 p. 432, 583, 604
 p.+e 443
pāre F. (پاره) pare, parça
 p. 133, 195, 195, 286
 p.+den 107
pek pek, çok, fazla
 p. 1065, 1065
penāh F. (پناه) penah, sığınacak yer
 p.+ı 49
pençe F. (پنجه) pençe, yırtıcı hayvanların ön ayaklarının parmaklarıyla tırnakları
 p. 408, 408
perde F. (پرده) perde, görüşü, ışığı engellemek, bir şeyi gizlemek için pencereye veya bir açıklığın önüne gerilen örtü
 p. 87, 261
pervāne F. (پروانه) pervane, geceleri ışık etrâfında dönerek uçan küçük kelebek
 p. 8
pes F. (پس) pes, şu halde, öyleyse; yeter, kâfi
 p. 89, 112, 160, 214, 354, 375, 402, 464, 538, 563, 654, 716, 823, 931, 936
peşimān F. (پشیمان) peşiman, pişman

- p. 459
peygamber F. (پيغامبر) peygamber, elçi, nebi, resul
 p. 164, 852, 868
 p.+e 135
 p.+i 360, 377, 862
- peynir** peynir, maya ile katılaştırılarak sütten yapılan ve birçok türü olan besin
 p. 917
 p.+iñden 926
- peynirli** peynirli, peyniri olan
 p.+ce 940
- pir** F. (پير) pir, yaşlı kimse
 p. 487, 487
 p.+ler 541
- pişe** F. (پيشه) pişe, iş
 p. 440
- pişigâr** F. (پيشكار) pişigar, iş başında olan
 p.+ıdı 242
 p.+lar 238
- pişür-** pişirmek
 p.-em 916
- pul** pul, eskiden kullanılan küçük madeni para
 p. 627
- put** F. (پت) put, bazı ilkel toplumlarda doğüstü güç ve etkisi olduğuna inanılan canlı veya cansız nesne, tapıncak, sanem
 p. 132, 189, 208, 209, 559, 559
 p.+a 553
 p.+lar 116, 127, 127, 189, 193, 207
 p.+ları 109, 126, 128, 202, 203, 204
 p.+ların 192
 p.+larına 191
 p.+larıñ 198, 206
 p.+uñ 131, 189, 206
- put-ḥâne** bk. **put-ḥâne**
 p. 118, 294, 556
 p.+ye 120
 p.+ler-ñ 125
- put-ḥane** F. (پتخانه) puthane, putların bulunduğu tapınak
 p.+ye 556
- pür** F. (پر) pür, dolu, çok
 p. 100, 126, 149
 p.+i+ 88
- rabb** Ar. (رب) Rabb, Allah, Tanrı
 r. 53, 76, 80, 246
 r.+im 385
 r.+ime 374
- rabbānî** Ar. (ربّانى) Rabbani, Rabla ilgili, Allah'a ait
 r. 153
- rabbü'l-celîl** Ar. (ربّ الجليل) rabbülcelil, yüce Allah
 r. 262
- rabbü'l-âlemîn** Ar. (ربّ العالمين) rabbülalemin, alemlerin rabbi
 r. 163
- râh** F. (ره) rah, yol
 r. 483, 532, 589
- râhat** Ar. (رحات) rahat, sıkıntısız ola, huzur
 r.+ımdan 973
- rahîm** Ar. (رحيم) rahim, *ahirette mümin kullarına acıyan, merhamet eden* anlamında esmâ-i hüsnâdandır
 r. 2, 356
 r.+den 90
 r.+sin 89, 89
- rahmân** Ar. (رحمان) rahman, *kâfir-mümin ayırmadan yarattığı bütün varlıklara merhamet eden, nîmet veren* anlamında esmâ-i hüsnâdandır
 r.+ı 98
- rahmet** Ar. (رحمت) rahmet, Allah'ın yaratıklarına olan merhameti, acıma ve esirgemesi
 r. 72, 80, 90, 299, 355
 r.+dür 13
 r.+e 176
 r.+i 22
 r.+inden 3, 4
 r.+ine 349
 r.+lerüñden 56
 r.+üñden 50
 r.+üñüñ 51
- rahmet eyle-** rahmet eylemek, merhamet etmek
 r.-yicek 356
- rahmetelli'l-âlemîn** Ar. (رحمة اللّٰعالمين) rahmetellilalemin, *Âlemlere rahmet*

mânâsına Peygamber efendimizin mübârek isimlerinden.

r.+sin 582

raht F. (رخت) raht, at takımı, eyer

r. 612

ra'yyet Ar. (رعيّت) raiyyet, bir hükümdarın yönetimi altında olan halk

r.+i 759

ra'nâ Ar. (رنا) rana, güzel, hoş

r. 272

rāygān F. (رايگان) raygan, bedava

r. 391

rāz F. (راز) raz, sır

r.+ı 595

rāzı Ar. (راضي) razı, kabul eden

r.+yam 819

recā Ar. (رجاء) reca, ümit

r.+ñız 1002

rehberlik rehberlik, kılavuzluk

r. 841

rek'at Ar. (ركعت) rekat, namazda kıyam, rükû ve iki defa secdeden meydana gelen bölüm

r. 865

remil Ar. (رمل) remil, nokta ve çizgilere dayanarak gaybı keşfetme, gelecekte haber verm

r. 642, 836

remmāl Ar. (رّمّال) remmal, falcı, remilci

r. 641, 643, 659, 664, 835, 837

r.+e 653

r.+üñ 834

resm Ar. (رسم) resm, resim, şekil

r.+e 156

r.+i 678

resûl Ar. (رسول) resul, peygamber

r. 141, 152, 459, 522, 530, 533, 536, 537, 545, 579, 587, 599, 863, 1039, 1044

r.+++i 158, 162, 173

r.+e 521, 578, 599

r.+i 471

r.+ine 160, 478

r.+ini 474

r.+üñ 142, 458, 600

resûlallah bk. **resûlullah**

r. 859

resûlullah Ar. (رسول الله) resulullah, Allah'ın resulü

r.539, 580

revā F. (روا) reva, layık, uygun

r. 171, 375

revān F. (روان) revan, giden, akan

r. 138, 155, 169, 270, 418, 855

reyhān Ar. (ريحان) reyhan, fesleğen

r. 267, 306

r.+lar 271

rızık Ar. (رزق) rızık, Allah tarafından herkese takdir edilen nimet

r.+ın 354

r.+ıñı 112

r.+uñ 215

ridā Ar. (رداء) rida, örtü, şal

r.+lar 488

r.+sın 168

rik'at bk. **rek'at**

r. 461

riş F. (ريش) riş, yara

r.+++i 653

rû F. (رو) rû, yüz

r. 548, 574

ruh Ar. (روح) ruh, insan ve hayvanda vücûdu canlı kılan, bilen, duyan ve idrak eden hayat gücü, hayat cevheri, can

r.+++ı 443

r.+ına 444

rum Ar. (روم) Rum

r. 881

r.+da 779, 827

r.+dan 805

rûzi F. (روزی) ruzi, rızık, nasip

r. 482, 651

sā'at Ar. (ساعت) saat, vakit, zaman

s. 252, 262, 264, 876

s.+de 304, 479

şabāh Ar. (صباح) sabah, günün ilk saatleri

ş. 519

şabān saban, çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı

ş. 912

şābir Ar. (صابر) sabir, sabreden

ş.+lerüñden 62

şabr Ar. (صبر) sabır, dayanma, tahammül gösterme

ş. 148, 295, 587

şabūr bk. **şabr**

- ş. 352
saç saç, başı kaplayan kıllar
 s.+ı 677, 680, 686
- saç** bk. **saç**
 ş.+ın 329
- saç-** saçmak, bir şeyi dağıtmak, dökmek
 s.-ar 329
- saç-** bk **saç-**
 ş. 80
 ş.-ar 710
 ş.-dılar 170
- saçıl-** saçılmak, saçma işi yapılmak
 ş.-ur 281
- şadağa** Ar. (صدقة) sadaka, karşılık beklenmeden sâdece Allah rızâsı için fakirlere verilen para, mal vb
 ş. 788
- şâdık** Ar. (صديق) sadık, sadakatli kimse
 ş.+ları 1047
- şâdıkū'l-v'adül-emîn** Ar. (صديق الوعدال أمين) şâdıkū'l-v'adül-emîn, emin ve sözünün eri olan Muhammed Allah'ın Resulüdür.
 ş.+sin 582
- şafâ** Ar. (صفا) safa, rahat, huzur
 ş. 62, 616, 725, 808, 870
 ş.+ya 495
- şâfi** Ar. (صافي) safi, temiz, katışıksız
 ş. 44
- şağ (I)** sağ, sol karşıtı
 ş. 549
 ş.+ıla 594
 ş.+ına 273
- şağ (II)** sağ, yaşamakta olan
 ş. 812م
- sağ-** sağmak, memeyi parmaklar arasında sıkarak sütünü akıtmak
 s.-ım 917
- şağluğ** sağlık, sıhhat
 ş.+ına+(şağluğına) 724
- şahâbe** Ar. (صحابه) sahabe, Hz. Muhammed'in sohbetinde bulunmuş olan müslümanlar,
 ş. 965
- şâhib** Ar. (صاحب) sahip, bir şeyin mülkiyetini elinde bulunduran kimse
 ş.+mi 391
 ş.+üm 406
- şâhib-cemâl** Ar. (صاحب جمال) sahip-cemal, güzellik sahibi
 ş. 466
- şâhib-ka-dem** Ar. (صاحب قدم) sahip-kadem, uğur sahibi
 ş. 720
- şâhib-kemâl** Ar. (صاحب كمال) sahip-kemal, olgunluk sahibi
 ş. 652
- şâhib-kerem** Ar. (صاحب كرم) sahip-kerem, kerem sahibi
 ş. 167, 188
- şahrâ** Ar. (صحرا) sahra, boş, geniş arazi, çöl
 ş. 321
 ş.+ya 226
- şâ'id** Ar. (شاهد) said, uğurlu
 s. 1059
- şakal** sakal, yetişkin erkeklerde yanak ve alt çenede çıkan kılların tümü
 s.+uñuz 513
- şakallu** sakallı, sakalı olan
 s. 541
- şakla-** saklamak, elinde bulundurmak, tutmak
 s.-ñ 221
- şakla-** bk. **şakla-**
 ş. 70, 97, 98
 ş.-dum 430
 ş.-r 1064
 ş.-ya 149, 157
- şal-** salmak, bırakmak, göndermek
 ş.-ar 106
 ş.-dı 138, 708
 ş.-dılar 959
 ş.-gıl 318
 ş.-iban 643
- şalâ** Ar. (صلاة) sala, çağırma, davet etme
 ş. 175
- şalah** Ar. (صلاح) salah, iyi olma, düzelme
 ş. 866
- şalavât** Ar. (صلوات) salavat, *Allahım, (Efendimiz) Hz. Muhammed'e ve (Efendimiz) Hz. Muhammed'in soyundan gelenlere salât eyle, onların şeref ve kadrini yücelt anlamına gelen Allâhümme salli alâ (seyyidinâ) Muhammedin ve alâ âli (seyyidinâ)*

Muhammed cümlesi veya aynı anlama gelebilen duâlardan her biri

ş. 357, 443, 447, 451, 462, 588, 870, 951, 1051

şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Ar. (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) *sallallahu aleyhi ve sellem, Allah ona salat ve selam etsin* anlamında Hz. Muhammed’in adı anılınca söylenen bir dua.

ş. 179

sallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem Ar. (صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) *sallallhu Teala aleyhi ve sellem, Allah ona salat ve selam etsin* anlamında Hz. Muhammed’in adı anılınca söylenen bir dua.

ş. 187

sāl u māh sal u mah, yıl ve ay

s.+ı 502

şan- sanmak, gibi gelmek, zannetmek

ş.-asın 328

ş.-ayduñ 453

ş.-ayıduñ 523

ş.-dı 799

ş.-ubanı 573

ş.-ur 349

saña sana, sen zamirinin yönelme hal eki almış biçimi

s. 5, 13, 13, 20, 78, 85, 112, 113, 115, 181, 203, 208, 212, 214, 215, 247, 255, 255, 267, 298, 310, 311, 318, 363, 386, 413, 440, 472, 482, 568, 629, 632, 651, 656, 696, 705, 709, 748, 778, 806, 814, 841, 919, 920, 929, 932, 962, 975, 983, 990, 1015, 1016, 1022, 1032

şanavber Ar. (صَنْوَبَر) sanavber, çam fıstığı ağacı

ş.+den 686

şanki sanki, farz edelim ki, güya

ş. 672

şanu sanı, zan

ş.+lar 1063

şapan sapan, iki ucu ip, ortası örme veya meşin olan bir taş atma aracı

ş.+a 240, 280

ş.+dan 252

şar- sarmak, kuşatmak, örtmek

ş.-ar 622

ş.-dılar 1034

sarây F. (سَرَاي) saray, hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük ve gösterişli binâ

s. 503, 672, 799, 816

s.+a 704, 728, 822

s.+da 704

s.+ı 457

s.+ına 336

s.+uñ 460

şarı sarı, renk adı

ş.+dur 972, 986

şaru bk. **şarı**

ş. 231

şat- satmak, bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek

ş.-am 638

ş.-dı 639

şataş- sataşmak, birini rahatsız edecek davranışta bulunmak, musallat olmak

ş.-dı 972

şatur F. (صَتُور) satır, keskin ve geniş ağızlı bir tür bıçak

ş. 194

şavf eyle- savf eylemek, temiz etmek

ş. 268

şayru sayrı, hasta

ş.+dur 1001

ş.+ya 393

ş.+yam 121, 973

sebağ Ar. (سَبَاغ) sebak, ders

s. 376

sebeb Ar. (سَبَب) sebep, neden

s. 500, 803

secde Ar. (سَجْدَة) secde, genellikle namaz kılarken alnı, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan durum

s. 191, 216, 217, 289

sefer Ar. (سَفَر) sefer, yolculuk

s. 590, 633, 648, 657, 660, 764, 766, 789, 830, 886, 983

segirt- seğırtmek, koşmak

s.-üp+(segirdüp) 103, 1054

sehâ Ar. (سَخَاء) seha, cömertlik

s. 492

seher Ar. (سَحْر) seher, sabahın güneş doğmadan önceki zamanı

s. 61, 71

sekiz sekiz sayısı

s. 57, 1041
seksen seksen sayısı
 s.+e 1020
selām Ar. (سلام) selam, birine öz ve işaretle bir nezaket gösterisi yapma, esenleme, merhaba
 s. 150, 606, 854, 946
 s.+ı 444, 491
 s.+ın 607
 s.+u 854
selāmet Ar. (سلامت) selamet, sağlıklı olma, esenlik
 s. 268
Şemer Ar. (ثمر) semer, meyve, yemiş
 s.+de 437
semiz semiz, şişman
 s. 932
sen teklik 2. şahıs zamiri
 s. 6, 15, 15, 22, 89, 90, 171, 204, 205, 205, 206, 208, 220, 244, 253, 254, 256, 256, 307, 308, 309, 332, 364, 369, 377, 384, 388, 393, 442, 443, 445, 462, 470, 472, 478, 499, 505, 510, 510, 516, 522, 533, 566, 567, 567, 593, 601, 603, 603, 650, 656, 705, 707, 757, 817, 821, 833, 858, 870, 895, 899, 900, 941, 948, 974, 984, 1010, 1048
 s.+cileyin 304
 s.+de 10, 216, 389
 s.+den 68, 85, 86, 182, 364, 387, 882
 s.+i 5, 6, 7, 8, 21, 82, 86, 143, 220, 253, 311, 333, 380, 382, 382, 385, 399, 399, 470, 496, 576, 805, 806, 812, 813, 874, 933, 1067
 s.+iñ 926
 s.+iñçün 1019
 s.+sin 49, 568, 583
 s.+üñ 99, 365, 407, 417, 441, 583, 583, 645, 918, 928, 980
 s.+üñçün 594
 s.+üñiçün 874, 875
 s.+üñle 811
ser-gerdān F. (سرگردان) ser-gerdan, başı dönen, sersemlemiş
 s. 677, 955
sermāye F. (سرمایه) sermaye, para ve paraya çevrilebilir malların bütünü
 s. 620

ser-nigūn F. (سرنگون) ser-nigun, ters dönmüş, baş aşağı
 s. 675
ser-te-ser F. (سرتسر) ser-te-ser, baştan başa
 s. 383
ser-ver F. (سرور) server, başkan, reis
 s. 439
 s.+durur 14
 s.+e 135
 s.+i 37
serv-i revān F. (سروروان) servirevan, yürür gibi görünen selvi; uzun boy
 s.+ı 679
serv ü erguvān F. (سروارغوان) serv ü erguvan, servi ve erguvan
 s. 270
settār Ar. (ستار) settar, *kullarının hatâ, kusur, ayıp ve günahlarını örten, bağışlayan* anlamında Allah için kullanılır
 s. 246
settārü'l-'uyüb Ar. (ستار العيوب) settarülüyub, ayıpları örten, gizleyen Allah
 s. 352
sev- sevmek, sevgi ve bağlılık duymak
 s.-e 18
 s.-enler 82
 s.-erdi 965
 s.-erin 16, 1067
 s.-meyenler 17
 s.-mez 11
Şevāb Ar. (ثواب) sevap, iyi ve güzel davranışlar karşılığında Allah tarafından verilen mükâfat
 s. 178
sevāhistān sevhistan, yer adı
 s. 698
sevdā Ar. (سودا) sevda, kuvvetli sevgi, aşk
 s.+yı 757, 880
sevdir- sevdirmek, sevmesini sağlamak
 s.-en 1065
sevgi sevgi, insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu
 s. 439
sevgülü sevgili, sevilen kimse, sevgili

s. 67, 84
sevin- sevinmek, sevinç duymak
 s.-üben 365, 366
sevmek sevmek, sevme eylemi
 s. 15, 17, 19, 440
seyr eyle- seyr eylemek, izlemek
 s.-di 147
şı- sımak, kırmak
 ş.-diñ 204
 ş.-yan 203
 ş. -yayın 110
 ş.- mağıl 974
şıçra- sıçramak, ayaklarla, birdenbire ve kuvvetle yeri teperek hızla yukarıya veya ileriye atılmak
 ş.-yuban 107
şıdk ı şafā şıdk ı şafa, doğru ve saf
 ş.+dan 446
şıgın- sığınmak, güvenilir bir yere çekilmek
 ş.-am 255
 ş.-dum 318, 629, 670
 ş.-mayam 255
şığır şığır, büyükbaş evcil hayvanların genel adı
 ş.+durur 614
şın- sınımak, kırılmak
 ş.-dı 702
şınā'at Ar. (صناعت) sınaat, sanat, ustalık
 ş.+ı 835
şınık sınık, kırık
 ş. 63
şımuğ bk. **şınık**
 ş. 334
şıra sıra, ardından
 ş. 839
şırāt Ar. (صراط) sırat, Sırat köprüsü
 ş.+dan 70
sırr Ar. (سرّ) sır, gizli tutulan şey
 s. 656
 s.+a 839
 s.+ı 157
 s.+ıla 462
 s.+ına 938, 950
sihir Ar. (سحر) sihir, büyü
 s.+dür 511
 s.+e+(sihre) 770
 s.+idi+(sihridi) 688
sihr eyle- sihr eylemek, sihir yapmak

s.-di 793
sin bk. **sen**
 s. 866
sin sin, mezar
 s.+den 68
 s.+leriçün 63
 s.+ümüz 66
sinekcük sinekcik
 s.+e+(siñecüğe) 331
siñecük bk. **sinekcik**
 s. 335
siñek sinek, birtakım uçucu böceklerin genel adı
 s. 213, 322, 323, 323, 329, 330, 330, 337, 339, 341, 343
 s.+den 214
 s.+ün+(siñegün) 334
sinle sinle, mezar, sin
 s.+den 1034
 s.+ye 66
sivrisiñek sivrisinek, birçok türü bulunan ve bir türü sıtma mikrobi aşılaman, sulak, bataklık yerlerde çok üreyen ve bulaşıcı hastalıkları yayan uçucu böcek
 s. 320
siyāset Ar. (سياسة) siyaset, ceza
 s. 598
siyle- siylemek, işemek
 s.+diyiçün 73
siz çokluk 2. şahıs zamiri
 s. 121, 211, 259, 346, 497, 552
 s.+den 235, 1003
 s.+e 209, 581, 584, 743, 803, 804
 s.+i 990
şok- sokmak, böcek, zehirli hayvan iğnesini batırmak veya ısırarak, zehirlemek
 ş.-ar 324
 ş.-aradı 328
şokak Ar. (صقّاق) sokak, ev dışındaki yer, dışarı
 ş.+lar 671
şol sol, sağ karşıtı
 ş.+a 594
 ş.+una 273

şol- solmak, tazeliğini, diriliğini
yitirmek

ş.-dı 982

ş.-mazıdı 891

şoñ son, nihayet, ilk karşıtı

ş. 358

ş.+a 948

ş.+ı 1052

şoñra sonra, bilahare, önce karşıtı

ş. 434, 646, 843, 966

şor (I)- sormak, sual etmek

ş. 873

ş.-a 536

ş.-alum 789

ş.-ar 872

ş.-arsın 500

ş.-dı 729, 972

ş.-dılar 828

ş.-dılarsa 536

ş.-duñ 696

ş.-maya 1003

ş.-sun 496

ş.-şalardı 348

şor (II)- sormak, emmek

ş.-ar 323

şovuk soğuk

s. 898

şoy- soymak, birinin giysilerini
çıkarmak

ş.-dı 997

sön- sönmek, yanmaz, parlamak olmak

s.-di 436

söyle- söylemek, düşündüğünü,
bildiğini sözle anlatmak

s. 32, 642, 836, 983

s.-di 219, 592, 747, 771, 792,
837, 949

s.-diler 578, 609

s.-dügüñ 924

s.-düñ 653

s.-düñüz 494

s.-gil 378

s.-me 114, 750, 762

s.-medi 312

s.-mesün 543

s.-mez 535

s.-rken 793

s.-rsem 535

s.-rüz 4

s.-sün 160

s.-ye 209, 210, 908, 937

s.-yem 962

s.-yen 759

s.-yesin 1040

söylemek söylemek, söyleme eylemi

s.+e+(söylemege) 773

söylen- söylenmek, kendi kendine bir
şeyler söylemek

s.-ür 575

söz söz, laf, kelam

s. 212, 286, 494, 609, 924

s.+den 963

s.+e 210, 475, 1002

s.+i 115, 169, 933, 1018, 1042

s.+i+(1) 466

s.+i+(1).dür 32

s.+in 312, 508

s.+ine 510

s.+ini 476, 507

s.+leri 218, 602, 943

s.+lerin 542

s.+lerini 914

s.+lerinüñ 540

s.+üm 32

s.+ümden 359, 376

s.+ümi 974

s.+üni 418

s.+üñ 307, 962

s.+üñde 417

s.+üñdür 583

şu su, rengi, kokusu ve tatı olmayan
şeffaf sıvı madde, âb, mâ

ş. 647, 649, 650, 658, 660, 661,
663, 839, 839, 840, 845, 1008, 1009

ş.+dur 659

ş.+ya 1008

ş.+yı 301, 679

şuç suç, töre ve ahlak kurallarına aykırı
davranış

ş.+ına 994

ş.+uñı 299, 948

şuçlu suçlu, suçu olan

ş. 406

ş.+laruñ 49

şuçsuz suzsuz, suçu olmayan

ş. 406

şun- sunmak, bir kimseye bir şeyi
vermek, arz etmek, yollamak

- ş.-a 639
 ş.-dı 888
şuşa- susamak, su içe ihtiyacı duymak
 ş.-ya 1009
şusuz susuz, suyu olmayan
 ş.+ın 26
şüret Ar. (صورت) suret, dış görünüş,
 şekil, biçim
 ş. 752
 ş.+e 693, 752
 ş.+ine 785
şuvar- suvarmak, su vermek
 ş. 88
sultân Ar. (سلطان) sultan, hükümdar
 s. 13, 91, 615, 747, 750, 762,
 776, 778, 799, 801, 802, 811, 819, 834
 s.+a 745, 746, 757, 831
 s.+ıdı 697
 s.+ıla 808
 s.+ımuz 140
 s.+iken 309
 s.+um 52
 s.+uñ 613, 773, 777
sübhân Ar. (سبحان) sübhan, *her türlü
 kusurdan, noksandan, beşerî nitelik ve
 zaaflardan uzak olan* anlamında
 Allah'ın isimlerindendir:
 s. 425
 s.+ı 259
süci süci, içki, şarap
 s. 976, 977, 978
sücüd Ar. (سجود) sücut, secde etme
 s. 298
süd süt
 s. 916, 925
südlü sütlü, sütü olan
 s.+ce 940
sünbül F. (سنبل) sünbül, çiçek adı
 s.+e 271
sünnet Ar. (سُنَّت) sünnet, Hz.
 Muhammed'in müslümanlarca
 uyulması gereken sözleriyle örnek iş ve
 davranışlarının tamâmı
 s. 10, 10
süñük sünük, kemik
 s. 614
sür- sürmek, devam etmek; değmek
 s. 596, 925
 s.-di 597, 658, 669, 834, 946
 s.-diler 185
 s.-düm 630
 s.-er 458, 486, 598, 791
 s.-miş 559
 s.-üñ 313
sürç- sürçmek, ayağı sendelemek,
 tökezlemek
 s.-er 324
sürü- sürümek, sürüklemek
 s.-r 198
süvār F. (سوار) süvar, ata binmiş kimse
 s. 118
şād F. (شاد) şad, mutlu
 ş. 72, 621
şādumām bk. **şādumān**
 ş. 136
şādumān F. (شادومان) şaduman, sevinçli,
 şad
 ş. 164, 172
şāh F. (شاه) şah, padişah, hükümdar
 ş. 24, 68, 68, 419, 448, 523, 528,
 528, 532, 542, 558, 568, 570, 583, 589,
 591, 605, 772, 804, 805, 821, 824
 ş.++ı 188, 432, 452, 462, 518,
 581, 583, 604
 ş.+a 423, 774, 776, 783
 ş.+durur 881
 ş.+ı 255
 ş.+ı+(1) 599
 ş.+ı+(2) 519
 ş.+ım 424
 ş.+uñ 456, 458, 810
şaḥş bk. **şaḥş**
 ş.+uñ 151
şaḥş Ar. (شخص) şahıs, kimse, kişi
 ş. 853, 856
şāh-zāde F. (شاه زاده) şahzade, şehzade
 ş. 837, 844
şakī Ar. (شقی) saki, bahtsız
 ş. 1059
şākīr Ar. (شاکر) şakir, şükreden
 ş. 1044
 ş.+lerüñden 62
şam (I) Şam (yer adı)
 ş. 486
şam (II) F. (شام) şam, akşam
 ş.+a 312
şarāb Ar. (شراب) şarap, içecek şey, içki
 ş. 987

ş.+ın 80
şār F. (شار) şar, şehir
 ş. 618, 659
 ş.+a 824, 838, 845
 ş.+da 838
 ş.+dan 190, 655
şark Ar. (شرق) şark, doğu
 ş.+ıla 526
şārlu şarlı, şehirli
 ş. 117, 219
şaş şaş, şaşırma
 ş. 897
şāzumān bk. **şādumān**
 ş. 365
 ş.+ı 545
şehādet **getür-** şehadet getirmek,
 kelime-i şahādet getirmek
 ş.übeni 460
şehīd Ar. (شهيد) şehit, Allah yolunda ve
 din uğrunda savaşırken ölen kimse
 ş. 37, 437
şehir F. (شهر) şehir, kalabalık yerleşim
 merkezi, kent
 ş.+de 835
 ş.+den 375, 830
 ş.+e+(şehir) 593, 598, 646,
 648, 658, 660
 ş.+i+(şehir) 367, 383, 547, 622
 ş.+ine+(şehirine) 191
 ş.+iñ+(şehirin) 125
 ş.+üm+(şehirüm) 501
 ş.+üñ+(şehirün) 487, 647, 658
şehmā bk. **şehmān**
 ş. 970, 973, 977, 981, 1003,
 1005, 1010, 1011, 1021, 1024, 1036,
 1040
 ş.+da 969
 ş.+ya 971, 1001
 ş.+yı 976, 994
şehmān Şehmān (şahıs adı)
 ş. 964, 997
şehir bk. **şehir**
 ş. 118, 641
şerbet Ar. (شربت) şerbet, meyve özü, su
 ve şekerle yapılan tatlı içecek
 ş. 975
 ş.+iyle 88
şerh eyle- şerh eylemek, açıklamak
 ş.-di 771

şer Ar. (شرع) şer, Şeriat
 ş. 952, 953, 963, 1047
 ş.+i 959, 962
 ş.+ile 529
 ş.+in 993
 ş.+üñ 959
şerī'at Ar. (شريعة) şeriat, Allah'ın
 kulları için peygamberleri vâsıtasıyla
 koymuş olduğu îman, ahlâk, ibâdet ve
 hukukla ilgili kural ve hükümlerin
 bütünü
 ş. 84, 960
şerik Ar. (شريك) şerik, ortak
 ş.+i 930
şerr Ar. (شر) şer, kötülük, fena
 ş. 47
 ş.+inden 97
şevk Ar. (شوق) şevk, şiddetli arzu, istek
 ş.++i 263
şeytān Ar. (شيطان) şeytan, iblis
 ş.+a 772, 897
 ş.+lar 97
 ş.+uñ 769
şikār F. (شكار) şikar, av
 ş. 667
şiker F. (شكر) şeker
 ş.+e 303
şimdi şimdi, şu anda, içinde
 bulunduğumuz zamanda
 ş. 387, 477, 681, 762, 881
 ş.+den+(şimden) 811
şiş- şişmek, şişkin bir durum almak
 ş.-di 1027
 ş.-er 324
şive F. (شيوه) şive, naz, eda, işve
 ş.+sin 676
şol şol, o, şu
 ş. 64, 252, 347, 659, 984
şol dem şol dem, o aman, o an
 ş. 232, 234, 240, 248, 286, 320,
 742, 797, 834, 989
şöyle şöyle, şunun gibi
 ş. 9, 230, 272, 291, 327, 329,
 333, 348, 413, 431, 662, 672, 720, 824,
 851, 913, 945
 ş.+dür 1042
şöyle kim şöyle kim, şöyle ki
 ş. 166, 524, 684, 699, 754, 769,
 810, 818, 1028

şu şu, çok uzakta olmayan kimse veya şeyi işâret yoluyla belirtir

ş. 66, 560, 562

ş.+ndan 915

ş.+ña 111

şuğl Ar. (شغل) şugl, iş

ş.+ından 816

şura şura, şu yer

ş.+dan 925

şübhe Ar. (شبهة) şüphe, kuşku, şek

ş. 14

şükr bk. **şükür**

ş. 999

şükrâne Ar. (شكرانه) şükranne, iyilik bilme nişanesi

ş. 860

şükür Ar. (شكر) şükür, verdiği nimetler için Allah'a karşı duyulan minneti dile getirme

ş. 1043, 1044, 1044

ş.+ler 2

tā F. (تا) ta, dek, değin, beri

t. 22, 34, 142, 149, 157, 333,

357, 365, 382, 392, 819, 994, 1015, 1049

ta'alluk Ar. (تعلق) taalluk, ilişik, bağ

t.+dan 100

ta'am Ar. (طعام) taam, yemek, aş

t. 150, 151, 153, 159, 398

ta'at Ar. (طاعات) taat, ibadet

t. 463

tāc F. (تاج) taç, soyluluk, iktidar, güç veya hükümdarlık sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık

t. 276, 755, 1037

t.+ın 760

t.+ile 482

tāc u taht tac u taht, taç ve taht

t. 612

tağ dağ

t. 190, 321

t.+a 898

t.+dan 366

t.+ı 327

t.+ına 361, 370, 428

t.+lar 668, 895, 896, 898, 900,

902, 904, 906

tağıl- dağılmak, bütün durumundan çıkmak

t.-an 869

t.-ur 971

tağla- dağlamak, vücûda kızgın demirle damga vurmak

t.-dı 810, 1028

t.-dılar 165

t.-riken 875

t.-sun 31

taht bk. **taht**

t. 454, 482

t.+ı 337

t.+uñ 455

taht F. (تخت) taht, hükümdarların üzerine oturdukları koltuk

t. 673, 674, 717, 755

t.+a 276, 277, 760, 763

t.+da 674

t.+ı 689

t.+inuñ 332

t.+uñda 833

tahta F. (تخته) tahta, kalınca ve uzun biçilmiş düz ağaç parçası

t. 644

t.+sını 643, 837

tağ- bk. **dağ-**

t.-ar 198

tākāt Ar. (طاقة) takat, bir şeyi yapabilmek için gereken güç, kuvvet

t. 133

taqdīr Ar. (تقدير) takdir, bir şeyin gerekliliğini, değerini anlama

t. 962

t.+ı 587

taqrīr eyle- taktır eylemek, anlatmak

t.-di 156

taleb Ar. (طلب) talep, isteme, dileme

t. 154, 606

tālib Ar. (طالب) talip, isteyen, dileyen

t.+ı 1062

tamām Ar. (تمام) tamam, eksigi olmayan şey, bütün

t. 117, 136, 151, 177, 193, 226,

817, 999, 1024, 1027, 1035, 1041, 1051

t.+ı 429

tamāmet Ar. (تمامت) tamamet, tamam olma, tam olma

t. 619, 702

taṃu taṃu, cehennem

- t. 35, 57, 1009
t.+da 237
- tan** bk. **tañ**
t.-a 901
- tañ** tan, şaşılacak şey, tuhaf
t.-a 739
- taña kal-** tana kalmak, hayretler içinde kalmak
t.-dı 532
- tanık** tanık, gördüğünü ve bildiğini anlatan, bilgi veren kimse, şahit
t. 537
- tanuq** tanık
t. 534, 540
t.+la 537
t.+um+(tanuğum) 538
- tanuqluk** tanıklık, şahitlik
t. 541
- tañrı** Tanrı, Allah
t. 111, 112, 203, 293, 344, 644, 705, 913, 926, 928, 932, 993, 996, 1029, 1030
t.+dan 266, 862
t.+m 303
t.+mıla 253
t.+mnıñ 949
t.+nuñ 862
t.+ña 301, 302
t.+sıdur 285
t.+sına 288, 289
- tap-** tapmak, kulluk etmek
t.-a 217
t.-ar 284, 293, 294
t.-arlarıdı 448
t.-arsın 112, 212
- tapmaq** tapmak, tapma eylemi
t.+dan 514
t.+ıla+(tapmağıla) 501
- tapu** tapu, huzur, makam
t.+ñda 83
t.+sı 669
t.+ya 786
- tar** dar
t.+ıdı 137
- tār** F. (تار) tar, karanlık
t. 1056
- tarik** Ar. (طريق) tarik, yol
t. 926
- taş** taş, kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde
t. 6, 104, 133, 321, 565
t.+a 692, 702
t.+ı 280
t.+ını 476
t.+lar 279, 280
t.+uma 753
t.+uñ 400
- taşra** taşra, dışarı
t. 118, 224, 226, 647, 1058
- tatlu** tatlı
t. 1024
- tāyā** F. (طایا) taya, bir çocuğa süt veren ve bakan cāriye, süt nine
t. 871
- tāye** bk. **tāyā**
t. 674, 704, 786, 877
t.+mile 703
t.+sin 821
- tažarru**^c Ar. (تَضَرَّع) tazarru, yalvarma, yakarma
t. 604
- tažarrū**^c **eyle-** tazarru eylemek, yalvarmak
t.-gil 423
- tāze** F. (تازه) taze, bayatlamamış, bozulmamış olan
t. 890, 892, 917
- te'ālallah** Ar. (تعالى الله) tealallah, *Allah ne yücedir* anlamındaki kelime
t. 87
- tebdil** Ar. (تبدیل) tebdil, değiştirme
t. 906
- tedbir eyle-** tedbir eylemek, tedbir almak, önlemek
t.-di 156
- teferrūc** Ar. (تَفَرَّج) teferrūc, ferahlama, içi açılma
t. 663, 689, 727, 800
t.+ün 120
- tekebbür** Ar. (تَكَبَّر) tekebbür, kibirlenme
t.+ler 345
t.+üñ 344
- tekellūf** Ar. (تَكْلُف) tekellūf, zahmetli bir işe katlanma

t. 144
tekellüm Ar. (تكلم) tekellüm, konuşma
 t. 937
tekne tekne, türlü işlerde kullanılmak için çoğu ağaçtan veya taştan yapılan, uzun ve geniş kap
 t.+siyle 164
tekrār Ar. (تكرار) tekrar, aynı olayın, işin, hareketin yeniden ortaya çıkışı, tekrarlanması
 t. 904
tellāl Ar. (تلال) tellal, herhangi bir şeyi halka bildirmek için çarşı pazar gibi kalabalık yerlerde yüksek sesle bağırarak görevli kimse
 t.+ları 896
temāšā Ar. (تماشا) temaşa, seyretme, izleme
 t. 248
 t.+ya 225
ten ten, vütun, cilt
 t.+i 531, 681
 t.+ümden 695
tennūr Ar. (تنور) tennur, fırın, ocak
 t.+e 138, 142
ter F. (تر) ter, taze
 t. 272, 892
terbiye Ar. (تربيه) terbiye, besleyip yetiştirme, büyütme
 t.+ler 624
terk Ar. (ترك) terk, bırakma
 t. 634, 857, 935, 956, 1019
 t.++i 405
 t.+ini 416
terk eyle- terk eylemek, terk etmek
 t.-mezem 407
 t.-señe 346
 t.-yüben 401
teslīm ol- teslim olmak, boyun eğmek, kendini teslim etmek
 t.dı 480
teslīm eyle- teslim eylemek, bir şeyi verilmesi gereken yere vermek
 t.-yüp 364
teşviş Ar. (تشويش) teşviş, insanın zihnini meşgul eden şey, karışıklık
 t.+e 421
 t.+i 603
 t.+üñ 378

tevbe Ar. (توبه) tevbe, işlediği bir hatâdan, suç veya günahın pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar verme
 t. 989
teve bk. **deve**
 t. 594
tevfik Ar. (توفيك) tevfik, Allah'ın yardımı
 t. 1050
tez bk. **tiz**
 t. 748
teze bk. **tāze**
 t. 726
tın- tınmak, ses çıkarmak, bir şey söylemek
 t.-madı 536, 715
tir F. (تير) tir, ok
 t. 680, 683
tiz bk. **tiz**
 t. 153, 163, 1064
 t.+cek 954
tiz F. (تيز) tiz, çabuk, hemen
 t. 332, 498, 498
 t.+cegez 110
 t.+cegin 237
toğ- doğmak, güneş, ay, yıldız ufuktan yükselerek görünmek
 t.-dı 799
toğra- doğramak, keserek parçalamak
 t.-dı 129, 190
toğrı bk. **toğru**
 t. 204, 260, 471, 807, 815, 952, 953, 954, 983
toğru doğru, gerçek; değişmen aynı doğrultuda devam eden, müstakim
 t. 655
tohum F. (تحم) tohum, bitkilerde dölleme sonunda yumurtacıktan oluşan ve yeni bir bitki oluşmasını sağlayan tane
 t.+ını+(tohumını) 546
toқан- bk. **toқın-**
 t.-mış 194
toқın- dokunmak, değmek, temas etmek
 t.-dı 727
tokmak tokmak, ağaçtan yapılmış iri çekiç
 t.+ı+(tokmağı) 342

- t.+ıla+(tokmağıla) 341
- toksan** doksan sayısı
t.+ı 1024
- toğuz** dokuz sayısı
t. 541, 979
t.+ın 539
- tol-** dolmak, dolu duruma gelmek
t.-dı 226, 230, 321, 327
t.-dur 66
t.-miş 913
- toldur-** doldurmak, dolmasını sağlamak
t.-dı 418
t.-miş 330
- tolu** dolu, boş olmayan
t. 300, 652, 711, 719, 842
t.+dur 611
- ton** don, kıyafet
t.+ın 997
t.+ları 275
t.+larını 822
t.+larıñ 119
- tonan-** donanmak, giyiniş kuşanmak
t.-miş 277
- toptolu** dopdolu, büsbütün dolu
t. 400, 460
- toprak** toprak, yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü
t. 611
- toptolu** bk. **toptolu**
t. 893
- toy-** doymak
t.-dı 177
t.-dılar 429, 618
- toyır-** doyurmak
t. 1008
- toz** toz, çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak
t.+ı 291
t.+lara 574
- toz-** tozmak, tozlamak, toz halinde savrulmak
t.-ar 677
- tuhfe** Ar. (تخفة) tuhfe, hediye
t. 713
t.+ler 714
- tur** Tur Dağı
t. 361, 370, 428
t.+a 907, 909, 937
t.+dan 944
- tur-** bk. **dur-**
t. 119
t.-a 907
t.-dı 172, 536, 637, 727, 798
t.-dum 809
t.-ma 594, 838
t.-mayup 42
t.-maz 1064
t.-mışam 1031
t.-mışidum 556
t.-uban 173
t.-uñ 228, 290, 313
t.-up 225, 276
t.-ur 277, 341, 594, 977, 1036
t.-urdu 548
- turing** F. (ترنج) turunç, turunçgiller familyasından, kışın yaprağını dökmeyen, güzel kokulu beyaz çiçekler açan Akdeniz bölgesi ağacının meyvesi
t. 681
- turre** Ar. (طَرَّة) turre, saçak
t. 996, 997, 998, 999, 1002, 1005, 1006, 1007, 1010, 1020
t.+yi 1000, 1004
- turugel-** durugelmek, ayağa kalkmak
t.-di 599
- tüş ol-** tuş olmak, çevrilmek, yönelmek
t.-ugeldiñ 384
- tut-** bk. **dut-**
t. 36, 268, 419, 656, 934
t.-am 635, 815
t.-an 296
t.-aydı 723
t.-aydım 921
t.-dı 476, 739, 825
t.-dum 505
t.-duñ 387
t.-masun 544
t.-maz 11
t.-mazam 392
t.-sa 399
t.-uban 41
t.-up 250, 483, 525, 1046
t.-usarsın 394

tuṭu F. (طوطو) tutu, işittiği sesleri taklit eden, bâzı kelimeleri söyleyebilen papağan türünden bir kuş, dudu

t.+lara 274

tuṭuş- tutuşmak, yanmaya başlamak

t.-dılar 41

ṭuy- bk. **duy-**

t.-masın 991

türlü bk. **dürlü**

t. 719

tütün bk. **dütün**

t.+inden 230

tüy tüy, insan ve hayvan derisi üzerinde bulunan ince, kısa, yumuşak ve sık uzantılar

t.+i 371

u F. (و) u bağlacı, ve

u. 148, 169, 263, 301, 321, 612,

614, 676, 699, 755, 853, 970

uç uç, bir şeyin kenarı, baş veya son noktası

u.+a+(uca) 673

u.+dan 673

u.+ı+(ucı) 317

u.+ın+(ucın) 635

u.+ında+(ucında) 677

uç- uçmak, kuş, kanatlı böcek vb. hareketli kanatları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak

u.-ar 232

uçmağ uçmak, cennet

u. 273, 275, 1041

u.+dan 744

ūd Ar. (عود) ud, odun, ağaç

u. 754

uğra- uğramak, bir yerin yanından, yakınından, içinden geçmek

u.-dı 190, 370

u.-dum 985, 988

u.-rsa 692

uğru uğru, hırsız

u.+ya 542, 602

uğur uğur, yol, yön

u.+dan 165, 169

u.+u+(uğru) 534

ulı bk. **ulu**

u.+sınıñ 39

ulu ulu, yüce; çok büyük

u. 67, 131, 132, 189, 206, 226, 243, 300, 423, 611, 613, 628, 825, 842, 881

u.+dur 611

um- ummak, bir şeyin olmasını istemek, beklemek

u.-aram 68, 93

u.-ardı 483

u.-arsa 90

u.-aruz 90

‘ummān Ummān (yer adı)

u. 697

unutdur- unutturmak, unutmaya yol açmak

u.-an 1062

ur- urmak, vurmak

u. 443, 760, 996, 1004, 1013,

1026

u.-dı 604, 690, 702, 730, 797,

847, 849, 855, 997, 999, 1000, 1024, 1028

u.-dılar 201, 229

u.-dum 416, 528

u.-ğil 1002

u.-ıcağ 992, 998

u.-ıram 993

u.-mış 316, 691

u.-sa 342

u.-un 224

u.-uñ 228

u.-up 106, 340, 423, 967

u.-ur 104, 250, 341, 785, 1037

urdur- urdurmak, vurdurmak

u.-dı 1027

urın- urunmak, giyinmek

u.-ur 276

urmağ urmak, vurma eylemi

u. 990

uş us, akıl

u.+ş 1025

uşan- usanmak, bıkmak, bezmek

u.-mazın 398

uşlu uslu, akllı

u. 216, 217

uşül Ar. (اصول) usul, kural, kaide

u. 152

uş uş, işte

u. 28, 470, 752, 801, 861, 932,

981, 1031

- uş-** uşmak, uçmak
 u.-ar 103
 u.-dılar 241, 243
 u.-miş 571
 u.-muş 1021
 u.-uban 1025
- uşan-** uşanmak, ufalanmak
 u.-dı 107
 u.-miş 193, 195
- uşak** uşak, ufak
 u. 685
- uşat-** uşatmak, ufaltmak, parçalamak
 u.-an+(uşadan) 202
 u.-dı 130, 131, 133
 u.-ur+(uşadur) 198
- uşda** işte
 u. 348, 421
- utan-** utanmak, mahcup olmak
 u. 296
 u.-mayuban 992
 u.-up 535
 u.-ur 992
 u.-uram 991
- utandır-** utandırmak, utanmasına yol açmak
 u. 246
- uy-** uymak, bir inanca, bir anlayışa, bir duruma veya egemen bir güce uygun davranışta bulunmak, riayet etmek
 u.-asın 15
 u.-dı 846
 u.-dılar 618
 u.-ma 877
- uyan-** uyanmak, uyku durumundan çıkmak
 u.-dı 1042
 u.-ma 895
 u.-ur 460
- uyar-** uyarmak, ikaz etmek
 u. 1048
- uyhu** bk. **uyku**
 u.+sında 45
- uyhu** bk. **uyku**
 u. 636
 u.+da 717
- uyku** uyku, dış uyaranlara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yitdiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu
 u.+ya 1036
- uymak** uymak, uyma eylemi
 u.+durur 19
- uyu-** uyumak, uyku durumunda olmak
 u.-duñ 895
- uyut-** uyutmak, uyumasını sağlamak
 u.-am+(uyudam) 917
- uyuz** uyuz, bir hastalığa tutulmuş olan
 u.+ca 371
- uzak** uzak, ırak, yakın karşıtı
 u. 1060
- uzat-** uzatmak, başı, kolları veya bacakları bir yere yöneltmek
 u.-ur+(uzadur) 338
- uzla-** uzlamak, nişan almak
 u.-dı 315
 u.-r 905
 u.-yu 280
- ü F. (و)** ü bağlacı, ve
 ü. 43, 267, 306, 563, 612, 673, 805, 967, 1050, 1053
- üç** üç sayısı
 ü. 136, 177, 590, 660, 726, 781, 782
- ümiz** F. (اوْمِيز) ümit
 ü.+dür 425
 ü.+i 355
 ü.+üm 68
- ümmet** Ar. (اوْمَت) ümmet, bir peygambere îman edenlerin, onun getirdiklerine inanıp tâbi olanların meydana getirdiği topluluk
 ü. 1, 2, 9, 504
 ü.+i 11
 ü.+inüñ 10
 ü.+üñi 382
 ü.+üz 9, 12
- ün** ün, ses
 ü. 212, 885, 938, 966, 967
 ü.+i 257, 965
 ü.+ine 965
- üst** üst, bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, üzeri, fevk, alt karşıtı
 ü.+i 671
 ü.+inde 455
 ü.+inden 490
 ü.+ine 265, 699, 716, 717

- ü.+ümüze 80
 ü.+ünde 332
 ü.+üne 213, 269, 710, 1021,
 1025
üstād F. (اوستاد) üstad, herhangi bir
 ilimde veya sanat alanında bilgi ve söz
 sâhibi olan
 ü.+ıdı 769
üş- üşmek, üşüşmek
 ü.-medik 323
üşür- üşürmek, üşüstürmek
 ü.-ür 619
üz- üzmek, kesmek, koparmak
 ü.-em 235
üzre üzre, üzerine, üzerinde
 ü. 586
vācib Ar. (واجب) vacip, yapılması gerekli
 olan, terkedilmesi câiz olmayan husus
 v. 553
 v.+dür 823
va'de Ar. (وعدہ) vade, zaman, mühlet
 v.+ñ 905
vākı'ā bk. **vākı'ā**
 v. 971
vākı'ā Ar. (واقعه) vakıa, olmuş şey, olay
 v. 857, 1022
 v.+lar 1032
vakıt Ar. (وقت) vakit, zaman
 v.+in+(vaqtin) 66
 v.+inde+(vaqtinde) 62, 71, 912
vāleh Ar. (واله) valeh, şaşkınlık, şaşma
 v. 967
var var, mevcut, yok karşıtı
 v. 10, 46, 100, 118, 134, 139,
 152, 244, 300, 347, 355, 381, 417, 436,
 454, 454, 506, 507, 512, 512, 521, 524,
 534, 538, 593, 613, 630, 685, 685, 686,
 686, 687, 744, 866, 883, 1026
 v.+dı 667, 877
 v.+dur 151, 178, 267, 618, 688,
 713, 779, 780, 837
 v.+durur 614, 751, 986
 v.+ıdı 132, 136, 432, 465, 523,
 768, 827, 964
 v.+ısa 8, 216, 305, 374, 429,
 620, 724, 918, 921
 v.+sa 670
var- varmak, ulaşmak
 v. 253, 256, 311, 364, 364, 439,
 478, 478, 594, 596, 605, 650, 664, 821,
 939
 v.-a 217, 483
 v.-alum 468, 497
 v.-am 121, 631, 635
 v.-anlara 952
 v.-ası 94
 v.-asın 120
 v.-ayım 772
 v.-dı 487, 666, 737, 838, 845,
 846, 872, 887, 890, 894, 1036
 v.-dılar 469
 v.-dum 430
 v.-ğıl 593
 v.-mışıdum 556
 v.-uban 361, 375, 426, 474
 v.-ubanı 484, 531, 578, 580
 v.-uñ 221, 820
 v.-up 154, 294, 428, 539, 546,
 600, 907
 v.-urısam 654
 v.-urlar 571
 v.-ursa 733
vāri F. (واری) vari, gibi, benzer
 v. 85, 186
vaşf Ar. (وصف) vasıf, sıfat, nitelik
 v.+ile 27
vaşıyyet Ar. (وصیّت) vasiyet, kişinin
 ölümünden sonra arkasından
 yapılmasını istediği şey
 v. 472, 479, 504
ve ve bağlacı
 v. 45, 57, 71, 74, 88, 101, 239,
 928
vefā Ar. (وفا) vefa, sözünde durma
 v. 616, 645, 653, 660, 663, 664,
 666, 667, 689, 709, 712, 713, 715, 716,
 717, 727, 730, 731, 732, 735, 788, 790,
 808, 812, 826, 829, 878, 883, 888
 v.+dur 779
 v.+nuñ 690, 849
 v.+ya 729
 v.+yı 791, 796, 807, 809, 828
 v.+yıçun 815, 825
velākin Ar. (ولّاكن) velakin, lakin, fakat
 v. 513

veli Ar. (ولى) veli, Cenâb-ı Hakk'a yakınlık mertebesini kazanmış olan seçkin kul, Allah'ın dostu

v. 49, 450, 494

v.+yem 348

ver- vermek, bir şeyi birisine eriştirmek, iletmek

v. 778

ve's-selâm Ar. (والسلام) vesselam, *İşte o kadar, son söz bu* anlamında sözü kısa kesmek için kullanılır; selam sözü

v. 153, 159, 177, 357, 854, 999, 1035, 1051

veyâhüd Ar. F. (وياحود) veyahut, yahut, veya

v. 417

vezir Ar. (وزير) vezir, padişahın vekili olarak devlet işlerine bakan kimse

v. 287, 609, 610, 749, 757, 771

v.+e 742, 746, 747, 750, 762

v.+i 284, 286

v.+ine 283

v.+ün 286

vızla- vızlamak, vızıldamak

v.-r 341

vilâyet Ar. (ولاية) vilayet, bir vali yönetimindeki bölüm, il

v. 697

vir- bk. **ver-**

v. 86, 99, 171, 246, 357, 420, 443, 444, 447, 451, 462, 787, 870, 951, 981, 1048, 1051

v.-di 4, 13, 258, 376, 479, 491, 640, 642, 705, 709, 710, 740, 740, 742, 748, 820, 836, 854, 946, 976, 1024

v.-diler 275, 541

v.-dügin 26

v.-dügümi 111

v.-düm 632, 730, 859

v.-e 113, 113, 215, 994

v.-elüm 530, 788

v.-em 778, 806, 931, 932

v.-emedi 116

v.-enleriçün 81

v.-esin 814, 867

v.-eyim 860, 975

v.-gil 588

v.-ince 597

v.-iñ 396

v.-ir 354

v.-irdi 342

v.-irimiş 310

v.-me 86

v.-meñ 290, 552, 555

v.-mese 400

v.-meye 1009

v.-meyeler 398

v.-mez 112

v.-miş 987

v.-mişem 1031

v.-sinler 1008

v.-ün 613

v.-ür 620, 929, 1046

v.-üriseñ 858

v.-ürlerse 396

v.-ürsem 431

v.-ürseñ 442

virân F. (ويران) viran, yıkılmış, yıkık

v. 466

vird Ar. (ورد) vird, dua

v.+i 61

viribi- viribimek, göndermek

v.-di 21, 196, 805, 821, 874

virme vermek, verme eylemi

v. 815, 1033

v.+e+(virmege) 707

vişâl Ar. (وصال) visal, kavuşmak

v. 145

vuşlat Ar. (وصلات) vuslat, kavuşmak

v. 83

vü bk. **ve**

v. 96, 272, 321, 476, 831, 892,

1004

ya ya bağlacı

y. 24, 26, 209, 211, 211, 212,

214, 222, 356, 394, 399, 499, 672, 694, 765, 765

yâ yâ ünlemi

y. 49, 53, 76, 80, 89, 89, 95, 152,

154, 158, 173, 181, 363, 386, 391, 593, 656, 859, 863, 866, 871, 871, 969, 983, 991, 1001, 1004, 1013, 1023, 1039, 1040

yâd F. (ياد) yad, anma, hatırlama

y. 56, 72

yâd eyle- yad eylemek, anmak, hatırlamak

y.-düñ 56

yağdurt- yağdırtmak, yağmasını sağlamak

y.-am 918

yağı yağ, düşman

y. 557, 699, 758

y.+ya 700

yağır yağır, sırt

y.+ın+(yağrın) 997

yağma F. (يغما) yağma, zor kullanarak karşısına çıkan şeyleri alıp kaçma

y. 437

y.+ya 438

yağşi yağşi, güzel, iyi

y. 686

yāhū bk. **yāhūd**

y. 34

yāhūd bk. **yāhūd**

y. 401, 401

yāhūd F. (ياخود) yahut, veya

y. 222, 394

yağ- yakmak, yanmasını sağlamak

y. 8

y.-alum 225

y.-ar 198, 286, 754, 850, 911

y.-ayım 222

y.-dı 551

y.-maya 227

y.-sun 28, 31

yağa yaka, giysilerin boyna gelen bölümü

y.+sın 104, 192

y.+sını 848

yağıl- yakılmak, yakma işi yapılmak

y.-ayım 247

yağın yakın, az bir ara ile ayrılmış olan, uzak karşıtı

y. 85, 610, 909

y.+cağ 1060

yağmak yakmak, yakma eylemi

y.+a+(yağmağa) 682

yağūd Ar. (يعقوت) yakut, en meşhuru kırmızı renklisi olan, pembe, erguvan vb. renklerde, sâdece elmasın çizebildiği çok değerli taş

y.+ları 126

yalan yalan, doğru olmayan

y. 160, 535, 543, 586, 602

y.+dur 1052

yalancılık yalancılık, yalancı olma durumu

y.+ı+(yalancılığı) 296

yalın yalın, çıplak

y. 1021

yalñ yalın, alev

y.+ı 229

yalñuz yalnız

y. 107

yaluñuz bk. **yalñuz**

y. 123

yalvar- yalvarmak, birinden ısrarlı bir biçimde, kendine acındırarak sözlerle, saygılı bir biçimde bir şey istemek

y. 1050

y.-alum 308

y.-dı 864

y.-ıban 998

y.-uban 1001

y.-uram 1015

yan bk. **yañ**

y.+ımızda 915

y.+ına 124, 913, 1000

y.+ında 487, 910

yañ yan, yön, taraf

y.+a 106

yan- yanmak, ısı ve ışık yayarak yok olmak, kül hâline gelmek

y.-a 901

y.-an 273

y.-ar 266

y.-ayın 24, 25

y.-dı 229

y.-dılar 145

y.-ıp 41

y.-mayaydı 284

yaña bk. **yañ**

y. 105, 144, 655, 667, 709, 1034

y.+dan 228

yanak yanak, yüzün göz, kulak ve burun arasındaki bölümü

y.+ı+(yañağı) 678

yandır- yandırmak, yanmasına yol açmak

y.-madı 283

yandır- bk. **yandır-**

y.-maduğ 279

yañıl- yanılmak, yanılmak, aldanmak

y.-dum 419

ya'ni Ar. (يعنى) yani, sözün kıyası
y. 139, 167, 205, 250, 387, 481,
701, 766, 851, 953
yañlış yanlış, yanılığ, hata, doğru
olmayan
y. 388, 512
yanmaq uanmak, yanma eylemi
y. 254
yap- yapmak, ortaya koymak,
gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana
getirmek
y.-ar 294, 462
y.-dı 617
yapılı yapılı
y. 671
yapış- yapışmak, aralık bırakmayacak
biçimde üzerine dokunmak
y.-dı 245
y.-mışdur 553
yapraq yaprak, bitkilerin solunum,
özümleme, terleme vb. olaylara
yarayan, genellikle klorofilli, şekli
bulunduğu bitkiye göre değişen yeşil
uzantısı
y.+ı+(yaprağı) 678
y.+ları 38
yar yar, salya
y.+ı 679
y.+ını 176
yār F. (يار) yar, sevgili
y. 7, 20, 20, 33, 389, 426, 435,
442, 442, 486, 507, 534, 549, 733, 779,
811
y.+a 513
y.+ı 456
y.+ımı 884
y.+uz 495
yar- yarmak, yarıp açmak
y.-dı 997
y.-up 572
yārān F. (ياران) yaran, dostlar
y.+ıla 141
y.+lara 952
yaradan yaradan, yaratıcı, Allah
y.+a 298, 308, 670
yaramaz yaramaz, bir işe yaramayan
y. 368, 411
yarak yarak, hazırlık
y.+ın+(yarağın) 480

yarat- yaratmak, Allah'ın olmayan bir
şeyi var etmesi
y. 308
y.-an+(yaradan) 305, 925
y.-ır+(yaradır) 304
y.-madı 6
y.-mışdur 751
yāren bk. **yārān**
y.+ler 1000, 1018
y.+leriçün 84, 84
y.+lerim 1017
yarılğa- yarılgamak, bağışlamak
y.-sın 36
y.-ya 385
y.-yam 382
yarın yarın, gelecek
y. 35, 56, 70, 99, 222, 345
y.+ki 1016
yarık yarık, yarılarak açılmış
y.+ı 927
yarlığa- bk. **yarılğa-**
y. 101
yarı yarı
y.+sını 859
yaruk bk. **yarık**
y. 918
yas yas, matem
y. 815
yasāk yasak, bir şeyin yapılmasına
mâni olmak için konmuş olan kânûnî
veya kânun dışı engel
y. 824
yaş (II) yaş, ıslak, kuru karşıtı; gözyaşı
y. 34, 42, 418, 565
y.+ı 65, 850, 882, 911
y.+ına 942
y.+lar 564
y.+larıçün 77
yaş (II) yaş, doğuştan beri geçen ve yıl
birimi ile ölçülen zaman
y.+ına 467
yaşa- yaşamak
y. -r 884
yaşıl yeşil
y. 853
yat- yatmak, bir yere veya bir şeyin
üzerine boylu boyunca uzanmak
y.-an 576
y.-ıcağ 484

- y.-ır 194
y.-miş 717
y.-ur 287
y.-urken 569
yavlağ yavlak, çok, pek çok
y. 107
yavu yavu, kayıp, yitik
y. 667
yavuz yavuz, kötü, fena
y. 412, 586, 942
yavuzluğ yavuzluk, kötülük
y. 584
yaz- yazmak, çizmek; yazı ile anlatmak
y.-arsın 899
yazuğlu yazıklı, günahkar, suçlu
y. 353
ye- yemek, yemek yeme
y.-diler 429
y.-r 173
yedi yedi sayısı
y. 57, 693
yeg yeğ, iyi
y. 633
yegirek bk. **yegrek**
y. 795
yegrek yeğrek, daha iyi
y. 634, 638
yél yel, rüzgar
y. 702
yemiş yemiş, meyve
y. 719
y.+üm 722, 723
yemiş bk. **yemiş**
é. 719
yer yer, bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk; bulunulan bölge
y.+e 815, 838
y.+iñ 1056
yet- yetmek, bir gereksinimi giderecek nitelikte olmak
y.-e 831
yetim Ar. (یتیم) yetim, babası ölmüş çocuk
y. 65
yetiş- yetişmek, ulaşmak
y.-e 51
yetür- yetirmek, bitirmek, tamamlamak
y.-e 238
yezdāne F. (یزدانه) Yezdane, Zerdüşť dîninde hayır tanrısı
y. 134
yezîd Yezîd (şahıs adı)
y.+üñ 37
yığ- yığmak, toplamak; üst üste koymak
y.-dılar 227
yık- yıkmak, kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak, bozma
y.-ar 327
y.-ayıdı 353
yıkıl- yıkılmak, istenmeyen biri çekilip gitmek, defolmak
y. 925
yıl yıl, sene
y. 433, 435, 449, 511, 527, 781, 814, 817, 973
y.+a 819
y.+da 781
yılan yılan, omurgalı hayvanlardan, bacakları olmayan, üzeri pullarla kaplı, çatal dilli, büyük bir kısmı zehirli olan, uzun sürüngen hayvan
y. 328
yıldur- yıldırım, yılmasına sebep olmak, gözdağı vermek
y.-an 1065
yıllık yıllık, bir yıl için, senelik
y. 891
yırt- yırtmak, kumaş, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri parçalamak
y.-dı 192, 848
yi- bk. **ye-**
y.-di 176, 1005
y.-digi 343
y.-düm 431
y.-me 1004
y.-mesün 721
y.-mez 409
y.-mezem 404
y.-r 716, 932
y.-rin 396, 403
y.-riseñ 917
y.-rsin 440
y.-ye 722, 723, 922
y.-yelüm 735
y.-yesi 931
y.-yüben 177
yidi bk. **yedi**

- y. 55, 55
yidür- yedirmek, yemesini sağlamak
 y.-düm 431
yig bk. **yeg**
 y. 390
yigirek bk. **yegrek**
 y. 18, 18
 y.+dür 537
yigirmi yirmi sayısı
 y. 1005
yigit yiğit, güçlü, mert, alp
 y. 204, 241, 645, 854, 864
 y.+im+(yigidim) 114
yigrek bk. **yegrek**
 y. 883, 935, 1049
yil bk. **yel**
 y. 727
 y.+e 730
yile- yilemek, koklamak
 y.-di 889
yimek yemek
 y.+e+(yimege) 161
yimiş bk. **yemiş**
 y.+i 1030
yin- yenmek, yeme işine konu olmak
 y.-sün 151, 153
yine yine, yeniden, tekrar, bir daha
 y. 12, 34, 171, 174, 177, 191,
 234, 294, 297, 374, 428, 445, 445, 551,
 551, 554, 555, 561, 562, 647, 663, 692,
 694, 939, 968, 968, 989, 992
yiñi yeni
 y. 172, 799, 918, 919, 919
yir bk. **yer**
 y. 229
 y.+den 276, 641
 y.+dür 804
 y.+e 150, 170, 422, 490, 490,
 668, 675, 855, 1066
 y.+i 305
 y.+in 229
 y.+ine 481, 993, 1002
 y.+lerin 100
 y.+üm 94
 y.+üñ 55
yir- yermek, kötülüklerini söylemek
 y.-erin 396
 y.-mezsın 1057
yirin- yerinmek, üzölmek
 y.-ecegiçün+(yirincegiçün) 75
yirit- yürötmek, yürömesini sağlamak
 y.-ürsüz+(yiridürsüz) 557
yiryüzi yeryüzü, arz
 y. 231
 y.+n 326
 y.+ne 330
 y.+ni 321
yit- bk. **yet-**
 y.-er 310, 416, 781, 1001
 y.-mez 146
yitim bk. **yetim**
 y. 75
yitir- (I) yitirmek, kaybetmek
 y.-mezseñ 220
yitir- (II) yetirmek
 y.-üñ 579
yitmiş yetmiş sayısı
 y. 449
yitük yitik, kayıp
 y.+üñ+(yitügüñ) 837
yitür- bk. **yitir-** (II)
 y. 1026
 y.-di 539
yoğrıl- yoğrulmak, yoğurma işi
 yapılmak
 y.-miş 531
yoğsa yoksa, aksi takdirde anlamında
 kullanılan bir söz
 y. 284, 285, 302, 307, 308, 388
yoğsa bk. **yoğsa**
 y. 749, 877, 928
yoğsul yoksul, fakir, zengin karşıtı
 y. 117, 243
 y.+a 248
yok yok, mevcut olmayan, var karşıtı
 y. 6, 14, 14, 27, 27, 29, 45, 91,
 112, 125, 128, 303, 334, 351, 424, 538,
 540, 620, 637, 762, 818, 913, 930
 y.+a+(yoğa) 217
 y.+dur 158, 161, 346, 389
 y.+durur 94, 414, 714, 780
 y.+ıdı+(yoğıdı) 768, 769
yoğla- yoğlamak, bakmak, kontrol
 etmek
 y.-dum 430
 y.-r 1064

yol yol, harada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık, tarik

y. 405, 485, 501, 505, 525, 544, 655, 952, 953, 953, 954, 1064

y.+a 155, 196, 637, 640, 657, 882, 891, 954

y.+da 188, 978, 985, 1062, 1067

y.+dan 897

y.+ı+(1) 897, 1042

y.+ı+(2) 471, 658

y.+ın 955

y.+ına 190, 442, 950

y.+ından 897

y.+ını 597

y.+lar 655

y.+uma 935

y.+uñ 646, 838

y.+uñda 81

yorul- yorulmak, yorgun durumda olmak

y.-maz 903

yön yön, cihet, taraf

y.+ümüz 66

yönel- yönelmek, belli bir yön tutmak

y.-e 954

yöre yöre, bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü

y.+sinde 456

yu- yumak, yıkamak

y.-dılar 1034

y.-ğil 880

yukarı yukarı, bir şeyin üst bölümü, aşağı karşıtı

y. 845

yukarı bk. yukarı

y. 340, 660

yum- yummak, kapamak

y. 114

yumruk yumruk, parmakların kapanmasıyla elin aldığı biçim

y.+ı+(yumruğı) 105

y.+un+(yumruğun) 106

yumuşak yumuşak, kolaylıkla bükülen, sert karşıtı

y.+ın+(yumuşğın) 110

yun- yunmak, yıkanmak

y. 110

y.-ar 110, 213

y.-ma 110

yura yöre

y.+ya 571

yut- yutmak, ağızda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek

y.-dılar 23

yuttur- yutturmak, yutmasını sağlamak

y.-an 1066

yüce yüce, yüksek, ulu

y. 241, 276, 425, 673

yügriş- yüğüşmek, birlikte yürümek

y.-ürler 489

yük yük, esya; araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi

y. 224

yürek yürek, kalp

y.+ı+(yüregi) 65, 133

y.+ın+(yüregin) 1028

y.+leri 565

y.+üm+(yüregüm) 875

yürecük yürecik

y.+im+(yürecüğim) 1005

yüri- bk. yürü-

y. 468, 478, 594, 605

y.-di 1007

yürü- yürümek, adım atarak ilerlemek, gitmek

y. 256, 309, 332, 381

y.-ñ 497

y.-r 9, 487

y.-rdi 591

yüz (I) yüz, çehre, surat

y. 47, 423, 832, 855

y.+cegezine 42

y.+e 832

y.+ı 43, 871

y.+ın 245, 312, 316, 458, 566,

604, 690, 691, 946, 1028

y.+inde 687

y.+inden 738

y.+ine 260, 559, 575, 682, 690,

691, 849, 946, 1028

y.+ini 514, 518, 675, 683, 849,

860

y.+leri 59, 186

y.+üm 94

y.+ümüz 180, 181

y.+ümüze 182

- y.+üni 802
y.+üñ 1014
y.+üñe 695
y.+üñi 443
- yüz (II)** yüz sayısı
y. 180, 304, 314, 1044
y.+i 1027, 1037
y.+ümüz 181
- yüzük** yüzük, parmağa geçirilen genellikle metal halka
y.+i+(yüzügi) 639
- zafer** bk. **zafer**
z. 766, 830
- zafer** Ar. (ظفر) zafer, savaşta kazanılan galibiyet
z. 886
- zâhir** Ar. (ظاهر) zahir, meydanda olan, görünen
z. 174
- za'îf** Ar. (ضعيف) zayıf
z. 69, 319, 410, 1020
- zâlim** Ar. (ظالم) zalim, zulüm yapan
z.+em 348
- zahmet** Ar. (زحمت) zahmet, sıkıntı, eziyet
z.+i 22
z.+ini 235
- zamân** Ar. (زمان) zaman, vakit
z. 371, 716, 857
z.+da 768, 769
z.+dan 623
z.+dur 706
- zebûn** F. (زبون) zebun, güçsüz, zayıf
z. 319
- zehir** F. (زهر) zehir, ölüme sebep olan madde, agu
z. 343
- zelil** Ar. (ذليل) zelil, aşağılanan, hor görülen
z. 724
- zelzele** Ar. (زلزله) zelzele, deprem, yer sarsıntısı
z. 327
- zengübâr** F. (زنكوبار) Zengübar, Afrika'nın şarkında siyahiler memleketi
z. 687
- zerr** F. (زر) zer, altın
z. 673
- zerre** Ar. (ذره) zerre, çok küçük parçaçık
z. 52, 52, 53, 565
z.+ce 755
z.+den 52
z.+sinden 51
- zevk** Ar. (ذوق) zevk, hoş giden bir şeyden duyulan beğenme duygusu
z.++i 263
- zevk u 'işret** zev u işret, zevk ve eğlence
z. 791
- zi'-inâyet** zi-inayet, lütuf sahibi
z. 13
- zıkr eyle-** zıkr eylemek, ismini söylemek, bahsini etmek
z.-rüz 4
- zîrâ** F. (زيرا) zira, çünkü
z. 346, 602, 815, 959
- zinâ** Ar. (زنا) zina, evlilik bağı ile bağlı olmayan kadınla erkek arasındaki cinsel ilişki
z. 978, 981, 989, 992
- zinhâr** F. (زنيهار) zinhar, sakın, asla
z. 648
- ziyân** F. (زيان) ziyan, bir şey veya kimsenin sebep olduğu çıkar kaybı, zarar
z.+um 311
- zühre** Ar. (زهرة) Zühre, çoban yıldızı, Venüs
z. 676
- zü'l-celâl** Ar. (ذو الجلال) Zülcelal, celâl sahibi Allah
z. 162
- zülf** F. (زلف) zülûf, yüzün iki tarafından sarkan saç lülesi
z.+leri 678

6. SONUÇ

Bu çalışmada Dervîş İvaz'ın 15. yüzyılda yazılan *Dâsıtân* adlı eseri incelenmiştir. Mesnevi nazım şeklinde yazılan *Dâsıtân*'ın içerisinde kıssalar, dini hikayeler ve öğütler yer alır. Dervîş İvaz eserinin başında Allah'a hamd etmiş ve ümmet-i Muhammed'den olmaya teşekkür beyitlerine yer vermiştir. Ardından şu başlıklar altında birtakım hikâyeler yazmıştır: 1- Hikâyet-i Câfer-i Tayyar'un oğlancukların beyan ider, 2-Der-beyân Beni Ad Padişahı, 3- İlâhi, 4- Hikâyet-i Çoban ve Musa, 5- Hikâyet-i Şehmân u Ömer.

Çalışmamızda *Dâsıtân* adlı eser transkribe edildikten sonra imla, ses ve şekil bilgisi özellikleri bakımından incelenmiştir. Çalışmamızın sonunda yer alan *Dizin* bölümünde eserde geçen bütün kelimeler alfabetik sıraya göre ve aldıkları çekim ekleriyle birlikte gösterilmiştir. Arap harfli olan eserin harekeli olması okuma açısından kolaylık sağlamıştır. Yapılan incelemenin ardından şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Eserin İmlasıyla İlgili Sonuçlar

1. Metnimizde Türkçe kelimelerin bir kısmının yazımında bir düzensizlik vardır. Aynı kelimenin farklı yazılış biçimleri mevcuttur.

dağı 47 (دَجِي) / dağı 432 (دَجِي), benüm 50 (بِنُوم) / benüm 53 (بِنُوم), yidi 55 (يِدِي) / yedi 57 (يِدِي)

2. *Dâsıtân* adlı eserde /a/ ünlüsünün kelime başında, kelime ortasında, kelime sonunda, ek içinde ve ek sonunda düzenli bir imlası yoktur. Bir kelimenin hep aynı imla ile yazılması nadirdir. Aynı kelimenin birçok farklı şekilde yazıldığı tespit edilmiştir.

ağaç “ağaç” 6 (أَعَجَج), ağu “zehir” 26 (أَعُو), andan “ondan” 966 (أَنْدَنْ), adı 964 (أَدِي), ağlar “ağlar” 912 (أَغْلَنْ), ahşam “akşam” 486 (أَحْشَام), arada 951 (أَرَادَه), akça “akça” 740 (أَقْجَه), ata 831 (أَتَا), aluban “alarak” 469 (أَلُوْبَنْ), ancılayın “onun gibi” 832 (أَنْجَلَايَنْ), alnına 185 (أَلْنِيْنَه), aya 871 (أَيَا)

3. Uzun /ā/ ünlüsü yalnızca alıntı kelimelerde görülür.

āmīn 183 (أَمِيْن), āhīret 145 (أَحْرَتْ), ādemi 960 (أَدْمِي), kitāb 644 (كِتَاب), ševāb 178 (شَوَاب), cihān 148 (جِهَان)

4. Metnimizde kapalı e /è/ ünlüsü üstün hareke ve ye (ي) ile gösterilmiştir.

eline “eline” 813 (أَيْلِيَه), *et-* “etmek” 833 (أَيْتْ), *yel* “yel” 702 (يَيْل), *yemiş* “yemiş” 719 (يَيْمِشْ)

5. /ı/ ve /i/ ünlülerinin kelime başında yazımlarında bir düzen yoktur. Hem ye ve esre (اي) ile hem de sadece esre (ا) ile yazıldığı görülmüştür. Kelime içinde ve sonunda yazımlarında da bir düzen yoktur. Bazen sadece esre hareke bazen de ye ve esre birlikte kullanılmıştır.

ırak 734 (أَرَاقْ), ırak 610 (أَيْرَاقْ), *ilerü* “ileri” 184 (أَيْلُرُو), iş 115 (أَيْش)

6. Kelime başında /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri düzenli olarak elif vav (أ) ile gösterilmiştir. Kelime içinde yazımlarında bir düzen yoktur, bazen yalnızca ötre (أ) ile bazen de ötre ve vav (أ) ile gösterilmiştir. /u/, /ü/ ünlüleri kelime sonunda düzenli olarak ötre ve vav ile gösterilmiştir.

odun 229 (أُودُنْ), *ölümini* “ölümünü” 1062 (أُولْمِينِي), *unutduran* “unutturan” 1062 (أُونْتُدُرُنْ); *korhu* “korku” 64 (أُكْرُحُو), *diyü* “diye” 112 (أَيْيُو), *incü* “inci” 132 (أَيْنُجُو)

7. Kelime başında /p/ ünsüzü genellikle be (ب) harfi ile yazılmaktadır. İki örnekte be (ب) ve pe (پ) nöbetleşe kullanılmıştır. Kelime sonunda /p/ ünsüzü genellikle be (ب) ile yazılmaktadır. İki örnekte kelime sonunda /p/ ünsüzünün yazımı be (ب) ve pe (پ) harfleri ile nöbetleşe gerçekleşmiştir.

pişürem “pişirem” 916 (بِشُورَمْ) ~ *bişürem* “pişirem” 917 (بِشُورَمْ), *balta* 123 (بَلْتَا) ~ *palta* “balta” 128 (بَلْتَا); *küb* “küp” 611 (كُوبْ) ~ *küpe* 784 (كُپَه), *ip* 375 (أَيْبْ) ~ *ipler* 198 (أَيْلُرْ)

8. /ç/ ünsüzünün kelime başı, kelime içi, kelime sonu ve eklerdeki yazımlarında belli bir düzen yoktur. /ç/ ünsüzü cim (ج) ve çim (چ) ile gösterilmiştir.

çıkadı “çıktı” 122 (أَيْقَادِي), çöker 898 (أَيْكُورْ), *agaçıla* “ağaçla” 104 (أَغَاچِيلَه), *açdılar* “açtılar” 170 (أَيْجِيدَلَرْ), *güneşce* “güneşçe” 1037 (أَيْكُونْتَسَجَه), *agaç* “ağaç” 6 (أَيْغَچْ), *aşcinuñ* “aşçının” 370 (أَيْشَجِينُوكْ), *paraçuk* “paracık” 430 (أَيْپَرَاچُوكْ)

9. Bazı yabancı kelimelerin yazımında (خ) ve (ح) harfleri arasında yer değiştirmeler gerçekleşmiştir. Çoğu örnekte bu harfler nöbetleşe kullanılmıştır: hastalar 73 (أَيْحَسْتَلَرْ),

hurrem 172 (حُرْمَ), hışm 219 (حِشْمَ), hortũmıla 328 (حُورُطُومِيْلَه), kũlhãn 372 (كُلْحَانُ), ħor 386 (حُورُ), ħařlet 389 (حَصَلْتُ),

Halil 262 (خَلِيْلُ) ~ Halil'e 263 (خَلِيْلَه),

put-ĥãne 294 (پُوتْ خَانَه) ~ put-ĥãneye 556 (پُوتْ خَانِيَه),

ĥatm 357 (حَتْمُ) ~ ĥatm 1035 (حَتْمَ),

ĥoř 359 (حُوشُنْ) ~ ĥoř 646 (جُوشُنْ),

ĥizmet 393 (حِزْمَتُ) ~ ĥizmetine 25 (حِزْمَتِيْنَه),

taĥt 454 (تَحْتُ) ~ taĥt 612 (تَحْتُ),

ĥãliyle 464 (خَالِيْلَه) ~ ĥãlũm 568 (حَالْمُ),

Hızır 703 (حِضِرُ) ~ Hızır 852 (حِضِرُ)

10. Kalın ünlü Türkçe kelimelerde kelime başında /t/ ünsüzü genellikle tı (ط) ile gösterilmiştir. İki örnekte (ت) ile gösterilmiştir. Kalın ünlü bazı kelimeler metinde dal (د) ve tı (ط) ile yazılmış olmak üzere iki şekillidir.

taġ “dağ” 190 (طَاغُ), tanuġ “tanık” 534 (طَانُوقُ); Tañrı “Tanrı” 111 (تَنْرِي), tozı “tozu” 291 (تُوزِي); daġar “takar” 375 (دَقَارُ) ~ taġar “takar” 198 (طَقَارُ), durur 127 (دُورُ) ~ ĥurur “durur” 277 (طُرُورُ)

11. /s/ ünsüzünün yazılışında Türkçe ince ünlü kelimelerde sin (س) kalın ünlü kelimelerde de sad (ص) kullanılmıştır. Kalın ünlü iki örnek sin (س) ile yazılmıştır. Şart eki –sa, –se tüm örneklerde sin (س) ile gösterilirken bir örnekte sad (ص) ile yazılmıştır.

saġı 686 (سَاجِي), saġar 329 (سَاجَارُ); şorşalardı “sorsalardı” 348 (صُورُصَلْرُدِي)

12. Bazı kelimelere “ve” bağlacı için u, ü yerine ı, i kullanmıştır. Bunlar da imlada görüldüğü gibi yazılmıştır: düni gün 44 (دُونِ كُونِ), bāyı yoħsul 118 (بَايِ يُخْسُونِ), Lātı Menāt 189 (لَاتِ مَنَاتِ), devleti baħt 482 (دَوْلَتِ بَخْتِ), miski ‘anber 677 (مِسْكِهِ عَنَبَرِ)

Ses Bilgisiyle İlgili Sonuçlar

1. *Dâsıtân* adlı eserde kalınlık-incelik uyumu iki ek dışında tamdır. -kı/ -ki aitlik eki ve –ken zarf-fiil eki birkaç örnek dışında ekleşme sırasında fonetik değerini muhafaza etmektedir.

aradaki 64, yarınki 1016; yaturken 569

2. Eserde “için” edatı bazen bitişik bazen ayrı yazılmıştır. Bitişik yazıldığı örneklerde ekleştiği düşünülebilir, ancak bu edat kalınlık-incelik uyumuna uymamaktadır.

aħşamiçün 71, anıniçün 285, kurbetiçün 82

3. Eserde düzlük-yuvarlaklık uyumunun varlığı görülmemektedir. Hatta Eski Türkçe ve günümüz Türkiye Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu açısından bir uyum içinde olan bazı kelime ve eklerin Eski Anadolu Türkçesinde çeşitli sebeplerle yuvarlak olduğu görülür.

a) İncelememizde kelime tabanlarında görülen yuvarlaklıklar; Eski Türkçeden beri yuvarlaklığını devam ettiren kelimeler, ses düşmesiyle meydana gelen yuvarlaklıklar ve eklerde görülen yuvarlaklıklar; Eski Türkçeden beri yuvarlaklığını devam ettirenler, dudak ünsüzlerinin tesiriyle meydana gelen yuvarlaklıklar ve ses düşmesiyle meydana gelen yuvarlaklıklar tespit edilerek örneklerle ortaya konmuştur. Tespit edilen örnekler arasında uyuma girmiş kelimeler de vardır.

Kelime tabanlarında görülen yuvarlaklıklar:

Eski Türkçeden beri yuvarlaklığını devam ettiren kelimeler: açuħ 351, berü 20, demür 671 (< ET temür), eyü 347 (< ET eğü), kayġu 64 (< ET kađġu).

Ses düşmesiyle meydana gelen yuvarlaklıklar: tapu 83 (< ET tapıġ), kapu 94 (< ET kapıġ).

Eklerde görülen yuvarlaklıklar:

Eski Türkçeden beri yuvarlaklığını devam ettirenler: tanuqluq 541; hayāşuzluq 46; sevgülü 67; yaruq 918; degür- 607; utandur 246; aşçınıñ 370; girü 58; içerü 468; çekdügi 83; isteyü 833; bilürem 863; yinsün 151; sözidür 32.

Dudak ünsüzlerinin tesiriyle meydana gelen yuvarlaklıklar: yirüm 94; içümüz 74; diyüp 149; sevinüben 365; yidüm 434; kılalum 289; bulavuz 182; yāruz 495; añsuzın 793; aduñ 645; şaçaluñuz 513; oqıduñ 984; işitdük 829; söyledüñüz 494; bağışlañuz 1017.

Ses düşmesiyle meydana gelen yuvarlaklıklar: atlu 196, gizlü 1064, yapılı 671

b) Bunun yanı sıra kelime tabanında görülen düzlükler, Eski Türkçeden beri düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olarak düz ünlü taşıyan kelimeler ve eklerde görülen düzlükler; Eski Türkçeden beri düz ünlü taşıyan ekler, Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıkan ve düz ünlü taşıyan ekler ve Eski Anadolu Türkçesinde düzleşen ekler başlıkları altında eserde görülen düzlükler tespit edilmiş, örneklerle ortaya konmuştur. Tespit edilen örnekler arasında uyuma girmiş kelimeler de vardır.

Kelime tabanında görülen düzlükler:

Eski Türkçeden beri düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olarak düz ünlü taşıyan kelimeler: incü 132, qırı- 1007, quzı 138

Eklerde görülen düzlükler:

Eski Türkçeden beri düz ünlü taşıyan ekler: bülbülü 139, qapusı 125; bunı 36, ‘ömri 45; vaqtin 66; görince 265; kaldurdı 152; görmişidi 237; görgil 593.

Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıkan ve düz ünlü taşıyan ekler: ölicecek 504; olırsardur 646; durursın 886; qorsız 211;

Eski Anadolu Türkçesinde düzleşen ekler: hayāşuzluq 46; dökilen 77; görünür 1037; gördüñ mi 283

4. *Dâsıtân* adlı eserde ünlü düşmesi olayı “eyit-“ ve “ilet-“ fiillerinde iki şekillidir. Bu fiillerin “eyt-“ ve “ilt-“ şekilleri kullanılırken (i) ve (e) ünlüsü düşmüştür.

“ilet-“ metnimizde 7 kez geçerken “ilt-“ 6 kez geçmiştir.

“eyit-“ ve “eyt-“ ise metnimizde 11 kez geçmiştir.

5. Eski Anadolu Türkçesinde birkaç örnek dışında kelime başında bulunan aslî t- ünsüzleri korunmuştur. İki ünlü arasında kalan -t-’ler de genellikle korunmuş, nadiren ötümlüleştirek -d-’ye dönüşmüştür. Kelime başı t->d- değişmesine uğramış 59 kelimedenden 52’si ince ünlülüdür. 3 kelimenin ise her iki şekli de kullanılmaktadır. Bu sayılardan yola çıkarak t- > -d değişiminin çoğunlukla ince ünlülü kelimelerde olduğu, kalın ünlülü kelimelerde t- ünsüzünün korunduğu görülmüştür.

/t/ ünsüzünün korunduğu kelimeler: *tağ* “dağ” 190, *Tañrı* 111, *tanuğ* “tanık” 534, *tatlu* “tatlı” 1024, *toğ-* “doğ-” 799, *toğsan* “doksan” 1024, *ton* “don” 119, *toy-* “doy-” 177, *tuy-* “duy-” 991; *tekne* 164, *teve* “deve” 594, *türlü* 719, *tütün* 230, *tüy* 371

t-> d- değişmesine uğrayan kelimeler: *dağı* 47, *dağ-* “tak-” 375, *dumağum* “damak” 1007, *duman* 898; *değil* 50, *delü* “deli” 210, *deri* 371, *di-* “de-” 24, *ditre-* “titre-” 40

6. Eserde (k) ve (g) ünsüzleri aynı harfle gösterildiği için bu değişimin hangi kelimeleri içine aldığını tesbit etmek çok zordur. Metnimizde bazı Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen üç noktalı kef kullanılmış ancak iki çizgili kef kullanılmamıştır.

Kelime başında /k-/ ünsüzünü koruyan kelimeler: *kendü* 411, *kes-* 131, *kiçi* 226, *kül* 285, *küp* 611

k- > g- değişmesine uğrayan kelimeler: *geç-* 641, *gey-* 119, *gibi* 48, *gögerçin* 231, *gün* 117, *gönlek* 726

7. *Dâsıtân* adlı eserde (c) ünsüzü -cuğ/ -cük/ -çuğ/ -çük isimden isim yapma eki yazılırken *birezçük* 468, *oğlancuıkları* 38, *siñecük* 335 kelimelerinde cim (چ) ile yazılmış, bir tek kelime *çim* (چ) ile yazılmıştır: *paraçuğ* 430

8. *Dâsıtân* adlı eserde sızıcılaşma olayı sistemli değildir. Metinde bulunan “uyhu 636” ve “korhu 64” kelimelerinin sızıcılaşmamış biçimleri de görülür: uykuya 1036, korkusunda 45

Şekil Bilgisiyle İlgili Sonuçlar

1. *Dâsıtân* adlı eserde şekil bilgisi yapım ekleri, isim çekimi, sıfat, zamir, zarf, edat ve fiil başlıkları altında incelenmiştir. Eserin şekil bilgisi özellikleri ilgili başlıkların altında verilen örneklerle ortaya konulmuştur.

2. İsimden isim yapma eki -lık/ -lik ekinin ek ünlüsü Eski Anadolu Türkçesinde daima düz iken şu örneklerde ek ünlüsü yuvarlaklaşmıştır: sağlığına 724, tanıklık 541. Bir kelimedede ise ek ünlüsü ince olması gerekirken kalın yazılmıştır: cömerdliğinden 354

-lu/ -lü isimden isim yapma ekinin ünlüsü metnimizde Eski Anadolu Türkçesi özelliklerine uygun olarak genellikle yuvarlak iken şu 3 örnekte düzleşmiştir: Aşk şarâylı 1050, peynirlice 940, sūdlice 940.

-suz/ -süz isimden isim yapma ekinin de ünlüsü döneme uygun olarak daima yuvarlak iken şu örneklerde düzleşme gerçekleşmiştir: şusuzın 26, cansız 210, imānsız 1065.

Küçültme ve sevgi bildiren -cuğ/ -cük/ -çuğ/ -çük eki Eski Anadolu Türkçesi döneminde genel olarak yuvarlaktır ancak metinde 2 yerde “oğlancık” (139-154) şeklinde düzleşmiş olarak geçmiştir.

3. Edilgen ve dönüşlü fiil gövdeleri kuran -(ı)n- /-(i)n- ekinin ünlüsü genellikle düzdür, ancak metinde ek ünlüsünün yuvarlak olduğu biçimleri de vardır: görün- 317, göyün- 29, olun- 904.

Geçişli fiiller yapan ve ünlüsü genellikle yuvarlak olan -dur-/ -dür- ekinin ünlüsü 4 örnekte düzdür: bildir- 990, göyündir- 29, sevdır- 1065, yandır- 283.

-ur/ -ür- fiilden fiil yapma ekinin ünlüsü genellikle yuvarlak iken 2 örnekte düzdür: yitir- 220, toyır- 1008.

Geçişli fiiller yapan -(ı)t-/ -(i)t- işlek bir ektir. Bugünkü Türkiye Türkçesi yazı dilinden farklı olarak iki ünlü arasında tonlulaşır.

çürüt- 829, *depelet-* “tepeletmek” 333, *eyit-* “söylemek” 204, *uyudam* “uyutayım” 917, *uzadur* “uzatır” 338, *yağdurt-* “yağdırtmak” 918, *yiridürsüz* “yürütürsünüz” 557.

4. Eski Anadolu Türkçesinde teklik 1. şahıs eki daima yuvarlaktır: -(u)m/ -(ü)m. Metnimizde bu duruma aykırı olarak ek ünlüsü bazı kelimelerde ünlü benzeşmesi nedeniyle uyuma bağlanmıştır: *bağrımı* 754, *eksikligimi* 947, *evime* 148. Bir örnekte ise ek ünlüsü uyuma aykırı olarak yuvarlak kök ünlüsüne rağmen düzleşmiştir: *yürecüğim* 1005

Eski Anadolu Türkçesinde çokluk 1. şahıs eki -(u)muz/ -(ü)müz daima yuvarlak ünlülü iken metnimizde benzeşme nedeniyle ekin düz ünlülü hâli de bulunmaktadır: *eksigimiz* 76, *mülkimüze* 758, *nefsimiz* 76 gibi. Bir örnekte ise ilerleyici benzeşme sebebiyle ekin uyuma girdiği görülmüştür: *birbirimizden* 734

5. Yön ekleri -aru/ -erü ve -ru/ -rü yuvarlak ünlülü eklerdir. Metnimizde şu örneklerde uyuma girmişlerdir: *yuğarı* 845; *beri* 770, *kaçarı* 377

6. Teklik 1. şahıs zamirinin (ben) yönelme hâli eki almış biçimi *baña* şeklinde olmasına rağmen bir yerde “maña” şeklinde geçmiştir: *maña* 32

7. Şahıs zamirlerinin bir kısmı iyelik eki taşıyan bir sıfat-fiile eksiz bağlanarak bugün Türkiye Türkçesinde bulunmayan Türkçenin diğer sahalarında daha çok rastlanan bir isim tamlaması teşkil etmiştir. Metnimizde 3 yerde bu duruma örnek teşkil eden dizeler vardır:

Anlar itmedüğüni kovmağturur 19,

Biz anı kime depeletdügimiz 333,

Ne işidi ya' nı bu sen itdigün 205

8. Geniş zaman kipinin olumsuzu bugünkü Türkiye Türkçesinden farklı olarak bütün şahıslarda (-maz/ -mez) eki ile yapılır: *aldanmaz* 763, *bilmezsiñ* 1056, *eylemezem* 407, *gelimez* 233, *gitmezem* 392, *görünmez* 317, *kurtaramaz* 214, *ıttmazam* 392

9. Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik gelecek zaman eki olan –ısar/ -iser dışında –a /-e istek eki de gelecek zaman fonksiyonunda kullanılmıştır:

Göresin ol Tañrıña neler idem 302,

Getürem bir gün bunı dañı ele 715

ƘorƘaram ayru düşem yarınki gün 1016,

Şu başında bir bıñara iresin

Bir canavar gele anda göresin 649

–ısar/ -iser ekinin ek başındaki düz ünlüsü bir fiil tabanında ilerleyici benzeşme sebebiyle yuvarlaklaşmıştır: *tutusarsın 394.*

Ayrıca sıfat-fiil eklerinden –acak/ -ecek ve –ası/ -esi şu iki örnekte gelecek zaman eki olarak kullanılmıştır: *Ğaražçun bu işi idecegüm yoğ 538, Ƙapuñ Ƙoyup yirüm yoğdurur varası 94*

10. Eski Anadolu Türkçesinde teklik 3. şahıs eki -sun/ -sün yuvarlak ünlülüdür. Metnimizde bu ekin döneme uygun olarak yuvarlak ünlülü örneklerivardır. Ancak döneme aykırı olarak bu ekin düz ünlülü şekilleri de bulunmaktadır: *olmasın 319, yarlığasın 36.* Bir örnekte ise yuvarlak ünlülü fiil tabanına ekin düz ünlülü biçimde gelmesi dikkat çekicidir: *görsin 333*

11. İstek kipi metnimizde gelecek zaman, geniş zaman, emir ve şart fonksiyonunda da kullanılmıştır. Gereklilik kipi ise şahıs bildirmeksizin -mağ gerek/ -mek gerek ile yapılmıştır: *boyun virmek gerek 1033, cān virmek gerek 815*

KAYNAKÇA

- Akca, H. (2017). Eski Anadolu Türkçesinde Kelime Başı T-/ D- Meselesi. *Türkbilig*, 34, 7-24.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnternet: <http://sozluk.gov.tr/>, Son Erişim Tarihi: 15.08.2019.
- İnternet: <http://www.kamusiturki.com/>, Son Erişim Tarihi: 15.08.2019.
- İnternet: <http://www.kubbealtilugati.com/>, Son Erişim Tarihi: 15.08.2019.
- İnternet: <https://www.nisanyansozluk.com/>, Son Erişim Tarihi: 15.08.2019.
- Karahan, L. (1992). *Görülen Geçmiş Zaman Eki “-dı/ -di”nin Tarz ve Bağlama Fonksiyonuna Dair*. Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Muharrem Ergin’e Armağan, 335-341
- Karahan, L. (1994). *Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karahan, L. (2012). *Ağız Verilerinin Etimoloji Çalışmalarına Katkısı: “söylesâne” Örneği*. Dil Araştırmaları, (Bahar), 9-15.
- Şahin, H. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tan, B. (2014). *Hazret-i Ömer’in Adaleti: Dâsitân-ı Şehmân*. Turkish Studies, 2014 (Spring), 989-1004.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınlar.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : İLHAN, Beyza
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 02.02.1989 Altındağ
Medeni hali : Bekar
Telefon : 05432305404
e-mail : bilhan0289@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi/ Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2014
Lise	Selahattin Akbilek Lisesi	2006

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2019-devam ediyor	M.E.V. Batıkent Ortaokulu	Öğretmen

Yayımlar

İlhan, B. (2018). Derviş İvaz'ın Dâsıtân Adlı Eserinde İmlâ ve Ses Özellikleri.
ULUTÜRKAD, 3, 1.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

Exhibiti obitu hujus personae

